

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

HB

H. Trier.
—
Pædagogiske
Tids- og
Stridsspørgs-
maal.

I.

1892.

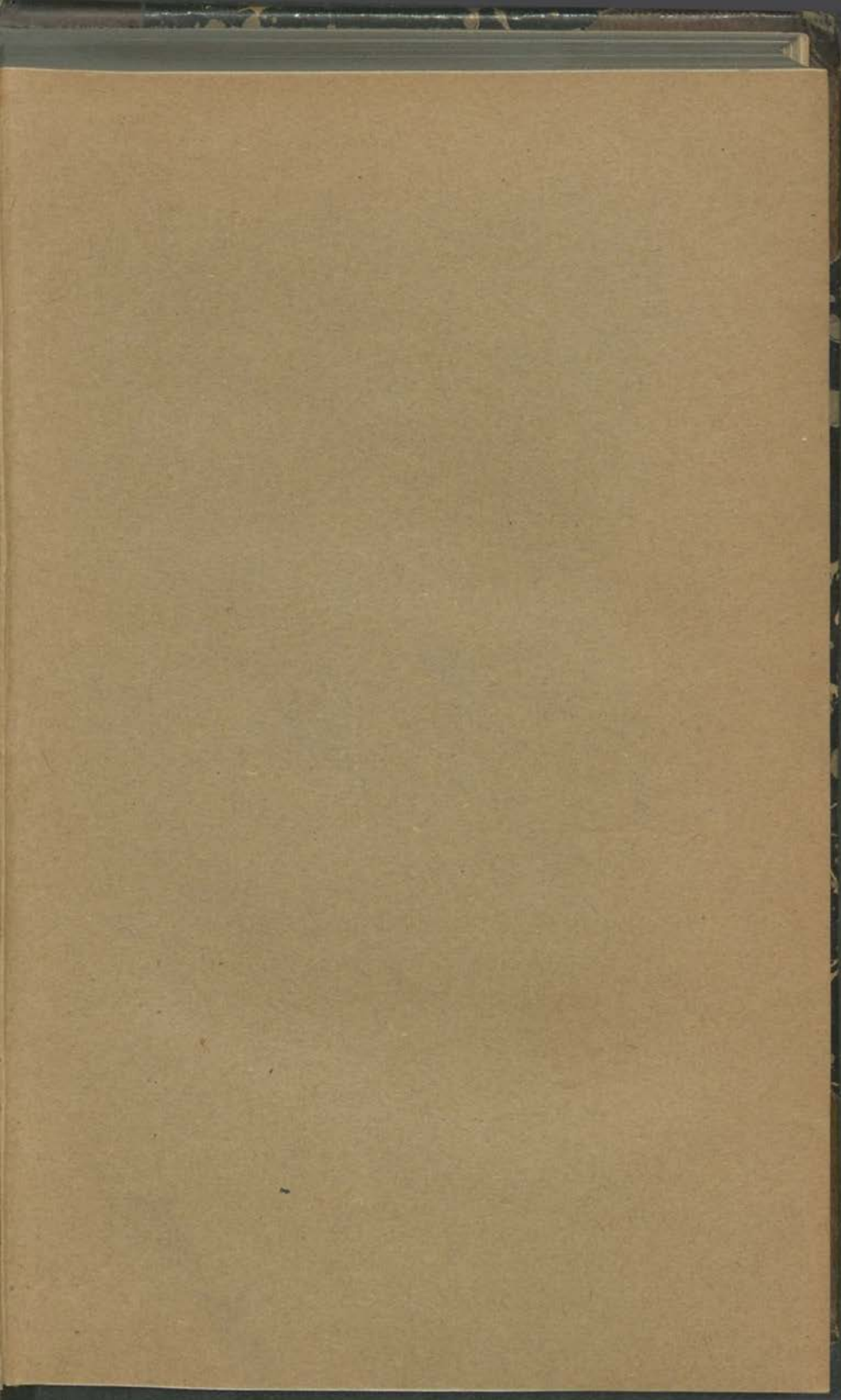
~~97~~

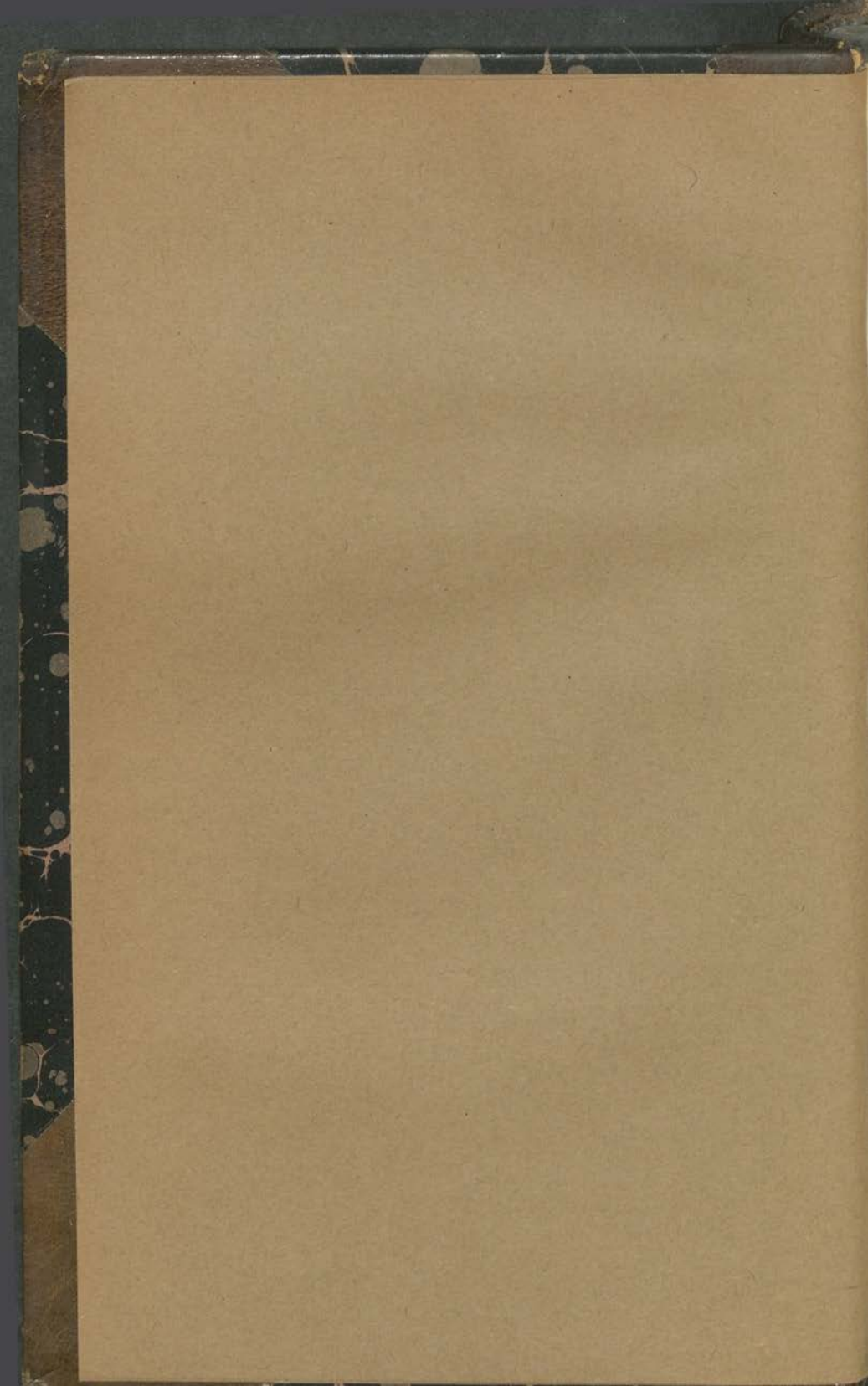

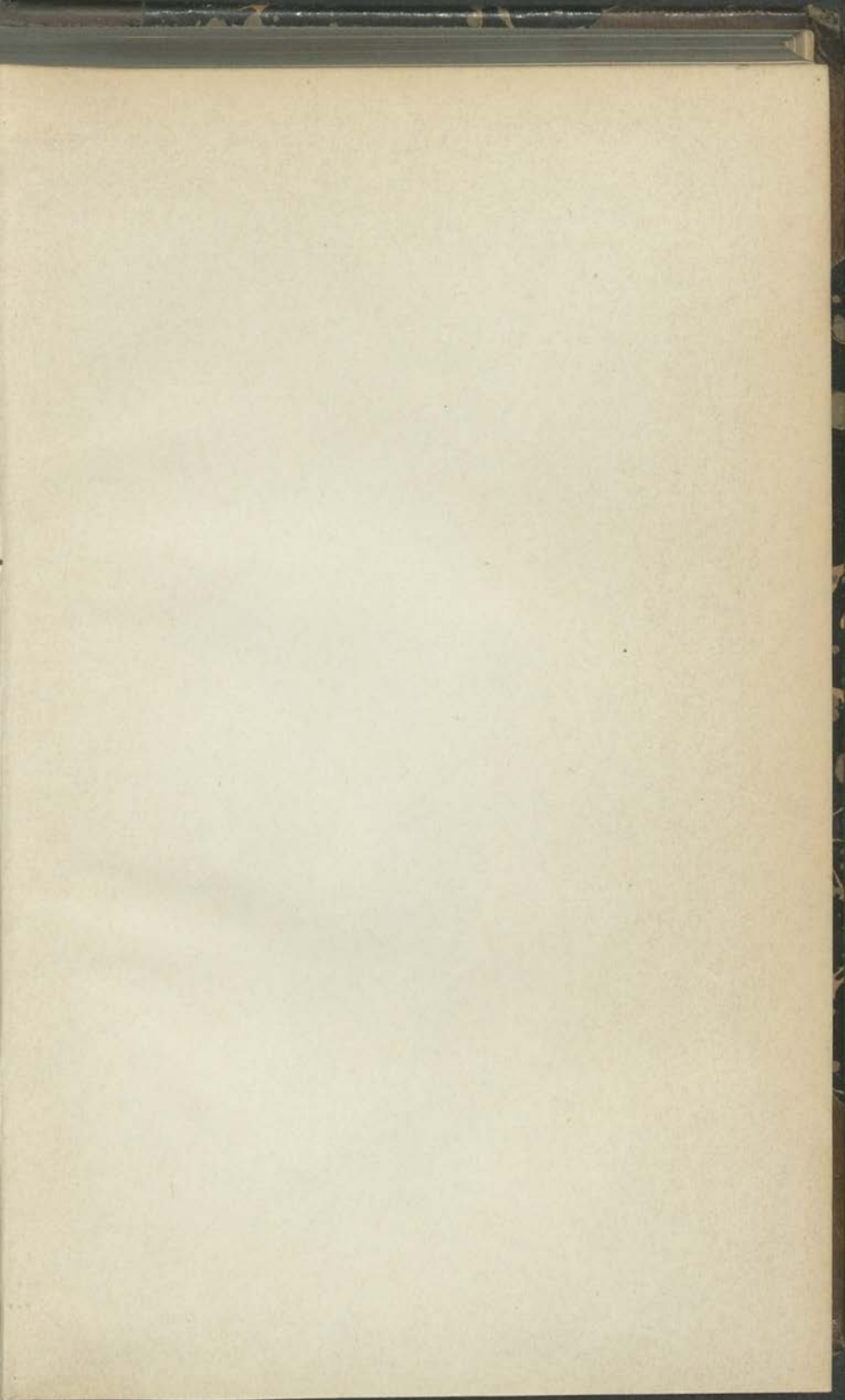
37

1B

~~571~~

PAID TO ORDER

THE - 66 STREET - 66 STREET - 66 STREET

THE - 66 STREET - 66 STREET - 66 STREET

THE - 66 STREET - 66 STREET - 66 STREET

THE - 66 STREET - 66 STREET - 66 STREET

THE - 66 STREET - 66 STREET - 66 STREET

THE - 66 STREET - 66 STREET - 66 STREET

PÆDAGOGISKE
TIDS- OG STRIDSSPØRGSMAAL

AF

H. TRIER

FØRSTE BIND
PÆDAGOGISKE STREJFLYS

KØBENHAVN
P. G. PHILIPSENS FORLAG

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

1892

H. TRIER

PÆDAGOGISKE STREJFLYS

KØBENHAVN

P. G. PHILIPSENS FORLAG

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

1892

H. TRIER

HYDROGRAPHISCHES INSTITUT

UNIVERSITÄT
KÖLN
BIBLIOTHEK

Det Bind Foredrag og Betragtninger, der her er samlet, har jeg kaldt Strejflys af to Grunde. Dels er Æmnernes Behandling i det hele jo kun den, man under en mundtlig Debat er i Stand til at give dem, uden Krav paa videnskabelig Gennemarbejdelse, kun med et Vindue aabent til Videnskaben, hvis Tankegang alligevel gerne skulde fornemmes i Bogen som det spirevækkende Vindpust. Dels ligge selve Æmnerne mangan en Gang i Opdragelsens yderste Grænseegne. Tilsammen skulde det hele give et Indtryk af, hvad der, blandt meget mere, har været oppe til Forhandling i pædagogiske Kredse herhjemme de sidste 20 Aar igennem, og Bogen mest betragtes som et Bidrag til Tidens Historie paa et enkelt Omraade. Medens jeg stadig staar paa den samme Grund, som helt igennem bærer dens Udtalelser, fastholder jeg selvfølgelig ikke den Dag i Dag i alle Enkeltheder de Løsninger af Opgaverne, som for Aaringer siden kunde være de naturlige. Særlig mener jeg, at Spørgsmaalet om den klassiske Dannelse er rykket sin endelige Afgørelse betydelig nærmere ind i Halvfjerdserne.

Den 14. Septbr. 1892.

H. Trier.

INDHOLD.

	Side.
Universitetet og Pædagogikken	1.
Den lærde Skole.....	10.
Latinens og Græskens Stilling i den lærde Skole.....	27.
En Tvedeling af den lærde Skole	44.
Kvindelig Uddannelse... ..	65.
Den offentlige Skole.....	86.
Er en konfessionsløs Skole mulig?.....	101.
Religion og Skole. I	121.
Religion og Skole. II	133.
Religionsundervisningen i de lærde Skolers højere Klasser	152.
Mirakkeltroen og Barnealderen.....	173.
Bibelgranskning	192.
Lærerens Stilling i og udenfor Skolen ..	219.
Et Tidsskrift som Organ for den pædagogiske Forhandling.	236.
Børns Morskabslæsning	247.
Sløjdundervisning	289.
Uddannelse af Barnepiger.....	311.
Lovsproget	329.
Gamle Sandheder.....	349.
Freder og Skolen	354.
Alkohol og Opdragelse	357.
De københavnske Fællede	364.
De københavnske Almuelærerinders Arbejdstid.....	368.
Læreruddannelse.....	372.
Studenter og Arbejdere.....	386.
To Øjebliksbilleder.....	411.
Vort politiske Liv	417.

CHAPTER

The first part of the book is devoted to a general survey of the history of the world, from the beginning of time to the present day. The author discusses the various stages of human civilization, from the earliest times to the modern era. He traces the development of the human mind, from the simple instincts of the primitive man to the complex reasoning of the modern philosopher. He also examines the progress of the human race, from the dark ages of ignorance to the bright dawn of science and knowledge. The author's treatment is comprehensive and thorough, covering all the major events and figures of world history. He provides a clear and concise summary of the human story, from the beginning to the end. The book is a valuable resource for anyone interested in the history of the world, and it is a must-read for all students of history.

Universitetet og Pædagogikken.

Dagbladet 4. Januar 1870 og 7. Juni 1871.

I.

Følgende Spørgsmaal:

„August 1869.

Til det filosofiske Fakultet ved
Københavns Universitet!

Jeg tillader mig at forespørge, om og i hvilken Form
jeg vil kunne tage en Magisterkonferens i Pædagogik ved
Universitetet.

Ærb.

H. Trier,
cand. phil.“

har fremkaldt følgende Svar:

„Det filosofiske Fakultet har udtalt sig derhen, at
Pædagogikken ikke har et saadant Indhold og en saadan
Form, at en Magisterkonferens derpaa kan bygges.

Den 15. September 1869.

K. Gislason,
Prodekanus.“

Det vil sige: Pædagogikken sættes i Skammekrogen
udenfor Videnskabens Enemærker.

Tankegangen har maaske været følgende: „Pæda-
gogikken er som Lære en ufrugtbar og ørkesløs Gerning,
sit hele Værd faar den ved at udøves; den kan kun

grundlægges paa en fin naturlig Sans for Barnenaturens Ejendommeligheder, paa en instinktsikker Takt til at træffe den rette Behandlingsmaade af den; det gælder om en Personlighed, der forstaaer at fængsle uden at lænke og med Tanken og Talen i sin Tjeneste at samle Ungdommens Virksomhedsdrift i Interessen for sit Emne; der kræves en Evne til som Herre over sig selv at beherske Situationen og bruge det rette Ord paa rette Sted; kort sagt: Pædagogikken er en Kunst, ingen Videnskab. Teorien er kun det tænkende Hoveds Tilgift til den daglige Dont, Bevidstheden om, hvad der praktisk udøves.“ Eller Tankegangen har maaske været følgende: „Hvad er Pædagogikken andet end Faderens Kærlighed til sit Barn, end den trofaste Omhu, der med vaagent Øje og utrættet Vilje leder dets Udvikling og søger at fjerne det Ukrudt, der vil dræbe de ædle Spirer? Hvad er Pædagogikken andet end den uvilkaarlige Følelse, i hvilken en Fader søger at bringe sit Barn i Havn ved den samme Livsbetragtning, der har skaffet hans egen Sjæl Fred og Hvile, og, idet han i sit Udbytte af Livet samler de forudgaaede Slægters aandelige Arbejde, lægger det Grundlag, hvorpaa hans Barn skal bygge videre, bygge sit eget Livs Tanker og Handler? Kort sagt: Pædagogikken er en Naturdrifts, ingen Videnskabs Værk. Teorien er den samvittighedsfulde Mands Redegørelse for sin Opgave, hans Forstaaelse af sin faderlige Pligt og Ret.“ — Men at klare sig Lovene for hin Kunst, at gøre denne Naturdrift og dens Øjemed gennemsigtige for Tanken, er det ikke et videnskabeligt Formaal? At banlyse den pædagogiske Videnskab af den Grund, at Opdragelsen er Øjeblikkets uopsættelige Krav og at mens Græsset gror, dør Horsemor, hjælper intet; ingen vil for Alvor gøre den Indvending imod Lægeviden-

skaben, at Sygdommene ikke vente paa Lægekunstens Fuldendelse; enhver Tid udfører sin Gerning med de Midler, der staa til dens Raadighed. Og Videnskaben fødes og fostres jo ikke udenfor Livet; som den vækkes af en Trang i Mennesket, saaledes viser den sig jo taknemlig mod sit Ophav, hver ny Sandhed, der erobres, lægges jo til det store Fond *ad usus publicos*, hvad der i Dag som en ny Tankens Sejr opfylder Videnskabens Dyrkere, er i Morgen den almindelige Dannelses Fælles-eje og i Overmorgen trængt ned i de dybere Lag. Langsomt og sikkert gaar det flittige Arbejde for sig, hvorved Samfundets Grundpiller opmures og nye, fastere, træde i de gamles Sted; er Opdragelsen det eneste Forhold, der staar urørt og urørligt ved Tankens Fremgang? Opgive Pædagogikken, fordi Livet dog aldrig lader sig tvinge ind i en Videnskabs Rammer, fordi tusinde uberegnede Paavirkninger fra alle Sider krydse den lagte Plan og de valgte Midler, er umuligt; ingen kaster jo dog Vrag paa det lovordnede Statsliv, fordi der endnu stjæles og røves. Hvad om det netop var Pædagogikkens Hverv at beregne alle disse Muligheder, at forstaa alle disse Virkeligheder, at øse Fremtidens Visdom af Fortidens Brønd! „Men Gudbevares,“ udbryder maaske en og anden, lad os sætte, det er en Læge, „skal den ulykkelige Familiefader først gennemløbe alle Verdenshistoriens Hoved- og Biveje og som et filosofisk Universalgeni være Mester i Psykologi, Etik og hvad véd jeg, inden han kan komme til at opdrage sine Børn? Og de stakkels Børn, de kunne jo blive gamle og graa, Ægtemænd og Fædre, førend der kan blive gjort Alvor af deres Optugtelse.“ — „Hr. Doktor,“ vilde jeg svare, „ønsker De for at fremme Deres Videnskabs Tarv og Betydning at gøre alle Deres hæderlige Medborgere til

Kvaksalvere og videnskabelige Fuskere? Jeg tænker snarere, De vil udbrede de sandere og sundere Forestillinger om Menneskenes hele naturlige Levevis, som Deres egne Studier have skænket Dem, og som ville forebygge Sygdom og Svækkelse. Det samme vil Pædagogikken.“ Men, kunde man endelig sige, Pædagogikken er overflødig; overalt, hvor Livet rører sig og Trangen vaagner, vil der af sig selv skyde Skoler op af Jorden, hvori Livet kan faa Form og Trangen kan faa Mættelse. Se paa de grundtvigske Bondehøjskoler i deres frodige Ungdomsvækst og svulmende Foraarsfriskhed, ere de ikke det øjensynligste Eksempel paa en Begejstring, der uden nogen Videnskabs Mellemkomst véd at skabe Følelser om til Handlinger, Attraa til Ord? Og dog maa denne Bevægelse som enhver anden lære sig selv at kende for moden og selvbevidst at føle en Tankelov slaa som Hjærte i sit Bryst, hvis den ikke skal forvildes og vanslægte eller som et Meteor skinne og forsvinde; i Tidens Løb maa denne som enhver anden Bevægelse hente sin Bestaaen og sin Udvikling fra den Lod og Del, den har i den store Grundlov, der er al Videnskabs kongelige Majestæt: Menneskenaturens Sandhed og Væsentlighed.

Og her er det Punkt, fra hvilket Pædagogikken maa hævde sin Rang som Videnskab. Filosofien er den videnskabelige Bevidsthed om Mennesket som Led i Tilværelsen, Lægevidenskaben er Naturvidenskaben anvendt paa Mennesket som fysisk Væsen, Psykologien er Naturvidenskaben anvendt paa Mennesket som Aand og Sjæl, Rets- og Statsvidenskaben behandler Mennesket som Samfundsvæsen, Historien betragter Mennesket som Kulturslægt, Pædagogikken klarer det nødvendige Forhold mellem den udviklede Slægt og den uudviklede

Slægt. Den er et Tankehele med historisk Udvikling og har derfor to Grene: en systematisk og en historisk. Som Historie er den én Retning i den almindelige Kulturhistorie, sideordnet f. Eks. Kunsthistorien; den skildrer Opdragelsestanken, som den udspringer af Livets Idealer, præget af Tidsalder og Folk, ogsaa den har sin Oldtid og sin Middelalder, Statsvælde og Kirkevælde, ogsaa den har sin Trældommens Tidsalder med blind Underkastelse under det herskende og sin Frihedstidsalder med Selvsyn og Selvdømme til Formaal; den har en græsk Skønhedsverden og en romersk Handlingsverden, et israelitisk Lydighedsliv og et nordisk Selvstændighedsliv. Den maler Ideernes Fødsel og Vækst, Kamp og Sejr, de store Tænkeres Tanker og de store Opdrageres Gerninger; den viser Vejene og Omvejene og Afvejene, ad hvilke der er søgt til Maalet; den maaler Opdragelsens Brydningskraft mod Livets andre Magter. Som System gaar Pædagogikken ud fra Mennesket, det af Tid og Rum omhegnede Fornuftvæsen, som Barn 3: uudviklet og voksende, uden sin egen Tankes Formynderskab over sig. Det gælder altsaa først om gennem et Erfaringsstudium at udspejle Barne-naturens Ejendommeligheder, at lægge Øret til dens Vækst for at udlytte Loven for Evnernes Udvikling, deres Antal, deres Orden, deres Grad, deres Gensidighed. Det legemliges Forhold til det sjælelige, deres forskellige Rolle paa Barndommens forskellige Trin, deres samtidige eller skiftende Fremvækst maa iagttages tilligemed den Grænse, ved hvilken det ene maa standse sit Fremskridt for ikke at tyrannisere det andet; Barnet maa ses som bestemte Forældres Barn og dets Naturs Fædre- og Mødrearv opgøres. Det bliver Pædagogikkens psyko-fysiologiske Grundlag, Svaret paa det

Spørgsmaal: hvad skal der opdrages? Dernæst maa Opdragelsens Maal bestemmes: naar er den fuldendt? Hvor standser Pligten og hvor standser Retten til at opdrage? Hvilken Løsning styres der mod? Er det Mennesket eller Borgeren eller Fagmanden? Gælder det om at overgive den unge i hans egne Hænder fuldt rustet ud til Livet eller blot med Driften i sin Sjæl til selv at ruste sig? Gælder det om at give ham et færdigt Svar paa ethvert Spørgsmaal med paa Vejen eller blot at holde ham ren og usmittet, uden Brud i hans Natursundhed og uden Vold paa hans Livsopfattelse i Umyndighedsaarene, for at han selv kan søge og finde? Alle disse Spørgsmaal om, hvortil der skal opdrages, danne Pædagogikkens etiske Afdeling. Opdragelsens Midler maa nu vælges, Vejen fra Barnenaturen til Opdragelsens Maal. Det sunde Barn maa skilles fra det syge: hæmmede Evner udvikles kun ved Drivhuspleje, manglende Sanser fordre andres Fremme, forvildede Vanskud maa kues og kappes. Rollerne maa fordeles mellem de forskellige Indflydelser: Legemet kræver sit Hensyn, Tanke og Vilje, Følelse og Fantasi stille lige saa mange Opgaver for Behandlingen. Det er midt i en af bestemte Ideer og Kundskaber befolket Tidsalder, Opdragelsen foregaar; Tidsalderens Dannelse giver selv de Emner, gennem hvilke den menneskelige Natur Skridt for Skridt skal vinde Selvbevidsthed og Selvherredømme, men Stoffet maa sigtes og sondres og støbes i den Form, i hvilken Barndommen har Øje for det; hvert enkelt Fag maa forsvare sin Plads ved at forklare sin Betydning; Meddelelsesmaaderne maa afvejes mod hinanden: mundtlig mod boglig, Gennemgang mod Overhøring. Saaledes bliver Opdragelsen Kulturens Talerør mellem Slægt og Slægt. Skolens Udspring af

Samfundet som Samfundet *en miniature* maa paavises, for at dens Lovbog kan blive udarbejdet, Civilret ved Siden af Kriminalret, efter dens særegne Natur. Den klarer sig sit Formaal, fordeler sit Arbejde, trækker Grænse mellem sine Myndigheder og opfatter den under-saatlige Afhængighed af Skolemagten efter dens opdragende Kraft. Det hele Liv, der rører sig i den, det Sted og den Omgivelse, det rummes i, træde samlede frem for Undersøgelsen, alt skal forstaas og vurderes og lovordnes. Saaledes bliver Opdragelsen en Bro mellem Barnet og Samfundet. I disse Bestemmelser af, hvor-ved der skal opdrages, ligger Pædagogikkens metodiske Side antydet. Et Spørgsmaal staar endnu tilbage: I hvis Haand skal Opdragelsen ligge? For at tages for gyl-digt maa Svaret vokse frem af en selve Menneske-naturen indplantet Drift, og i det Lys, det spreder, maa alle tidligere Løsninger dømmes. Forældrefølelsen bliver at fortolke, som den forskellig udpræger sig i Moder-kærlighed og Faderomhu, som Forholdet er fra Naturens Haand og som Samfundslivets Udvikling omskaber det. Ogsaa her er der en Historiens Lov at uddrage. Og naar Opdragelsens Sammenhæng med Tidsdannelsen har affødt Lærervirksomheden, saa træder det Spørgsmaal paa Dagsordenen: Hvem er kaldet til at være Lærer? Et Billede maa her udkastes af Lærerens hele kunst-neriske Kald, udmalet efter Opgavens Særegenhed, Kvindens Evner maa vejes mod Mandens, Faglæreren udskilles fra Fagmanden. Det bliver Pædagogikkens praktiske Omraade: Af hvem skal der opdrages? Kredsen er sluttet, Spørgsmaalene udtømte, Viden-skabens Grundplan tegnet.

Men en Gaade er det, hvad Meningen har været med, at „Pædagogikken ikke har et saadant Indhold

og en saadan Form, at en Magisterkonferens derpaa kan bygges“.

II.

Da jeg i sin Tid offentliggjorde en kort Brevveksling med Universitetet om en Magisterkonferens i Pædagogik, hvori denne afvistes som Videnskab og Universitetsfag, skylder jeg maaske Sagen og de vedkommende Myndigheder at offentliggøre en senere Brevveksling, der har ført til det modsatte Resultat.

„Gaaende ud fra Forhandlinger om et nyt Normalreglement for Universitetet i 1844, hvorved Universitetets Forpligtelse imod Pædagogikken synes anerkendt; fra Prof. Langes Ansættelse i 1847 som Docent i Pædagogik, hvorved denne Anerkendelse faktisk er gentagen; og fra en Svarskrivelse fra det filosofiske Fakultet til undertegnede af 15. September 1869, hvori Pædagogikkens Form og Indhold siges at umuliggøre en Magisterkonferens, tillader jeg mig at forespørge, ad hvilke akademiske Trin en Berøring mellem Universitetet og Pædagogikken vil kunne naas.

København, den 4. Januar 1870.

Ærb.

H. Trier,

Cand. phil.

Til Kirke- og Undervisningsministeriet.“

„Da Ministeriet for Kirke- og Undervisningsministeriet har tilskrevet det filosofiske Fakultet om at meddele Dem den ministerielle Resolution i Anledning af Deres Forespørgsel, „ad hvilke akademiske Trin en Berøring mellem Universitetet og Pædagogikken vil

kunne naas“, skal jeg herved paa Fakultetets Vegne underrette Dem om, at denne gaar ud paa, „at De vil kunne stedes til at disputere for den filosofiske Doktorgrad om et Emne af Pædagogikken, naar De forud underkaster Dem Magisterkonferens i Filosofien i det hele“. Idet jeg tilmelder Dem dette, skal jeg som nærmere Forklaring tilføje, at under denne Magisterkonferens i Filosofi vil De kunne opgive Pædagogikken som Deres Specialfag, indenfor hvis særlige Omraade de større Opgaver ved Prøven ville blive valgte. Om hvorledes Magisterkonferensen mere i det enkelte vilde være at ordne, maa De skaffe Dem Oplysninger hos de filosofiske Docenter.

Den 31. Marts 1870.

Ærb.

E. Holm,
Dekanus.“

Herved er den videnskabelige Behandling af Pædagogikken anerkendt og dragen ind i Universitetets Videnskabskreds.

Den lærde Skole.

Vor Ungdom 1879.

V. Pingel: Om Hovedmanglerne ved den lærde Skole.
Kbh. 1878.

Enhver Sandhed har sin Historie. Selv hvor Bevidstheden om den fødes til Verden ved en begejstret Menneskesjæls Klarsyn, maa den helst som Pallas Athene springe ud af sin Ophavsmands Pande i fuld Rustning; thi den vil faa en Kamp at kæmpe, inden den trænger igennem og sejrer. Hvad der er slaaet fast som given Sandhed og bestaaende Virkelighed, vil samle sig mod den i en væbnet Skare, overalt hvor det føler sine Interesser true, og tit har en saadan stakkels ny, jaget Sandheds Forkæmpere kun den Tanke at holde Modet oppe med, til hvilken en ung Videnskabsmand fra den liberale Lejr en Gang henviste den alderstegne Minister, der havde ladet ham kalde for at irettesætte ham som et uroligt Hoved: „En Trøst har jeg: at Deres Excellence er gammel og jeg ung.“ At være gammel, det vil sige at bære den afklarede, gennemlevede Fortid i sig; at være ung, det vil sige at gemme paa Fremtidens Spirer.

Ikke mindst har en saadan kæmpende Sandhed at frygte af sine tilsyneladende Sejre. Saa snart en Sag slaas fast som noget, der skal anerkendes, ikke for sin egen Skyld, men for ydre Hensyns Skyld, er dens Sandhed forvansket. Da Rousseau i sin „Emile“ søgte at vække den slumrende Moderfølelse og faa Mødrene til at føle Betydningen af selv at amme deres Børn, slog hans flammende Ord ned — Diegivningen kom paa Mode i den fornemme Verden, og det lille Barn ved Brystet blev et Koketteri mere, ved hvilket de unge adelige Mødre glimrede i deres Selskabssale. Var man derved virkelig kommen i et mere ægte Forhold til sine Børn?

En Kamp har Sandheden endelig at bestaa, selv hvor den i fuldt Alvor er tilegnet og godkendt; det er, naar den skal føres igennem i Virkeligheden, naar den skal dale ned fra sit ideale Liv i Begejstringens abstrakte Æter til det haandgribeliges Verden for der at faa Kød og Blod i de mangfoldige konkrete Forhold og Livsformer. Hvor vanskeligt er det ikke tit dér at genkende den i alle dens Forklædninger, hvor tit gaar det ikke saaledes, at man ad den Vej, man følger for at virkeliggøre den, ubevidst kommer til at modarbejde sine egne Formaal og havne i Tilstande, man netop vilde fly?

En saadan righoldig Sandhed var det Opraab, hvormed Rousseau i Midten af forrige Aarhundrede kaldte alle Fremskridtets Tropper under Vaaben: „Lad os vende tilbage til Naturen!“ At han misforstod sin egen Tanke og, lidenskabelig forarget, vilde lemlæste den Menneskenatur, hvis Evangelium han forkyndte, ved at skære dens højeste Drift, dens menneskelige Stempel, Driften til Kulturudvikling, bort, forringer ikke

Tankens Storhed og Frugtbarhed. Det Aarhundrede, der er forløbet efter hans Død, har under utallige Svingninger haft travlt nok med at virkeliggøre dens Indhold, uden at Maalet endnu er naaet.

Paa Opdragelsens Omraade betyder en saadan „Tilbagevenden til Naturens egen Orden“ (Pingel S. 9), at man tager sit Udgangspunkt i Barnets naturlige Tilstande og i hvert Øjeblik knytter sig til det Udviklingstrin, dets Evner og Trang er naaede til. Indenfra søger man ved sund aandelig Næring at sætte Barnet i en saa virksom Bevægelse, at dets Natur, som en Blomst i Vækst, kommer til at udfolde den højest mulige Rigdom og Skønhed. At udvikle er Løsnet. „Pædagogikken viser, og alle sande Pædagogers Bekendelser stemme overens i, at Opdragelsen kun lykkes, naar Opdrageren er fyldt af Ærefrygt for Naturen i Almindelighed, og særlig af dyb Ærefrygt for Menneskenaturen. Ogsaa her kommer alt indenfra“ (Diesterweg). „Den Genvej, man tror at gaa ved at gøre det til det første, som Naturen selv har bestemt til at være det andet, er i Virkeligheden en uhyre Omvej“ (Pingel S. 30). Lad nogle tørre Tal og hele det Livsbillede, der stiger op af dem, illustrere den fuldstændig modsatte Opfattelse, mod hvilken Rousseau udsendte sin Veltalenheds Pile. I Løbet af 51 Aar havde en gammel Skolemester, Häuberle, ifølge sin egen maadeholdne Beregning uddelt 911,527 Slag Stokkepygl, 124,010 Slag af Riset, 20,989 Klaps med Linealen, 136,715 Nævedask, 10,235 af ét Slags, 7,905 af et andet Slags og 1,115,800 af et tredje Slags Ørevask (Maulschellen, Ohrfeigen, Kopfnüsse), 22,763 Notabener for Bibel, Katekismus, Salmebog og Grammatik; 777 Gange havde han ladet Drengene ligge paa Knæ paa Ærter, 613 paa et trekantet Stykke

Brænde; desuden var det en sædvanlig Skolestraf at skulle lære den 119de Salmes 176 Vers udenad. Han har næppe haft nogen Følelse som den, der fik Märklin til at sige: „Ofte betragter jeg en lille Pige med en Slags undrende Ærefrygt for Naturen.“ Om det saa var Dragten, velstaaende Folks Børn gik i paa Rousseaus Tid: galloneret Frakke, Knæbenklæder, Silkestrømper, Kaarde ved Siden, Pudder og Pomade i Haaret, saa kunde den fremkalde et længselsfuldt Suk efter lidt Natur oven paa den megen Dressur, og det var som en ny Tids sejrige Indtog, da Drengene i Filantropinet i Dessau fik magelige Matrosklæder at gaa med.

Alle de betydelige Mænd, der efter Rousseaus Tid have talt Opdragelsens Sag, ere gaaede i hans Spor ved at arbejde paa stadig at udvide og uddybe den psykologiske Grundvold, paa hvilken al naturlig Opdragelse og Undervisning maa hvile. Opmærksomt iagttagende have de levet et Liv i Børnenes Midte og derved søgt at samle de Erfaringer, gennem hvilke Lovene for Barnenaturens Udvikling lidt efter lidt kunde lægge sig for Dagen. Den varme Følelse, der har kunnet gøre Barneverdenen til et Paradis for dem, har slaaet Bro hos dem over Kløften mellem den voksne og Barnet. Tænk f. Eks. blot paa Pestalozzi i det afbrændte Stanz, fra Morgen til Aften saa godt som alene blandt 80 forældreløse, legemlig og aandelig forsømte Børn, spisende med dem, drikkende med dem og sovende blandt dem, undervisende dem og bedende med dem, delende deres Taarer og Smil, plejende dem og vogtende dem som Hønen sine Kyllinger. Eller se en Discipel af ham, der havde arvet den Opgave, Pestalozzi 80 Aar gammel rørt havde viet sine Tanker,

sidste Gang han talte i en offentlig Kreds, Spørgsmaalet om Børns Behandling fra det første til det sjette Aar, — se Fröbel sidde fortabt i Beskuelse ved de smaa Børns Vugger for at lægge Mærke til dem, naar de sove, og naar de vaagne; eller hoppe og springe omkring med Bønderbørnene i deres Lege som „en gammel Nar“; eller endnu som Olding mere end én Gang løbe tværs over en Mark blot for at hilse paa et ubekendt Barn, han har faaet Øje paa. Eller se den med Pestalozzi jævnnaarige Campe blandt hans halv-voksne Plejesønner: snart er det Legemøvelser, snart Dydsøvelser, de i Fællesskab foretage, snart klynge Drengene sig til ham, mens han fortæller dem om Robinson eller Columbus, snart staar han med rørt, Ærefrygt indgydende Mine blandt Børnene for i Tidens Aand under den lyse Stjærnehimmel at bringe Alfader et barnligt Takoffer.

Ad denne Vej er der da samlet et rigt Materiale til en Barnepsykologi. Mer og mer har man faaet Øjet op for Indretningen af det vidunderlige Kunstværk, som en Barnesjæl er, for dens fine og dog saa virksomme Bevægelser.

En Opdrager, der er gennemtrængt af Nutidspædagogikkens Grundtanker, vil lige saa lidt gribe voldsomt og hensynsløst ind i Barnets uendelig sammensatte Sjæleliv, som, for at laane Prof. Heegaards Lignelse, en Læge vil operere et Øje med en Forskærerkniv. Den naturlige Udvikling, som Comenius i det syttende Aarhundrede pegede hen paa, i det han sagde: „Barnet i sit sjette Aar er lig et lidet Træ, der har faaet fint Rodfæste og begynder at strække sine Smaagrene ud fra sig; Drengen i sit tolvte Aar ligner et lidet Træ fuldt af Knopper, paa hvilket man vel endnu ikke ser,

hvad der er skjult i det, men vel kan se, at der er meget inde, som snart vil bryde frem; Ynglingen i det attende Aar kan være lig et Træ, der staar i fuld Blomstring, yder Øjnene skøn Lyst og Næsen yndig Duft, og Manden i det fire og tyvende Aar være lig et med moden Frugt behængt Træ, hvis Tid er kommen, at dets Frugter kunne blive samlede og nyttig anvendte“ — denne Sjæleudvikling er nu traadt klarere og mere udpræget frem for Iagttagernes Øjne, og Skildringen af den nøjes ikke længer med et blot digterisk Billede, men søger sin udtømmende Form ved at bygge paa „den Analyse og Kritik, den strenge og metodiske Forskning“, uden hvilken man i vore Dage „stiller sig fjendtlig til en af de stærkeste og ædleste Drifter i den menneskelige Sjæl, Driften til at se Tingene saaledes, som de virkelig vise sig i Sandhedens rene og fulde Lys“ (Pingel S. 8).

Det er Dr. Pingels Fortjeneste, at han i sit Skrift energisk og klart har stillet sig paa en saadan psykologisk Grund.

II.

Blandt de Love for Udviklingen af det sjælelige Liv, som de nyere Iagttagelser have afsløret, er ogsaa den, at enhver virkelig Forestilling, i alt Fald i sine Elementer, er bygget paa Erfaringen. Saa vidt éns Erfaring gaar, saa vidt gaar éns Forstaaelse. Den tidligere Tro paa, at visse abstrakte Sandheder vare medfødte, er bristet. Men Erfaringen faar bestandig sit Overflødhedshorn fyldt med konkrete Livsindtryk, med lutter farvede Billeder af de enkelte, bestemte Gen-

stande, med Forestillinger, i hvilke Virkeligheden, som den gaar og staar, ser sig i Spejl. Gaa blot en Gang ned ad Gaden med et lille Barn ved Haanden, en to Aars Dreng f. Eks., der har travlt med at gøre sine første Skridt ind paa Erfaringens endnu friske og næsten uberørte Jordbund. Læg Mærke til, hvad der tiltrækker sig hans Opmærksomhed. Abstrakte Bemærkninger gør han ingen af; men hver enkelt Genstand, navnlig de levende Væsner, der komme ham i Møde, er han optaget af. Hans Glæde over noget kendt ytrer sig som Adams i Paradiset: han nævner blot Tingens Navn, tit med en lyrisk Inderlighed i Stemmen, som naar den voksne pludselig genser en kær Ven. Snart faar han Øje paa et forulykket kunstnerisk Forsøg, som en eller anden Gadedreng har gjort paa at portrættere en Hest med Kridt paa en Mur, og maa saa absolut over Gaden for at se paa Hesten; snart drager en virkelig Hest eller Hund hans Øjne hen paa sig; snart optages han af Synet af en Slange, o: en bølgeformig Kridtstreg paa en Mur; snart glæder han sig over det uvante Syn af Maanen ved højlys Dag, o: Solen, hvis Skive tegner sig cirkelrund bag den taagede Luft, og gentager forsikrende: „Maanen, Maanen!“ kun med den undrende Tilføjelse: „hvid!“ Snart tror han paa et Sted, hvor Kalken med noget usikre Omrids er falden af en Mur, at se en Kat for saa lidt efter paa Tilbagevejen at opfatte det samme som en Hund, hvis Hale er borte; snart opdager han Moders Kopper midt i en Porcellæns-handlers Vareudstilling. Hvert Fuglebur, han kommer forbi i et Kældervindue, maa han standse ved for at se paa Hansemand. Hvis ikke Faderens eller Moderens faste Haand førte ham videre og rev ham løs fra Øjeblikkets Tilløkkelser, naaede han aldrig hjem; han vilde

drukne i Rigdommen af Indtryk. Men nu falde disse som et Regnvejrs spredte Draaber berigende og frugtbringende ned i hans modtagelige Bevidsthed, hvert som en lille Verden for sig, i hvilken Summen af hver enkelt Genstands Egenskaber har sat sit Præg. Og samtidig se vi allerede den organiserende Magt i Bevidstheden, der skaffer Lov og Orden til Veje i dette uordnede Stofmylder. Evnen til Sammenligning er her den Eros, der besejrer Kaos. Alle de mange enkeltvis modtagne Indtryk af den samme Genstand sammenarbejdes f. Eks. til et Fællesindtryk, i hvilke de ere levende tilstede uden at huskes hvert for sig. Et Maleri som man har set hundrede Gange, erindres ikke som hundrede hinanden lige Billeder, men som ét nøje kendt Kunstværk. Eller Forestillinger om beslægtede Genstande smelte f. Eks. sammen netop i det, hvori de stemme overens, og ved et Slags Knopskydning skiller dette sig ud som en ny, selvstændig Forestilling, mere omfattende, men ogsaa mere farveløs end hver enkelt af Moderforestillingerne. Saaledes afføder Tanken om de Helte, hvis Bedrifter staa en for Øje, den Forestilling om Heltemod, hvori de alle mødes.

Er dette nu Forestillingernes naturlige Fødselshistorie, saa maa man følge Naturen og gaa samme Vej ved Undervisningen, hvor Opgaven er at give hele Barnets Forestillingsliv en fast Organisation.

Rousseau har udtalt de som et Paradoks klingende Ord, at hvert enkelt Barn skulde, ikke lære, men selv opfinde Videnskaberne. Hvad Grundtvig siger i sit Digt „Uffe hin spage“ om, at „Sagnet altid gaar for Syn“, vilde han paa det ivrigste protestere imod. Om nu Rousseau end har stillet sin Sætning paa Spidsen — maaske for saa meget lettere at kunne bore den

ind som et Spyd dør, hvor han vil ramme —, saa bliver der dog altid den Sandhedskærne i den, at det kun er gennem et selvstændigt Arbejde med Tilegnelsen af Kundskaberne, disse faa nogen væsentlig Betydning for Personligheden. Og naar Læreren saa maa træde hjælpende til, bliver det altsaa hans Opgave paa sin Maade at gøre med sin Discipel det samme som Forældrene med det lille Barn: tage ham ved Haanden og lede ham gennem Tilværelsens mange Gader med alt deres rige, forskelligartede Liv, for at lade ham nyde Selvsynets Glæde og hindre den Overvældelse og Ørhed og den Afhængighed af Øjeblikkets Tilfældigheder, han vilde være voldgiven, hvis han blev sendt paa Vej uden ledende Haandsrækning.

Det øverste Formaål for al Undervisning er praktisk: den skal give sit Bidrag til, at Barnet kan komme til at leve et i den dybeste og fyldigste Betydning menneskeligt Liv, kan faa sit menneskelige Væsens Indhold udfoldet til dets højest mulige Skikkelse. Det er altsaa ogsaa den Baggrund for Skolens hele Færd, til hvilken man paa ethvert Punkt maa holde Udsigten aaben. Men leve et saadant, den hele Personlighed omfattende, Liv gør man ikke indenfor Skolens Mure; det sker kun ude i det virkelige, ikke metodisk beskaarne Liv, den store Kampplads for Kræfternes styrkende Brydning med hinanden. Skolen naar da sit Maal, idet den samler sig om sin snævrere Opgave: at give denne fremtidige Livspraksis dens teoretiske Underbygning. Den skal plante de rette Forestillinger om Livet i sine Disciples Sjæle, ligesom Pythagoræerne Aar igennem maatte sidde lyttende ved deres Læreres Fødder for at indviés i den Visdom, der kunde gøre dem til Mestre i Livets hellige Kunst. Og den rette

Fremgangsmaade bliver da den at stille Barnet overfor Erfaringer, der kan bundfældes i det som klare, livskraftige Forestillinger. Lad os igen lytte til den klangfulde Stemme, der klinger til os ud fra Trediveaarskrigens Kampgny: „At danne Ungdommen vil ikke sige at lade den sammensanke en Mængde Ord, Talemaader, Sætninger og Tanker af Forfattere, men at aabne Forstaaelsen af Tingene saaledes for den, at alt vælder frem deraf som Bækken af Kilden, som Blade, Blomster og Frugter af Træet. Det er ikke bestandig ud af Bøger, Menneskene skulle undervises, men saa meget som muligt af Naturens store Bog, af Himlen og Jorden, af Egene og Bøgene. Den, der skal undervises, maa lære selv at se.“ Hvad der den Gang som en enkelt Svaales Kvidder endnu ikke kunde skabe nogen Sommer, det har i vort Aarhundrede lige siden Pestalozzis Dage genlydt i Kor fra alle den nyere Pædagogiks Repræsentanter. Alle har de skrevet Anskuelighed paa deres Vaaben som den Rune, hvormed de har villet bryde den mekaniske Undervisnings døde Tryllesøvn. Det er en historisk Kendsgerning, hvad Diesterweg, en Sandhedens Ridder uden Frygt og Dadel, har sagt om sin Læremester: „Af Pestalozzi er den gamle Afgud, der virkede som et Medusahoved paa Disciplene, den uforstandige Tillæren af uforstaaede Regler, stødt fra Tronen. Derimod vil han lade Barnet lige fra Begyndelsen gøre Erfaringer paa egen Haand og lede det til at gøre saadanne. Han lærer det at se med egne Øjne, høre med egne Øren, lade sig paavirke af Naturindtrykkene, kort sagt kende Tingene og Begivenhederne i deres Umiddelbarhed og Sandhed. Hvad han vil, kan man faa at vide af en eneste af hans Fordringer. Han siger: Menneske, agt ingen menne-

skelig Dom for moden, naar den ikke staar for dig som Resultat af en i alle dens Enkeltheder gennemført Anskuelse af den Genstand, der skal bedømmes; og agt enhver Dom, der træder frem hos et Menneske som moden forud for en gennemført Anskuelse af den — agt den for en ormstukken Frugt.“

Det er nu den pestalozziske Begejstring for Betydningen af „det friske, frejdige, umiddelbare Syn paa Tingene“ (Pingel S. 30), under hvis flyvende Faner Dr. Pingels Skrift med klingende Spil drager forbi sine Læsere. Ud fra en psykologisk Motivering optræder Forf. som Aktør overfor den lærde Skole, og hans Anklage lyder paa, at den har forbrudt sig mod en pædagogisk Grundlov ved gennemgaaende at gøre sig skyldig i den Forseelse, han med en Patos, der kun er, hvad der sig hør og bør hos en offentlig Anklager, døber med Navnet „det store Hysteron-proteron“ (S. 18). Hvad der skulde være det sidste, har den lærde Skole gjort til det første og eneste. Springende hen over Fantasiens og dens hele, skarpttegnede og klartfarvede Billeder af Virkeligheden har den straks vendt sig til Forstanden med dens Kritik, Analyse og Abstraktion, uden at tænke paa, at Forstanden først har et Stof at arbejde i, naar Bevidstheden er fyldt med Indtryk, den kan adskille og sammenføje, og uden at have Øje for den velgørende Sandhed, at „de dybeste Tanker netop synes at foretrække den friskeste og fyldigste Anskuelse som den Jordbund, hvori de helst ville vokse“ (Pingel S. 27). Ved den historiske Undervisning har Overblikket fortrængt Indblikket, det kronologiske Skema og de ensformige, graat i graat malede Tidsbilleder lukket Udsigten til de store Personligheder i deres individuelle Liv, Kulturen, Sæderne, Kunsten og

Litteraturen (S. 31). Ved Sprogundervisningen har Grammatikken kuert Sproget og Sproget kuert Indholdet (S. 31 f.). Ved Naturhistorieundervisningen har Systemet lagt sig skjulende over de virkelige Dyr og Planter, og ved Astronomien den abstrakte Bevægelselære som en farveløs Sky dækket de straalende Stjærner (S. 39).

Den Strømning i Samtiden, som har ført al Viden-skab og al Aandsudvikling Virkeligheden nærmere og gjort Erfaring og Iagttagelse til deres sikre Grundvold, har den lærde Skole i hele sin Undervisningsplan og Metode for lidet følt sig berørt af.

III.

Den bagvendte Fremgangsmaade ved Undervisningen er imidlertid ikke den eneste Skanse, Dr. Pingel under sit „Stormløb“ (S. 3) mod den bestaaende Skoleordning har rettet sit Skyts imod. Idet han drøfter Dannelsens Natur og Væsen, kommer han til at tage polemisk Sigte paa den Tvedeling, der har gjort den lærde Skole til en Dobbeltorganisme, fra hvis fælles Underkrop to Overkroppe skyde sig ud.

Lad os ogsaa her kun se paa Sagens principielle Kærne. Dannelse er et eget Forhold til Livet, saavel det inden i én som uden om én. Og dette Forhold er altid en Frugt af Kamp og Øvelse, kortere eller længere, efter som éns Natur har lettere eller vanskeligere ved at bøje sig under Dannelsens Krav. Man er begavet; men man bliver dannet. Dannelsen er ikke den første, men den anden Natur i én. Derfor kan man ogsaa møde det Særsyn, at de oprindelige, tilsyneladende

af Dannelsen besejrede, raa Magter i et Menneske endnu kan ruge i Dybet af dets Sjæl lig en underjordisk Ild, der i Lidenskabens Øjeblikke kan bryde frem og næsten som en Dyndvulkan overspy sine Omgivelser. Det gælder da om Dannelsen og om Menneskets Rolle paa Livets store Skueplads, hvad Lessing skrev i en Skuespillers Stambog om Kunsten: „Kunst und Natur — sey auf der Bühne Eines nur; — wenn Kunst sich in Natur verwandelt, — dann hat Natur mit Kunst gehandelt“; thi ogsaa Dannelse er jo en Kunst, der har Naturen til Udgangspunkt og til Endemaal. I den gennemførte Dannelse smelte saaledes alle de arbejdende Sjælekræfter sammen; den er som et organisk Net, der sender sine fine Traade gennem den hele Organisme og holder den samlet. Ja, Dannelsen er en organiserende Magt, der lader alle Menneskenatures Sider træde op i deres ægte Skikkelse — det hører jo altid Dannelsen til at skille det ægte fra det uægte — og netop derved frembringer kunstnerisk Harmoni imellem dem. Den Følelse, der er bleven udrenset i Dannelsens Smeltdigel, staar i en anden og inderligere Forbindelse med det hele Erkendelsesliv, end den gjorde som raat Naturprodukt, og omvendt vil der hos den gennemdannede ikke ske saadanne Overgreb fra Forstandens Side overfor Følelsen som dem, den udannede og den halvdannede saa tit gør sig skyldige i. Som det tredje Led i denne faste Gennemarbejdning af Personligheden, det, hvori Dannelsen er dybest og mest energisk virkeliggjort, staar saa det overlegne Herredømme over sit indre og ydre Liv, i hvilket Erkendelse og Følelse ere blevne til Vilje. Intet af Sjælelivets Indhold fornægter Dannelsen altsaa; den søger blot at føre alle Livsytringer tilbage til deres rette Væsen. Den naar ikke sit Maal

ved at kue og knække, men ved at udvikle det, der saa af sig selv kan fortrænge det fejle og indtage dets Plads.

Her faar da Undervisningen sin betydningsfulde Opgave. Den bliver en af Dannelsens Hovedveje. Hvad der igennem klare Forestillinger kan bidrages til at lægge fast Grund under Personligheden, det er det, Skolen skal have Blikket henvendt paa. Den sætter Hjærnen i Virksomhed vel vidende, at Vejen fra Hjærnen til Hjærtet er en sejlbar Kanal. Blandt de forskellige Undervisningsfag, der staa til dens Raadighed, maa den da lægge Hovedvægten paa dem, der ere i Stand til at befrugte Personligheden paa den mest omfattende og dybtgaaende Maade. Thi om end enhver Kundskab drager Sløret fra en Sandhed, gribe de jo ikke alle derfor lige dybt ned i den, der tilegner sig dem. Alle ere de Erfaringer, gennem hvilke Livets Væsen kommer til Orde; men de forskellige Grupper af Kundskaber, de forskellige Videnskaber, danne sammen en lang Allé, der fører én fra Livets Ydersider dybere og dybere ind imod dets Centrum. Fra den Verden af rent mekaniske Kræfter, Blikket først hviler paa, bevæger det sig over til de organiske Virksomheder i deres rige Sammenspil; og fra de legemlige Organismers mere haandgribelige Former naar det til de aandelige Organismers fintslængede Væv. En Rangforordning, hvorefter de forskellige Kundskabsfag som Dannelsesmidler kan ordnes, udspringer da af de Livsformer, Kundskaberne afspejle i den menneskelige Bevidsthed; deres Betydning stiger, alt som hine faa en rigere og mere sammensat Organisation og paa Grundlag af de lavere Livstrin, som f. Eks. Mennesket paa Grundlag af Dyret og Planten, udfolde de højere Egen-

skaber, hvorigennem deres Forhold til sig selv og det øvrige Liv mangfoldiggøres og inderliggøres. Men vel at mærke: op over sig selv kan intet Menneske svinge sig, selv om dets Higen efter Dannelselse tager nok saa høj en Flugt; at orientere sig i sit eget Livsindhold er derfor Vejen til den rigest mulige Dannelselse. Hvad der melder sig højere oppe fra, falder magtesløst til Jorden, fordi de Døre ere lukkede, ad hvilke det skulde kunne trænge ind. Menneskelivet og Dyrelivet vilde med al deres rigere Fylde være et dødt Bogstav for Planten, hvis denne i sin Slummer kunde drømme om Dannelselse. At være intellektuelt dannet — og det er jo en saadan Dannelselse, Skolen direkte sigter til, — vil altsaa sige at have de dybest gaaende og mest sammenarbejdede Forestillinger om sit eget menneskelige Væsens Betingelser og Muligheder. Naar der ind i Skolen gaar en lille vild med højst usammenhængende og tilfældige Forestillinger om alt, saa skal der ud af Skolen gaa en Yngling, for hvem Livet har ordnet sig i sammenhængende Grupper, Menneskelivet præget sig til Personligheder og Samfund. Ud fra det enkelte og spredte skal han være naaet til noget helt og samlet.

Kærnen af denne Opfattelse er, at den menneskelige Dannelselse i sit Væsen og i sit Maal kun er én; dens Konsekvens, at ogsaa Dannelsens Midler maa være ensartede. Scenearrangementet ved Undervisningen maa bestandig være det samme, hvad enten Skuepladsen er stor eller lille, Forgrund, Mellemgrund og Baggrund altid staa i samme Forhold til hinanden. Skal der være forskellige Slags Skoler, kan Forskellen paa dem derfor kun ligge i det periferiske; i det centrale maa de mødes. De højere og de lavere Skoler maa, for at genopfriske et ved en tidligere Lejlighed brugt Bil-

lede, danne koncentriske Ringe uden om hverandre. Her er det, Dr. Pingel indtager sin Stilling i Kampen mod den lærde Skoles Tvedeling; thi „nu har Skolen“, efter hans Mening, „faaet to Centrere. Hidtil førte den alle sine Disciple ad en og den samme Dannelsens Vej; men nu stiller den Smaadrenge det for deres hele Liv betydningsfulde Valg mellem to Dannelsessfærer, hvis Væsen og Værdi de ere lige saa lidt i Stand til at dømme om som den, der kun kender Frugtens Skal, til at dømme om dens Kærne,“ og det, uagtet „selve Dannelsens Væsen og Idé forbyde denne Dobbeltthed og denne Ligestilling af de historiske og naturvidenskabelige Fag i pædagogisk Henseende“ (S. 12). Han hævder de historiske Videnskaber Forrangen og Pladsen i Højsædet som dem, i hvilke Mennesket samler sig om Dannelsens egentlige *punctum saliens*; thi „Historien, som fører tænkende, følende og villende Mennesker frem for vor Betragtning, bringer os ikke blot til at tænke disse Menneskers Tanker, føle deres Følelser, ledsage deres Fantasis Flugt, men sætter ogsaa uafbrudt vor moralske Dom i Bevægelse, tvinger os til at billige eller misbillige og indvirker saaledes gennem ansporende eller frastødende Eksempler paa hele vort Viljesliv. I Matematikken, Fysikken eller Naturhistorien ere vi som Eneboere i Ørkenen, i Historien ere vi bestandig mellem vore egne“ (smst.). „De matematiske og fysiske Studier kunne give os mangfoldige Midler i Hænde, som vi kunne anvende til Menneskers og Menneskesamfundets Nytte. Men Følelsen af at høre med til dette, at skyldes dette alt, hvad vi formaa, at bære et uendeligt Ansvar overfor dette, denne Følelse kan kun Beskæftigelsen med de menneskelige Videnskaber give, for saa vidt den overhovedet kan faas gennem

Studium og Opdragelse" (S. 13). Derfor er det Dr. Pingels Forslag, „at Tvedelingen opgives, og at de historiske Fag atter blive Hovedfagene for alle Disciplene" (S. 43).

Men der spirer paa Bunden af hele denne Betragtningensmaade, maaske ubevidst for Forfatteren, en Tanke, i Kraft af hvilken mere end denne Tvedeling i det offentlige Skolevæsen maatte opgives. Thi er den almenmenneskelige Dannelse kun én og som saadan den bevægende Drivkraft i Skolens Virksomhed, saa vil denne Enhed afføde Tanken om den, maaske fjærne, Fremtidsskole, i hvilken alle vandre ad de samme Kundskabens Veje hen imod Maalet, medens nu nogle maa nøjes med draabevis, som af en Teske, at faa tilmaalt, hvad der bliver andre til Del som af et rislende Kildevæld. Lad os her for tredje Gang spørge Comenius til Raads, ligesom man i Fremtiden mange Gange vil vende tilbage til hans Tanker og Planer. „Vil man have en almindelig Undervisning i alt menneskeligt og for alle Mennesker," siger han, „saa maa de gaa en og samme Vej for at vække og opmuntre hverandre. Skal alle dannes til alle Dyder, lære Beskedenhed, Endrægtighed, Samvittighedsfuldhed at kende, saa maa man ikke skille Menneskene fra hverandre efter Stænder eller Klasser. Ved det sjette Aar lader det sig endnu ikke for noget Barns Vedkommende sige, hvortil det føler sig bestemt; Tilbøjelighederne træde først senere frem. Heller ikke er det de rigeres og fornemmes Børn alene, der ere kaldede til højere Dannelse og Stilling. Vinden blæser, hvorhen den vil. For Gud gælder ingen Personsanseelse; for Skolen gælder samme Lov."

Latinens og Græskens Stilling i den lærde Skole.

I.

Foredrag ved det 3dje nordiske Skolemøde 11. Aug. 1877.

Efter stenografisk Gengivelse.

Enhver Tid lever under sine Kaar, og alt hvad den frembringer, faar sit Præg af den Grundfarve, som er Tiden egen. Det Blod, der ruller i Slægtens Aarer, forgrener sig ud i alle dens Institutioner, og naar man er kommen til Erkendelse af det nøje Forhold, der bestaar mellem Menneskelivet og Skolens Virksomhed, saa følger det ogsaa af sig selv, at det er Livet, der maa afspejle sig i Skolen, at denne maa have den kamæleontiske Egenskab stadig at pege hen paa noget, der ligger bagved, og fra hvilket den henter sin egentlige Livskraft. Naar vi flytte os tilbage i Tiden, ville vi derfor træffe paa Skoler af andre Ejendommeligheder end dem, Nutiden viser os, og hvis vi ved Trolddomskunst kunde flytte os frem i Tiden og dale ned paa et Skolemøde som dette, saa er det ikke usandsynligt, at Deltagerne i et saadant Møde højlig vilde forbavses, om der blev forelagt dem et Spørgsmaal til Drøftelse som det, vi nu have for:

Spørgsmaalet om Latinens og Græskens Stilling i den højere Undervisning. Det er muligt, at man til den Tid vilde sige: Dette er et Spørgsmaal, hvis Rolle er udspillet — jeg siger muligt, fordi ingen Profet kan være helt sikker i sin Sag; men saa meget er i alt Fald sikkert, at, selv om Tiden maatte komme, da man vil søge et andet Grundlag for den højere Dannelsen end Kendskabet til selve den klassiske Oldtids Litteratur, saa er den ikke kommen endnu, bl. a. navnlig af den Grund, at Vejen dertil endnu ikke er beredt og meget Arbejde derfor først maa gøres, eftersom det ikke kan hjælpe at slippe ét Virkemiddel, inden man har et andet, mindst lige saa fuldkomment, at sætte i Stedet.

Det er Dem bekendt, at der for ikke lang Tid siden er ført en Forhandling her i Landet om Latinens og Græskens Stilling ved Undervisningen i Anledning af, at en fra den almindelige afvigende Opfattelse deraf er bleven fremsat. Overalt, hvor en Tanke, hvis Virkeliggørelse vilde medføre betydningsfulde Følger, bliver kastet ud i Verden, har man den Forpligtelse at optage den, drøfte den, vurdere den fra dens forskellige Sider, ikke blot af Hensyn til den, der har ført Tanken frem og sat sit Arbejde ind derpaa, men fuldt saa meget af Hensyn til den Sag, i hvis Tjeneste Tanken er bleven til. Det Forslag, jeg tænker paa, er det, som Dr. Pingel i sin Tid fremsatte om at lade Græskens indtage Latinens Plads ved Undervisningen. Det kunde synes at være et Forslag, faldet ned fra Luften, uden Rod i noget fortidigt, en Enkeltmands Grille; i Virkeligheden er det ikke saa, man kan forfølge denne Tankes Historie Aarhundreder tilbage i Tiden. Allerede i Slutningen af det 14de og Begyndelsen af det 15de Aarhundrede synes det, saa

vidt de noget usikre historiske Efterretninger kunne byde én Kundskab derom, som om Græskens har haft saa fremragende en Talsmand som den italienske Pædagog Vittorino da Feltre — den Skolemand, som giver det 15de Aarhundredes pædagogiske Interesse dens humanistiske Form —, saafremt nemlig virkelig den klassiske Undervisning i hans Lærestalter er bleven grundlagt paa Græskens; og i de efterfølgende Aarhundreder hører man af og til den samme Stemme lyde. Der er Hollænderen Hemsterhuys fra Slutningen af det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarhundrede; ogsaa han taler det græske Sprogs Sag, men man kunde mod ham ganske vist indvende, at han ikke var nogen ubildet Dommer, men Part i Sagen, fordi han selv hørte til Grundlæggerne af det fornyede Studium af Græsk; hans Discipel Ruhnken, Kants Ven, optager hans Tanke og kæmper ligesom han for en Ombytning af de klassiske Sprog. Blandt egentlige Skolemænd er der i forrige Aarhundrede Tyskeren Gedicke, den filantropiske Pædagog Campes Ven, altsaa staaende i Forbindelse med en Retning, som bekæmpede den klassiske Undervisning. Gedicke holder paa den, men giver Græskens Forrangen. Og endelig breder denne Tanke sig i vore Dage over et større Felt, det er ikke længer en enkelt Stemme, der taler herom, men mangestemmige Kor, hele pædagogiske Skoler, som ikke alene i Teorien have optaget Forslaget, men ogsaa i Praxis have søgt at gennemføre det. I Tyskland er det Filosoffen Herbart, Pædagogen blandt dets Tænkere, der har staaet i Spidsen for denne Tankes Virkeliggørelse og skaffet den Udbredelse rundt omkring. Mænd som Dissen og Thiersch søgte allerede i Herbarts levende Live at gøre Propaganda for den og tilvejebringe de fornødne pæda-

gogiske Hjælpemidler til at gennemføre den, og i vore Dage fortsættes denne Bestræbelse, den blomstrer frem i de Skolers Jordbund, som staa under Herbarts Indflydelse, der gøres det ene Forsøg efter det andet paa at fjerne de i Begyndelsen uundgaaelige Vanskeligheder. Ogsaa Fröbel, Filosoffen blandt de tyske Pædagoger og Hoved for en navnlig efter hans Død virksom og indflydelsesrig pædagogisk Skole, begyndte i sin Opdragelsesanstalt med Græsk og lod Latinen spille en senere, mere uselvstændig Rolle. Alt dette viser, at det ingenlunde blot var en enkelt Svale, der kvidrede, saaledes som det maaske kunde synes ved den offentlige Diskussion om dette Forslag, da det fremkom i „Berlingske Tidende“ fra Dr. Pingels Haand, men at det i Virkeligheden er en Tanke, man maa tage Hensyn til, hvad enten man er for den eller imod den, for at afveje dens Værd. Lad os da, for at kunne drøfte den, et Øjeblik sætte os ind i, hvad det er, de Mænd ville, der ere Forkæmpere for denne Tanke; hvorfor ville de slippe Latinen og hvorfor ville de gribe til Græsk?

Det første, de tænke sig, er da vistnok dette, at Skolen maa betragtes som en selvstændig Institution, at ogsaa den lærde Skole skal have sit Maal i sig selv, medens man — saaledes som vi jo ogsaa have faaet at høre i disse Dages Forhandlinger — tit er tilbøjelig til at opfatte den som en blot og bar Forgaard til Universitetets forskellige Embeds- og Fagskoler. Man maa altsaa se bort fra det Hensyn, der siger: „For disse bestemte Fagstudiers Skyld er det nødvendigt at beholde disse bestemte Sprog“, og efter at have klaret sig sit Udgangspunkt sige: „Selv om det er ganske sik-

kert, at Juristen ikke kan undvære en vis Indsigt i Latinen, at Medicineren vil støttes i sit Studium derved, at Filologen naturligvis og nødvendigvis maa have den til Ledsager gennem sit Studium, saa er det endnu ikke nogen afgørende Grund for Bevarelsen deraf i den lærde Skole, fordi denne jo ikke gaar ud paa at danne Medicinere, Jurister eller Filologer, men paa at frembringe dannede Mennesker. De, for hvem et saadant Sprog er nødvendigt for deres Fags Skyld, maa henvises til den Fagdannelse, de ved Universitetet senere kunne opnaa.“

Altsaa: Tanken om Skolens Selvstændighed, om en Afslutning af den indenfor dens egne Grænser — uden naturligvis at lukke Udsigten til, hvad Livet videre vil bringe —, denne Tanke er Udgangspunktet, og naar det næste Skridt saa kommer, og man skal udkaste en Skoleplan paa dette Grundlag, saa er det, man ser sig om i Livet og siger til sig selv: „Hvor finder jeg det Æmne eller de Æmner, i hvilke den fyldigste Dannelse kan opnaas, dem, som kunne tilegnes saaledes, at de kunne blive Kød og Blod i et levende Menneske?“ Først og sidst tilbyder Menneskelivet i hele sin historiske Udfoldelse sig som et saadant Æmne. Hver enkelt Discipel skal, efterhaanden som han modnes, lære at se sig i Spejl i den hele Menneskeslægts Udvikling og derved sættes i Stand til saa omfattende som muligt at forstaa den paa det Punkt, hvortil den er naaet i hans Tid. Historisk maa altsaa den ene Side af al højere og al lavere Undervisning være. Men naar Menneskelivets Historie bliver et Hovedæmne for al Dannelse, saa bliver der igen et dobbelt Synspunkt, fra hvilket det historiske Liv maa opfattes. Enhver

lever jo i en enkelt, bestemt Tidsalder, men det tænkende Menneske føler sig baaret fremad paa denne Tidsalders Bølger, stadig fremad, mod et Maal, som endnu ikke kan naas; han føler, at den store Bygning, til hvilken det er hans Livs Opgave at lægge sin Sten, maa have en uendelig Tid til at rejses i, og at ingen enkelt kan vente at se Kransen hejst. Men samtidig med, at han ser sig som en Bølge i det store Hav, forstaar han, at der maa være en Afslutning indenfor hans eget Liv, han føler, at det at være Bølge ikke er saa misundelsesværdig en Lod, naar denne Bølge ikke kan løfte sig op over det store Hav og se ud over det og lade det spejle sig i dens Farvespil; han trænger til at faa at vide, hvad det er at stille sig paa et bestemt Standpunkt, hvad det vil sige, stadig ihukommende, at Enden ikke er naaet, Idealet ikke vundet, dog at kunne slutte sig til noget, for hvilket der skal kæmpes. Den, der kun føler sig i Bevægelse, i Strømning, har Vanskelighed ved at tage sit Parti, ved at stille sig under en Fane og ofre sit Liv og Blod for den. Saa gælder det da om at se Livet fra dette dobbelte Synspunkt, forstaa, at al Historie er en stadig Udvikling fremad, men at hvert enkelt Tidspunkt ikke des mindre har sit Maal i sig selv, har sin faste Kreds af Ideer, som det netop er denne Tidsalders Opgave at udforme. Og saa ser Manden, der staar og søger efter sin Skoleplan, sig om, han siger til sig selv: „Hvor finder jeg denne Dobbelt-hed afspejlet, hvor ser jeg paa én Gang et Liv i fuld Bevægelse fremad, i saa levende og kraftig en Bevægelse, at vi endnu mærke Efterdønningerne deraf, og samtidig samlet og rolig hvilende om sit eget Midtpunkt, saa at vi kunne lægge Haanden paa Tidens

Bryst og føle det sunde, levende Hjerteslag, der banker i den?" Ser man tilbage til den nyere Tids forløbne Aarhundreder, føler man væsentlig kun Strømningen, Bevægelsen fremad, den, i hvilken vi endnu leve; gaa vi et Skridt længere tilbage, til Middelalderen, faa vi ogsaa dér væsentlig kun Øje for en urolig boblende Bølgegang, den nyere Tids Moderdannelser, som endnu ikke have formet sig aldeles bestemt og klart eller ere komne afgjort op over deres Udspring. Men gaa vi endnu et Skridt tilbage, til Oldtiden, saa ere vi vel ikke saa langt borte fra os selv, at vi se det Slægtskabsbaand brudt, som knytter Tiderne sammen, og ikke længer føle os staaende ligeoverfor Mennesker med Kød og Blod som vort eget, med Tanker og Følelser som vore egne, men vi møde dog Mennesker af en ejendommelig Støbning, Mennesker, der samlede sig om andre Livsformaal og havde yngre, friskere, mere levende og farverige Livsidealer end de, Nutiden er i Stand til at give os. Saa bliver det altsaa i Oldtidens Labyrint, Pædagogen søger for at finde sit Udgangspunkt. Og lad os, for ikke at blive for vidtløftige, holde os til den klassiske Oldtid og ikke, hvad Æmnet i øvrigt indbyder til, gaa ind paa at afveje dens Værdi for den almindelige Dannelse i Forhold til andre Grene af Oldtidslivet, f. Eks. den hebraiske Oldtid eller den nordiske. Lad os holde os udelukkende paa klassisk Jordbund og indenfor dens Omkreds foretage Sammenligningen.

Hvad søger man altsaa? Man søger et Menneskeliv, helt og fuldt udviklet, saaledes at alle Livets væsentlige Sider have slaaet Rod deri, et Menneskeliv, i hvilket Menneskeaanden har kunnet blomstre og udfolde sig med Frugter, vi endnu kunne nyde, og som

endnu kunne skænke os Næring. Man søger en Dannelse, der ikke ene fører os ind i en enkelt Retning af Menneskelivet, men griber dette i dets Centrum, kort sagt, man søger, idet man vælger den litterære Form som Gennemgangsled, ind til noget, der ligger bag ved Litteraturen, noget, af hvilket Litteraturen er den klare, gennemsigtige Fortolkning. Saa maa vi fra dette Synspunkt veje, hvad Grækenland har at byde os, mod, hvad Rom har at byde os. Hvor finde vi mest det, vi søge? Svaret kan ikke ligge fjærnt: vi finde det i Grækenland, blandt andet af den Grund, at det Menneskeliv, vi finde bag den romerske Litteratur, mest kun er som en Efterklang af det, der i rigere Maal findes bag den græske. Lad os vel mindes: bag den romerske Litteratur. Thi det er ogsaa den store Forskel mellem det romerske og det græske Liv, at, medens den græske Natur fandt et væsentligt Udtryk for sin Livskraft i Litteraturen, medens hvert veltalende Ord, hver digterisk Skildring, hver dramatisk Replik netop udtrykker det, hvori Grækerne levede og aandede, er det anderledes med den romerske Litteratur. Ville vi lære Romerne at kende, maa vi ikke søge dem paa den litterære Valplads, men dér, hvor deres Higen og Attraa styrede hen, i det praktiske Liv, som Statsmænd, som Krigere, som retskyndige, hvor det gjaldt om at udbrede deres sejrige Faner over Verden, om at organisere og administrere. For at lære det romerske Liv at kende maa vi derfor gaa den historiske Vej; det er ikke noget særligt Litteratur-Studium, vi for Dannelsens Skyld behøver. Men den, som vil lære det græske Liv at kende, men vilde springe Kendskabet til Litteraturen over, vilde faa et væsentligt Hul i sin Kundskab og skyde uden om sit Maal. Thi

gennem den græske Litteratur føres vi ind i, først hvad det praktisk historiske Liv har at byde hos et ungt og kraftigt Folkeslag, og dernæst hvad alle Aandens teoretiske Forgreninger have at sige: hvad Tanken har at sige, idet den dukker op og bliver sig bevidst som Mennesketanke, hvad Kunsten har at sige, idet den skyder frem af Fantasien og ser sine Idealer virkeliggjort i den levende Menneskeskikkelse, hvad Poesien har at sige, idet den trænger inden for Menneskeskikkelsens ydre Former og lytter til, hvad der foregaar i Menneskehjærtet, og endelig, hvad Religionen har at sige, idet den opstiller levende Idealer for Livet, Idealer, i hvilke Mennesket paa hvert Trin føler sig vejledet af højere Magters Forbillede. Det er et saadant Billede, den græske Litteratur udkaster for os, og den, som for Alvor føres ind i denne Litteratur, ligesom trænger ind til dens Kildevæld, vil ogsaa ved at øse dybt nok føle den forfriskende Kraft, som meddeler sig til ham fra Oldtiden.

Hvad er derimod Latinens Betydning for Undervisningen? Ja, Latinen i Skolen har en Historie. Den har fra først af ikke været taget med som egentligt Opdragelsesmiddel, men er trængt ind i Undervisningen ad den praktiske Vej. I en Tid, da Kirkens Sprog var Latin, da Statsmændenes og Videnskabsmændenes Sprog var Latin, da det var Kirken om at gøre at samle alle i én mægtig og kraftig Enhed og man satte Cicero op som Forbillede for al Dannelse udtrykkelig for Lydighedens Skyld under Autoriteten, da Diplomaten nødvendigvis maatte have den slebne latinske Tunge, der satte ham i Stand til at følge alle Tankens snævreste Vendinger og Slyngninger for at kunne forhandle med de andre Diplomater, da Viden-

skabsmændene gennem Latinen følte sig som Medlemmer af det store europæiske lærde Lay, i en saadan Tid var det stadig saadanne praktiske Formaaler, der gave Latinen dens historiske Plads i Skolevæsenet. Og vilde man den Gang have spurgt: „Hvad er den latinske Grammatik?“ saa kan man fra en Mand som f. Eks. Melanchthon faa Svaret: „Den latinske Grammatik er den Kunst at tale og skrive det latinske Sprog.“ Man ser Sagen fra den rent praktiske, ikke fra den pædagogiske Side. Naar man i vore Dage opkaster det samme Spørgsmaal, faar man et andet Svar. Det lyder: „Den latinske Grammatik er Midlet til at trænge ind i det latinske Sprogs Bygning, til at forfølge Overensstemmelsen mellem Tanken og Udtrykket, til at tugte sin logiske Sans ved at lære den strængt at underordne sig under en mægtig Bygning, i hvilken hvert enkelt Led er kommet til sin Ret og gør sig gældende efter sin Vægt. Den latinske Grammatik bliver en Løftestang for den formelle Dannelse; selv om den Kundskab, den knytter sig til, maaske ikke fører ind i noget særlig rigt litterært Liv hos det paagældende Folk, er Undervisningen ikke spildt, fordi den efterlader en aandelig Færdighed i at tumle med Problemer, i at holde dem fast i al deres Skarphed og hele deres eksakte Præg, og dette Opdragelsesmiddel kan derfor ikke vurderes for højt.“ Vel — svare vi dertil — ingen bør naturligvis undervurdere, hvad der kan naas gennem hvert enkelt Fags Indlemmelse i Undervisningen; men hvad det gælder om, er ikke at paavise, at et eller andet Fag har en Rolle at spille, naar det optages, men at finde et Værdiforhold mellem de enkelte Fag og af det store Udvalg, som foreligger, at udvælge det, som er i Stand til at give den rigeste

og frugtbareste Høst. Det er ikke nok at kunne sige til Forsvar for Latinen, naar den angribes: „Paa de og de Punkter har Latinen en Betydning“; vi maa tilføje: „Godt, det gaa vi ind paa, men lad os se, om ikke en endnu større og mere dybtgaaende Indflydelse maaske lod sig paavise, om vi satte Latinen paa en anden Plads i Undervisningen.“ Den, som bekæmper Latinen, gør det altsaa ikke absolut, han frakender den ikke Muligheden af at øve en gavnlig Indflydelse paa den menneskelige Aands Udvikling, men han siger blot: „Denne Indflydelse er forholdsvis ensidig, den kan ikke saaledes vende og dreje Mulden i en Menneskesjæl, at der skyder frugtbare Spirer op deraf; den kan maaske give Færdighed i at behandle et Stof; men var det ikke at foretrække, hvis Undervisningen paa én Gang kunde give Færdigheden og Stoffet, der skulde behandles, paa én Gang kunde udforme Menneskesjælen til et brugeligt Kar, der kunde opbevare Aandens Vin, og paa samme Tid gyde denne Vin deri og lade den gære og begejstre?“ Det er en saadan Sammenligning, der maa være afgørende for Dommen om de klassiske Sprogs indbyrdes Betydning.

Og hvis man saa tilmed mener ad andre Veje at kunne naa til den samme Udvikling i formel og grammatisk Henseende som gennem Latinen, saa vil man til Forsvar for dens Bevarelse ved Meddelelsen af almindelig Dannelse i Øjeblikket kun kunne anføre, at Latinen er det historiske Sprog, det Sprog, der gennem Aarhundreder har været et Hovedudtryk for Menneskers Tanker og Følelser, og derfor har vævet en Islæt af Sprogstof ind i de forskellige Sprog, saaledes at man for at forstaa disses Enkeltheder ogsaa maa have et Indblik i Latinen. Dette gælder naturligvis især om de

romanske Sprog, og i et romansk Land vil man fra det Synspunkt kunne fremsætte vægtigere Beviser for Nødvendigheden af Latinens Herredømme ved Undervisningen end i et ikke romansk Land; man vil dér kunne sige: „Den er nødvendig, fordi den er Grundlaget for vort eget Modersmaal, fordi vi i den møde den oprindelige, ældgamle Skikkelse, af hvilken Modersmaalet Skridt for Skridt har udviklet sig“ — den samme Tanke, som har ført til Optagelsen af Oldnordisk i vore Skoler. Men et saadant naturligt Hensyn til Latinen foreligger jo ikke for vort Vedkommende. Efter hvilken Maalestok er det altsaa man maaske kunde ønske, at den dannede havde Kundskab til Latin? Det er til Latinen, ikke som den kunstig organiserede Sprogbygning, ikke som det Middel, der særlig skulde udvikle de formelle Evner, eftersom man i de nyere Tider er i fuld Gang med at søge disse Evner udviklede gennem andre Sprog og ad andre Veje og i Virkeligheden slet ikke grundlægger Undervisningen i Grammatik paa Latinen, men ved den latinske Grammatikundervisning kun udmønter de grammatiske Grundforestillinger, som tidligere ere meddelte. Hvad der skulde tilegnes, var derimod Latinen som et Indbegreb af Sprogstof, Latinen som det Malm, hvoraf en stor Del af de nyere Sprogs enkelte Udtryk ere udprægede; man kunde have Gavn af at se Latinen drage forbi én saaledes, at man i det hele kunde følge med uden just at dvæle ved de finere grammatiske Særmærker, men lærte Sproget, omtrent som man lærer f. Eks. Engelsk i den lærde Skole: for Sprogstoffets Skyld, for Ordstammernes Skyld, som dog i Hovedsagen er det, der er opbevaret i de nyere Sprog, med andre Ord saaledes, at man nedsatte Latinen til en Birolle, i

hvilken den ikke trængte ud over meget beskedne Grænser. Og vil man sige: „Ja vel, maaske denne Tanke kunde modtages, hvis den, vel at mærke, kunde gennemføres, hvis det var muligt ligeoverfor Latinen at gaa saa rent praktisk til Værks“, saa vil jeg dertil svare: „Er det ikke muligt at lade Latinen spille en saa underordnet Rolle, at lade latinsk Sprog og latinsk Litteratur drage forbi Disciplenes Øjne i et saadant Panorama; kræve Sprogets Ejendommeligheder med Nødvendighed, at det maa herske, hvor det indlades, paa samme Maade, som selve Folkets naturlige Trang gik i Retning af Herredømmet over alle andre Folk, saa er der ingen anden Udvej, end at det helt maa fjærnes, for at den Litteratur, som i aandelig Forstand er Moderlitteraturen til den latinske, kan komme til sin fulde Gyldighed.“

Med disse Ord vilde jeg altsaa have fremstillet den Tankegang, som har ledet mangfoldige af de Mænd, der have talt for denne Fordeling af Rollerne mellem de klassiske Sprog, og paa dette Grundlag ønsker jeg, at en udtømmende Drøftelse maa komme i Stand. Hermed indlader jeg altsaa Sagen, ikke til Doms, men til Forhandling mellem de stridende Parters Advokater.

II.

Af Forhandlingen.

Jeg takker den foregaaende Taler for hans Sympati med Grundtanken i mit Foredrag, men tror ikke, at dennes praktiske Gennemførelse vil staa i saa skarp en Modsætning til dens ideelle Sandhed, som han mener.

Jeg vil dele de af ham opstillede Vanskeligheder i to Grupper, Vanskelighederne ved Formens og ved Indholdets Tilegnelse. Hvad de første angaar, maa man ikke dømme det opnaaelige Resultat efter Udbyttet af den nuværende Undervisning; anvendes der større Kraft, vil man naturligvis ogsaa kunne naa til større Sikkerhed og Herredømme over Sproget; Latinen giver næppe nogen saa direkte Forberedelse til Forstaaelsen af Græsk, at dens Udelukkelse i den Retning vilde være noget væsentligt Tab, den giver kun en indirekte Støtte ved at udvikle den grammatiske Sans; men denne Udvikling er jo allerede nu ikke særlig bunden til Latinen, og Undervisningen i Græsk begynder ogsaa for Øjeblikket i Virkeligheden, inden der endnu kan være høstet stor Frugt af Latinundervisningen. Hvad den indviklede Grammatik angaar, saa møde dens Vanskeligheder jo ikke straks op alle paa én Gang i en samlet Skare, de blive jo først til for Disciplene, efterhaanden som Indsigten og derved ogsaa Evnen til at besejre Vanskelighederne stiger, og særlig overfor Formlæren gælder det, at dens Mangfoldighed lettest tilegnes i den Alder, hvor Hukommelsen forholdsvis er friskest, og hvor Refleksionen, der haster bort fra Formerne til Indholdet og Tankerne, ikke er vaagnet. Kan Græsk, som det blev sagt, ikke paa tilbørlig Maade tilegnes, selv naar det bliver et Hovedsprog i Skolen, er Følgen deraf, at det er uforsvarligt at beholde det som Bisprog; det maa da helt afskaffes. Hvad Litteraturindholdet angaar, saa er netop ogsaa det en Grund til at foretrække Græsk, at den græske Litteratur i sin tidligere Periode repræsenterer et barnligere og naivere Livstrin end den romerske og ganske anderledes har sin Rod i Livet. Homer er jo Udtrykket for det Barndomstrin, hvor

alle Sanser modtagelig aabne sig for Indtrykkene og Livet spejler sig som farvede, anskuelige Billeder i Bevidstheden; hans Følelse har Barnets kraftige, naive Ligeformhed, modsat Vergil, som er en litterært dannet Digter med en noget holdningsløs, ikke særlig sund Sentimentalitet. Herodot er den vidtberejste, paa Selvsyn rige, jævne og troskyldige Fortæller, der samler sine Fortællingers Kærne i et stort religiøst Princip og lader dem munde ud i Skildringen af den store Kamp mellem Frihed og Ufrihed; Livius søger med sin Retorik en Plads i Litteraturen som Fremstillingskunstner. Politiske Talere høre vel i intet Tilfælde hjemme hos Barndommen, Cicero saa lidt som Demostenes; men naar i Ungdommen Følelsen for Samfundslivet er vakt, mon man saa ikke maa foretrække en Taler som Demostenes, der i glødende Kærlighed til Frihed og Fædreland tyr til Kendsgerningernes mandige, prunkløse Veltalenhed, fremfor en Advokat som Cicero, for hvem Ordene tit kun ere til for deres egen Skyld? Det følger af sig selv, at meget af den græske Litteratur falder udenfor Skolens Opgave; men det er jo godt, at den ikke udtømmer Rigdommen, men giver Fremtiden noget med paa Vejen. Spørgsmaalet er, om der ikke, selv naar det tilborlige Udvalg er gjort, bliver mere tilbage, end den romerske Litteratur kan byde. For Horatses Skyld alene, hvis Poesi med al dens *bon sens* dog ikke flyver højt, er det næppe værd at bibeholde Latinens Overherredømme, og at bevare dette som Støtte for Undervisningen i Fransk er dog maaske at gaa for grundig til Værks. Ethvert Undervisningsfag maa desuden have sit Maal væsentligst i sig selv for at kunne forsvare sin Plads.

Med en tidligere Taler er jeg enig i, at den Tid vil komme, da det direkte Studium af Latin og Græsk

maa udskilles fra Skolen, men jeg tror ikke, Betingelserne endnu er tilstede. Det kommer jo nemlig an paa ikke med det samme at bortkaste hele det Bidrag til Menneskeaaendens Uddannelse, som navnlig Grækenland kan yde, og for at det ikke skal ske, maa det græske Aandslivs Efterladenskaber først bearbejdes i Former, hvorigennem dets Kvintessens kan blive Nutidens Ungdomsdannelse til Del.

Hos en tredje Taler, der mente, at vi for at lette den modnere Alders Syslen med videnskabeligt Arbejde skulde lade Græskens fare, men holde paa Latinen, ser jeg det svage Punkt deri, at han ikke vil have Skolens Virksomhed samlet væsentlig om dens pædagogiske Opgave. Det kan ikke noksom betones, at den almindelige Skoles Formaal ikke er at frembringe Videnskabsmænd, hverken Historikere, Geografer eller Zoologer, men at bruge alle disse Videnskabers Kundskabsstof i den almenmenneskelige Opdragelses Tjeneste. De sproglige Kundskaber, som Fagstudierne kræve af deres Dyrkere, kan Skolen derfor ikke paatage sig at meddele, hvis det kommer i Strid med dens egentlige Opgave, og dette gælder netop, naar man som nu gør Latinen til den højere Skoles Hovedfag; alle de mange Bihensyn, der kunne anføres til Forsvar for den, kunne aldrig blive til et Hovedhensyn. Den Kontinuitet, som er bleven paaberaabt til Støtte for Latinen, er næppe nogen indre væsentlig Kontinuitet; den sande Kontinuitet, den, som ikke blot er en død Gentagelse af en overleveret Form, kræver, at man for at fastholde de samme blivende Formaal lader Midlerne veksle, og selve den Kontinuitet, der her er Tale om, er i Virkeligheden mere græsk end romersk. Da Renæssancetiden genfødte Oldtidens Tankegang, var det græsk Livslyst og

Livskraft, der aandede én i Møde i dens frie Spil af alle menneskelige Evner, og da en litterær Renæssance var begyndt i forrige Aarhundrede, var det „die Götter Griechenlands“, der begejstrede Schiller, den græske Ifigenia, Goethe fremmanede, de græske Tragedier, oversatte og fortolkede af Schleiermacher, der gav Oehlenschläger Forbilleder. Naar man til Støtte for Græskens Undværlighed har anført enkelte Genier, der have været i Stand til at faa et dybt og varigt Indtryk af den græske Kulturs Aand ad en mangelfuld Vej, saa kunne Genierne jo dog ikke være Maalestok for os andre, almindelige dødelige, og hvad særlig Thorvaldsen angaar, saa holder Eksemplet ikke engang Stik; thi er der nogen, der har kunnet Græsk, d. v. s. har haft direkte Kendskab til de græske Mindesmærker, der kunde befrugte hans Aand, saa er det ham. Endelig kan den Indvending mod det forelagte Forslags Gennemførlighed, at Tanken er hjemmegjort, næppe være afgørende; dens Betydning er uafhængig heraf. Vilde man med Rette kunne have indvendt mod Folkehøjskolerne, da de begyndte at bryde sig deres Bane, at de først maatte være prøvede udenlands? Nej, der er kun ét at gøre overfor en Tanke, der dukker op: se paa den, som den er, og saa, hvis den er sand, kæmpe for den, til den trænger igennem, og hvis den er usand, blive ved at drøfte den, til den er slaaet ihjel.

En Tvedeling af den lærde Skole.

Vor Ungdom 1879.

I.

Dannelse er altid noget opnaaet, aldrig noget medfødt. Den har sit Forbillede i den Virksomhed, ved hvilken Barnet under Moderhjærtet dannes til at træde ud i Livet som et samlet og selvstændigt Væsen med fuldbaarne legemlige Organer og livskraftige Functioner. Hvor det samme har fundet Sted paa den aandelige Personligheds Omraade, er Dannelsens faste Grund lagt. Dens Udviklingshistorie er som Fosterets midtpunktsøgende: fra de spredte Punkter, i hvilke Livet fra Begyndelsen samtidig rører sig, vokser den efterhaanden sammen om et i Menneskets organiske Natur givet Centrum.

Men naar nu Dannelsen er en saadan naturlig, organisk Vækst i Mennesket, hvad har saa Opdrageren at gøre? Han har først og fremmest at udgranske, ad hvilke Veje denne Vækst kan fuldbyrdes paa en sund og kraftig Maade, og dernæst at lede Barnet ad disse Veje. Saasandt Undervisningens Formaal er Dannelse, kan dens Opgave derfor ikke blive en blot Meddelelse af udadtil nyttige Kundskaber. Paa det aande-

lige Omraade gælder i ethvert Tilfælde den darwinske Lære om Omgivelsernes Evne til at paatrykke Livsyttringerne deres Form, og de Forestillinger om Livet, et Barn naar til, ere saa at sige de Omgivelser, mellem hvilke det som Personlighed vandrer. Kundskaberne maa derfor ordnes i Grupper, der sætte Barnets Bevidsthed i Forhold til Hovedsider af Livet, for at dets Sjæl kan vokse gennem Tilegnelsen af dem og Livet faa sin størst mulige Rigdom for det. Men Rigdom kan virke spredende, det i alle Retninger opladte Øje fristes til ustadig at sværme hid og did, og den rige bliver let sin Rigdoms Tjener i Steden for dens Herre. Rigdom af Indtryk er derfor i sig selv endnu ikke Dannelse: i denne ere de tillige beherskede og sammenarbejdede. Den skarpe og hurtige Opfattelse, med hvilken et Øje lynsnart hugger sig fast i, hvad der møder det, eller med hvilken et Øre lydhørt griber den fineste Lyd, faar midt i al den rige Mangfoldighed af Forestillinger, den foranlediger, ikke sin rette Betydning, naar den griber forstyrrende ind i Personlighedens rolige, samlede Holdning og splitter Opmærksomheden i en Vekslen af lutter øjeblikkelige Indtryk.

Undervisningens Formaal er det jo nu at bibringe Disciplen Forestillinger, gennem hvilke Livet kan dukke frem for hans Blik af den Dunkelhed, hvori det ligger for den uvidende og uerfarne, og klare sig for ham. Det er den Rolle, Kundskaber har at spille i Dannelsen: de ere lige saa mange Veje, der føre ind til Livet og Skridt for Skridt gøre Udsigten videre og Indblikket dybere. Det er derfor et stort Felt, Undervisningen maa brede sig over, idet den skal tegne et Landkort over Livet i den unges Sjæl. Som det geografiske Landkort maa lade Hav- og Landmasser, Flod- og

Bjærgsystemer træde tydelig og samlet frem, saaledes maa ogsaa ved Undervisningen de forskellige Grundformer af Livet tegne sig med klare Træk: Naturlivet ved Siden af Menneskelivet, Plantelivet ved Siden af Dyrelivet, den uorganiske Verden ved Siden af den organiske, de fysiske Virksomheder ved Siden af de kemiske osv. Jo mere omfattende den videnskabelige Indsigt bliver, des mere besejret Stof kaster den ind i Skolen til videre Behandling. Skolen kan ikke sige stop og holde Videnskabernes Erobringer ude. Den har jo netop sin Opgave i at bringe den videnskabelige Forstaaelse, den med de højeste menneskelige Midler prøvede Sandhed, i saadanne pædagogiske Former, at den kan blive Almeneje. Men her er der en Fare, det gælder om at have Øje for. Undervisningsstoffet faar et broget, mylrende Præg, Forestillingerne trænges mellem hverandre for at faa Plads, „et Duehus bliver Sjæl og Sind, den ene flyver ud, den anden flyver ind“. Snart maa Disciplen med Geologen stige ned i Jordens Skød og mønstre dens Lag, snart med Astronomen løfte sig til Stjærnerne og maale deres Veje; snart skal han med Fysikeren flyve Alverden over paa den elektriske Strøm, snart med Fysiologen fordybe sig i den enkelte Organismes Funktioner; snart med Matematikeren gaa ad Forstandens snorrette Veje, snart følge Sprogmanden gennem Sprogenes Regler og Luner; snart med Zoologen tage Dyrenes Liv og Bygning eller med Geografen Landskabernes Karakter i Øjesyn, snart med Historikeren granske de Mærker og Spor, Menneskesamfundene have efterladt. Faren er nu, at Disciplens Hjerne bliver som sønderhakked af alle disse krydsende og blandede Indtryk og hans Bevidsthed ør og fortunlet. Har Mangfoldigheden sin uafviselige Ret

i Undervisningen, saa har Enheden det derfor i en endnu dybere Betydning. Den rolige Tilegnelse, der samler det spredte og indlemmer det i Personligheden, har sin nødvendige Forudsætning i en sikker Plan og et fast Centrum for Undervisningen. Men hvor er det samlende Midtpunkt, naar saa meget fra forskellige Sider kommer og gør Krav paa Opmærksomheden?

II.

Enheden kan ikke findes et eller andet Sted ude omkring, men maa findes i selve Disciplen. Siden hver enkelt Discipel er et lille Centrum, hvormundervisningen drejer sig, og alle dennes Traade skal samle sig i hans Tilegnelse og tjene hans Udvikling, saa maa Undervisningen styres af et allestedsnærværende Hensyn til hans Standpunkt og til det Maal, han skal føres til. Kan Dannelsen, dette Maal, i de alleralmindeligste Udtryk benævnes som Virkeliggørelse af hans menneskelige Væsen, saa er dermed Undervisningens Grundtone angivet. Han skal finde sig selv, og alle Kundskaber, han faar, skal være Milepæle og Vejstøtter, der pege paa, hvor langt han er naaet, og hvorhen Vejen videre løber. Ikke saaledes, at han skal ledes ind paa en sygelig Selvrefleksion, der til alle Tider passer lidet og mindst i Barnealderen, men saaledes, at han i hvert Øjeblik faar sunde Opgaver for sine Kræfter og derved efterhaanden lærer dem at kende, samtidig med at de vokse.

I den dybeste og egentligste Forstand er det jo nu i Virkeligheden et Menneske umuligt at lære andet at kende end sig selv. Alt, hvad det ser, ser det med sine Øjne, alt, hvad det hører, hører det med sine

Øren, alt hvad det tænker, tænker det med sin Hjerne. Selve Genstandene, det iagttager, erkender det jo kun, for saa vidt det føler, at visse Egenskaber ved dem paavirke dets Organer paa en bestemt Maade. I Tingenes Farve bliver det sig strængt taget kun en Ejendommelighed ved sit Øje bevidst (Farven er jo slet ikke til udenfor Øjet), i Lyden lærer det sit Øres Væsen at kende, i Tænkningens Resultater sin aandelige Bygning. Ud over sig selv naar ingen; sin egen Natur kan man lige saa lidt springe fra som fra sin Skygge. Saaledes bliver al Kundskab egentlig kun et Middel til at orientere Mennesket i dets eget Væsen. Det graver dybere og dybere ned i sig selv, finder et stadig mere omfattende Indhold i sig, efter som dets Kundskab strækker sig videre og lægger hidtil ukendte Livsegne under sit Scepter. Summen af alt, hvad Mennesker vide, vilde være det klareste og mest tilforladelige Billede af, hvad menneskelig Erkendelse er.

Paa det barnlige Udviklingstrin træder denne Grundbeskaffenhed ved Erkendelsen synligst frem. Senere ser det tit ud, som om Mennesket var langt borte fra sig selv, helt inde i en ikke-menneskelig Granskningens Verden, hvor Tingene selv traadte frem af deres Skjul og den naaede Sandhed ikke længer var afhængig af den menneskelige Opfattelses Egenheder. Hos Barnet bliver det Liv, der fylder det selv, ganske uvilkaarlig Maalestokken for alt Liv uden om det. Hvad der er dets egne Drivfjedre til Bevægelse og Handling, bliver i dets Øjne ogsaa de virksomme Magter i alt, hvad det ser foregaa; den hele brogede Tingenes Verden forvandler sig til et Rige af bevidste og villende Væsner, som den barnlige Indbildningskraft hurtig gør til levende, farverige Skikkelser. Det er Historiens mytedannende

Periode, der gentager sig i det enkelte Menneske. Hvad den tidligste Undervisning saa vælger for Stof, saa kastes der af Barnefantasien et menneskeligt Skær hen derover, der fører det ind i „Eventyrets Land“. Planter og Dyr blive lige saa vel Mennesker som de Dreng og Piger, der lære om dem. Den lille Idas Blomster danse og lege som den lille Ida selv, Storkeungerne harmes og forarges, som vare de selve Drengene, der spotte dem. „Hvad tror du, Moder bestiller nu i Himlen?“ sagde en lille Pige. „Tror du ikke, hun synger de smukke Sange, hun sang for mig, for de døde smaa Børn, som ikke har deres Moder deroppe?“ — Og det er godt, at det er saa; denne levende Følelse af Slægtskab er Betingelsen for, at Barnet med den rette Sympati kan give sig hen til den Verden, det lever i.

Men det gaar her som i Slægtens Historie. Myterne pege ubevidst paa det endelige Maal, og naar Barnet uvilkaarlig tilegner sig alt og støber det om i sine Former, saa er det i Virkeligheden det samme, der er Menneskelivets Maal i dets højeste Udvikling: at optage den hele Tilværelse i sig for at lægge alt til rette for sit personlige Brug, forvandle det alt til Led og Dele af sit eget Væsen. Altsaa: Mennesket begynder ud fra sig selv og arbejder sig igennem sig selv hen til sig selv; alt, hvad der udenfra bydes det, faar kun noget Værd for det, naar det er i Stand til at modtage det og bearbejde det i sig. Det menneskelige bliver saaledes ikke blot Dannelsens Maal, men dens Vej. Kun til det er et Menneske i Stand til at forholde sig direkte forstaaende. Kun der kan det være sikkert paa, at det, idet det ser sig selv i Spejl deri, tillige trænger ind i sin Genstands Væsen. Der er derfor ogsaa gaaet lange Tider hen, inden man har opdaget

Naturen i dennes Modsætning til Mennesket. Glæden over den for dens egen Skyld, over en skøn Egn, over et vildt Bjærglandskab, er en forholdsvis sildig Blomst paa Kulturens Træ. Den bevidste Naturbegejstring er udsprungen af en Civilisation, der har draget Mennesket bort fra et umiddelbart Liv i Naturen og det naturlige. Det er ikke Bonden, men Bymanden, der besynger Naturen.

III.

Der gives altsaa i dybeste Forstand kun én Dannelse; det er den humane. Thi naar et Menneske kun igennem sig selv naar til det menneskelige, saa er det paa den anden Side ogsaa sikkert, at det kun gennem det menneskelige finder sig selv, og jo dybere og bredere dette er lagt, des fastere Grund har ogsaa Dannelsen. At sende Blikket skarpt og klart ud over sit eget Jegs Grænser er for den enkeltes Dannelse, hvad en Rejse i fremmede Lande er for et Menneske, der paa én Gang er smidigt og fast nok til at optage de mange nye Indtryk uden at sprænge sin Personlighed. Rejsen giver en ny Maalestok, fordi der fra de vekslende Former, hvori man paa den ser Menneskelivet ytre sig, peges med større Sikkerhed ind imod det centrale og blivende. Den rejsende er som Nissen, der rejste med Ekstrapost fra Land til Land og først var ved Maalet, da han, stirrende ned i det store Hav, saa' sig selv. I Historien finder da Undervisningen en saadan videre Synskreds, fra hvis forskellige Punkter der falder Lys ind i det Menneske, som faar sit Øje vendt imod den. Begivenheder og Personligheder, fremstillede som levende Billeder med alle de individuelle Træk, der ene ere i Stand

til at flytte Genstanden for Skildringen hen i en anskuelig Nærhed, føre langsomt Disciplen til det først ubevidste, senere mer og mer bevidste Indtryk, der maaske mere end noget andet udtømmer Menneskelivets Væsen: at det har en Historie, en sammenhængende Udvikling til stadig sejrrigere aandeligt Herredømme over Livet trods al Op- og Nedgang. Om det historiske maa Skolen derfor koncentrere sig.

Men det historiske træder frem i dobbelt Skikkelse. Snart er det Eftertiden, der har indsamlet det historiske Stof, sigtet det og ordnet det og sat sit Stempel derpaa, og Historien træder da op igennem Fortællerens Beretning om de svundne Tider. Snart er det Tiden selv, der skriver sin Historie i de Mindesmærker, den efterlader, mest vidtrækkende i sin Litteratur, hvor igennem man føres ind i Aandslivets Værksted og ser Tanker og Følelser arbejde med at udhamre Livsformerne. Kan det ikke være andet end at man ved den historiske Beretning kommer til at se med andres Øjne, fordi Historien er elastisk nok til altid at bøje sig og føje sig efter den, der skriver den, saa lærer man gennem Litteraturen selv at gaa til Kilden og smage dens Vand. Stiller den historiske Beretning én udenfor Begivenhederne og giver én det færdige og afsluttede, saa træder man gennem Litteraturen ind i Udviklingens Bolgegang, i dens dramatiske Spænding, rykkes for en Tid bort fra sit eget Stade og bliver en af dem, der have levet, saa man ligesom paa første Haand gennemlever og føler de forsvundne Tilstande. Historie og Litteratur blive derfor den humane Dannelses Hovedpiller. Men begge maa de optræde paa en saadan Maade, at det væsentlige ikke trænges til Side af det uvæsentlige. Historien mister sin Betydning

som Dannelsesmiddel, naar den giver én Rammen i Steden for Billedet og ikke stiller én overfor Mennesker og Menneskesamfund. Den taber i Værd, naar den ensidig retter éns Blik paa visse enkelte Sider af det menneskelige Liv, og det ikke engang de dybest i Grunden liggende, naar den f. Eks. særlig samler Opmærksomheden om Krigen og det politiske, men sammenligningsvis overspringer Freden og det sociale. Endelig bliver Historieundervisningen ikke den Løftestang for en fri personlig Udvikling, som den kunde være, naar Læreren ikke gaar ud paa saa vidt muligt at lade Kendsgjerningerne tale og at stille Disciplen frit tilegnende over for dem, men stadig fletter Domme, der hos den umodne Discipel nødvendigvis maa blive Fordomme, ind i Fremstillingen. — Og nu Litteraturen. Det væsentlige ved den er, at den gennem Sproget fører Læseren ind i de aandelige Tilstande, hvis Frugt den er. Selv om det sproglige en Tid lang ganske vist maa have Overvægten i Undervisningen deri, for at Disciplen kan naa et saadant Herredømme over det, at det ikke længer lægger sig skjulende udenom Indholdet, men er blevet gennemsigtigt for ham, saa maa det ved Undervisningen dog aldrig glemmes, at det sproglige i og for sig ikke er Maalet, men kun et Mid- del. En klar Opfattelse af den Forestilling, hvert enkelt Ord rummer, er Forberedelsen til efterhaanden at kunne kæde Forestillingerne sammen i hele og fulde Indtryk. Og medens den matematiske Undervisning lærer Disciplen at gaa den snorlige Vej og fører ham igennem en Række for Mennesket absolute Sandheder, hvor der derfor, naar Tingen én Gang er bevist, ikke er Tale om noget For eller Imod, saa føres han gennem Litteraturen og det sproglige ind i Forhold, over-

for hvilke Tanken maa vænne sig til at veje Sandheden efter de forskellige Hensyn, og hvor Forestillingerne, netop fordi de omhandle det levende, paa én Gang ere vanskeligere og lettere at omspænde end de matematiske Abstraktioner. Uden historisk-litterær Dannelse kommer den Logik, de matematiske Videnskaber udvikle, let til at mangle den tilbørlige Dialektik. Den ensidig matematisk uddannede vil staa i Fare for at faa sløvet Sansen for det i Livet, der ikke lader sig rumme i en Formel og føre tilbage til sine simpleste Faktorer, medens man ad den historisk-litterære Vej vil ledes til bag enhver Forklaring at søge en anden og dybere og til at lade sin Tanke gaa fra det ene Livsomraade til det andet, hen over alle fastslaaede Grænser ind i Brydningerne og Overgangene, kort sagt, ind i alt det, hvori Livet viser sig virksomt og levende.

IV.

Ved al højere Undervisning maa der altsaa lægges en bred historisk Grundvold for Dannelsen. Og fra et dobbelt Udgangspunkt maa Billedet af det historiske Liv sammenarbejdes. Der er de store, enkelte Personligheder, der staa som Statuer med Ansigtet vendt mod den Fortid, de afslutte, eller den Fremtid, de indlede, og der er de almene Samfundstilstande, i hvilke Historien som Kulturmagt paa geologisk Vis aflejrer sine Lag. Der vil være et Tidspunkt i Undervisningen, hvor den biografiske Fremstilling, der samler alt om den enkelte og hans Bedrifter, er den mest passende, og der vil være et andet, senere Tidspunkt, hvor Disciplen længes efter, at Skildringen skal brede sig og Personen ikke længer skygge for Samfundet. Paa

begge Omraader maa man ty til de levende, slaaende Træk for at brænde Billedet og Indtrykket uforglemmeligt ind i Disciplens Sjæl. Har han f. Eks. én Gang hørt Fortællingen om den spartanske Moder, der under et afgørende Slag stod i sit Huses Dør spejdende ud efter nyt fra Valpladsen og, da en Slave kom styrtende derfra og raabte: „Alle dine fem Sønner ere faldne!“ harmfuld udbød: „Elendige Slave, har jeg spurgt derom? Hvem har sejret?“ saa har maaske et enkelt saadant Træk mere end en lang almindelig Skildring ladet ham føle, hvad det i Grækenlands Blomstringstid vilde sige at være Spartaner.

Og denne kraftige Farvning vil Historien navnlig kunne faa, naar man overalt, hvor det er muligt, lader den historiske Undervisning søge Støtte i de forskellige Tiders egne litterære Frembringelser. Litteraturhistorien maa, hvor Vilkaarene ere tilstede, bruges til at kaste Lys over Kulturhistorien, blandt hvis Blomster den er en af de ypperste. De homeriske Digte, med deres brede, majestætiske Versefald, med deres friske Anskuelighed og sunde naive Følelse, ere en uundværlig Baggrund for Forstaaelsen af hele det græske Aandsliv i den historiske Tid og dets klassiske Særpræg. I Dantes „guddommelige Komædie“ vifter Middelalderens teologiske Verdensopfattelse os i Møde baaren af en stor Personlighed, der med sit aabne Blik for Naturen og Menneskelivet rækker ud over sin egen Tids Grænser og varsler en ny. I Shakespeares Skuespil aander Renæssancetidens ungdommelig frodige Naturkraft, saaledes som den maatte ytre sig, naar legende Vindpust fra Syden befrugtende strøg hen over nordisk Alvor og Personlighedsfølelse.

Men naar Litteraturlæsning saaledes gøres til et

Fag i Skolen, saa maa man fremfor alt sørge for, at hvert enkelt Arbejde træder til i det rette Øjeblik, naar Disciplen i Følge sin hele Udvikling netop er modtagelig for Indtrykket deraf. Det gaar med de litterære Frembringelser som med de forskellige Barnelege. Den, der ikke 2—3 Aar gammel har leget „Vinde, vinde Nøglegarn,“ og „Bro, bro, Brille“, faar næppe nogen Sinde den rette jublende Glæde deraf, som straa-ler ud af de smaas Øjne, mens de syngende bukke og neje eller i Spænding føle sig nær ved „den sort Gryde“. Og lige saa vilde man berøve Disciplen det fulde barne-glade Samliv med Toppen og Bolden og Kaj og Gerda, naar man ikke lod ham høre eller læse Andersens Æventyr om dem i den nogle Aar sildigere Barndom, og stille ham paa Afstand fra de oehlschlägerske Helte, hvis man ikke vævede Begejstringen for dem med ind i Erindringerne fra hans senere Drengaalder. Lige saa galt som det er at bringe et Barn i for tidlig Berøring med visse Livsindtryk, lige saa galt er det at vente for længe. Det kunde let gaa som med Tales, der da hans Moder første Gang spurgte, om han ikke vilde gifte sig, svarede, at det endnu var for tidligt, og, da hun kort Tid efter atter spurgte ham, svarede: nej, nu var det for sent, — og derfor aldrig blev gift.

V.

En Læsning som denne maatte finde Sted i Elevens Modersmaal. Han skulde faa Indtryk af de litterære Arbejder som Helheder og bevæge sig frit i deres Enkeltheder. Oversættelser af fremmede Litteraturers Hovedværker maatte derfor spille en betydelig Rolle. Hvor de ikke fandtes eller ikke tilstrækkelig fyldest-

gjorde deres Øjemed, maatte den Trang, der var til dem, fremkalde ny. Filologerne fik en forfriskende Opgave at tumle med: at lytte til Klangen og Bevægelsen i de klassiske Arbejder, indtil de fine Afskygninger i Udtryk og Forestilling klang igen i deres Øren med Modersmaalets Toner. En Oversættelseslitteratur vilde kunne blomstre op, der ikke blot knyttede sig til Tidens Frembringelser eller Modens Krav. Og en fortrinlig dansk Oversættelse vilde blive en alvorlig Maalestok for, til hvilken Grad et fremmed Aandsværk kunde tilignes af en dansk Opfattelse; den vilde stille et Slags Ideal op for Disciplen dér, hvor han syslede med det fremmede i dettes egen Form.

Thi den højere Undervisning vilde ikke kunne nøjes med Oversættelser. Oversættelsen er jo dog altid kun en enkelt Læzers Fortolkning og farver altid f. Eks. Digterværket med et Skær af Oversætterens Personlighed. Saa skarpt et Øje, saa fin en Følelse, saa fuldendt en Form som han har haft, saa langt naar Læseren ind i Digterens Værk, men heller ikke videre. Oversætteren skyder sig paa én Gang hjælpende og forstyrrende ind mellem Digteren og Læseren, giver denne samtidig Vinger paa Skuldrene og Lænker om Fødderne.

Hvorom skal nu Disciplens Selvsyn samle sig? Hvad skal være den sproglige og litterære Undervisnings Midtpunkt? — Dengang den nyere Tid begyndte med Renæssancens overstrømmende Livskraft, der søgte Former, hvorigennem den kunde ytre sig, da var der væsentlig kun én Retning at vende Blikket i, fordi der kun var ét Sted, hvor en saadan Kultur, som man eftertragtede, en samlet, harmonisk, rent menneskelig Kultur, havde udviklet sig og, efter at have gennem-

løbet sin Bane, fundet sin Afslutning. Det var i Oldtidens Grækenland. Over Latinen som Bro var man naaet til det Aandsliv, der laa bag ved den latinske Litteratur; man genoplivede det platoniske Akademi rundt om i Italien, man smykkede Samlivet med Kunstværker, med Poesi og Veltalenhed, og eftersporede i Europa og Asien Relikvier fra den klassiske Oldtid. Platon, den græske Filosofis typiske Repræsentant, vandt Sejr over den med middelalderligt Støv overgroede Aristoteles, som man dog søgte at restaurere og befri for det, der skjulte de klassiske Træk, ligesom man gjorde med de andre Kunstværker. Og en Kunst udfoldede sig jo virkelig, der kunde staa ved Siden af Grækenlands, en Kunst, der dels smeltede græsk Naturfølelse ind i middelalderlige Æmner af Kirkens store Forraad, dels lod klassiske Æmner træde frem i Datidens mere romantisk urolige Former. De græskdannede udgjorde Dannelsens Aristokrati, medens Latinen, hvori man i Modsætning til de nyere Sprog kunde udtrykke sig med en klassisk uddannet stilistisk Skønhed, var Dannelsens uundværlige daglige Brød.

Hvad der dengang gjorde Græskens til en Livskilde, hvoraf der sprudlede Sundhed og Kraft til modtagelige Sjæle, det staar endnu ved Magt. Den græske Kultur er vedblivende en Type for sund og harmonisk Menneskeudvikling. Den er en Lilleverden, i hvilken det store historiske Liv afmaler sig med Barndommens eller den første Ungdoms friske, levende Farver. Den har en koncentreret Alsidighed og en Afsluttethed, som ingen anden Oldtidskultur har været i Besiddelse af. Den er udsprungen af det Standpunkt, paa hvilket Livet endnu er helt og samlet tilstede i hver enkelt, og Mennesket ikke har splittet sig ud i ensidige Fag-

væsner. Feltherren, der kommer hjem med Sejr, er den, som det jublende Folk vælger til i Kraft af sin Tapperhed at tilkende den ypperste Skuespildigter Laurbærkransen, og den store Digter skal til Belønning for sit poetiske Mesterskab føre Flaaden i Kampen. Det sunde og normale Menneske er det Hovedproblem, hvorom den græske Kunst og Litteratur kredser, og den beherskede Skønhed derfor deres højeste Lov. Homers Digte ere jo Sundheden selv, der ere blevne til Skønhed og nu maler sit eget Billede. Det var Umagen værd at lære Græsk blot for at kunne læse Iliaden og Odysseen i Grundsproget. Thi i det originale Arbejde er det jo saaledes, at Sproget i sine Nuancer, sit Ordforraad, sine Sammensætninger og sin Sætningsbygning følger med Udviklingen af Forestillingerne; i en mytisk Tidsalder er Sproget lige saa mytisk som Indholdet, det enkelte Ord byder Fantasiens mere end de afslidte Gloser i en senere, mere reflekteret Tid; Sprog og Indhold ere to sideordnede Udtryk for en Tidsalders aandelige Virksomhed. I Oversættelsen maa der nødvendigvis være en Kluft mellem dem; selv den fortrinligste danske Oversættelse vil aldrig kunne give et Billede af den sproglige Udvikling i Homers Dage.

Paa det græske som Grundlag vil man kunne opbygge en virkelig human Dannelse i et Omfang og en Dybde, som f. Eks. den latinske Litteratur aldrig vil kunne naa. Skal den klassiske Dannelse hævde sin Plads i Skolevæsnet, maa der derfor foretages en Frontforandring, ved hvilken Græsk kommer i første Række og Latin nøjes med den beskedne Stilling, som den i Følge sin Betydning for Nutiden ene kan gøre Krav paa.

VI.

Men Situationen er ikke længer nu som i Renæssancens Tidsalder. Den nyere Tid har arbejdet med Tankerne og Sproget, saaledes at ogsaa den har sine litterære Monumenter at vise hen til. Er dens Alsidighed maaske ikke saa samlet som den græske, der jo er vokset frem forholdsvis paa en lille Plet af Rum og i et kort Spand af Tid, saa staar den til Gengæld os nærmere og er virksom paa Omraader, der endnu ikke vare til for Grækerne; ikke for intet er Sandheden Drivkraften i de nyere Tiders Udvikling, som Skonheden var det i Grækenland. Og har de nyere Tiders Frembringelser ikke saa gennemgaaende den typiske Sundhed til Aand og til Æmne — hvem vilde i øvrigt kalde Shakspeare med en Yndlingshelt som Henrik V, Goethe med sine modne Værkers harmoniske Ro, Oehlenschläger med sin Aladdin eller Holberg med sit sejrige Lune for usunde? — saa er paa den anden Side det abnorme jo ogsaa en betydningsfuld Side af Menneskets normale Væsen, og den Vej, der gennem det abnorme fører til det normale, gaar dybere ind i Personligheden. Hvad den græske Poesi ikke kunde naa til at skildre, en Personlighedens indre Historie gennem sammenhængende Udvikling, det træder os i Møde i den nyere Tids Mesterværker.

Der er ingen, der kan tvivle om, at man ad denne Vej kan opnaa en human Dannelse, som kan staa ved Siden af den, de klassiske Studier kan afføde. Men maaske man vil indvende: „Du har ganske Ret, naar du blot lægger til, at saa vidt kan Skolen ikke føre. Netop den større Dybde, du hævder de nyere Litteraturer, og den mere sammensatte Karakter, der følger

dermed, gør det umuligt, at man saa tidlig kan træde i noget væsentligt Forhold til dem. Det er det klassikes Fortrin, at det er let at overskue, at der altid er Økonomi i dets Rigdom. Det har en anskuelig Simpelt, som ikke hører de mere reflekterede Tidsaldre til. Det staar Ungdommen nærmere, fordi det selv er et Stykke Ungdom, den europæiske Menneskeheds.“ Hertil kunde man svare: „Vær dog heller ikke overtroisk i dine Forestillinger om den Dybde, til hvilken Disciplen i Skolen kan naa paa det klassiske Omraade. Tro endelig ikke, at han gaar ud af Skolen som en fuldblods Græker, med en færdig Forstaaelse af den klassiske Aand. Ogsaa her kan Skolen kun lægge en Grund, aabne Udsigten til en Verden, som der hører en modnere Alders Udvikling til at trænge til Bunds i. Heri deler den klassiske Litteratur Lod med de moderne. Kan Shakspeares Patos ikke til fulde vurderes af den uklare Mellemtung mellem en Dreng og en Yngling, som en Skoledisciplen er i sine sidste Aar, saa kan han heller ikke have den rette Modtagelighed for saa fin en Duft som Sofokles's harmoniske Skønhed og Adel. Og maa der blandt de nyere Frembringelser gøres et kræsent Udvalg af pædagogisk brugbare repræsentative Værker, saa er der ogsaa store Dele af den græske Litteratur, som der ikke kan være Tale om at læse i Skolen. Men det er paa begge Steder godt, at det er saa. Kundskaben om de endnu utilegnede Rigdomme, som ligge udenom det, Skolen kan meddele, men som den dog ved en grundig Undervisning giver Disciplen en Nøgle til engang at kunne gøre til sine, vil hjælpe til at bryde den Fordom, at Kundskabskilden er udtømt i Skolen, at man, naar man gaar ud af den, har lært, hvad man behøver. Der

er næppe nogen Fordom, der stærkere hindrer en livskraftig Fremgang i Dannelse end den, at man opfatter Skolens Virksomhed som en Afslutning i Steden for som en Indledning.“ Det vilde derfor vist ikke være ubetimeligt at overveje, om det Dannelsesgrundlag, den lærde Skole har givet, ikke direkte burde føres videre, f. Eks. i det første Universitetsaar, hvis nuværende abstrakte filosofiske Sysler let komme til at svæve i Luften og vilde have en overordentlig god Støtte i en grundig Virkelighedsballast af historisk, sproglig eller naturvidenskabelig Beskaffenhed.

Mit Forslag er altsaa, at man ændrer den nuværende matematisk-naturvidenskabelige Gren af den lærde Skole saaledes, at den igen bliver sproglig-historisk og ved Siden af en bred og fyldig anlagt Historieundervisning bygger paa de moderne Sprog og Litteraturer, medens den lille Rest af det klassiske, som er bevaret i Mellemklassernes Latinundervisning, helt falder bort. Og denne Retnings Studenter skulde da have fulde akademiske Rettigheder paa alle Omraader til fælles med de klassisk dannede.

VII.

Skolen har sit Udspring fra og sit Maal i det levende menneskelige Samfundsliv. Den staar derfor i et nødvendigt Afhængighedsforhold til den historiske Udvikling. Hvad der er det livskraftige i en Tidsalder, maa ogsaa blive den Kærne, om hvilken Skolens Virksomhed samler sig. Har der udviklet sig en Trang til at søge Dannelsen gennem Tidsalderens egen Aand og eget Liv, og maa det anerkendes, at der foreligger et rigt Stof til dette Brug, saa har en saadan Bevægelse

ogsaa Ret til at skaffe sig en Form, i hvilken den kan komme til at drøfte og dømme sit eget Indhold. Og denne Trang vilde en moderne humanistisk Skole komme i Møde. Alle de, i hvem Tvivlen om den klassiske Dannelses Betydning for det virkelige Liv er i Færd med at blive til en Tvivl om al højere Dannelses Værd, vilde maaske ad den Vej kunne vindes tilbage for Dannelsen. Og en Tvedeling som den foreslaaede vilde maaske endvidere være det bedste Værn imod de stadig gentagne Angreb paa den klassiske Skole. „Hvad i al Verden forlanger I mere“, vilde man kunne sige til dens Angribere, „end Opfyldelsen af eders egne Ønsker, en Skole, i hvilken Nutiden og ikke den for-gemte Oldtid er Løsnet, og til hvilken alle de Rettig-heder ere knyttede, som før har været den klassiske Skoles særlige Eje? Kan I saa ikke lade os ulykkelige gammeldags Stakler, der ønsker, at vore Børn skal faa Del i den klassiske Dannelse, have den Fornøjelse? I har faaet Lov til at gøre, som I vil; lad nu ogsaa os gøre, som vi vil. Eller hvis I absolut vil, saa lad os kun stride, men stride med de rette Vaaben. Lad os se, hvis Børn der naar højest, hvem af dem der bliver de rigest udviklede Personligheder, hvem der faar de klareste Tanker, de sundeste Følelser, den kraftigste Vilje. Men lad saa ogsaa os i Fred og Ro arbejde vort Maal i Møde, som vi ønske jer alt muligt Held og Lykke paa eders Vej.“ Virkeligheden vil da ogsaa selv blive den Magt, der kommer til at afgøre, hvilken Form for den højere Skole der er Fremtidens. Naar Studenterne af de to Retninger ved Universitetet og ude i Livet blive vejede mod hinanden, saa vil Dommen over dem virke tilbage paa Skolen. Vise Kendsgerningerne, at de klassisk dannede kunne træde i det

fyldigste Forhold til deres senere Opgaver, saa vil det bevæge Forældrene til at lade deres Børn gaa Traditionens banede Vej; vise de moderne Humanister sig livskraftigst, vil den nye Skole efterhaanden drage Disciplene til sig, men saa har den ogsaa ført Beviset for sin Ret dertil. Og skulde saa den Tid komme, da den klassiske Skoledannelse mæt af Dage og af Hæder gik til sine Fædre, var dens Afløser allerede vokset op og havde fæstnet sig under dens Vinger, og den historiske Traad var ubrudt.

Men staar det som en fjærn og usikker Fremtidsmulighed, at den moderne humanistiske Skole kunde fortrænge den klassiske, saa burde det staa som en øjeblikkelig Nutidsvirkelighed, at den slugte den nuværende Realskole, hvor de staa ved Siden af hinanden. Der er noget højest urimeligt i den Trehed af forskellige Slags Disciple, der nu paa mange Steder rummes i samme Skole: klassisk studerende, matematisk-naturovidenskabelig studerende og Realister. Der var ingen Grund til at bevare disse sidste som en særlig Kaste, dengang den nuværende Tvedeling indførtes, og der vil være endnu mindre, hvis den her foreslaaede trængte igennem. De reale Fag skulde jo ikke forsømmes i den humanistiske Skole. Der burde tilmed raades Bod paa den Halvhed, i Følge hvilken den nuværende Skoles ene Gren skyder Matematikken ud netop i det Øjeblik, Disciplen skulde begynde at træde i et selvstændigere Forhold til den. Det er et Princip, der burde slaas fast ved al Undervisning, at ingen Læregenstand blev optagen, naar man ikke vilde føre den saa vidt, at den i det væsentlige havde faaet den Betydning for Disciplen, man kunde kræve af den som Skolefag. Medens ogsaa dette Princip taler imod det nuværende vistnok

temmelig ufrugtbare latinske Mellemstil i den ene Skoleafdeling, yder det omvendt vægtige Grunde for at lade Matematikken med dens klarende Indflydelse følge Disciplen lige til han forlader Skolen. —

Ikke blot i Malerkunsten er det gennemførte Perspektiv Betingelsen for den tilsigtede Virkning, men ogsaa paa Skolens Enemærker gælder det Feltraab: „Alt paa sin rette Plads“.

Kvindelig Uddannelse.

Efter et Foredrag i Kvindelig Læseforening Novbr. 1879.

Overfor et saa vægtigt og mangesidigt Æmne som Spørgsmaalet om Uddannelsen af den ene Halvdel af Menneskeslægten maa man, i en enkelt Times Foredrag, nøjes med at anslaa visse Strænge, antyde en almindelig Tankegang og dens Konsekvenser eller give en Række Strøtanker, der kun for saa vidt udgøre et Hele, som de alle samle sig om denne ene Genstand. Den detaillerede Gennemførelse maa det overlades den Jordbund at fremavle, i hvilken Livstanker paa den frugtbareste Maade slaa Rod og faa Vækst: de Sind, der føle sig kaldede til at optage dem i sig og virkeliggøre det. Naar det almene Udgangspunkt skal være som det paa én Gang lysende og varmende Sollys, saa skal Gennemførelsen i alle Livets Enkeltheder sørge for, at dette Lys brydes og lægger hele sin Farverigdom for Dagen.

Hvad nu Kvindespørgsmaalet angaar, saa er vor Tid en Overgangstid, hvor man har forladt det tidligere fast begrænsede Stade og gennem talrige nye Begyndelser prøver sig frem, uden endnu med fuld Klarhed at have stillet sig sit Maal for Øje. Lad os da for at faa et rigtig skarpt Indtryk af de Modsætninger, der kæmpe med hinanden, rykke os et Stykke tilbage i

Tiden, og fra Fortiden, hvor endnu hele Tankegangen er samlet om enkelte urokkelige Synspunkter, kaste Blikket ud i Fremtiden til de Idealer, vi der skimte. I den gamle Tid bliver det saa gennemgaaende tre Forbilleder, man stiller op for en Kvindes Liv, saa at der ved hendes Uddannelse stræbes mere eller mindre udelukkende hen imod et af dem eller flere af dem i Forening. Det første er da Huslighedens Ideal. Vi ville trække Linjerne grelle; gennem Karikaturen erkendes Tingenes Væsen tit klarere. Den „huslige“ Kvinde samler sig da om alle det daglige Livs smaa Forhold inden Husets fire Vægge; dér har hun sin Opgave, sin Kamp og sine Sejre. Fra den tidlige Morgen til den sildige Aften er der nok, der lægger Beslag paa hende, i Køkken og Stuer, paa Loft og i Kælder, paa Torvet og i Urteboden; Tanker om Mad og Drikke, Vask og Strygning, om Skuren og Afstøven, om Syning og Stopning optage Pladsen i hendes travle Hjerne; hun tumler med Gryder og Baljer, med Piger og Karle, med Børn og Ammer; medens hendes Mand festlig samler sig med sine Lige, „afspiser hun sig selv hjemme med en sand kvindelig Mælkeret eller et kristeligsindet Øllebrød“ (C. Collett: *Mod Strømmen*. Kbh. 1879. S. 23), ret en Kone for den franske Fyrste, der var fornøjet, naar blot hans Hustru kunde lave hans Mad og stoppe hans Skjorte. — Men idet sligt optager alle hendes Tanker, kan det ikke undgaas, at de faa en temmelig snæver Horisont. Hun forfejler sit Kald som Kvinde, fordi hun stiller sig sin Opgave indenfor lutter Betingelser for Livet, men aldrig naar til selve det Liv, hvortil disse Betingelser skulle bane Vej. Vilde vi sammenligne Menneskelivet f. Eks. med en selskabelig Sammenkomst, maatte vi sige, at en saadan Kvinde er som den Værtinde, der

tilbringer Tiden, medens Gæsterne give Møde og Samtalen lidt efter lidt knytter sin Traad, med at tillave alt i Køkkenet, for saa et Øjeblik, rød i Ansigtet og svedt, at lade sig se ved Bordet, — og gaar i Seng med en god Samvittighed og den fulde Overbevisning om, at hun har været for Selskabet, og Selskabet for hende, alt, hvad der med Billighed har kunnet gøres Fordring paa. — Den Uddannelse, som væsentlig maatte føre til et saadant Maal, skildrer den tyske Konsistorialraad Natorp i følgende Ytringer om forrige Aarhundredes Kvindeundervisning: „Strængt taget vare vore Døtre endnu udelukkede fra al højere Dannelse. De vare indskrænkede til Undervisningen i mekanisk at læse og male Bogstaver op. Naar de havde fattet — og ofte næppe nok det — de formentlige Elementer, Læsning, Skrivning og Begyndelsesgrundene i Regning, lagde man dem maaske endnu nogle Skriftsteder om de kirkelige Dogmer, nogle Trøstesprog og et Par Ark fulde af Katekismus-Spørgsmaal og Svar paa Hjerte og jog dem saa uden Naade og Barmhjertighed fra ABC-Undervisningen ud til Skorstenen, ud i Marken eller andetsteds hen.“ Endnu i Begyndelsen af vort Aarhundrede var ikke sjælden den Fordom udbredt blandt Landbefolkningen, at Piger ikke maatte lære at skrive, fordi de saa vilde benytte denne Færdighed til at affatte Kærlighedsbreve.

Det andet af Fortidens anerkendte Kvindeidealer er Verdensdamen, hende, der som Selskabets Dronning hersker i Salen, medens den „huslige“ Værtinde rumsterer i Køkkenet. Hendes Opgave er at have et Øje paa hver Finger og et Ord til alle, som kan drage dem med ind i Samtalens krydsende Spil og give dem Følelsen af, at „enhver dér har Stemmeret og nyder

sin Frihed“. Hun føler sig som Repræsentanten for det svage Køn i dets Styrke: en Snarraadighed, der aldrig lader sig overvælde af nogen Situation, men bestandig lægger hende en Vending paa Læberne, som Øjeblikket kræver den; en Lethed og Behændighed, der gør hende til en Mester i Konversation og sætter hende i Stand til at balancere mellem Afgrunde hen over slibrige Veje, uden at miste sin Ligevægt; en Selvbeherskelse, der lader hende hylle selv en Braad i et venligt Smil. Som hun kan tale med alle om alt, har hun en Uendelighed af Talenter og Interesser: hun broderer, musicerer, maler, taler fremmede Sprog med en Udtale, *comme il faut*. Men — Talenterne ere tit kun Færdigheder og Interesserne kun lidet for Sagens egen Skyld, og naar hun kan tale om alt og med alle, bliver det let, fordi hun bevæger sig paa Overfladen og hurtigt er færdig med alt, og fordi det er hendes Styrke eller Svaghed at kaste et Slør over alle dybere Modsætninger. Og naar hun er en Virtuos i Formen, føres hun netop derved let ind paa Former, som kun iagttages, fordi de ellers vilde savnes, men strængt taget intet oplyse om, hvor Personligheden i Virkeligheden befinder sig. Saa er Skinnet blevet den Magt, hvorved hun hersker, og Skallen bleven hende til Kærne. Var den først skildrede Kvinde for massiv og tung, uden Vinger paa Sjælen, saa er denne for let, for flagrende og svævende. Et Skær af dette Dannelsesideal, overført paa det ægteskabelige Liv og farvet af Tanken om Kvindens Underdanighed under Manden, har lyst for Abbed St. Pierre, da han skrev: „Opgaven er at undervise Pige-børn i Elementerne af alle de Videnskaber og Kunster, der kunne komme paa Bane i den almindelige Konversation, og selv i adskillige Ting, der have Hensyn til

Mændenes forskellige Professioner, deres Lands Historie, Geografi, Politilove og fornemste borgerlige Love, for at de kunne have Fornøjelse af at høre paa, hvad Mændene sige dem, gøre dem betimelige Spørgsmaal og lettere holde Konversationen i Gang med deres Ægtefæller om Dagsbegivenhederne og deres Bestilling.“ Endnu den Dag i Dag møde vi Billedet af en Kvindedannelse, der ligesom denne ikke gaar i Dybden, men i Bredden, f. Eks. dette: „Der ønskes, i en privat Familie af den yderste Respektabilitet, en ung Dame, som fuldt ud kan paatage sig Undervisningen af fem smaa Piger og en Dreng, i en Alder af 4—12 Aar. Hun maa fuldstændig være Herre over de sædvanlige Grene af engelsk Opdragelse, iberegnet Geografi, Brugen af Glober, Regning, Historie og Stil. Uden Dygtighed i Sang og Fortepianospil og fuldkommen Færdighed i at tale det franske Sprog med Pariser-Accent og lære det fra sig nytter det ikke at melde sig. Nogen Kundskab i Tysk og Italiensk er ogsaa en nødvendig Betingelse. — NB. En ung Dame med et *lady-like* Væsen og en behagelig Karakter (*agreeable disposition*) vilde her finde et ønskeligt Hjem.“ Undertiden forlanges der endnu desuden Fag som Tegning, Malning eller Harpespil. At det er ét Menneske, der skal bestride al denne Undervisning, viser tydelig nok, hvilken overfladisk Orientering den maa blive. Endnu kun en Antydning af, hvorledes Verdensdamens Opdragelse tager sig ud i det attende Aarhundredes franske aristokratiske Kredse. Md. d'Épinay, Rousseaus beskyttende Veninde, foreskriver i et Brev sin Datters Gouvernante, hvorledes hun skal gaa til Værks. „Jeg ønsker“, skriver hun, „at min Datter hver Dag skal staa op Kl. 8“. Kl. 10 skal Mademoiselle d'Épinay have dejeuneret og gjort Toilette. Før Middag staar

en kristelig Lektion og en Skriveøvelse paa Dagsordenen, derefter en Promenade. Efter Dineren, indtil Kl. 4, bliver den unge Pige hos sin Moder; fra 4—5 studerer hun Katekismus og gaar derfra over til de Scener af Skuespil, som hun skal lære udenad. En Times Historie og Geografi fuldender hendes Studier. Resten af Tiden anvendes til Promeneren eller Konversation. Md. d'Épinay tillader ingen Irettesættelser eller Straffe. „Hvis der er en eller anden Betragtning, for hvilken det ikke lykkes at fastholde min Datters Opmærksomhed, saa tag Dem i Vare for at skænde, thi, ikke at tale om, at det vilde have en Virkning, ganske modsat mine Planer, saa er det ikke Umagen værd, og en Pige har mere end Tid nok til at lære.“

Det tredje Ideal, man ensidig stillede sig, var det religiøse, i Kraft af hvilket Kvinden indadvendt skulde samle sig om sin Salighedssag. Den güstrowske Skoleordning fra 1662 viser os et protestantisk Eksempel paa en i den Retning koncentreret Undervisning af Pigeboern. Til Lærerinder, siger den, skal man se sig om efter ærlige, bedagede og gudelige Jomfruer eller Enker efter kristelige Pastorer eller andre fromme Folk. Pigeboernene skulle lære udenad de aandelige Sange af Luther og andre gudelige Mænd, som i Kirkerne ere i offentlig Brug, derhos Katekismus, Evangelierne og Epistlerne, ogsaa mange skønne, trøstelige baade Lærdoms-, Formanings-, Advarsels- og Hovedsprog af den hellige Skrift om alle Stykker af vor Religion. I Salteren skulle de læse tidlig paa Dagen, i Jesus Sirach eller Salomons Ordsprog om Eftermiddagen. Til Julen skulle de lære nogle af det gamle Testaments Forjættelser udenad, til Faste-, Paaske- og Pinsetiden en Række Salmer og andre Bibelsteder. Skolemester-

sken skal ogsaa forstaa sig paa Syning, Knipling, Strikning og andet sømmeligt og pynteligt Jomfruarbejde, saa hun kunde lære voksne Jomfruer det, om de begærede det. Omtrent samtidig blomstrer paa katolsk Grund i Jansenistklostret *Port-Royal* en Pigeopdragelse af en endnu strængere gennemført religiøs Karakter. Jacqueline Pascal, en Søster til den berømte Tænkter, har i sit „Reglement for Børnene“ udkastet et Billede af den. Hun anbefaler sine Elever særlig at sysle med de Ting, som mest ere dem imod, for at Arbejdet kan være Gud saa meget velbehageligere. Fuldstændig Tavshed skal herske under Maaltidet, paa Spasereturene, ja selv under Paaklædningen, der bør gaa for sig saa hurtig som muligt, for at Børnene ikke skulle vænne sig til at „pynte et Legeme, der skal tjene Ormene til Føde“. Bestandig ere de under Opsyn og Ledsagelse. „Selv i Fritiderne skal alt, hvad Eleverne sige, høres af Lærerinden.“ Naar de gaa, skal det være med nedslagne Øjne og uden at se til Siderne, og de maa aldrig indbyrdes lægge Venskabsytringer for Dagen, hverken „kært egne, kysse eller under noget som helst Foregivende berøre hinanden“. Evangelierne, Katekismus og Forklaring over de kristelige Dyder udgøre, tillige med Læsning og Skrivning, Undervisningens Genstande; de hellige Skrifter og nogle teologiske Afhandlinger ere de eneste Bøger, Eleverne faa mellem Hænder. Af Frygt for Hykleri, „som fremfor alt skal undgaas“, er kun Overværelsen af Messen befaleet; men Delagtighed i de øvrige kirkelige Handlinger indrømmes dem, der ytre Ønsket derom, og Eleverne tog sig intet som helst for, der kun havde en Smule Betydning, uden at begynde og ende med Bøn, ligesom de stadig afbrød deres Sysler med Knæfald og Bønner. Indtil seksten Aars

Alderen beholdt man de unge Piger og, vel at mærke, Meningen med denne Opdragelse var ingeniunde, at de absolut skulde være Nonner: „det er Guds Sag at bestemme om de skulde høre Klostret eller Verden til“. — Der er kun ét, Kvinden skal vende sine Tanker til, hedder det efter denne Opfattelse: det religiøse Liv i den Kirkes Skød, hvori hun er opdragen. Det, der bliver Manglen i et saadant Kvindelig, er, at Livet i dets rige Mangefarvethed gaar tabt. En saadan Kvinde vil vanskelig kunne være et Menneske mellem Mennesker; hun vil kun være i Stand til at forstaa dem og leve med dem, hvis Liv er blevet lagt i samme Spor som hendes eget. Hun har ikke slaaet Rod i det for alle Mennesker fælles menneskelige Livscentrum; men det, som er den særlige Livsform egent og skiller hende fra Menneskene, er for hende det væsentlige. Og havde den forrige Kvinde sin Mangel i, at hun var lutter Overflade, saa har denne sin Begrænsning i, at hele hendes Liv er samlet i et enkelt Punkt, hvorfra det ikke faar Lejlighed til at udfolde sig.

Naar vi nu skulde sige, hvad der er Hovedmanglen ved alle disse tre ensidig gennemførte Idealer, saa ligger den deri, at Virkeligheden bliver borte for enhver af disse Kvinder; ingen af dem træder i noget væsentligt personligt Forhold til Livet med dets Opgaver. Den første har Udsigten spærret og Kræfterne optagne af det daglige Livs praktiske Smaaanliggender; den anden flyver som paa Skridsko hen over Livsproblemernes Overflade, men kan intet Øjeblik med hele sin Vægt tage fast Stade for ikke at føle den skøre Grund under sig briste; den tredje bevæger sig i indadvendt Alvor bag en Kirkemur, der skjuler de store Menneskeinteresser for hende. Hvad forstaa vi da ved dette Virkeligheds-

liv, som de alle, hver paa sin Vis, gaa glip af? Ja, vi forstaa derved alt, hvad der Dag ud Dag ind dukker op i os som indre Rørelser, gennem hvilke Indtrykkene af Tilværelsen i dens Mangfoldighed og dens Enhed bringe Vækst i os, — Genspejlingen af Livet som alsidigt Hele, saaledes som dette optages i vor Erkendelse, vor Følelse og vor Vilje, sætter os Maal og giver os Opgaver, — Indbegrebet af alt dette, som det viser sig for os, gennemlyst af de Love, der holde det sammen og give selv det — enkeltvis taget — smaa en Betydning for det store.

Fra et saadant Virkelighedsstandpunkt træde de skildrede Kvindeidealer frem i et nyt Lys. Begrænsede til deres rette Maal faa de, historisk og socialt sét, en betydningsfuld Opgave at løse. Kunne de end ikke hver for sig udgøre Livets hele Indhold, saa er de dog, i deres Sandhed, Midler til, at det kan faa sin rette Kraft og Holdning. Det huslige Liv, der underordner sig de ideelle Krav, danner den sunde Atmosfære, i hvilken Aandens og Legemets Kræfter kunne hvile ud og styrkes, og stiller samtidig Kvinde saa vel som Mand overfor en Række rent personlige Opgaver, i hvis Gennemførelse Seglet sættes paa deres Livsværdiers Ægthed. Hvilken civiliserende Magt har saaledes ikke Kvindens Rolle som Hustru og Moder haft gennem Historien! Og det samme gælder om Selskabslivet. Livet trænger til Former, i hvilke Tanker og Anskuelser krydse hinanden rent menneskelig, medens det daglige Livs Arbejde stiller hvert enkelt Menneske for sig eller sammen med sine Lige indenfor den fælles Virksomheds Skranker. Selve det Herredømme over Formen, der ensidig gennemført saa let bliver til en Snare, har som Led i en Kulturudvikling en Betydning,

der ikke maa underkendes. Uddannet til en Kunst, i hvilken aandrige Kvinder gav Tonen an, blev jo f. Eks. i Frankrig Konversationen, i den første Halvdel af det 17de Aarhundrede, den Rod, af hvilken en klassisk Litteratur skød op, der „begyndte med Brevet, som er en skreven Konversation, og fuldendtes i den franske Tragedie, som er en Heltekonversation“. Og det religiøse Liv, vi skildrede i dets ensidige Karikatur, faar fra Virkelighedens Standpunkt til Opgave at være den samlende Livsmagt, der som en indre Ild sætter det menneskelige Livsmaskineri i Bevægelse og bringer hvert Hjul og hvert Drev til at virke paa sin rette Plads og med sin rette Kraft i hele det udviklede Menneskelivs Tjeneste.

Manglen i den traditionelle Uddannelse af Kvinden og hendes Forhold i Virkeligheden ligger nu for det første i, at Menneskeslægten som den store historiske Kæde af Liv og Virksomhed let bliver et tomt Ord for hende og skjules for hende af Slægten i snævrere Forstand, den Familie, i hvilken hun er et Led og et Midtpunkt. Hun faar ikke Øjet op for, hvad det vil sige, at Liv er Sammenhæng og Udvikling og den enkelte Slægt, fra denne Side set, kun en Bro, over hvilken Fortid og Fremtid række hinanden Haanden; og dog er det jo saa, at hver Slægt og hvert Menneske lægger ikke blot sit Arbejde, men sig selv med alle sit Væsens Egenskaber hen som det Grundlag, hvorpaa kommende Slægter skulle bygge, eller rettere, som den grødesvangre Jordbund, hvorigennem de skulle skyde op. Det givne og gældende bliver hende derfor let til den evige uforanderlige Sandhed, i hvilken alt Liv er udtømt; at ogsaa det har haft en historisk Oprindelse, staar for hendes Bevidsthed som i en fjærn Taage, og det dialektiske Blik for Begrænsningen, for Sandheden i

det usande og Usandheden i det sande, bliver ikke tilstrækkelig udviklet hos hende. Derfor faar hendes Dom ogsaa let et Skær af det ensidige og altfor hurtig afgjorte.

For det andet kommer Samfundsfølelsen let til at mangle baade den rette Dybde og Vidde hos hende. Den „huslige“ Kvinde følte sit Samfund begrænset af Hjemmets fire Vægge eller højest udvidet til de Stræder og Torve, hvor hun gjorde sine Indkøb. Hvad der laa udenfor dette, var hende uvedkommende og maatte blive Mændenes Sag, som hun var overbevist om at ogsaa de bedst vilde tage Vare paa, og ikke for alt i Verden vilde hun udsætte sig for den velfortjente Spot, hvormed den gamle Satiriker (og mange med ham) afviste en Hustrus Indblanding i almene Anliggender: „Snakker nu Rokkehovedet med?“ — For den „selskabelige“ Kvinde blev Samfundet kun selve det gode Selskab, hvori hun bevægede sig, — saaledes som det har tilegnet sig visse Former og er i Stand til at danse efter Etikettens Taktstok; hvad der ikke vilde føje sig herefter, men optræde med plumpe Virkelighedskrav og gøre en Ret gældende, der for Alvor kunde blive personlig besværende, det maatte Mændene om, disse mere solidt byggede og praktisk anlagte Væsner. For hende selv gjaldt det om ikke at tabe noget af Sommerfuglestøvet paa sine Vinger. — Og endelig maatte den „religiøse“ Kvindes Samfundsfølelse ganske naturligt sygne hen og indtørres af Mangel paa Næring, fordi hun havde alle sine Livsopgaver indenfor sit eget Hjertes lille Verden, i de rent personlige Følelser af Haab og Fortvivlelse, Anger og Ydmyghed, Smerte og Salighed. Alle de Opgaver, som i egentligste Forstand ere Samfundsopgaver: politiske, sociale, litterære Opgaver, ja selv den religiøse Opgave som Problem vilde staa som

en Verden, hvori hun ikke hørte hjemme, for hende en Verden af det onde: „Kvinden skal tie i Forsamlingen“.

Dernæst er hele denne traditionelle Opdragelse, konsekvent gennemført, uheldig deri, at den aldrig leder Kvinden til at træffe et Valg med vidtrækkende Konsekvenser. Et saadant Øjeblik som det, i hvilket en Mand efter at have gæret og famlet føler Klarheden over sine egne Evners Rækkevidde stige frem som et indre Syn, i hvilket han tager en Beslutning og griber den Livsgerning, han vil leve i, et saadant Øjeblik er de skildrede Kvindetyperes Udvikling ikke lagt an paa. Den paa én Gang rystende og styrkende Følelse, det er, i Valget at brænde sine Skibe af bag sig, Følelsen af ene og rent personlig at gøre op med sig selv, kommer hverken til Udfoldelse i Husvæsenets daglige Smaaalg eller i Selskabssalens letfodede Domme; og om end det religiøse Stilleliv indenfor givne Former stiller et Valg, der gælder de rent indre Tilstande, mellem Tanker, der føre til Fortabelse, og Tanker, der føre til Frelse (og selv her er der vel egentlig intet Valg), saa afskærer netop selve denne indadvendte Livsretning afgørende Handlinger udad til. Og dog — ét Valg er der, som alle disse Kvinder kunde komme i Forhold til, og som unægtelig i høj Grad kunde være afgørende for hele deres Fremtid; det er, hvor Talen er om Valget af en Mand. Men gaa vi tilbage til de rigtig gode gamle Tider, saa bliver ikke engang dette et egentlig personligt Valg. Det var som Regel Forældrene, der afsluttede Partiet paa deres Datters Vegne, den unge Pige kunde paadrage sig en Irettesættelse eller endog en Tugtelse, fordi hun tillod sig at gøre Spørgsmaal vedrørende den unge Mand, der skulde være hendes Ægtefælle, og ikke blindt stolede paa, at hendes Forældre traf det rette Valg. Det har sikkert ogsaa

været mangan anden Jeronimus end Jean de Frances Svigerfader, der har tordnet sin Datter i Møde: „Vil du ogsaa ræsonnere? Vil du ogsaa spørge, hvorfor jeg gør en Ting? Det maa være dig nok, at jeg vil saa have det.“ Og selv om intet Hustyranni paa denne Maade slog Ægteskabet fast ved en Voldshandling, kunde der næppe være Tale om noget selvstændigt Valg i alle de Tilfælde — og det var sikkert ikke faa —, i hvilke Ægteskabet ganske vist Barndommen og den første Ungdom igennem var stillet den unge Pige som Maal, men uden at man havde udviklet hende til nogen klar Bevidsthed om den store, ideale Opgave, der ligger i en saa dagligdags Forbindelse som et Ægteskab, ja uden at man havde opdraget hende til mindste Tanke om, at der hørte bestemte personlige Betingelser til for at fyldestgøre denne Opgave.

Ved hvilke Midler skulde da nu altsaa de Evner, der havde savnet tilbørlig Røgt, bringes i Blomst? Var Fejlen den, at man kun havde villet gøre Kvinden til Menneske gennem en én Gang for alle fastslaaet Opfattelse af det kvindelige, saa bliver Maalet nu at gøre Kvinden til Kvinde igennem en fri Udvikling af det menneskelige. Md. Maintenon, hvis Virksomhed i Opdragelsens Tjeneste danner et velgørende Modstykke til hendes Rolle i Politikken, og som i 30 Aar (1686—1717) saa godt som daglig besøgte det af hende stiftede og styrede Opdragelseshus Saint-Cyr, hvor 250 unge Piger indtil 20 Aars Alderen bleve opdragne og underviste, giver i Tidens Aand følgende Anvisning med Hensyn til Pigebørnenes historiske Undervisning: „Det er i sin Orden, at de kende deres Folks Fyrster og vide saa meget om dem, at de ikke komme til at gøre Brud paa Rækken af vore Konger og blande deres Personer

med Fyrsterne i andre Lande, til hvilke det ogsaa er i sin Orden at Eleverne have et flygtigt Kendskab, for at de ikke skulle komme til at tage en romersk Kejser for Kejser i Kina eller Japan, en Konge i Spanien eller England for Konge i Persien eller Siam.“ Og at Øjemedet med Historieundervisningen paa ingen Maade var Udviklingen af de menneskelige Evner, fremgaar endnu klarere af de Ord, hvormed hun afviser Oldtidens Historie med dens Eksempler paa Dyd og Storhed: „Jeg er bange for, at disse store Træk af Ædelmod og Heltesind skulle løfte deres Aand for højt og gøre dem forfængelige og indbildske . . . Læsning gør unge Piger større Fortræd end Gavn . . . Bøger skabe Skønaander og vække en umættelig Nysgerrighed . . . Det er om Familiepligterne, Lydigheden mod Ægteherren og Om sorgen for Børnene, man skal prædike for dem.“ — I Modsætning til en saadan Beskæring maa Kvinden stilles overfor Menneskelivet ikke blot som det private og individuelle, men ogsaa som det almene og historiske Liv. Den historiske Undervisning maa bruges til at lede Disciplene ind paa Tanken om det, der gør Historien til Historie, og paa Erkendelsen af, at medens i Menneskeslægtens Liv hver enkelt, efter sine Kræfters Rækkeevne, giver sit Bidrag til Udviklingen, saa holde samtidig de store historiske Love hver enkelt indenfor deres Herredømme og Tugt. Ved Siden af Menneskelivet med dets skiftende Kulturperioder, dets repræsentative Personligheder og dets — snart ungdommelig livskraftige, snart stivnede — Institutioner maa saa Naturlivet stilles de kvindelige Disciple for Øje ved Undervisningen; ikke saaledes, at de blot faa et tilfældigt og fragmentarisk Kendskab til Dyr og Planter, men saaledes at en Gruppe af virkelige, solide Kund-

skaber kan samle sig til et Indtryk af, hvad der er Naturlivets ejendommelige Væsen, som binder det højeste og det laveste til hinanden i en Trinrække af Former, Mærkepæle i Naturens samlede Udvikling. Og de to Magter, hvori de her ere blevne førte ind, Menneskelivet og Naturlivet, maa dernæst ses knyttede sammen i deres gensidige Forhold til hinanden, saa at Blikket aabnes for, hvorledes Mennesket, støttet til selve Naturen, er draget i Kamp mod den og har faaet sine Kræfter øvede og sin Stilling sikret, samtidig med at Naturen paa sin Side har skiftet Karakter ved at drages ind i det menneskelige Livs Tjeneste. — Men Sprog da? Ja, de maa naturligvis ogsaa indtage deres Plads ved Undervisningen; men Vægten maa ikke lægges paa det formelle: den korrekte Udtale, den flydende Tunge. Sprogene skulle tilegnes som Midler til at trænge ind i det Menneskeliv, der huses i de forskellige Litteraturer, som Tryllenøgler, der i Lighed med Vaulundurs aabne hver sin Vidunderhule med Malm og Klenodier.

Men er ikke hele dette altfor storartet og lærd et Maal at opstille? — Hvis man overhovedet har Ret til at opstille en Dannelse paa almen-menneskelig Grund som det rette Middel til menneskelig Udvikling, maa det vel ogsaa gælde Kvinder. Overfor Børn vilde det ganske sikkert være forhastet, om man vilde lægge an paa at give dem et Overblik og et Indblik, som kun falder naturligt for den voksne Øje. Men netop fordi Børns Liv bevæger sig gennem spredte Indtryk, faar al Undervisning jo til Opgave lidt efter lidt at bringe Sammenhæng i det spredte, og al Opdragelse at bringe en helstøbt Personlighed ud af de endnu ikke sammen-voksede Elementer. Derfor maa Maalet opstilles rent og fuldt ud, selv om det ikke paa alle Punkter eller i

alle Forhold kan naas. Og det kaster desuden et klart Lys over den Vej, der skal gaas med Børn. Thi Grundlaget for den klare Indsigt i Helheden er den skarpe Iagttagelse af Enkelthederne, og netop her er Barnet, Pigen saavel som Drengen, paa sin Boldgade; de levende Indtryk og de farvede Forestillinger ere dets Rigdom, i Fantasien har det sit Kongedømme. Men en dobbelt Fare kan fra Fantasiens Rige true Barnets Udvikling. Den kan tøjesløs rive Magten til sig og, splittende Barnets Evner, undergravende dets Vilje, kvæle Alvoren i det. Den kan omvendt være saa mat og svag, at den bestandig maler graat i graat, gør et saadant abnormt Barns Bevægelser trevne og dets Interesser døde. Men til at stække den vilde og vække den sløve Indbildningskraft er et og samme Middel det bedste: en stadig og naturlig Syslen med Virkeligheden, saaledes som den træder Barnet i Møde i Historien og i Naturen, vil give Fantasien paa den ene Side Sundhed, paa den anden Side Styrke, og indsamle det Forraad af Forestillinger, af hvilket den senere Udvikling kan opbygge sine Resultater.

De allerfleste Kvinder ville paa et eller andet Trin af deres Liv komme til at staa i Forhold til Børn, deres egne eller andres. Særlig overfor Børn træder den Forpligtelse stærkt frem, som jo for øvrigt staaar ved Magt overfor alle éns Omgivelser: ved sin Personlighed og sine Handlinger at være for dem, hvad det ene Menneske kan være for det andet, og intet gøre, som kan virke nedbrydende paa deres indre Vækst. Men denne Opgave, som jo i Virkeligheden er rent almen-menneskelig, løses ikke saadan helt af sig selv. Er der Tale om at behandle levende Væsener paa rette Maade, saa er Kendskabet til dem den første Betingelse.

Fysiologien og Psykologien er den Dobbeltgren paa Kundskabens Træ, som der i denne Henseende kan være Tale om at høste Frugt af, inden Uddannelsen afsluttes. Hvor meget den enkelte Menneskesjæl end unddrager det iagttagende Øje sine Tanker og Følelser, ja tit ikke engang selv gennemskuer dem, saa har man dog naaet til at afsløre bestemte psykologiske Love og genfinde visse almindelige Udviklingsveje for de indre Tilstande, der fylde og bære Menneskelivet. En Redegørelse for det fundne, ikke just nødvendigvis i lærd systematisk Indklædning, men, om jeg saa maa sige, i geografisk Form som en Orientering i det indre Land, der kaldes en Menneskesjæl, med dets bølgende Have og stenede Klipper, vilde have sin store Betydning som Kronen paa den Kundskab, der gennem Historie og Poesi førte ind til Menneskelivet. Uden psykologisk Indsigt vil enhver Kvinde — og enhver Mand — være udsat for at gribe forstyrrende ind netop dér, hvor det er én mest magtpaaliggende at arbejde med de rette opdragende Midler. Og at det samme er Tilfældet overfor Fysiologien, Læren om den legemlige Organismes naturlige Virksomheder og Betingelserne for disse, viser jo det flygtige Blik paa de daglige, indre saa vel som ydre, fysiske Paavirkninger, under hvilke Børn snart vaande sig i Smerte og gaa til Grunde, snart strutte af Sundhed og Virkelyst. Naar man i tidligere Tider særlig og ensidig har tænkt sig Kvinden som den, der engang skulde være Moder, saa er det en uforklarlig Modsigelse, at man intet har gjort for direkte at forberede hende til dette hendes Kald.

Jeg var engang paa en Udflugt i en lille svensk Universitetsby. Omkring nogle Flasker Vin samlede om Aftenen en faatallig Studenterflok sig. I Hjørnet af en

Sofa sad en forhenstående Student, nu ansat et eller andet Sted i Postvæsnet. Han saa ud til at være hvad man kalder „ein bemoostes Haupt“, over hvis Tanker der var groet Mos, maaske endog Skimmel. Han sad tilsyneladende treven og udeltagende, indtil han omsider blev tøet op. Vi vare naaede til det Øjeblik, hvor ved ethvert Studentergilde den fraværende Kvinde hyldes, og det var ham, der følte sig kaldet til at udbringe hendes Skaal. Han skød Mosset og Skimlen og Trevenheden af sig, og med Glasset i Haanden gav han i en kort Dityrambe en Udsigt over Kvindens Historie og samlede sin Tale om disse tre Punkter: I Oldtiden var hun *slafvinna*, i Middelalderen *gudinna*, nu skulde hun være *väninna*. Det er Kvindens Forhold til Manden, han i disse Slagord vilde male; lad os et Øjeblik fastholde den historiske Sandhed, de tre Betegnelser rumme i sig. I sin „Medeia“ skildrer Euripides den Stilling, der i selve den græske Oldtids Blomstringsaarhundredene lænkebandt de ateniensiske Hustruer til et Fængselsliv i Husets Indre, et Skyggeliv uden aandelig Dannelse, uden Delagtighed i Mandens Interesser eller anden Opgave end, som Demostenes sagde, at „føde Manden lovlige Børn“ og være ham „en tro Bevogterske i Huset“. „Af alle Verdens Skabninger med Liv og Aand — er dog den arme Kvinde den usaligste“, udbrøder Medeia. — „Først hun for store Skatte købe maa sin Mand — og hvad der end er meget værre, denne Mand — er ogsaa Herren, hvem hun slavisk lyde maa; — og det er farligt Vovespil, om han er brav — hvad eller ond; Skilsmisse kaldes jo en Plet — for Kvinden, og forskyde Manden kan hun ej. — Til nye Forhold, nye Skikke gaar hun ind, — og ejer hun ej Spaadomskraft, da kan hun ej — i Forvejen ane, hvad

Slags Ægtemand hun faar. — Har hun nu Kraft at bære slige Kaar med Taal, — er Manden blid og Aaget let, Held hende da, — hvis ej, da er hun bedre faren ved at dø. — Saa tit en Mand af husligt Bryderi er ked, — saa gaar han ud af Huset og forvinder snart — sin Kedsomhed i Venners eller Frænders Kreds; — men kun til én vi Stakler vende maa vort Blik“ (Wilsters Overs.). I den katolske Middelalders Ridderverden var det anderledes. I Madonnadyrkelsen løftedes Kvinden op til selve Guddommen, til sine Tider skyggende baade for Faderen og Sønnen. „Du Datter af din Søn, o Jomfrumoder“, beder den hellige Bernhard i Dantes „Paradis“ (33. S.), — „ydmyg og herlig over alt paa Jorde, — evig udvalgte Maal for Frelsens Gode! — Ved dig blev ædlet, som det times burde, — den jordiske Natur saa skønt hist neden, — at Skaberen selv sig til sin Skabning gjorde. — Udi dit Skød gentændtes Kærligheden . . . — For os du er, i Salighedens Rige, — den Æheds Middagssol, der Lys os bringer, — hist er du Haabets Væld for dødelige. — Saa stor du er, at den, hvis Bønraab klinger — om Naade vel, men ej til dig sig vender, — hans Attraa flyve vil foruden Vinger . . . — I dig er Miskundhed, i dig er Naade, — i dig Højmodighed, i dig forenes — alt godt, hvorover Skabningen kan raade“ (Molbechs Overs.). Ved en Afglans af denne Tilbedelse blev ogsaa den jordiske Kvinde en Gudinde, til hvis Tjeneste Ridderen knælende indviiede sig, og under hvis mindste Vink han „frygt-som“ og „bedende“ bøjede sig, i Sydfrankrig f. Eks. nøje følgende det Elskovens Ceremoniel, som Trubadur-tidens Kærlighedssoffer foreskrev. I Don Quixottes æventyrlige Sværmeri for sin Dulcinea se vi den parodierende Dom over denne Uvirkelighedskultus, i Nutidens

Galanteri dens afsjælede Rester. Thi Nutiden maa, som Udviklingen har ført det med sig, stille Mand og Kvinde ved hinandens Side paa samme Jordbund som to selvstændig udprægede Væsner, der i en fri og klar Beslutning blive enige om at dele Livet med hinanden. Mandens Veninde — sagde Svenskeren. Hvad ligger der i det Ord? Hvad er Betingelsen for et Venskab i dybeste Betydning? Venskab er et Møde i noget fælles. Jo flygtigere og mere overfladisk et saadant Fællesskab er, desto hurtigere fordunster Venskabet; hvor dette, saaledes som ved det ægteskabelige Forhold mellem Mand og Kvinde, stilles op som et helt Livs Maal og Kærne, maa Fællesskabet søge ind til Livets Rødder. Og de findes i alt, hvad der gør Menneskelivet sundere og rigere. Men i Fællesskabet ligger tillige, at det i Virkeligheden er to, der staar overfor hinanden som ligeberettigede, gennem Fællesskabet forenede Modsætninger. Et Venskab, hvor den ene af Parterne helt fyldte Forholdet med sin Personlighed, vilde være uden sand Værdi. Først da kan der altsaa være Tale om, at Kvinde og Mand staa som Venner hos hinanden, naar hver af dem har sin Ejendommelighed fuldt og frit udviklet og samtidig har Evnen til, under eller gennem Modsætningen, at finde Vejen til det rent menneskelige, der er den forbindende Bro imellem dem. Med andre Ord: ikke i det blot erotiske kan Ægteskabet finde sit Udgangspunkt og sin Løsning, men i et aandeligt Fællesskab, der adler Lidenskaben og gør den til en villig Kraft, hvor det gælder at løse Livets store Opgaver. Men er det Maalet, har ogsaa Kvinden Krav paa en Opdragelse og Uddannelse, der stiller hende i et bevidst og personligt Forhold til det Liv, som rører sig om hende, — ikke blot for sin egen Skyld, men ogsaa af

Hensyn til den Mand, hvis Væsen hun skal forstaa og fuldstændiggøre, for paa rette Maade at gøre ham lykkelig.

Man har tit, naar der har været Tale om en kvindelig Uddannelse med en videre Horisont og alsidigere Opgaver end nu, indvendt, at den kun vilde kunne finde Sted paa Bekostning af Kvindeligheden. Men det eneste, som man paa Forhaand er i Stand til at sige om dennes Væsen, er, at den maa være Indbegrebet af alt det, der udgør Kvindenaturens Ejendommelighed. Holder et Bøgetræ op at være en Bøg, fordi der ryddes omkring det, saa det kan vokse højere op mod Himlen og videre ud til Siderne? Nej, det følger af Sagens Natur, at selve det rigere Stof, selve de fyldigere Opgaver, der stilles Kvinden, selve dem vil hun gribe fat og tilegne sig, netop som det for hendes kvindelige Væsen er naturligt. Kvindeligheden kan umulig bestaa i visse udefra givne, én Gang for alle fastslaaede Former og Formaaler, der fiks og færdige afleveres til hver enkelt Kvinde som et Slags Lovbog, hvorefter hun har at rette sig. Den maa indenfra vokse op i hende og med hende; og der er lige saa lidt Fare for, at den friere Bevægelse skulde skille hende ved den, som der er Udsigt til, at nogen ved at løbe rask skulde løbe fra sin Skygge. Kvindeligheden vil vel netop — ligesom Skyggen — faa større Styrke og mere udprægede Omrids, jo højere den Sol staar, hvis Lys har frembragt den. Man gør bedst Kvinden til Kvinde gennem det, der sandest gør Mennesket til Menneske.

Den offentlige Skole.

Vor Ungdom 1884.

Det er almindelige Principper, jeg her vil skrive om, ikke Vejen til deres Virkeliggørelse. De, som trække paa Skulderen ad den „megen Teoretiseren“, glemme, at Maalet maa staa fast, før Midlerne kan vælges. Hvis ikke, udsætter man sig for, som Folkehøjskolelærer Skard siger („V. U.“ 83 S. 366), at „sætte Maalet i Skygge af Midlerne i Steden for Midlerne i Lys af Maalet“. Et Fyr i Havnen kan vise Skipperen den rette Kurs, selv om han endnu er Mile borte fra det.

Og nu til Sagen.

I.

Skolen kan have et dobbelt Kildespring: ét i Samfundets Krav, ét i Personlighedens. Ved Samfundet forstaar jeg her det borgerlige Samfund, det, udenfor hvilket ingen staar, og som ved sin Lovgivning og sine almene Opgaver har at bringe de mange Hoveder under én Hat. Ved Personligheden forstaar jeg det lille selvstændige Centrum, fra hvilket der, ved Siden af Virk-

somheden i Samfundets Tjeneste, skyder Opgaver frem, der ikke motiveres gennem dette Samfunds Krav, uden derfor i ringere Grad end disse at have Nødvendighedens tvingende Magt for den enkelte. At der i sidste Instans ingen blivende Modsætning er mellem Samfundets og Personlighedens Krav, følger af sig selv; men paa den historiske Udviklings enkelte Trin kan de staa skarpt overfor hinanden. I Kraft af denne dobbelte Fødsel deler Skolen sig da i offentlig og privat Skole.

Denne sidste maa faa hele det personlige Livs rige Farvespil over sig; det Lys, der falder paa den, maa veksle med de forskellige Svar paa Livets dybeste Spørgsmaal. I sin oprindeligste og konsekventeste Form er den private Skole knyttet til selve den enkelte Familie, præget af dens Aand, arbejdende for dens Formaal, som Kundskabsgrenen, der er skudt ud fra Familielivets fælles Stamme, som „Moderskolen“, der har sit Hjem i hvert Hus. Læreren er Udøveren af Forældrenes Vilje, deler Livsanskuelse med dem og træder i sin Virksomhed op som Apostel for, hvad han og de i Fællesskab haaber og tror. Og selv hvor den private Skole har udvidet sig, idet Familierne have samlet sig i Grupper med fælles Fordringer til den Skole, hvori de sende deres Børn, er den i Princippet endnu den samme: bygget paa Forældrenes Tilslutning til de Ideer, af hvilke dens Leder er baaren, og hvis Talsmand han gennem sin Undervisning bliver overfor Børnene. Skabt ud fra Personlighedens Overbevisning, gennemført med de Midler, hvorved en Overbevisning bliver til en sammenhængende og helstøbt Institution, faar den private Skole i sine forskellige Skikkelser en alsidig Rigdom paa Initiativ, der til bedste for det hele Samfund opstiller nye Formaal og prøver ubanede Veje. Sit

levende Midtpunkt har den i den Personlighed, der styrer den, og hvis Myndighed danner Baggrunden for alle de samvirkende Læreres Optræden. Med hans principtro Selvstændighed fødes og dør Skolens ideelle Ret til at leve. Den bliver, naar den bæres oppe af sin ejendommelige Grundtanke, et Udtryk for en Livsanskuelses Tro paa sin egen Levedygtighed og sin Ret til at beherske den nye Slægt, og det bliver da den historiske Udviklings Sag at modbevise denne Ret, hvis den er tilranet. Staten bør ikke ved Tvangsforanstaltninger stille sig hindrende i Vejen for den frie Udfoldelse af Privatskolens Fane, ikke spænde dens Virksomhed ind i Regler og Love, Forbud og Krav, der stemme op for det personlige Initiativs sunde, kraftige Aandedræt. Den bør endogsaa — langt fra at træde op imod den — strække sig saa vidt i sin Anerkendelse af dens Betydning, at den skaffer Forældrene Muligheden af et virkeligt frit Valg mellem offentlig og privat Skole at sende deres Børn i. Det vil være i Samfundets velforstaaede Interesse, at ingen død Regelmæssighed kuer dets Undervisningsvæsen, og at Skolen bestandig kan øse friske Kræfter af de Kilder, der vælde i det virkelige Liv. Alle de Modsætninger, som dette frembyder, maa, om de føle sig kaldede dertil, kunne arbejde hver med sin Opfattelse og Gennemførelse af Skolens Opgave. — Det forstaar sig af sig selv, at alle disse Betragtninger tabe deres Gyldighed overfor den Privatskole, der kun er Frugt af en merkantil og industriel Bestræbelse, og som derfor ligger udenfor den pædagogiske Forhandling.

II.

Med den offentlige Skole forholder det sig, principielt set, ganske anderledes end med den private. Her

staa vi ikke længer overfor den enkelte Opdragerpersonligheds Krav paa at skaffe sine Ideer en Virkeplads med fri Tilslutning fra alle, i hvem de samme Ideer have slaaet Rod, men overfor et Samfunds Krav til sine Borgere, Krav, som nødvendig maa fyldestgøres, hvis Samfundet skal føre en livskraftig Tilværelse. Det er for sin egen Skyld, det oprindelig har grundlagt et Skolevæsen; et borgerligt Samliv bliver umuligt, med mindre Individerne gennemgaaende have plukket i alt Fald visse Frugter af Kundskabens Træ. Og de Kundskaber, her bliver Tale om, er da dem, der overhovedet udgøre Betingelser for et personligt Forhold til Samfundets Fællesopgaver, for den enkeltes Lydighed mod dets almene Love, for hans Udøvelse af sine borgerlige Rettigheder og derigennem hans positive Bidrag til Samfundets sunde Udvikling. Medens den offentlige Skole ikke skal kue de individuelle Modsætninger, til en vis Grad endog baade maa tage dem med i Beregning og bygge paa dem for at udrette noget alvorligt med hver enkelt, er det derfor dog dens egentlige Opgave at fremdrage alle de Sider af Menneskenaturen, i hvilke det menneskelige Fællesskab lægger sig for Dagen, alt det, som trods de indbyrdes Forskelligheder gør det muligt for Mennesker at leve med hinanden og for hinanden, knyttede sammen gennem almene Interesser. Medens Privatskolerne udforme Modsætningerne mellem Samfundets forskellige Grupper, maa den offentlige Skole stille sig til Formaal at blive Fællesskole, forenende Bindeled mellem Modsætningerne: religiøse, politiske, sociale, kønslige, individuelle Modsætninger, for ved Samlivet mellem alle disse at skabe en stor menneskelig Samfundsorganisme. Samfundet vil ikke derfor blive nogen ensartet, farveløs, modsætningsgold Masse,

saa lidt som Organerne hos det enkelte levende Væsen ophøre at virke hvert paa sin ejendommelige Maade, fordi de alle gennemstrømmes af Organismens fælles Blod. Udgangspunktet for alt, hvad der læres i den offentlige Skole, maa da være det almen-menneskelige, det, om hvis Grundprincipper alle kan samle sig, hvor stor Uenighed der end kan være om disse Princippers Anvendelse i det enkelte. Hvad der derimod har sit Udspring ikke i det fællesmenneskelige, men i det enkelte Menneskes rent personlige Mellemværende med Livet, det ligger udenfor den offentlige Skoles Rækkevidde. Og det er da særlig de religiøse Problemer, om hvilke der mellem de forskellige Mennesker hersker en til de dybeste Livsrødder forgrenet Principstrid, en Strid, i hvilken selve det Grundlag, hvorpaa den enkelte fører Kampen, i Modstanderens Øjne svigter. Den offentlige Skole maa i Følge Sagens Natur være et neutralt Fristed, hvor kun det hører hjemme, om hvilket alle ere naaede til principiel Enighed; ellers blive jo paa Forhaand visse Grupper i Samfundet udelukkede, og Skolen holder op med at være en offentlig Skole for at blive en „statsorganiseret Privatindretning“ („V. U.“ 83 S. 366). Med andre Ord: den offentlige Skole kan kun meddele de Kundskaber, der hvile paa en af alle anerkendt rationel Grund — thi kun i det rationelle finde vi noget, hvorom alle kan samle sig. Og nu er det jo Historiens Gang, at jo mere den videnskabelige Granskning retter sin Kikkert mod Tingene og Begivenhederne i Verden, jo dybere den ser ind i dem, des mere kommer den paa Spor efter almene Kræfter og Love, des større bliver den Forestillingsverden, i hvilken alle Mennesker enige kunne mødes med hverandre. Selv den Skole, der begrænser sin Virksomhed til det

almene, vil stadig se sin Opgave vokse, fordi den paa Afstand følger den videnskabelige Udvikling. Det er Videnskaben, der er den offentlige Skoles Fostermoder, ligesom Troen er den private Skoles. Denne sidste har som Repræsentant for Hjemmet personlige Livsanskuelser, den første som Repræsentant for Samfundet almene Erkendelsesresultater til Baggrund.

III.

Man har indvendt mod en Skole som denne offentlige, at den gav Slip paa den opdragende Indflydelse, som dog er den stille Tanke med al Skolegang. Men en saadan Indvending udspringer af et mangelfuldt Blik paa de sjælelige Forudsætninger, ud fra hvilke Kundskaber tilegnes. Skolens opdragende Magt ligger ikke som en Krans udenom Kundskabsmeddelelsen, men arbejder sig indenfra frem igennem den. Hvor Kundskaben virkelig tilegnes og forstaas, hvor den ordner sig i klare, sammenhængende Forestillinger, der lægger den Beslag paa den hele Personlighed og udvikler den derfor ogsaa over hele dens Linje. Opdragelsen gaar jo ud paa gradvis at sammenarbejde Barnets spredte Livsytringer, saa at dets ustadige Tilløb blive til en samlet Gang mod et Maal. Hver Gang nu dets Opmærksomhed ved Undervisningen kredser om en Genstand, der skal iagttages, hver Gang dets Flid energisk fastholder en Opgave, til den er løst, saa lærer det, hvad det vil sige at samle sig, at ville, og dets moralske Personlighed vikler sig et Stykke videre ud af sit Svøb. Og hver Gang saa Arbejdet lykkes og den nydannede Forestilling staar blank og skinnende i Barnets Bevidsthed og det i sin lille Verden føler, hvad

der for den voksne paa én Gang vilde være Viden- skabsmandens og Kunstnerens Glæde, Glæden over den vundne Forstaaelse og over den fundne Form derfor, saa føjer det i denne Glæde et Led til sin Følelses Vækst, samler den om en klart forstaaet Genstand og faar den selv gennemklaret derved. I Undervisningens fortsatte Kamp med Vanskeligheder, der overvindes, adles saaledes baade Vilje og Følelse: Viljen gennem Kampen, Følelsen gennem Sejren.

Og ved Siden af denne praktiske Øvelse i at hævde sin Personlighed ved at bøje sig under sin Pligt gaar jo ogsaa i Almenskolen en moralsk opdragende Paavirkning af Barnets Forestillingsliv. I det Historieunder- visningen og Litteraturlæsningen planter Indtryk i dets Fantasi, af handlende Helte og drømmende Digtere, be- gejstrede Talsmænd for store Ideer og snæversynede, egennyttige Kræmmersjæle, blodige Fanatikere og svær- meriske Fredsapostle, store Forbrydere og store Sam- fundsvelgørere, sættes uvilkaarlig dets Tanker i Bevæ- gelse omkring et Livsideal. Sympatier og Antipatier udformes til kraftige Følelser, — naar Undervisningen er, som den skal være, anskuelig og levende. Og ordne Historiens Kendsgerninger sig efterhaanden ogsaa for Elevens Øje til en mægtig Kæde af Aarsager og Virk- ninger, hvor mange af dens Led der end indtil videre staa uforstaaede, saa faar han derved lidt efter lidt sit Øje tillige aabnet for den naturlige Sammenhæng i det Liv, han selv lever med i, og fatter, at der er en Forbin- delse mellem den enkelte Personligheds Handlinger og det hele Samfunds Tilstande. Han faar en Maalestok for menneskelige Evners Rækkevidde gennem de For- billeder, om hvilke hans Interesse samler sig. Og han lærer, i mere omfattende Forhold end hans daglige,

hvad det vil sige at blive sin Opgave tro eller at svigte den. Et for et ser han den „humane“ Etiks Træk lyse ud af de historiske og poetiske Portrætter, og halv uvilkaarlig bearbejder han for sit personlige Liv de Egenskaber, ved hvilke han føler sig beslægtet med de skildrede Naturer. Hvilken opdragende Rolle har ikke en saadan Skikkelse som Robinson spillet i mange Menneskers Barndomshistorie? Hvor dybt har ikke hans typiske Virksomhed grebet ind i Prægningen af deres Ejendommeligheder, hvor mange praktiske og teoretiske Opgaver har den ikke stillet dem, hvor kraftig har den ikke befrugtet deres Leg og derigennem deres Arbejde, hvor mange Elementer til et moralsk Liv har den ikke bidraget til at fremkalde hos dem? Og af alle de typiske Forbilleder, som Historien eller Litteraturen rammer, er jo ingen udelukket. Hele det Stof, som den konfessionelle Undervisning i den Retning raader over, staar lige saa vel til Raadighed udenfor den. Selve Jesus fra Nazaret frembyder jo, ogsaa for den kirkelige Opfattelse, et Synspunkt, hvorfra han er „sandt Menneske“; her er den Side af hans Væsen, som den almene Undervisning kan tilegne sig, naar det er den magtpaaliggende ikke at lade det forbilledlige Højdemaal af moralsk Overlegenhed og Renhed, hans Liv udtrykker, ligge ubrugt.

Den offentlige Skole bliver saaledes en Institution, hvor den moralske Paavirkning hverken i praktisk eller i teoretisk Henseende behøver at savne et Hjemsted, hvad enten den knytter Udviklingen af Barnets etiske Forestillinger til Natur- og Menneskelivs-Fagene eller udsondrer den som en særlig Gren af Undervisningen. Ogsaa de Børn, hvis Sag man under Kampen for den konfessionelle Skole særlig har ment at maatte tale, de

mange, hvis Forældre enten ikke have Viljen eller Evnen til at være deres Børns Opdragere, vilde ved en Undervisning som den antydende næppe staa forladte og hjælpeløse eller uden Modvægt mod Hjemmets slette Eksempel. Men overtage Hjemmets Opgave kan Skolen ikke, hvor sørgeligt der end kan se ud i Hjemmet og hvor meget Læreren end som Filantrop personlig kan lægge til det, Skolen som offentlig Institution pædagogisk magter.

IV.

Den historiske Udviklings Fremskridt lægger sig bl. a. for Dagen i en stadig voksende Evne til at trække de rette Grænser mellem Tilværelsens forskellige Omraader. Det Kaos, hvori Bevidsthedslivet paa de tidligste Trin har sine Livsspirer spredte mellem hverandre, udformes lidt efter lidt til ordnede Grupper, der indbyrdes danne mere eller mindre klare Modsætninger. Idet Forestillingerne enkeltvis blive fastere byggede og tydeligere begrænsede, blive de ogsaa i Stand til ad Slægtskabets Vej at indgaa inderligere Forbindelser med hverandre, end den udvortes Tilfældighed, der tidligere bandt dem sammen i Knipper, muliggjorde. De store Geniers Klarsyn har tit netop bestaaet i Blikket for de Grænser, i Kraft af hvilke de enkelte Livsomraader udsondre sig fra hinanden og ved at hævde deres Selvstændighed tilkæmpe sig hvert sin Ret og sin Betydning. Alle Videnskaber have jo paa den Maade udviklet sig af en fælles mytisk Livsopfattelses Moderskød og ordne sig i Tidernes Løb først gennem fortsatte Grænsestridigheder til et enigt Rige. Hvilket mægtigt Tankearbejde har ikke den middelalderlige Skolastik spildt,

fordi den ikke forstod, hvor Grænsen laa mellem Filosofi og Aabenbaringstro? Har ikke i vort eget Lands Aandsliv en saa genial Tænker som Søren Kierkegaard sin Hovedbetydning ved at trække denne Grænse saa skarpt, som den ikke før var trukken, ved at pege paa „Springet“ fra den ene Verden til den anden? Og naar Grundtvig er kommen til at beherske saa stor en Del af vort Folks nyere Udvikling, ligger det saa ikke i, at han foruden at være den mytedannende Skjald, i hvis Sang og Tale forskelligartede Forestillingskredse blande deres Elementer, tillige var et Stykke af en Tænker, der forstod at adskille det uensartede og trække Grænser mellem Kristenliv og Menneskeliv, mellem Menighed og borgerligt Samfund, mellem Stat og Kirke, mellem Kirke og Skole? Hver Gang en saadan Grænsestrid er afgjort, er Summen af Enighed i Verden bleven større og en ny Mulighed for et fredeligt Samarbejde aabnet. „Hver sit“ er ikke blot et økonomisk eller juridisk Løsen, men gælder ogsaa paa de rent aandelige Ene-mærker. Og hver Opdagelse, som Genierne i den Retning gøre, tilegnes saa efterhaanden af den store Skare Ikke-Genier, der omgiver dem, trænger dybere og dybere ned og bliver til sidst en uangreben Livsmagt, over hvis Ret eller Sandhed der slet ikke længer reflekteres, fordi begge Dele er en given Ting.

Saaledes er det ogsaa i Færd med at gaa Skolen som Samfundsinstitution i dens Forhold til andre Aandsmagter. Det er i Færd med at gaa op for den almindelige pædagogiske Bevidsthed, hvor Grænserne ere for dens Myndighed og dens Ret, og hvilke væsentlige Hensyn og Krav fra andre Sider den ikke har Lov til at krænke. Hvad der til en given Tid fordrer, som det er sagt, „fine, overlegne“ Personligheder til sin Gennem-

førelse, fordi Grænsebevidstheden endnu ikke er tilstrækkelig tilegnet, det vil derfor en Gang falde ganske naturlig for alle, naar man fra først af er opdragen i de dertil fornødne Forestillinger og uvilkaarlig har indaandet dem med Luften, hvori man har levet. Den Selvbeherskelse, der kræves af Læreren i den almene Skole, er ikke større end den, der er Forudsætningen for, at man i den offentlige Debat tager sit Stade i almene Synspunkter og bøjer Udtrykket for sine personlige Følelser og Drifter ind under de parlamentariske Former. Det hedder om Grundtvig, at hans Rigsdagstaler kunde være saadanne, at det af dem ikke var muligt at skønne, om han var Hedning, Jøde eller Kristen, fordi han følte, at det paa dette Sted kun var Borgeren i ham, der skulde komme til Orde, og det uagtet han ellers mindst af alle var den Mand, der kunde eller vilde sætte sin personlige Overbevisnings Lys under en Skæppe.

Og jo mere Lærerens ejendommelige Opgave bliver indarbejdet i hver enkelt Lærer, jo mere hans Virksomhed for ham selv bliver ikke blot et Erhverv, men et Kald, og derfor udadtil ikke et blot Haandværk, men en Kunst, jo mere han gennem en praktisk og teoretisk Fordybelse i den bliver gennemtrængt af Tanken om, at han kun er et Middel — og kun ét Middel — til andres Udvikling, des lettere vil det falde ham at begrænse sig til det, hans Opgave principielt kræver af ham. Samfundets almindelige Bevidsthed og Lærerens særlige Forberedelse til sit Kald maa Haand i Haand gennemløbe en Udvikling, der sikrer ham det klare, overlegne Blik paa, hvad hans Pligt er.

V.

Man har formuleret Modsætningen mellem Læreren i den konfessionelle og i den konfessionsløse Skole saaledes, at den første ofte maa tale, hvor han ud fra sin personlige Overbevisning kunde ønske at tie, den anden ofte tie, hvor han af samme Bevæggrund kunde ønske at tale; den sidste kommer derfor let under lige saa stort et Tryk som den første: Lærerspersonligheden er banlyst fra Skolen, naar Læreren ikke fuldt ud kan lægge sin Overbevisning i Vægtskaalen. — Jeg forstaar ikke ret denne Indvending. Personlighed som Lærer, det vil sige Evne til at lægge alle sin Naturs Kræfter, lydig samlede under en klar Erkendelses og en fast Viljes Kommando, ind i Løsningen af sin pædagogiske Opgave. Og den almene Skoles Opgave er den: igennem Kundskabsmeddelelsen og den aandelige Udvikling, denne medfører, at forberede Barnets senere selvstændige Griben af sin Overbevisning og sin Livsopgave, at lægge det Vaabnene i Hænderne til en sejrrig Kamp, men ikke at stille det under nogen — æstetisk, politisk eller religiøs — Fane, for hvilken det én Gang for alle skulde være bundet til at kæmpe. Vil man sige, at Barnet ikke kan opdrages gennem det rent almene, men kun gennem det bestemte Eksempel og det begejstrende Syn af, hvad personlig Overbevisning hos dets Omgivelser vil sige, selv om det bag efter skal arbejde sig hen til en ganske anden Overbevisning, saa svarer jeg: Ja vel, blot at den offentlige Skole ikke er Organ for denne Paavirkning og ikke maa udsætte sig for at komme til at staa den i Vejen, hvor den med større Berettigelse kunde træde Barnet i Møde. Under saadanne Omstæn-

digheder vil netop den gennemførte Selvbeherskelse, der sætter én i Stand til at tie, i mange Tilfælde være Prøvestenen for, at man som Lærer er en Personlighed. At kalde denne Selvbeherskelse et Tryk er næppe rigtigere end at kalde et Menneskes Lydighed mod Loven eller mod det moralske Livs Fordringer et Tryk. I ethvert Tilfælde er det et Tryk, som i en eller anden Form hviler paa enhver Opdrager; bestandig maa han lade sin Optræden lede af Tanken om, at han staar overfor et Barn, d. v. s. et uudviklet og umodent Væsen, for hvilket Sandheden i sit fulde Omfang endnu ikke er tilgængelig, bestandig maa han derfor trække fra i Fremstillingen af sin Overbevisning, bestandig lempe Udtrykket derfor efter Barnets Standpunkt, med andre Ord, bestandig tie, hvor han, om den hele Sandhed skulde frem, maatte tale. Man kan, om man vil, sige, at det er en fortsat Resignation, der kræves af Læreren; men man maa da ikke glemme, at Resignationen er en Luft, i hvilken nødvendigvis hver den maa kunne aande, der som Opdrager vil ofre sin Kraft paa et andet Væsens Udvikling. Og her er ikke Tale om den Resignation, der følger af bestaaende Forholds udvortes Tvang, men om den, der udspringer af selve Opgavens Natur.

Særlig er Historieundervisningen nævnt som den, der skulde volde uovervindelige Vanskeligheder. „Hører da virkelig Historien til „den store Enighedsverden“, saaledes at de ikke-troende kan finde sig i de Vilkaar, vi maa stille?“ lyder det fra troende Side („V. U.“ 83 S. 351). Hvis man ved Historie forstaar den naturlige Udviklingsgang, gennem hvilken levende Væsner Skridt for Skridt faa deres Evner udviklede, og særlig Indbegrebet af alle de Veje, ad hvilke Menneskeslægten med

Opbydelse af alle sine Kræfter kæmper sig frem mod en fyldigere og fyldigere Virkeliggørelse af Menneskelivets Opgaver; hvis man i Historien ser et organisk Hele, hvori hvert enkelt Led har sine Forudsætninger i tidligere Led, hvor Arv gennem Slægterne og Forhold til Omgivelserne som naturlige Aarsager afføde de personlige og historiske Tilstande; hvis Historien staar for én som det store Verdensdrama, der spillende i Tidens og Rumets Former følger Scene til Scene i bestandig ubrudt Sammenhæng gennem et fortsat Vekselforhold mellem Aarsag og Virkning; hvis man anerkender, at der er noget, som hedder historiske Love, og at al historisk Videnskab i sidste Instans gaar ud paa at efterspore disse Love gennem den samvittighedsfulde Granskning af historiske Kendsgerninger; hvis man mener at kunne uddrage af Historien, naar de rette Forarbejder ere gjorte, en Historiens Filosofi, — saa vil jeg svare ja paa det opstillede Spørgsmaal, hvor stor Uenighed der end kan være i Vurderingen af det historiske Livs enkelte Træk. Hvis man derimod ikke gaar ud fra, at den historiske Udvikling er baaren af en indre Lovgivning, er en Væsensudfoldelse; hvis man ikke opfatter Begivenheder og Tilstande som Udslag af de Kræfter, der røre sig i selve den menneskelige Natur, — saa mangler der et Midtpunkt, om hvilket man enig kunde samle sig, fordi man da principielt gør Afkald paa overhovedet at forstaa Menneskelivet, — jeg mener forstaa det paa de Vilkaar, der i det hele ere givne for menneskelig Forstaaelse. Historiens Begreb kan nu imidlertid ikke skilles fra Tanken om en organisk Sammenhæng, og hvor denne er brudt, f. Eks. ved overnaturlige Aarsagers Indgriben, ere vi inde paa et Omraade, hvor Historieundervisningen som saadan

intet kan have at gøre. Begivenheder, der kun staa for én som Kendsgerninger gennem et personligt Trosforhold, kunne endnu ikke optages som Led i en egentlig historisk Erkendelse, siden al Erkendelse hviler paa Tænkningens almene Love.

Som Indførelse i Kundskab om objektivt foreliggende Kendsgerninger og den naturlige Sammenhæng, der kan paavises imellem dem, vil Historieundervisningen kunne samle troende og ikke-troende Lærere om sig, uden at den religiøse Principmodsatning mellem dem bryder frem.

Er en konfessionsløs Skole mulig?

Foredrag ved et pædagogisk Møde 30. November 1883.

Efter stenografisk Gengivelse.

Det er paa en stor historisk Bevægelses Bølger, at Tanken om konfessionsløse Skoler i Nutiden bæres frem. Kast blot et Blik paa de europæiske og amerikanske Lande, saa vil De overalt se Samfundene ivrig sysselsatte med at iagttage, drøfte og ordne deres Skolevæsen, og alle ere de mere eller mindre inde paa den Bevægelse, der giver Konfessionerne en anden Valplads at kæmpe paa end Skolens Enemærker. Hvad der tidligere har hersket i Kraft af Traditionens ubestridte Herredømme, drages ind under Forhandling: Tvivlen d. v. s. Tanken om, at Sandheden kan ses fra mange forskellige Sider, er bleven en Livsmagt, der, idet den kritisk trækker Grænser, i sig bærer Frø til en mere dybtgaaende og omfattende Tro. Livet leves ikke længer barnlig og naivt, men med en Refleksion, der drager alle og alt ind i sit Net, og en af de skønneste Frugter af den dybere Bevidsthed om Livets Væsen er den voksende Respekt for personlig Overbevisning, en Respekt, som Nutidens Stater have lyst i Kuld og

Køn ved deres Love om Tros- og Samvittighedsfrihed. Denne Anerkendelse af den personlige Overbevisning og dens Krav er det første Udgangspunkt for Tanken om konfessionsløse Skoler.

Men et andet Hovedtræk i den samme Udvikling er, at der gennem de mange Modsætninger, der have staaet stejlt og utilgængelig ligeoverfor hinanden, efterhaanden har arbejdet sig frem en Følelse og Forstaaelse af et Fællesskab, der ligger bag ved Modsætningerne, Tanken om almene Love, der gøre dem alle til et sammenhængende Hele. Paa Sprogets Omraade hersker ikke mere den Rangforordning, der stiller et Par klassiske Sprog ligeoverfor Resten som barbariske; man er gennem den videnskabelige Sammenligning naaet til at se det forbindende Slægtskab, der gør dem alle til Mødre, Søstre eller Døtre af hinanden. Og om de Forestillinger, der ligge bag ved Sprogenes Udtryk, gælder jo det samme: ogsaa de forme sig til et mægtigt Stamtræ med sine Rødder i de tidligste historiske Tilstande og sin Top i en fjærn, endnu ikke synlig Fremtid. Mere og mere har den hele Livsbetragtning faaet fast Fod i Anerkendelsen af en Menneskenatur, der udvikler sine Ejendommeligheder i historisk Sammenhæng uden Spring, det ene Led skydende frem af det andet. Denne Betragtning, der har behersket Naturvidenskaben, saa længe der har kunnet være Tale om en saadan, har ogsaa begyndt at lægge Aandsvidenskaberne under sit Scepter, og der er ad videnskabelig Vej indvundet et Materiale, som ivrige Granskere flittig arbejde med at lægge til rette for en rationel, rent menneskelig Forstaaelse, og hvis Resultater lidt efter lidt ere blevne Menneskeslægtens Almeneje. Det er

den anden Forudsætning for Tanken om konfessionsløse Skoler.

Jo mere forstaaet Stof Videnskaben lægger under sig, des mere sejrer den Bevægelse, der knytter Menneskene sammen i Fred og Enighed. Under videnskabelig godtgjorte Sandheder maa alle bøje sig, der er en tvingende Magt i et Bevis, hvor Tænkningen virkelig har sagt det afgørende Ord, og paa denne Baggrund er det, Skolen, hvor dens Stilling er mest fremskudt, har udviklet sig til at arbejde. Skolen maa væsentlig opfattes som Kundskabsorgan, som en Institution, gennem hvilken et enkelt bestemt Livskrav kommer til Orde, fordi Opdragelsens andre Organer ikke længer have mægtet at omspænde det paa den Maade, som Opgaven kunde fordre. Men Kundskab er jo i Virkeligheden kun Indsigt i og Forstaaelse af Kendsgerninger; at stille den opvoksende Slægt i det rette Forhold til Livets Kendsgerninger, de nærmere og de fjærnere, det er derfor Skolens Opgave. I Følelsen af, at der er andre Magter i Livet end dem, der med Tankens tvingende Herredømme ere i Stand til at lægge Menneskeaaenderne under sig, har Skolen draget sine Grænser snævrere end den i tidligere Tid har kunnet gøre det, den Gang Bevidstheden om Modsætningerne i det aandelige Livs Udgangspunkter endnu ikke var klart fremme. Bevægelsen gaar da hen imod at samle Skolen i dens hele Virksomhed om alt det, der kan være Menneskeslægtens Fællesgods, alt det, i hvilket de forskellige, selv om deres personlige Standpunkter fjærne sig nok saa meget fra hinanden, alligevel kunne finde et Bindeled og en fælles Virkeplads. Skolen, som er ruget ud under Kirkens Vinger, har vokset sig kraftig og stærk og har, som saa mange Børn vendt sig bort fra

det Formynderskab, i hvilket den i tidligere Tider søgte sin Støtte og Styrke. De Tider ere komne, i hvilke man ser Skolen fra et væsentlig andet Synspunkt end det, hvorfra man i Middelalderen ganske naturlig og nødvendig maatte betragte den: Anerkendelse af Skolens selvstændige Opgave, Frigørelse af den paa alle Punkter er i Færd med at blive Livstanken i dens Udvikling, en Uafhængighed, der imidlertid ikke betyder det samme som en Kamp med andre Livsmagter, men kun betyder en bestemt Begrænsning til de Opgaver, som Skolen i Kraft af sit Princip er i Stand til at løse.

Og naar Skolen nu har sin Opgave i det almene, følger deraf, at den, principielt set, maa staa udenfor den enkelte bestemte Konfession. Forsaaavdt Skolen er konfessionel, er den det i Kraft af en historisk Tradition, ikke i Kraft af et Princip, som vedblivende vil kunne beherske dens Gerning. Det gælder da om ikke alene at drage frem, at Konfessionsløshedens Princip vitterlig og faktisk er i Lag med paa mange forskellige Steder at trænge igennem i Skolevæsnet, men ogsaa om at se, med hvilken Ret det gør sig gældende, hvilke større Frugter af Skolens Virksomhed der vil kunne ventes af dette Principes Sejr end ved Bevarelse af den hidtilværende Tilstand.

For det første maa Sagen ses fra Skolens eget Synspunkt. Skolen vil, idet den tyr til det almene som sin Opgave, kunne indvinde for sit Arbejde en Mangfoldighed af Kræfter, som den, saa længe den holder sig til det snævre konfessionelle Omraade, i Følge Sagens Natur maa skyde ud. Kræfter, som maaske i og for sig vilde være ypperlige Støtter for Skolen, har den konfessionelle Skole ikke Brug for, fordi dens Tyngdepunkt er lagt ikke i den størst mulige pædago-

giske Brugbarhed hos Læreren, men i hans Overensstemmelse med et bestemt konfessionelt Standpunkt. Og idet Kredsen af Skolens Lærere udvides, vil dens hele Arbejde ogsaa faa et mere alsidigt Præg; der vil føres friskt Blod ind i Skolens Organisme, fordi der ved Tanken om, at man fra forskellige Standpunkter mødes til fælles Virksomhed, vil blive en ganske anden Lejlighed til ogsaa indenfor Lærernes egen Kreds at drøfte ethvert forefaldende Spørgsmaal fra alle Sider end dér, hvor man én Gang for alle er bunden til en bestemt Grundopfattelse og, hvad enten man mere eller mindre varmt er knyttet til den, har at holde sig den efterrettelig. Skolens Arbejdskraft, Liv og Alsidighed vil kun kunne vinde ved en Frigørelse af Kræfterne.

Og vende vi os dernæst til Forældrene for at se, hvorvidt deres Krav til Skolen og til deres Børns Opdragelse vil lide eller vinde ved en saadan Forandring, saa er det tydeligt nok, at den vil skaffe dem en større Ret over deres Børn, en større Adgang, end de nu har, til at holde dem inde paa de Baner, som deres egen personlige Udvikling fører dem til at anse for de ønskelige. Der ligger en Fare i at overlade en fremmed Magt Udviklingen af det, som i egentligste Forstand kun kan være et rent personligt Anliggende. Idet Skolen overtager en Religionsundervisning i konfessionel Aand, overtager det, som dog egentlig først kan faa sin Betydning derved, at det gennemføres i et Liv, der leves, saa har det uvilkaarlig den Indflydelse paa Forældrene, at der ligesom berøves dem noget af det, der skulde være deres egen nærmeste og første Opgave, at Brodden delvis tages af den Følelse, der siger til dem, at det er dem, som først og fremmest have at sørge for det rent personlige Liv i deres

Børn. Den konfessionsløse Skole vilde derfor i mange Tilfælde føre Børnene tilbage til deres Forældre ved igen at skaffe disse fri Udsigt til, hvad der er deres særlige Opgave. Men dernæst vil det jo i Følge Sagens Natur overordentlig ofte være Tilfældet, at den Udvikling, Forældrene have gennemgaaet, i vigtigere eller mindre væsentlige Punkter ikke kan forlige sig med den religiøse Paavirkning, som deres Barn er Genstand for i Skolen. Det er aldeles nødvendigt, at der nu tit maa komme Stridspunkter frem, i hvilke Skolen og Hjemmet staa ligeoverfor hinanden som to kæmpende, der drages om Barnet og søge hver paa sin Side at faa Overtaget, og selv med den størst mulige Resignation fra Hjemmets Side vil der heri dog altid være noget, der strider mod den sunde, naturlige Forældrefølelses Krav. Og hvad der lægger sig skillende ind imellem Forældrene og deres Børn paa et saa ømtaaligt Punkt som det religiøse, kan ikke andet end forstyrre Forholdet mellem Forældre og Børn paa den ene, Forældre og Skole paa den anden Side. Megen Uvillighed mod den offentlige Skole vilde netop derfor falde til Jorden, i det Øjeblik man ogsaa her gennemførte Frigørelsen og derved saa meget varmere lagde Forældrene paa Hjærte, at Skolen ikke gik ind i deres Opgaver.

Se vi dernæst paa, hvorledes en saadan Principforandring vilde virke paa Lærerne, saa er det jo klart, at ogsaa der kunde der kun være Tale om en Sejr, der var vunden, en Sejr for den frie Personligheds Ret til at gøre sig gældende, en Sejr for den moralske Holdning, som det dog først og fremmest kommer an paa, at en Lærer er i Besiddelse af. Overalt, hvor man lever sit aandelige Liv under Trykket af Meninger, man skal have, er der en Fare for, at det kan gaa

ud over éns rette moralske Forhold til sin Pligt. Den Frimodighed i Kampen for sin Overbevisning, som hører ethvert sandt Menneskeliv til, lider let et Knæk ved en Kommando fra oven, som for visse Mennesker i visse Stillinger paabyder en én Gang for alle given Opfattelse. Hvis man vil se hen til Forholdene, som de virkelig ere i Lande, hvor gennemført konfessionel Undervisning findes, vil man ogsaa gennemsnitlig møde, som Fællespræg for Lærerstanden, en vis Ængstelighed, en vis Frygt for at sige noget, der paa den ene eller den anden Maade ikke lader sig forlige med vedkommendes Stilling og de Fordringer, der i Kraft af denne stilles til ham, en Tilbøjelighed til at tie paa Punkter, hvor det maaske kunde være mere velgørende for vedkommende selv og hans Omgivelser at tale, et Hang til at lægge Hænderne i Skødet, hvor den første og naturligste Tilskyndelse var den at handle, kort sagt en fortsat Tagen Reb i Sejlene i mange Situationer, hvor det netop gjaldt om for fulde Sejl at styre løs paa et Maal. Den personlige Handedygtighed, den troværdige Staaen ved sit Ord, den fri Udtalelse af sin inderste Overbevisning — alle disse Elementer i et udviklet Menneskeliv ere udsatte for at lide noget, naar der er Tvang i éns aandelige Forhold, og derfor vil Skolen ogsaa fra denne Side set, gennem sine Lærere, kun kunne vinde ved en Frigørelse. I konfessionelle Lande gaar det tit saaledes, at netop de mest udpægede Personligheder i Lærerstanden ere dem, som først staa for Skud, naar der er Tale om at rense Besætningen; dem, der ere deres Overbevisning bekendt, dem, der kæmpe med aabent Visér, dem er det, der falde først i Kampen, og dog er det dem, der i Virkeligheden, moralsk set, ere Skolens bedste Støtter. Sligt undgaas

i det Øjeblik man hæver Forpligtelsen, Stavnsbundetheden, til visse Meninger.

Og se vi endelig paa den Indflydelse, som en saadan Forandring vil have paa Eleverne, er det klart, at den ogsaa her vilde virke frugtbargørende paa Udviklingsmuligheder, som nu holdes nede. Følelsen af at staa ligeoverfor Lærere, der kun ere bundne til deres Udtalelser gennem deres personlige Overbevisning, vil skabe en forøget Tillid til hele den Virksomhed, der udgaar fra dem. Følelsen af at der ved en Skole arbejder Mænd eller Kvinder sammen, der ellers i væsentlige Punkter staa i Strid med hinanden og ikke ere bange for at vove en Kamp med hinanden om deres Overbevisning, hvis Livet kræver det af dem, vil hos Eleverne udvikle en Fornemmelse af det humane Fællesskab, i hvilket selv de største Modsætninger ere i Stand til at samles om en og samme Opgave med Til-sidesættelse af det, som til andre Tider skiller dem; det vil være et Indlæg til bedste for den forstandige Tolerance, den gensidige Indrømmelse af hinandens Ret til fri personlig Udvikling. Selv om dette ikke træder saa klart og fuldt bevidst frem for Eleverne, medens de endnu gaa i Skole, som det senere hen i Livet kan stille sig for dem, gør der sig dog et uvilkaarligt Indtryk deraf gældende, og mangen en Gang mister selv de mest indtrængende Forklaringer, den mest gennemførte Fremstilling af et eller andet Standpunkt sin Kraft, naar der hos den, der skal modtage det givne, dæmrer en Følelse af, at vedkommende ikke kunde sige anderledes, selv om han vilde det.

Ved en Gennemførelse af Konfessionsløsheden maatte Skolen maaske bevæge sig paa et noget mindre Omraade, men den vilde virke med mere samlet Kraft,

fordi den byggede paa det enkelte simple Princip, at Skolen kun er Organ for almengyldige, tvingende Sandheder. Den stiller sig i saa Tilfælde ikke nogen større Opgave end den kan magte, den sigter ikke mod noget Herredømme over det rent personlige Liv, et Herredømme, som den dog ikke kan føre igennem.

Saa kommer dernæst det Spørgsmaal, som jo skulde være det afgørende i Aften: er det da muligt at være konfessionsløs i sin Undervisning, lader det sig gøre at gennemføre dette Princip saaledes, at det virkelig bliver til noget, at det ikke bliver et Skilt, der hænges ud, men bag hvilket Modsætningerne alligevel tumle sig lystig? Nu maa man jo indrømme, at den konfessionsløse Skole stiller store Fordringer til sine Lærere, den fordrer af dem Modenhed, aandelig Overlegenhed, den fordrer Samvittighedsfuldhed, fordrer Selvbeherskelse af dem, kort sagt, den fordrer alle de Egenskaber, som udgøre Lærervirksomhedens Blomst. Men fordrer, strængt taget, ikke al Lærervirksomhed lignende Egenskaber? Lad os gaa ud fra, at Skolen ikke er konfessionsløs, den vil aldrig kunne sikre sig ved noget som helst Middel, at alle dens Lærere i ét og alt staa netop paa det Standpunkt, som Skolens Konfession angiver. Og fordi dette er en Umulighed, viser Virkeligheden ogsaa, at det ikke finder Sted; men der er ingen andre Vilkaar, paa hvilke man er i Stand til at sætte en offentlig Skole i Scene. Den konfessionelle Skole er for saa vidt ikke til at gennemføre, naar den skulde tages i sin allerstrængeste Forstand, det Samfund, der ordner Skolen, har ingen Midler til at prøve Hjærter og Nyrrer, har intet andet at ty til end netop den Samvittighedsfuldhed hos Læreren, der forbyder ham at give sig i Lag med et Kald, til hvilket han ikke har de krævede

Forudsætninger. Men kan man ikke gaa ud fra, at alle, der komme til en Lærergerning i en offentlig Skole, just have den fine Følelse for, hvor Samvittighedens Krav ligger, vil man heller ikke kunne gaa ud fra, at det hele Lærerkorps én som alle skulde kunne maales paa en justeret Vægt og holde det rette Maal, og dog virker Skolen Dag ud og Dag ind som konfessionel Skole. Der forlanges da i Virkeligheden af dens Lærere kun dette, at de praktisk underordne sig under Skolens Krav, at de holde deres afvigende Meninger tilbage, at de overhovedet søge paa intet Punkt at vække Strid eller Forargelse i Barnet, paa intet Punkt direkte modarbejde det, som fra anden Side principielt lægges til Grund for den hele Skoles Virksomhed. En konfessionsløs Skole bliver for saa vidt ikke vanskeligere stillet, som ogsaa den netop maa stille Krav til sine Lærere, beslægtede med dem, vi her have set stillede til den konfessionelle Skoles Lærere. Den forlanger da af sine Lærere, at de skulle arbejde med selve den særlige Opgave for Øje, som Skolen tjener, arbejde for Meddelelsen af de Kundskaber, der i samlet Række kunne drage ind i Disciplenes Bevidsthed, og stille dem i det rette orienterende Forhold til det Liv, de røre sig i. Skolen kan ikke og skal ikke give disse Kundskaber som blotte Brudstykker, som spredte Elementer, den maa paa alle Punkter, hvor en virkelig Sammenhæng kan paavises, søge at indordne Kundskaberne under denne Sammenhæng.

Og der er jo store Omraader, hvor der i Virkeligheden slet ikke vil blive Tale om nogen Strid mellem konfessionel og ikke-konfessionel Opfattelse. Lad os først tage den Undervisning, som Skolen paatager sig at give i Naturkundskab. Det er klart, at konfessionelle

Hensyn her ikke vil komme til at spille nogen Rolle; man staar ligeoverfor en Gruppe Kendsgerninger, som det gælder om at tilegne sig ad rent naturlige Veje, at iagttage med sine Sanser, for at alle disse Sanseindtryk kunne knyttes sammen under mere almene Synspunkter og et Billede danne sig af Naturen, saaledes som den ordner sig i sine forskellige Grupper og som disse Grupper staa i indbyrdes Forbindelse med hinanden. Hvad enten man staar paa den ene eller den anden Konfessions Grund, er det de samme Naturlove, der skulle opspores, de samme typiske Udtryk for Naturkræfternes Virken, Opmærksomheden maa ledes hen paa, og der er ingen Fare for, at nogen Strid vil kunne blusse op, naar man, vel at mærke, husker paa at holde sig paa det Omraade, hvorpaa denne Undervisning nødvendigvis maa holde sig, Kendsgerningernes og de paa Kendsgerninger byggede Forklaringers faste Grund.

Gaa vi saa over til den Side af Undervisningen, der beskæftiger sig med Menneskelivet, saa træde Vanskelighederne noget mere i Forgrunden. Dog er der en hel Gruppe af Kundskaber, hvor de endnu ingen Rolle spille: hele den sproglige Undervisning vil jo kunne gaa sin Gang uden at anfægtes af det konfessionelle Standpunkt; religiøs Følelse og sprogligt Studium ere to Omraader, der ikke staa i naturlig Forbindelse med hinanden, og man vil fra forskellig Side kunne mødes paa denne Arbejdsmark i den største Enighed. Men nu den Litteratur, der er nedlagt i de forskellige Sprog? Den plejer jo at nævnes som et af Eksemplerne paa, hvor vanskeligt det er at gennemføre den konfessionsløse Undervisning. I Litteraturen staar man jo nemlig overfor aandelige Fænomener, som nødvendigvis maa afspejle sig i Lærerens Bevidsthed, og det Spejl-

billede, der falder ind i den, maa igen straaale tilbage paa Eleven, som saa paavirkes af Lærerens Sympatier. Hvor meget sandt og rigtigt der er heri, tror jeg dog ikke, Opgaven derfor behøver at blive sprængt. Jeg tænker mig nemlig som Lærer i en konfessionsløs Skole en Mand, der er i Stand til at forstaa og vurdere de forskellige aandelige Standpunkter, forstaa dem saaledes, at han paa én Gang kan stille sig indenfor dem og udenfor dem, og derfor ogsaa paa ethvert Punkt tage de rette Hensyn til Eleven og til Æmnet. Er der Tale om Litteraturhistoriens Frembringelser, saa gælder det altsaa for Læreren om at sætte sig saaledes ind i det enkelte Værks eller den hele Periodes Tankegang, at han besjælet deraf lader selve de litterære Kendsgerningers Aand tale igennem sig, medens hans individuelle Følelse eller Smag træder tilbage. Man holder sig vistnok i Reglen for stærkt til den gamle Opfattelse af Skolen som bunden til Kirken, af Læreren som en Slags Præst, naar man mener, at Vanskelighederne her skulle være uoverkommelige. Præstens Opgave er nemlig ganske vist den: at vidne om sin personlige Overbevisning, at tale ud fra denne med al den Fynd og Kraft, som staar til hans Raadighed, for at vinde Sjæle for det, han anser for det rette, det ene rette. Men Læreren har slet ikke denne Opgave, han skal ikke vinde Sjæle i den Betydning, at han skal gøre dem til sine Tilhængere eller til sin Overbevisnings Tilhængere, han skal udvikle og frigøre disse Sjæle saaledes, at de blive i Stand til selv at vælge deres Standpunkt, naar de have samlet det fornødne Livsstof til at kunne træffe et Valg; ud over det gaar hans Opgave ikke, efter den Maalestok vi her have anlagt paa Læreren. Og forsaavidt han da ogsaa maa være til Stede i Undervisningen med

sin Personlighed, er der noget, der hedder bunden Varme, en Varme, som i dette Tilfælde ikke træder direkte frem i Forkyndelsen af de Sandheder, for hvis Skyld Læreren kunde blive sin personlige Overbevisnings Apostel, men derimod i den Sjælfuldhed, med hvilken han er i Stand til at sætte sig ind i Æmnet for sin Undervisning, og den Aandsbevægelighed, med hvilken han er i Stand til at sympatisere med det forskellige, til kritisk at kunne leve sig ind i vekslende Tiders Tankegang og vekslende Personers Stemning og Følelse. Staar han f. Eks. ligeoverfor et saadant litterært Størværk som Dantes „Guddommelige Komædie“, vil hans Opgave som Lærer i Litteraturhistorie paa ingen Maade være den kritisk teologiske at vurdere den Livsanskuelse, som udtaler sig gennem Dantes Bog, i Forhold til det Standpunkt, Læreren selv staar paa, men at vise, hvad det, historisk set, er for en Aand, der udtaler sig gennem Arbejdet, hvad det er for Sider af Middelalderens Liv, som dér træde én i Møde, hvad det er for forskellige Tidsalderes Tanker, der brydes med hinanden om Herredømmet, naar midt i den middelalderlige teologiske Skolastik de frieste og friskeste Udtryk for Naturbegejstring bryde ind. Læreren maa ligesom kunne vandre rundt i de store, rummelige Sale med aabent Øje for deres Bygning og Udsmykning og gøre sine Elever opmærksomme derpaa, men uden at det for ham som Lærer i Litteraturhistorie bliver det afgørende, om Dante, religiøst eller teologisk set, havde Ret i sin Opfattelse eller ikke. Saaledes maa han lægge hele sit Stof tilrette, og ud fra det Synspunkt ville i Virkeligheden den konfessionelle og den ikke-konfessionelle Lærer komme til at staa hinanden meget nær. Forskellen beror i mange Tilfælde mere paa den

forskellige Opfattelse af, hvad det vil sige at være Lærer, end paa det forskellige personlige Standpunkt, hvorpaa Lærerne staa.

Gaa vi nu over til selve Historien, som skulde være det allervanskeligste Punkt, saa er der maaske visse Afsnit af den, som paa Grund af Tidernes Ugunst maa stilles udenfor Behandlingen i en Skole som den konfessionsløse Skole, vi her skildre. I Følge selve Undervisningens Princip høre de naturligvis med til det, som skal meddeles Børnene, men det er jo ikke altid, de historiske Tilstande ere saaledes, at et Princip kan gennemføres i sit fulde Omfang, ihvorvel den endelige og blivende Løsning af Problemet er og maa være den, at hele den historiske Udvikling drages ind med i Undervisningen, naar Livsvilkaarene ere blevne andre end dem, under hvilke f. Eks. vi i Øjeblikket leve. Saa bliver det da her det Synspunkt, der anlægges, at gennemarbejde i Skolen alt, hvad der uomstridelig er i Stand til at drages ind under en rationel historisk Opfattelse. Det gælder for det første om Oldtidsfolkene, at det Synspunkt, vi skildrede for lidt siden ligeoverfor Litteraturhistorien, ogsaa her vil kunne gennemføres uden store Vanskeligheder. Man vil rent historisk kunne skildre Grækernes Liv i Oldtiden saaledes, at det efterlader blivende Indtryk af noget stort og menneskeligt, og den konfessionelle og den ikke-konfessionelle Lærer ville her kunne arbejde Side om Side paa at meddele deres Elever en Række neutrale malende Livsbilleder, alene forskellige ved den større eller mindre Kunst, som hver af dem er i Stand til at lægge i sin Fremstilling. Kun, naar vi komme til „den hellige Historie“, det Afsnit af Historien, i hvilket — efter den ene Opfattelse — de naturlige Aarsagers Kæde brydes og over-

naturlige Kræfter gribe ind, stiller Sagen sig noget anderledes, og dog vilde man vistnok ogsaa her kunne finde Vej. I det Øjeblik man stiller sig paa det Standpunkt ikke at meddele, hvad der i og for sig er historisk Sandhed eller ikke, siden man endnu ikke kan blive enig om noget Sandhedskriterium at styre efter, men at meddele, hvad de foreliggende Kilder indeholde, f. Eks. fremstiller, hvorledes det gamle Testamente skildrer et enkelt Folks Udvikling med dets stadige Koncentration om det religiøse Problem, skildrer dette Folk som det, i hvilket en egen Opdragelsestanke er bleven virkeliggjort, — med Overlegenhed nok, med Forstaaelse nok til ogsaa der at kunne se bort fra det Standpunkt, man selv staar paa, for at leve sig ind i det historiske Standpunkt, saa vilde heller ikke denne Undervisning frembyde saa store Vanskeligheder, at ikke Opgaven skulde kunne løses, hvis det kom an derpaa. Men, som sagt, Faren er her større, fordi Ømtaaligheden fra deres Side, der ere personlig interesserede i en konfessionel Opfattelse, er saa meget mere levende, og derfor maatte en Opgave som denne foreløbig maaske helst blive liggende, for at ikke Undervisningen praktisk skulde strandе paa et eller andet uformodet Skær. Og hvad der gælder om det gamle Testamente, gælder naturligvis i forøget Grad om det nye, fordi det historiske Element træder saa meget mere tilbage og det direkte religiøse Moment saa meget stærkere frem. Men komme vi til den senere Historie, blive Vanskelighederne igen mindre, naar man blot resolut gaar ind paa at tage Sagen historisk, d: holde sig til de foreliggende Kendsgerninger og ikke bruge Undervisningen til derigennem at indøve Sandheder, som udspringe af en blot personlig Overbevisning. Vi ere alle-

rede komme paa saa stor Afstand f. Eks. fra Middelalderens Katolicisme og dens Kampe med den nye Tid, der trænger ind, at vi uden stor Vanskelighed ere i Stand til med en god Vilje at sætte os ind i dens historiske Betydning, saa vidt de historiske Studier strække sig, og at kunne fremstille den, uden at her til Lands f. Eks. den protestantisk konfessionelle Bevidsthed vilde føle sig stødt ved, at én, der ikke stod paa dens eget Standpunkt, tog denne Undervisning i sin Haand.

Men ogsaa Erkendelsen af, at Oversigten over hele Historien i dens Sammenhæng, at Indtrykket af de store Livstanker, der maatte bære Historien i dens Udvikling, i Virkeligheden paa afgørende Punkter ligger over Børns Horisont, fører os til at fastholde det samme Synspunkt. Man vil da ræsonnere saaledes: hvad det kommer an paa, er netop at give Kendsgerninger, fordi Eleven endnu ikke er moden til i et samlet Overblik at vurdere disse Kendsgjerningers Forhold til de religiøse Sandheder. Man er vant til at overvurdere Børns Fatteevne, og jeg tror, at den konfessionelle religiøse Undervisning i Skolen har bidraget til denne Overvurderen. Man tror at kunne føre Børn ind paa en personlig Overbevisning, der kræver ganske andre Udviklingstrin gennemgaaede, end et Barn kan have magtet, en ganske anden Sum af Erfaring end den, der i dets Alder kan ligge til Rede, og man fører det derved ikke sjælden ind paa en umoden Behandling af Problemer, som vilde gribe det ganske anderledes i deres Oprindelighed og Friskhed, hvis de gemtes til den Tid, i hvilken det var naturligt for Barnet at stilles Ansigt til Ansigt med dem. Af denne rent pædagogiske Grund mener jeg, at det ogsaa i Historieundervisningen gælder

om ikke at stramme Buen mere end at den kan holde, ikke at ville give Børn en Forstaaelse af historiske Kendsgerninger, som de dog i Virkeligheden ikke ere i Stand til at tilegne sig. Begrænser man Opgaven saaledes og tænker sig den lagt i Haanden paa en udviklet Lærer, saa vil mange af de Farer, man frygter for, falde til Jorden, og Undervisningen vil kunne gennemføres uden noget Sammenstød i Barnets Bevidsthed mellem det, som det fra forskellige Sider hører.

Men, spørger man maaske saa, vil ikke det, at man saaledes begrænser Skolens Opgave ved at holde sig til Kendsgerningerne, føre til, at Skolen mister den Karakter af en opdragende Skole, som det har været dens Stolthed at arbejde hen imod i alle senere Tider? Jeg tror, at man maa svare nej paa dette Spørgsmaal. Skolen vil ikke høre op at være en opdragende Skole, selv om den bliver det i en noget anden Betydning, end man maaske i Almindelighed er vant til at forbinde med Ordet. Hvad der nemlig gør Skolen opdragende, er dette, at den lærer Barnet at arbejde i bestemte Opgavers Tjeneste, lærer det at bøje sin Vilje og sine Evner ind under Gennemførelsen af Arbejder, som kun kunne lykkes derved, at Barnet sætter alle sine Kræfter ind. At det ledes til at arbejde, styret af Hensynet til sin Pligt, det er det, som er den egentlig opdragende Magt i Skolens Virksomhed, og det er et Motiv, som ligger udenfor det konfessionelle. Skolen vil vedblive i lige saa høj Grad som nu, paa mange Punkter i endnu højere Grad, at kunne virke opdragende, Personlighederne ville udvikles som nu gennem de Krav, der stilles til dem, men udvikles mere end nu gennem Bevidstheden om, at den personlige Overbevisning og Aandsfriheden i det hele taget ere

anerkendte Magter i Menneskelivet, og at intet Baand udefra befaler den enkelte at sige noget, han ikke fuldt kan staa ved. Naar Skolen er opdragende, saa er det derhos for en væsentlig Del indirekte gennem sin Undervisning. Den har først og fremmest at paavirke Erkendelseslivet, men den bliver samtidig opdragende paa andre Omraader, forsaavidt hele den øvrige Menneskenatur er til Stede i Baggrunden ved denne Udvikling af Erkendelseslivet. Ad denne Vej bør altsaa Skolen, den offentlige Skole, løse sin Opgave, og ad denne Vej vil den ogsaa være i Stand til at levere det Samfund, som har oprettet den, et Korps af Borgere i Staten, som ere i Stand til at bruge deres Evner med den Kraft, der overhovedet staar til deres Raadighed, og bruge dem til bedste for de Formaal, Staten og Samfundet maa anerkende som sine højeste og ypperste. Hvad den direkte moralske Paavirkning angaar, som jo paa mange Steder har afløst den egentlige konfessionelle Paavirkning, saa tror jeg, at den maa forme sig noget forskellig efter de forskellige Folkeslags Modtagelighed for sligt. Jeg tror saaledes, at her i Danmark vilde det ikke stemme helt med Folkekarakteren, om man vilde udsondre en særlig Undervisning i human Etik, som man vel maatte kalde det, og henlægge den til Børneskolen. Men deraf følger naturligvis ikke, at man ikke skulde kunne bruge det foreliggende Stof, idet man lod det bryde sig i Barnets Tankegang, til ogsaa at give Barnet levende Indtryk af, hvad et Menneskeliv, rigt paa moralske Fortrin, har at sige, at man ikke ud fra de Eksempler, som Historien og Litteraturen frembyder, ogsaa i den Henseende kan frugtbar gøre Barnets Indbildningskraft og derigennem trænge ind i dets Følelse og styrke dets Vilje. Meningen med, at

jeg har hævdet Kendsgerningerne som dem, paa hvilke Skolen skulde bygge Løsningen af sin Opgave, er jo ikke den, at disse Kendsgerninger ligeoverfor Barnet kun skulle staa som kolde, ligegyldige Skikkelser, paa hvilke Barnet hverken skulde kunne ofre sin Sympati eller sin Interesse. I Barnets Sind maa naturligvis alle disse Indtryk farves, saaledes som det falder naturligt for et Barn. Det maa vælge sine personlige Helte ud af det hele store Galleri, som dets Undervisning frembyder, det maa øve sine Kræfter i at efterligne disse Helte og forme Livet omkring sig i sin Leg paa den Maade, som dets Idealer foreskrive det, det maa drage Undervisningens Indhold med ind i sine personlige Interessers Kreds; saa vil derigennem ogsaa en opdragende Paavirkning lægge sig for Dagen, som ikke vil blive uden Betydning for Barnet. Det har under mange Tiders Undervisning været et væsentligt Savn netop dette, at der var et altfor stort Spring fra Barnets Leg til dets Arbejde, at dets Undervisning ikke fik den befrugtende Indflydelse paa dets Fantasis frie Spil, som kunde gøre, at de Indtryk, det der havde modtaget, ogsaa kom til at spille en Rolle i dets Liv. Der har været for bred en Kløft mellem Barnets Færd i og udenfor Skolen, og dette har for en stor Del netop ligget i, at man i Skolens Virksomhed ikke har valgt den Fremgangsmaade, som ligger Barnets Væsen og Udviklingstrin nærmest.

Skulde jeg i en kort Sum samle, hvad jeg mener er den væsentlige Opgave for Skolen, saa skulde det altsaa være den, med det mest gennemførte Hensyn til, hvad Barnet paa sit naive Standpunkt er i Stand til at tilegne sig, med et lige saa gennemført Hensyn til at vælge netop de Fremstillingsformer, som falde sam-

men med Barnets egen Trang, at stille det saaledes midt ind i Livets Kendsgerninger, at det ikke længer overvældes af dem, men ser dem efterhaanden samle sig og lægge sig til rette for dets Blik i naturlige Grupper, hvor en tydelig Overgang overalt, hvor den kan paavises, fører fra den ene til den anden; at orientere Barnet i det Liv, det skal leve, indenfor de Grænser, dets Standpunkt foreskriver, og udvikle dets intellektuelle og moralske Evner gennem det Arbejde, en saadan Livsorientering kræver — det skulde være Skolens Op-gave og intet andet. Hvad Opdragelsen i øvrigt stiller af Krav, maa saa vælge sig andre Organer. Det inderste, rent personlige Liv maa have andre, mere personlige Organer til sin Udvikling end dem, Skolen er i Stand til at frembyde, og det borgerlige Samfund som saadant har jo heller ikke nogen Ret til eller noget Krav paa at gribe ind i den rent personlige Udvikling. Fra Individets og fra Samfundets Side vil derfor den pædagogiske Opfattelse af Skolens Gerning være den, som tjener alle berettigede Krav bedst.

Religion og Skole. I.

Det nittende Aarhundrede. 1875.

I.

Den religiøse Opfattelse deler sig i to Hovedformer, én, der i Religionen og Religionerne ser stadig fremadskridende Ytringer af Menneskeandens Kamp for at naa en det hele Liv omfattende Sandhed og et den hele Sandhed omfattende Liv, og en anden, der i Religionen ser en én Gang for alle given eller aabenbaret evig og uendelig Sandhed, hvis Meddelelse til Menneskene ikke er Frugten af nogen historisk eller sjælelig Udvikling indenfor Menneskeanden selv, men betegner den guddommelige Magts umiddelbare Indgriben i Menneskelivet uafhængig af dettes naturlige og historiske Love. Den første Opfattelse ser i det religiøse Liv Blomsten af selve Menneskelivets samlede Udvikling til given Tid og paa givet Sted og stiller denne det aandelige Livs Blomst i samme Forhold til Menneskelivets andre Kræfter og Former som Plantens Blomst staar i til dens andre Dele, hvis Kraft i omdannet Skikkelse er tilstede i Blomstens Form og Farve, dens Duft og Frugtdannelse. Den ser et nødvendigt Afhængighedsforhold imellem en saadan Blomst og den Jordbund, hvorfra den har suget sin Næring, og medens den overalt søger at genfinde

den samme Væsensbeskaffenhed, fordi det stadig er en og samme Trang, Religionen er Udtryk for, saa er det den tillige klart, at alle Former, i hvilke en saadan Trang skaffer sig Luft, kun ere midlertidige, i den mest omfattende Betydning Overgangsformer, i Ly af hvilke Trangen lever sit levende Liv og udvikler sig til højere og højere Skikkelser, der med Taknemmelighed erkende, at kun igennem den mindre fuldkomne Sandheds- og Livsform gaar Vejen til den dybere og alsidigere, men ogsaa forstaa, at en Livsforklaring kun staar som den højeste religiøse, saalænge den i sig kan rumme det hele Menneskeliv, som det er blevet udviklet. Den tænker, at saasandt det hele uendelige Liv, Menneskets og Naturens, den enkelte Personligheds og det store Samfunds, skal finde sin klare Fortolkning og sit sammenholdende Baand i et religiøst Liv, saa maa ogsaa dette religiøse Liv søge sig højere Udgangspunkter og et bredere Sandhedsgrundlag, naar det viser sig, at visse Livsproblemer slet ingen Forklaring finde fra det givne Standpunkt, eller naar Livets sikre Erfaring yder Løsninger paa Livsproblemerne, der ikke kunne forliges med den overleverede religiøse Opfattelse. Saaledes bliver Religionen en historisk Magt, der er al historisk Udviklings Skæbne og Lov underkastet, om der end bag det veksellende og foranderlige skjuler sig noget blivende og uforanderligt; der er i Religionen som i de andre historiske Livsytringer stadig nye Muligheder, der dukke op og gøre Krav paa at blive til udviklede og anerkendte Virkeligheder, om end det Fællesskab hersker mellem det gamle og det nye, at Mulighederne stadig ligge indenfor samme Slags Væseners naturlige Omkreds.

Den modsatte religiøse Opfattelse bygger det religiøse Liv paa et Spring bort fra og et Brud med Men-

neskesjælens rent naturlige Indhold, den, hviler paa Følelsen af Menneskesjælens Afmagt til igennem sig selv at gribe det sande, den føler i sine konsekvente Former Spændingen mellem Menneskelivets Endelighed og Ufuldkommenhed og Trangen til uendelig Fuldkommenhed saa stærkt, at Livet sprænges i to Dele, af hvilke den ene er Udtryk for Menneskelivet, som det i sig er, ufuldkomment og syndigt og ude af Stand til igennem sine egne indre Kræfter at rejse sig af sit Fald, medens den anden bliver selve den guddommelige Magts og Kærligheds overnaturlige Hjælp, for hvilken Livets naturlige Veje og Betingelser ere et Intet. Hvad der blot skriver sig fra det naturlige Menneskes Udvikling bliver derfor i dybeste Forstand betydningsløst, uden væsentlig Sammenhæng med hvad der er Menneskelivets rette Maal, ja endog en Fristelse, forsaavidt som det let spreder Kræfterne og drager Tanken bort fra det ene fornødne. Den historiske Udvikling staar i det samme uvæsentlige Forhold til Livets egentlige Kærne og er, strængt gennemført, kun et Udtryk for Faldet og Bruddet i Menneskenaturen, et Tegn paa Menneskaandens hjælpeløse Fortabthed i Synden, hvor ikke den overhistoriske Frelse kommer til fra oven. Paa alle Punkter maa den samme skarpe Grænse trækkes, der deler Livet i to Verdener, et Her og et Hisset, der ikke i Tid nødvendigvis ere adskilte, forsaavidt som Mennesket allerede her gennem Troen kan leve Livet hisset, men der i Væsen ere hinandens fuldstændige Modsætninger.

II.

Denne Modsætning mellem de to Opfattelser maa vel holdes fast, naar man vil tale om Religionen i For-

bindelse med Skolens Virksomhed. Skolen er udsprunget af Samfundet og kan ikke tænkes, uden hvor et Samfund er til og allerede har naaet en vis Udvikling. Det patriarkalske Oldtidsliv, hvori hele Livets Indhold er en langsomt forøget Arv fra Fader til Søn, hvor den personlige Erfaring er Visdommens eneste Kilde, og Efterligning og Overlevering den fornemste Vej til Livets Maal: den praktiske Dygtighed, — dette Liv er saa simpelt og usammensat, saa lidet indviklet i alle sine Forhold, at den sunde Sjæl i det sunde Legeme er Læremester nok, og Ærbødigheden for Alderdommen bliver den eneste opdragende Magt. Men idet det spredte Familieliv udfolder sig til et samlet Samfundsliv, saa bliver det enkelte Menneskes Stilling og Opgave ikke længer saa ligefrem eller fra Begyndelsen af saa let fattelig. Virkeligheden bliver en stadig Bølgegang mellem det gamle og det nye, mellem den afklarede Fortid og den uklarede Fremtid, den bliver Tryk og Modtryk, den enes Kamp mod alle og alles Kamp mod den ene, Pillerne, den hviler paa, knage stedse, fordi de stedse trænge til Fornyelse og maa dannes af kraftige Arme og stærke Skuldre eller bygges som Karyatider med Hovederne til Støtte for den tunge Byrde. Saaledes bliver Samfundslivet de gærende Elementers Frastødning og Tiltrækning, de mægtige Naturkræfters Sammenstød med Bulder og Brag, og hvor skulde et Barn, stillet midt ud i denne Hvirvel, kunne finde sig til rette? Det maatte synke sammen i en Krog og græde med Ansigtet gemt i sine Hænder. Saa bliver da Opdragelsen en Nødvendighed og Skolerne Øvelseslejre og Overgangstrin fra det stille Husliv til det bølgende Samfundsliv, med Ejendommeligheder hentede fra dem begge, med Lovens strænge Herredømme og Personlig-

heders milde og myndige Paavirkning, med alles Lighed for Loven og dog med særligt Hensyn til den enkelte. Saaledes opdrager Skolen Barnet paa én Gang til at fornægte sig selv og til at hævde sig selv; den er Samfundsdøren aabnet paa Klem, før den lukkes op paa vid Gab.

Men ogsaa i en anden Betydning er den et Mellemled mellem Barnet og Samfundet. Samfundet har ikke forgæves arbejdet Slægt efter Slægt i Sved og Møje, det har kæmpet med Naturen, til den har givet det sin Velsignelse ved at røbe det sine styrende Love, det har grublet over Menneskelivets Magter, indtil de have afsløret deres Træk og peget paa deres Spor i Fortidens lange Aarhundreder, det har grebet og syslet med den menneskelige Tanke, indtil dens Former have staaet klare og anskuelige, og saaledes træder Samfundet hvert Barn, der fødes, fuldt rustet i Møde, rustet med Aartusinders Erfaring og med Kendskab til en Verden. Men Udbyttet af denne Erfaring og Summen af dette Kendskab maa drage ind i hvert nyt, tilblivende Menneske, naar det skal leve et helt Menneskeliv og vælge sin Plads, hvor Kræfterne og Kravet gøre det ønskeligt. Saa bliver Skolen paa ny Mellemmand mellem Menneskeslægtens tankeforklarede Erfaring og Barnets endnu indholdsfattige Aand. Dens Kunst er at faa de Midler, den har at raade over, til at smelte sammen med det Stof, den skal meddele, og de Væsner, den skal paavirke. Naar Skolen skal bygge sin Bygning forsvarligt op, saa maa klare Tanker være dens Grundstene. Og kun derved faar den Magt til at udvikle; den virker som Institution opdragende paa samme Maade som enhver Institution: ved at stille den enkelte under noget alment, han skal adlyde. Men for

at kræve Lydighed med Rette maa man vide, at det, man vil, er noget almengyldigt; det er ikke Ufrihedens og Tilfældighedens, men netop Frihedens og Nødvendighedens Lov, Skolen skal være gennemtrængt af. Saa fører den altsaa Barnet ind i det almenes Verden; det faar i Arv, hvad Slægt efter Slægt har opsparet, den Indsigt i og Forstaaelse af Livet, som kan løses fra den enkelte og lægges til Slægtens samlede Sum. Det rent personlige i Barnet udvikler Skolen saaledes ad en Omvej gennem det almene. Naar den øvrige Optrædelse repræsenterer den levende Tradition i Slægten, hvoraf Livet bestaar, saa maa Skolen i denne Forstand staa udenfor og over den blotte Tradition, den maa i hvert Øjeblik spørge sig selv: Hvorfor? og fjærne alt, hvad der ikke kan svare med et Derfor; den kan kun omspænde, hvad den i Kraft af almene Grunde og Beviser kan forstaa. Og strængt maa den fastholde sin Begrænsning, hvis den ikke vil tabe sin Ret; vil den sætte sig i Livets Sted og omfatte direkte det hele Liv, bliver den paa en Gang uklar og magtesløs ligeoverfor sin sande Opgave.

III.

Det bliver nu let at uddrage Konsekvenserne med Hensyn til Skolens Forhold til Religionen. Skolen maa som en Institution, hvis Opgave det er at arbejde i klar Bevidsthed om sig selv, virke med alle sine Midler praktisk sammenfattede til en Kunst og teoretisk forklarede i en Videnskab, leve sit Liv i Enhed med sig selv, baaren af én bestemt Aand, stor netop i sin Begrænsning. Der maa ud fra et fast Midtpunkt kunne drages Radier ud til alle Sider, i hvilke Skolens hele Virksomhed i sine Enkeltheder finder sin Plads. Men

nu er Skolens Livsnerve netop dens Sammenhæng med det naturlige, historiske Menneskesamfund, der ligger bagved den som dens Udspring og foran den som dens Maal. Skæres Traaden over, der binder Skolen til det levende Menneskesamfund, saa dør dens egt Liv ud og dens Kraft forødes paa blotte Former og Formler. Og søger den ikke at slaa sine faste Rødder i Barnesjælens naturlige, psykologiske Tilstand for igennem en Forstaaelse af dennes lovbundne Udvikling at begrunde sin egen Fremgangsmaade, saa hjemfalder dens Færd til Vilkaarligheden og Tilfældigheden, det af Fornuften hjemlede Baand, der skulde knytte Maal og Midler sammen, brister, og Skolens Arbejde gaar enten saa at sige sporløst igennem Barnets Sjæl uden at plante frugtbare Begyndelser i den og styrke den ved passende Næring, eller den øver Vold mod Barnenaturen ved at lægge Tanker ind i den, for hvis Tilegnelse de naturlige Forudsætninger mangle, saa at Barnets indre Liv faar sin Rod i et andet menneskeligt Væsens Tanker og Følelser, medens Skolen netop skal udvikle Evnen til personligt og selvstændigt at sætte sig i det rette Forhold til Virkeligheden. Saa kan da Skolen kun rumme, hvad der har sin Tilknytning i selve Menneskenaturen, og hvad der ad den menneskelige Erfarings Vej kan gøres Rede for. Og deri ligger Dommen over, hvilken af de to beskrevne religiøse Opfattelser Skolen i Kraft af sit Væsen kan optage i sig og indordne sig under.

Den Religiositet, der hviler paa Bruddet med Menneskenaturen, maa Skolen skyde fra sig som en Sag, den ikke kan magte. Den tillader sig ikke direkte nogen Dom over den, saalænge den ser den udenfor sig og omkring sig som en virksom Livsmagt, om end in-

direkte dens hele Aand og Fremgangsmaade uvilkaarlig kommer til at indeslutte en Protest, fordi den samler al sin Kraft om at udvikle de Evner, hvis væsentlige Betydning denne Religiositet fornægter; men idet den indrømmer enhver Livsopfattelse, der paa en frugtbar Maade kan udfylde og bære et Menneskeliv, dens Ret, saa siger den: „Familielivet er jo Opdragelsens andet Arnested, hvor Ilden, der brænder og varmer, faar sin Næring fra alle et Hjertes uvilkaarlige, ureflekterede Tilskyndelser, og hvor Opdragelsen er knyttet til Livets daglige Tilskikkelser og det Sind, de modtages med, og ikke som i Skolen ordnet med en Tankes gennemførte Kunst; der er det netop det, som umiddelbart bor i i Sjælene, der umiddelbart maa give sig til Kende. En Fader staar jo paa Livets egen Grund og den Magt, der aandeligt kan beherske ham, er bindende for ham; men saa beror jo ogsaa hans opdragende Indflydelse paa den naturlige Nødvendighed, med hvilken han bliver sin egen Overbevisnings Talsmand gennem det daglige Livs Ord og Handlinger. Hvad er naturligere, end at han overgiver den religiøse Opfattelse, hvori han har fundet Tryghed og Fred, til sine Børn, for at de kunne bygge videre paa den Grund, han har lagt? Det er jo Livets Vilkaar, at de Forhold og Omgivelser, hvoriblandt et Menneske fødes, bestemme den Kreds af Ideer, fra hvilken dets Udvikling tager sit Udgangspunkt.“

Men hvis man ved Religiositet blot forstaar den Aand, i hvilken et Livsindholds spredte Bestanddele sammenflettes til et Hele og med et Hele, og i hvilken den enkelte Personlighed praktisk og teoretisk føler sig baaren af denne Helhed, med Fordybelsen i dens inderste Kærne til stadigt Øje-med og med Selvhævdelsen stadig vunden igennem

denne Fordybelse og Selvhengivelse, saa at Livets højeste og dets laveste Former falde indenfor den Helhed, i Forhold til hvilken den religiøse Fred er vunden, saa vil ogsaa Skolen ud af sin Gernings mange paa én Gang krydsende og samarbejdende Virksomheder afføde en Religiositet, i hvilken det moralske og det intellektuelle Liv smelte sammen til Enhed, og i hvilken Virkeligheden og Menneskesjælen mødes som Forbundsfæller. Det bliver en Religiositet, der uden paa noget Punkt at udskille sig i en selvstændig Form eller som en selvstændig Lære dog er allestedsnærværende tilstede, fordi den kun er det højeste Udtryk for den hele Virksomheds Enhed med sig selv og Enhed med Livet. Den kommer ikke til som et Baand at stramme nogen eller som en Byrde at trykke nogen, netop fordi den kun er den Aand, i hvilken alle leve og røres og ere, og fordi den først træder frem for de enkeltes Bevidsthed, naar Sjælene ere forberedte og Øjnene opladte derfor.

IV.

Religionen træder i sine historiske Skikkelser op knyttet til bestemte historiske Begivenheder. For den ene af de to omtalte religiøse Opfattelser falder det overnaturliges Lys hen over disse Begivenheder, de danne en egen Verden, en hellig Historie i Modsætning til den profane. Men paa det Grundlag kan Skolen ikke optage dem i sig; det vilde fra Skolens Side være et Overgreb øvet mod de umyndige i Aanden, fordi den hellige Historie kun bliver hellig i Kraft af en Personligheds tilkæmpede Tro og ikke kan træde frem med noget alment Krav paa at være det, og Skolen havde jo kun det almene til sin Genstand og sit Middel. Men for den

modsatte Opfattelse staar selve Religionernes og de religionsfrembringende Folkeslags Historie som et Led og en Side af det hele Menneskelivs naturlige Udvikling, og netop fordi i dens Tanker Religionen betegner Højdemaalet af en given historisk Tilstand, er Udtrykket for Menneskeevnernes højeste Rækkevidde, saa vilde Billedet, som Skolen oprullede af Menneskeslægtens Udviklingsgang, blive ufuldstændigt og usammenhængende, de forskellige Tiders dybeste Strømninger vilde blive uforklarede og ikke henførte til deres Kilde, en af Kulturkampens stærkeste Løftestænger vilde være unddragen Øjet, om ikke f. Eks. den bibelske Historie toges ind med i Skolens Kundskabskreds, behandlet saaledes som Skolens Opgave kræver det.

Lad os et Øjeblik se paa den Betydning, den bibelske Historie har haft for den humane Dannelse. Den kan stilles sammen med den klassiske Dannelses. I Renæssancens Tidsalder bragte den romerske og græske Oldtids Skrifter igen en Luftning fra det frie, naturlige Menneskeliv ind i det ældede Europas stivnede eller opløste Former, de sultne Sjæle styrtede over dem som over Manna i en Ørken, og Livets Maal og Glæde blev at vende tilbage til den forsvundne og paa ny aabenbarede Herlighed, Menneskenaturens sande og gyldige Udtryk, i hvilket Sandheden nu én Gang var funden. Med Haabets Begejstring kastede man sig da over de genfundne Skrifter og Skatte, hele det Væv af Smuds og Spindelvæv, Middelalderen havde spundet om de klassiske Tanker og Sprogformer, fejedes bort, og Sproget stod igen rent og ædelt som de Billedstøtter, man gravede op af Jorden. Ikke alene den lærde, men Mennesket som dannet og udviklet Menneske maatte træde ind i denne høje, sandhedsprægede Verden, be-

herske dens Former og fyldes af dens Indhold. Selve det antikke Sprog blev et Dannelsesmiddel ved den Renhed og Velklang, hvormed dets Perioder slyngede sig i hinanden, og den Klarhed og Anskuelighed, hvormed Tanken prægede sig i Udtrykket, og Maalet blev at lade de forsvundne store Aander ligesom opstaa paa ny i begejstrede Tilhængeres og Efterlignerers Skrifter og Tale. Det var en Vej, ad hvilken man fra Trældommen søgte tilbage til Friheden. Og nogenlunde samtidig hermed, i Reformationens Tidsalder, traadte Bibelen som Dannelsesmiddel ind i Livet med fornyet Magt. Katolicismen havde svøbt Religionen ind i sine Dogmeformler og unddraget de troende det levende Spejl, hvori dens Træk stode afmalede. Idet Reformationen satte Bibelen i sit Skjold, vilde den føre den troende tilbage til hans Tros Kildé, en mægtig poetisk Verden aabnede sig for ham, vældige Aander gav i store Fantasibilleder den religiøse Følelse en Form. Fri og villig gav Følelsen sig hen til den betagende Højhed og Dybde, Bibelen aandede. Det kom nu an paa ret at lade sig fylde og gennemtrænge af de Livstanker, der aabenbarede sig deri, Bibelens levende Skikkelser stode igen op af deres Grav. Biblen blev Sandheden, selve den guddommelige Sandhed, hvis enkelte Ord fik Vægt som Vejledning i Livet, som dets faste Støtte og det ene fornødne, og fik Tankegangene og Følelsesformerne støbte i deres Billede. Der laa en Frigørelse og Genfødelse i atter at staa Ansigt til Ansigt med selve de helliges kraftige, enfoldige Ord, med den Renhed og Magt, hvori Tankerne vare brudte frem og Læren født. Dengang kom altsaa den klassiske og den bibelske Oldtid som en Befrielse, og Syslen dermed, Livet deri blev det højeste, fordi de bragte Men-

nesket et mægtigt Skridt længer frem paa Vejen til sig selv. Men Oldtiden og dens Tanker staa ikke mere som det eneste Frihedens og Menneskenaturens Rige. Nutiden har selv avlet sine Tanker og sin Livsopfattelse, den søger ikke længer Sandheden ved at se tilbage, men ved at hige fremad. I alt, hvad Fortiden har frembragt, ser den derfor mægtige, historiske Klippeblokke, paa hvilke en Bygning kan rejses, men ikke selve den Bygning, der uombygget kan staa til Evighed. Saa maa det ogsaa være i den Aand, at Skolen, der repræsenterer den udviklede Kulturbevidsthed, til syvende og sidst optager den bibelske Historie i sig.

Religion og Skole. II.

Det nittende Aarhundrede 1877.

K. Røvsing: Bidrag til praktisk Pædagogik. Kbh. 1876.

Stuart Mill samtalede engang med en af sine yngre Venner om Forpligtelsen til at fremsætte sine Tanker offentlig. Den anden indvendte, at det jo tit var et næsten frugtesløst Arbejde; fjærnede éns Tanker sig i nogen synderlig Grad fra den gængse, herskende Opfattelse, skødes de til Side, og Offentliggørelsen af dem blev som en Skrift i Vandet, hvis Spor i samme Øjeblik forsvandt. Stuart Mill udbrød: „Nej, nej, skriv blot, skriv, det gavner altid at skrive.“ Den samme Tro har vel enhver, der sender sine Tanker ud i Verden; kun maa han være beredt paa ikke selv at kunne kontrollere deres Skæbne; han maa nøjes med at lade dem forplante sig ligesom de Blomster, hvis Støv føres med af Vinden, indtil det, maaske nær ved, maaske langt borte, finder en Støvvej, det kan befrugte; han kan lige saa lidt foreskrive dem deres Vej som følge dem med sit Øje. Og dog er en saadan Tro ikke greben ud af Luften; den har sin Støtte deri, at det enkelte Menneske aldrig staar absolut ene, aldrig har udviklet sig helt igennem sig selv; hvad der taler inden i ham er et blandet Kor af Livsindtryk, i hvilke han bindes til andre Mennesker, og naar han raaber det ud, er der derfor altid en Skov,

fra hvilken han faar Svar. Selv om det originaleste Geni gælder det jo, at dets Virken, historisk set, ikke springer ud af en Sten eller en Klippe, men altid kun er det potenserede og koncentrerede Løb i et Væld, der i Forvejen har rundet og i Samtiden rinder med svagere Kraft i andre.

Men er der saaledes Myndighed i den Formaning: „Skriv blot, skriv,“ saa bliver den til et tveægget Sværd, idet den tillige udsiger: „Men vær først vis paa, at du virkelig har en Sag, som det er i sin Orden at kæmpe for med Pennen.“ Hvor banker den skrivendes Hjærte? er det Spørgsmaal, det gælder om at faa klaret, idet man staar ligeoverfor en litterær Frembringelse. Hvor kan man lægge Fingeren paa hans Værk og føle et levende Pulsslag derunder?

Forfatteren af det ovennævnte Skrift har ikke stillet sig den Opgave at gennemføre en pædagogisk Grundanskuelse over Undervisningens hele brogede Omraade, saaledes at Skriftets forskellige Dele alle fik deres Lys fra et enkelt skarpt fremhævet Punkt; hans Bog er et Forsøg paa at orientere Læseren i det historisk foreliggende Undervisningsstof, uden at han dog, idet han som gammel Praktiker knytter sig til det bestaaende, kan eller vil forhindre, at hans Tanke jævnlig strejfer ud over dettes Grænser og søger at aflytte den stedfindende Udvikling de nærmeste Skridt, det sandsynligvis vil gøre. Skriftet faar maaske endog sin væsentlige Betydning ved de Fingerpeg, det paa denne Maade giver, og paa saadanne Punkter er det ogsaa, der kommer størst Varme ind i den i det hele taget lette og klare Fremstilling. Skulde man med faa Ord benævne Drivkraften i Bogens Reformtanker, saa maa det vel være som Trang til Frihed og Lighed, en Drivkraft, der jo staar i god Sam-

menhæng med, hvad der paa andre Omraader end det pædagogiske, f. Eks. paa det politiske, det sociale eller det religiøse, befrugter Tankerne i Nutiden. Ligeoverfor Skolens faste Organisme hævder Skriftet derfor Barne-individets Ret: „Den Indvending vil altid kunne gøres imod Skolen, at den skærer alle over én Kam, hvorved den enkelte idelig er udsat for at blive mishandlet. Naar man vil udtrykke det meget strængt, kan man kalde Skolen en Prokrustesseng. Som bekendt lod Prokrustes hver ny Gæst ligge i den samme Seng, men forlangte, at han skulde udfylde den: var han for kort, strakte man ham, til han naaede Endestykkerne; var han for lang, skar man et Stykke af ham. Naar Endemaålet er at vække den slumrende Individualitet til selvstændig Udvikling indenfra, maa det erkendes, at denne Udvikling kan hæmmes baade ved det tillærte, skarpt tilhugne Stof, Kundskabsmaterialet, og ved den tillærte, efter det givne Mønster altid afpassede Fremstillingsmaade. Børn, der kun faa en saadan eksercitsmæssig Undervisning, ville derved utvivlsomt kunne tilegne sig gode Vaner, hvorved det indre Liv bliver reguleret: de ville kunne blive rigtig velopdragne, for Samfundet brugbare Individer, det vil sige saadanne, som kunne gøre rigtig god Tjeneste, komme, naar man siger: kom, gaa, naar der siges: gaa. Men hvad om nu Sjælens Kilde, hvoraf den frie, skaberiske Personlighed skulde udvælde, imidlertid udtørres? For Individualiteten bør der være Spillerum, Lejlighed til indre Udfoldelse; men dette Krav kan ikke fyldestgøres uden ved en Undervisning, der med Varsomhed søger at lede den indenfra kommende, urolige Udstrømning, idet den anerkender, opmuntrer og hævder den. Kun den fri, hjertelige Samtale, til hvilken der ingen Plads eller

Lejlighed er ved Masseundervisningen, kan slutte sig elastisk om den unge Vækst og fremhjælpe den uden at forstyrre Naturens Virksomhed. Det er en saadan Betragtning, der til alle Tider har afskrækket mange omhyggelige Forældre fra at søge Skolens Bistand" (S. 14 f.). Man kan imod saa veltalende Ord kun indvende, at Skolen jo ikke har forpagtet den hele Opdragelse, og at den direkte Udvikling af Personligheden, som her er Tale om, maaske hører hjemme i de Kredse, indenfor hvilke Opdragelsen i øvrigt bevæger sig, ligesom der ogsaa rundt om Skolens officielle Virksomhed kan lægge sig en Krans af mere private personlige Berøringer mellem Lærer og Discipel, ved hvilke „den fri, hjærtelige Samtale, til hvilken der ingen Lejlighed er ved Masseundervisningen, kan slutte sig elastisk om den unge Vækst“. For Skolens eget Vedkommende maa det holdes fast, at dens Opgave er at virke gennem det almene, altsaa i praktisk Henseende ved at stille Barnet overfor den fast gennemførte Institution, og den Udvikling, Personligheden vinder ved at bøje sig derunder, maa ikke regnes for lavt som Bidrag til dens fuldstændige Udmøntning og Prægning. Men for saa vidt indeholder Forf.s Tankegang et gavnligt Memento, som den banker paa hos Skolestyrelserne for at minde dem om, at der er Grænser for det Antal Børn, som det kan nytte at samle ad Gangen om den samme Lærer, og protestere mod en Masseundervisning, ved hvilken enten kun et lille Udvalg af Disciplene drages med ind i Undervisningen, eller dennes Kraft fortyndes i samme Grad for hver enkelt, som den spreder sig over den hele Mængde. En Ideassociation er det maaske her ganske passende ikke at afvise. Man har i vore Dage baade i Teori og Praxis ivrigt hævdet Individualitetens

Ret for Disciplenes Vedkommende; Skoletugtens Historie illustrerer f. Eks. denne Udviklingens Gang (man tænke blot paa Forf.s Anekdote om Rektorens Svar paa Kristian den fjerdes Ros over han Skoles gode Tilstand: „Ja, Deres Majestæt, vi have ved Ribe en frodig Birkelund, der giver gode Studenter“), og i vore Dage er jo her i Landet bl. a. den grundtvigske Oplysningsbevægelse fra én Side set et kraftigt Udtryk for Tanken om den samme Ret. Derimod har man i det hele taget haft mindre Held med at faa den anerkendt for Lærernes Vedkommende, og dog maa Lærerens udviklede Personlighed danne Foliet for Disciplenes Udvikling. En væsentlig Side af Lærerens Opgave bestaar derfor i at holde sine aandelige Kræfter vedlige og forhindre sig selv fra at standse i sin Vækst; idet han stadig krydser imellem Farerne for at blive en Pedant og en Maskine, maa han sørge for at holde Blikket aabent og modtageligt og udvide sin Horisont, for at bevare en vis frisk Elasticitet og et saadant levende Forhold til sit Æmne, at han stadig kan gentage det samme uden at gentage sig selv. Han, som skal bearbejde det blødeste og fineste Stof, det menneskelige Sind, og tilmed i Barnealderens Spiretid, maa selv have Ligevægt i Sindet og alsidig menneskelig Sympati, hvis han ikke skal komme til at forgribe sig paa det, han skulde opelske. Og skal han opdrage sine Disciple til frie og fyldige Individualiteter, maa han selv indaande denne Frihedens sunde Luft og ikke være trælunden til Udøvelsen af sit Arbejde efter en saadan Maalestok, at han aldrig faar Tid til at trække Vejret, og at Arbejdet bliver ham et Slid og et Slæb, der matter hans Kraft og hans Ejendommelighed. Der blev engang ved et Møde i pædagogisk Selskab fortalt om en Lærerinde, som

fik fire Skilling i Betaling for Timen, og som, da Nøden tvang hende til at gøre Strike og forlange fem, fik sin Afsked for sin Opsætsighed. Som enhver Anekdote stiller ogsaa denne Sagen paa Spidsen; men den peger dog paa et af de Punkter, hvor Skoen trykker. Naar Poul Møller i en af sine Strøtanker spørger: „Hvoraf kommer det, at man anser det for Uredelighed at sælge afkogte Teblade eller tyggede Skraaer, men ej at informere tolv Timer i Døgnet?“, saa lyder Svaret ganske simpelt: Fordi de, der gøre det, har Kniven paa Struben og nødig vil sulte. Hvad Københavns offentlige Skolevæsen har gjort for at forbedre sine Læreres Stilling og derved fremme deres Lærerdygtighed, er al Ære og Tak værd, men kommer jo kun en ringe Del af Landets Lærere til gode, og hvad det private Skolevæsen angaar, er det de fleste bekendt, hvorledes alle de Forsøg, Lærerne i de senere Aar have gjort paa at opnaa gunstigere Lønningsvilkaar, ere fuldstændig strandede. I sidste Instans ligger dette i en mangelfuld Opfattelse af, hvor betydningsfuld og hvor ansvarsfuld en Lærers Virksomhed er, i en letsindig Miskendelse af hans Arbejdes Værd og Blindhed for, hvor stor en aandelig og legemlig Kraft der maa sættes ind paa det. Her er i Virkeligheden et alvorligt Punkt, hvor det gælder om at anerkende Individets Ret.

Tanken om den Frihed i Udviklingen, Barnet har Krav paa, vender jævnlig tilbage i Prof. Røvsings Skrift, og han minder af og til uvilkaarlig om den individuelle Friheds Hovedtalsmand i vore Dage, Stuart Mill. Saaledes, naar han siger: „Livet anviser Skolen det Stofomraade, indenfor hvilket den kan træffe sit Valg. Der rejser sig her en Betænkelighed, som ikke er uden Betydning. Naar Skolen stiller sig i dette Af-

hængighedsforhold til det Aandsliv, der omgiver den, vil den jo ved denne Indskrænkning ogsaa komme til at paatvinge det begyndende Individ en tilsvarende Begrænsning, idet den lægger an paa at indskrænke hans Synskreds: ved saaledes at indøve og befæste den unge i det, som Slægten allerede har, gør man ham vel brugbar for det virkelige Liv, som det nu er, men der er Fare for, at han ogsaa med det samme mister noget af den Evne til at føre Livet videre, som han vilde besidde, hvis han, mens han var uhildet og upartisk, tillige var bleven orienteret i andre, fremmede Synskredse. Det er uden Tvivl en rigtig Tanke, at der under den almindelige Forberedelse, saa vidt det er muligt, bør sørges for, at det unge Individ ikke ved sin Indtrædelse i Samfundet skal være ligesom prædestineret til kun at eftergøre og fortsætte, hvad der hidtil er gjort af de andre. Paa den ene Side er det Synd mod Individet, der saaledes maatte komme til at begynde sin Livsvandring med en Hæmsko paa sig, hvorved det vilde hindres i at hæve sig til det frie Syn paa Verden, uden hvilket den medfødte Begavelse kun efter møjsom Kamp kan udfolde sig. Paa den anden Side vilde det være Uret mod Samfundet, der maatte komme til at savne den Berigelse og Løftelse, der skulde komme det hele til gode fra de fremspringende Højdepunkter“ (S. 69 f.). Paa intet Omraade finde disse Tanker jo i vore Dage større Anvendelse end paa det religiøse; af let forklarlige Grunde har Traditionen ingensteds saa faste Rødder som der. For den, som er vokset op i visse religiøse Forestillinger uden stærk Trang til at drøfte dem og har indaandet dem med Luften, han har levet i, ere disse Forestillinger i den Grad smeltede sammen med alle hans Livsindtryk og have i den Grad hjulpet

til at forme dem og samle dem, at Løsrivelsen fra det, der saaledes ved Vanens Magt har associeret sig med hele hans indre Liv, er ham en Umulighed og Umenne-skelighed; han hævder det ikke blot som sin Sandhed, men som al Sandhed, det bliver uvilkaarlig det per-sonlige Livs højeste og sidste Tilflugt, et Brud der-med vilde være ham et Brud med Livet selv. Deri ligger den store Fare ved tidlig at indpode Børn be-stemte dogmatiske Forestillinger; jo længer tilbage i Tiden de for dets Erindring strække sig, des mere er Barnet stillet i et ufrit Forhold til dem, des mere ud-sætter man sig for eller bevirker ligefrem, at Vane af-løser Valg.

For dette har Forf. haft et aabent Blik, og han giver en skarp Kritik af den Skikkelse, hvori Religi-onsundervisningen sædvanlig gennemføres navnlig i Fol-keskolerne. Disse, mener han, behandles faktisk som Skoler, hvor Børnene i Hovedsagen forberedes til Kon-firmationsundervisningen. Religionsundervisningen opta-ger uforholdsmæssig megen Plads, og man lægger an paa at bibringe Børnene fra smaa af den hele kristelige Troslære som System. Rent forkasteligt er det, naar man begynder de smaa Børns Undervisning med Luthers Katekismus eller en Lærebog, de kun tankeløst og me-kanisk kan indekseres i, og lige saa lidt maa man vente sig nogen Virkning af udenadlærte, uforstaaede Psalmer og løsrevne Skriftsteder eller af Katekisationer, hæftede til den i Hukommelsen opstablede døde Stof-masse. Han skyder Hul i de Forskansninger, med hvilke man har villet dække denne Fremgangsmaade: Naar man har troet, at det besværlige Arbejde, endog netop paa Grund af sin Besværlighed, hos Barnet skulde vække en Alvor og Frygt, der udviklet til Ære-

frygt kunde lægge Grunden til Guds frygt, saa er det rimeligere at antage, at en saadan fortvivlet og pinlig Syslen med de religiøse Forestillinger snarere vil vække en Uvilje og Afsmag for disse Forestillinger, der forplanter sig ind i den modnere Alder. Og naar man har henvist til Barndommens friske og villige Hukommelse, i hvilken man uden Betænkelighed skulde kunne indpode Læresætninger og Betragtninger, selv om de endnu ikke blive forstaaede, fordi Tiden og Modenheden altid senere vilde kunne puste Liv i det døde, saa strider dette afgjort mod den psykologiske Erfaring, at hvad man én Gang er traadt i et blot mekanisk Forhold til, det har derved for en stor Del mistet sin Spirekraft for bestandig.

Efter saaledes paa Psykologiens Vegne at have protesteret mod den religiøse Systemundervisning taler Forf. i Religionsfrihedens Navn, og denne kræver, at Tanken om Sognebaandets Løsning ikke blot gennemføres paa Kirkens, men ogsaa paa Skolens Omraade; Retten til at vælge en Præst i Overensstemmelse med sin egen Grundopfattelse lammes paa en følelig Maade i sine Virkninger, naar man ikke kan fuldstændiggøre den med Retten til at vælge en Lærer for sine Børn, som man religiøst kan arbejde sammen med. Men saa kan den konfessionelle Religionsundervisning ikke beholde sin nuværende Plads i Skolen. Et af to: enten maa al Religionsundervisning, al Behandling af religiøst Stof, udskydes, eller ogsaa maa i hvert Tilfælde den dogmatiske Side deraf udskilles fra Skolen, „alle dogmatisk tilspidsede Læresætninger være den fremmede“ (S. 108). Endelig kræver den sociale Grundsætning om Lighed i Fordelingen af Byrder og Rettigheder det samme: naar de, der staa udenfor Folkekirken, maa

tage Del i Udgifterne til det almindelige Skolevæsen, have de et billigt Krav paa ikke at udelukkes fra nogen Gren af dets Virksomhed og mindst fra den, der forbruger det største Maal af dets Tid og Kraft.

Saa vidt kan man trygt følge Forfatteren, taknemmelig for, at han ikke har skyet at tage Bladet fra Munden. Derimod maa den Ordning, i hvilken han tegner Billedet af den rette Religionsundervisning, vistnok tages under fornyet Drøftelse. „Man maatte“, siger han, „gøre en Adskillelse mellem det almindelig religiøse og moralske som det, der er fælles for alle, og det særlig dogmatiske, der er forskelligt i de ulige Trosbeken- delser. Det første vilde da tilfalde Skolen, det sidste maatte forbeholdes Præsten og Kirken“*) (S. 106). Men dette almindelig religiøse er et flygtigt Væsen, som det er vanskeligt at faa fat paa og holde fast, og som ogsaa deri ligner Elverpigerne, at det bestandig veksler Skikkelse og for det nøgterne Blik let opløser sig i Taage. Hvem skal desuden afgøre, hvor det alminde- lige hører op og det særlige begynder? Hvem skal som uhildet Landmaaler trække Grænsen? Der gives næppe nogen mere upersonlig Autoritet end det farve- løse Visdomsekko, man kalder et Konversationsleksikon, næppe nogen Kundskabskilde, for hvilken det maa være mere magtpaaliggende i sine Definitioner at bevæge sig i de mest omfattende og almene Udtryk; den Artikkel, som et saadant giver under Overskriften „Religion“, maa vel altsaa være møntet paa netop at give en Forestilling om det almindelig religiøse. Lad os da

*) Efter at det paafølgende var nedskrevet, er det faldet mig ind, at de her citerede Ord kunne fortolkes paa to Maader. En Del af mine Indvendinger gælder kun Tankegangen i den ene af disse to Fortolkninger.

slaa op i „Nordisk Konversationsleksikon“s anden Udgave og læse: „Religion er ikke blot Lære om Gud og Guds Forhold til Verden, men tillige den personlige Tro paa denne Lære samt den ved denne Tro betingede Viljesretning . . . Sand Religiositet er altsaa uadskillelig forbunden med den oprigtige Vilje til at føre et sædeligt Liv, men tillige rigtignok med Bevidstheden om at være langt fra at have gjort eller gøre det saaledes, som det skulde gøres, altsaa med Bevidstheden om Synd. Men Syndsbevidstheden medfører atter Trang til Forsoning og Forløsning, og disse to Begreber, Synd og Forsoning, ere saaledes de to Grundbegreber i enhver Religion . . . Kristendommen er ikke blot en sandere Religion end nogen af de tidligere, men den absolut sande eller fuldkomne Religion, idet den indeholder det, som er Religionens absolute Formaal: Adgang for Menneskets Sjæl til at blive ét med Gud.. De Sandhedselementer, der findes i de hedenske Religioner, stamme fra den oprindelige Gudsaaabenbaring til Menneskeslægten's Stamfædre, hvorefter der trods al Forvildelse er blevet Spor tilbage i enhver Religion.“ For en saadan Definition, som mangan maaske ikke uden Grund vil undre sig over at finde i et Konversationsleksikon og i sit stille Sind ledsage med et Udraabstegn i Parentes, er, som det synes, „det almindelig religiøse“ Problemet om Synd og Forsoning. Den, som har skrevet Artiklen, vilde som Lærer, selv om han ønskede kun at holde sig til det almindelig religiøse, øjensynlig strejfe dybt ind paa det Omraade, andre med lige saa stor Ret vilde kalde det særlig dogmatisk. Har man f. Eks. Lov til at frakende en Rationalist eller en Panteist Religiositet? Og dog vilde de upaatvivlelig have en ganske anden Opfattelse, som de

med deres bedste Vilje ikke kunde lade være at føre med ind i deres Virksomhed som Lærere, naar det gjaldt en direkte, om end almen, religiøs Paavirkning. Den Strid, som vi skulde undgaa ved at træde ind paa det almindelig religiøses formentlig neutrale Jordbund, vilde blusse op med sin gamle Styrke, og Børnenes Værger vilde lige saa tit som nu have Grund til at føle sig i et uforsonligt Modsætningsforhold til deres Lærer.

Men sæt nu det umulige, at man var bleven enig om en fast, urokkelig Grænse, indenfor hvilken en saadan Undervisning skulde bevæge sig, og om faste, urokkelige Grundbegreber, den skulde arbejde med, mon saa virkelig de vises Sten var funden? Nej, det rimeligste er, at man vilde befinde sig i en Luft, der var for tynd at indaande for Børn, og at Lærerens Ord vilde lyde i Børnenes Øren som den Hvisken, hvortil Stemmen forvandles paa de høje Bjerge; Børnene vilde lige saa lidt rigtig kunne gribe Undervisningens Indhold som gribes af det, fordi dens almindelige Karakter fører ind i det abstrakte. Og det abstrakte Udtryk er intet andet end den korte Formel, hvori den øvede Iagttager samler Fællesudbyttet af sine mange Erfaringer i det enkelte, hvert Led i Formlen er Ekstrakten af en Skare Kendsgerninger, som kaldes tydeligere eller dunklere frem for Bevidstheden, naar Ordet nævnes, og Formlen er død for den, som ikke véd, hvad der skjuler sig bag den. Derfor er det ogsaa, at den abstrakte Moraliseren saa sjældnen falder i god Jord hos Børn, men glider af uden at trykke noget Spor i deres Sjæle. Man hører af og til Lærere beklage sig over deres Disciples Forstokket-hed, de véd, at de selv har Samvittigheden fri, de har ikke sparet paa Formaninger den ene Gang efter den anden; men lige meget har det frugt. Maaske slige

Lærere vilde faa mindre Anledning til at klage, hvis de indsaa Grunden til, at en Moralists Rolle sædvanligvis er saa utaknemmelig overfor Børn, naar han som Virtuos paa de abstrakte Lærdømmes Strængeleg ufortrøden spiller sin fantasiløse Skalaer, op og ned ad sit Instrument, frem og tilbage. Og samme Skæbne vilde sandsynligvis „det almindelig religiøses“ Forkynder friste.

Men desuden er den givne Bestemmelse for snæver til at kunne rumme alle et Samfunds Modsætninger. Overalt, hvor Religionsfrihed er Landets Lov, vil der være Naturer, hvis religiøse Trang ikke finder sin rette Form i „det for alle Trosbekendelser fælles“, og som, hvis de vil være ærlige mod sig selv, maa erkende, at de staa udenfor ethvert bestaaende Trossamfund. En Trosbekendelse er for dem ogsaa en abstrakt Formel, der svarer til visse religiøse Bevægelser indeni de troende uden derfor nødvendigvis at udtrykke nogen udvortes virkelig Sandhed. I Trosbekendelsen har en Menneskegruppe sammenfattet paa det snævreste Rum de Forestillinger, der for dens indre Erfaring har vist sig at være dens højeste Maal for Sandheden; men der kan aldrig deri ligge nogen bindende Magt for den, der møder med andre Forudsætningen. Ikke ledet af nogen vilkaarlig Viljes Magt, men dreven af hele sit indre Livs tvingende Nødvendighed bygger en saadan sig paa egen Haand af Menneskenaturens sammenarbejdede Materiale den Højsal, hvori hans Tanker og Handlinger har deres Hjem; den kan være højere eller lavere, maaske aaben for oven med Udsigt til det uendelige Rum, maaske lukket nogle Alen over hans Hoved; men den er i Princippet altid sammenføjet uden Brud, i ét Stykke fra øverst til nederst. Have ikke ogsaa saa-

danne Personligheder, i hvem det religiøse har dannet sig frit, ubehersket af den religiøse Tradition og de givne Trosbekendelser, Ret til at kræve, at deres religiøse Liv ikke krænkes og modarbejdes igennem Skoleundervisningens Indvirkning paa deres Børn?

Et vigtigt Hensyn endnu kræver en principiel Udelukkelse fra Skolen af al, selv den mindste Gnist, direkte dogmatisk religiøs Pavirkning; det er Hensynet til Lærerne. Som Forholdene nu i Følge Loven ere, falder Misligheden ved den modsatte Ordning tydeligst i Øjnene ved Almueskolerne. Selv om et Menneske havde den mest brændende Kærlighed til Lærervirksomheden og følte det som et personligt Kald særligt at ofre sig for de fattiges og ringes Børn, selv om han desuden havde de mest udviklede Evner i den Retning, var i Besiddelse af den uforklarlige Tiltrækning for Børn, der gav hans blotte Tilstedeværelse blandt dem den rette Myndighed, saa var han dog udelukket fra at faa nogen væsentlig Del i Almueskolens Gerning, hvis han f. Eks. stod udenfor Folkekirken. Det er klart, hvor meget ikke blot han, men ogsaa Skolen taber derved. Den Tankegang, i Kraft af hvilken han udelukkes, minder om hin rettroende Jødes, der, da han som Repræsentant for sin Menighed var med at forhandle om Ansættelsen af en ny Bassist i Kirkekorret, udbrød: „For at være en god Bas maa man først og fremmest være religiøs.“ Og hvilket Tryk lægges der dernæst ikke paa alle de Almueskolelærere, som vel af Navn befinde sig i Folkekirkens Skød, men alligevel ikke i ét og alt kunne komme til Ro i dens Lærdomme! Som Privatmænd vilde de haft Lov til at give deres Tvivl Luft og gennemarbejde den sammen med ligesindede; som Skolelærere maa de ikke blot

indeslutte den i deres eget Bryst, hvis de ikke ville gaa til Værks med en Hemmelighedsfuldhed, der i andre Henseender har sine store Betæneligheder; men de blive maaske endog nødte til at være Herolder for Forestillinger, overfor hvilke de staa usikre, ligegyldige eller tvivlende. Enhver kan sige sig selv, at en religiøs Paavirkning, der saa lidet udgaar fra en personlig Overbevisning, næppe kan have den rette Kraft i sig; og Staten, som har befalet Religionsundervisningen, har intet Middel i sin Haand til at forvisse sig om, at dens Lærere ere baarne af den ved en saadan Undervisning fornødne religiøse Begejstring. Religionsundervisningens autoriserede Skikkelse har igennem Aarenes Løb rundt om i Befolkningen uddannet en Tradition, som næsten tvinger Læreren ind i en Form, der tit maa staa i Strid med hans Personlighed: „Skolelæreren bliver mest betragtet som Religionslærer, som en halv „gejstlig“ Mand, og et Bevis blandt mange paa, hvorledes man betragter Skoleundervisningen, turde det være, at naar en Moder første Gang kommer til Skolen med sit syvaars Barn, som endnu næppe kan stove, da medbringer hun gjerne to Bøger til Brug for Barnet: Bibelhistorie og „Lærebog“; disse og ingen andre“ (R. J. og P. A. Holm: Skoletidende 1877 S. 18).

En Ordning, der løser det direkte religiøse ud fra Skolen, er noget af det, hvorom troende og ikketroende synes at maatte kunne samle sig i Fællesskab. At de sidste maa ønske Skoleundervisningen frigjort for Forestillinger, som de ikke er i Stand til at tillægge blivende Gyldighed, Forestillinger, som Tiden, efter deres Opfattelse, har gravet Grunden bort under, det følger jo af sig selv. Og de troende maa konsekvent ønske Troslivet frigjort for Indflydelser, der muligvis

staa i bevidst eller ubevidst eller ubevidst Modsætning til det; en Mulighed, der overfor et offentligt Skolevæsen ikke kan afvises. Hvorfor skulde Mennesker, fordi de have forskellig Mening om visse af Livets Grundspørgsmaal, derfor ikke i Fred og Venskab kunne arbejde sammen paa det, hvorom de ere enige? Var det ikke i sin Orden, om troende og ikketroende, hver paa sit Grundlag, kæmpede i Forening om Indførelsen af borgerligt Ægteskab for alle? Ingen var jo derved afskaaren fra den kirkelige Stadfæstelse. Og er Kampen for den borgerlige Skoleundervisning for alle ikke et Sidestykke dertil? Ingen vilde jo heller derved være afskaaren fra Deltagelse i Kirkens Liv. At Barnet af den Grund ikke vilde forblive ubekendt hele sin Skoletid igennem med det religiøse Livs Betydning i Menneskeslægstens Historie, at det ikke vilde blive unddraget Paavirkningen af de store religiøse Personligheders Billede, saaledes som det maatte tegnes for dem, naar disse Personligheder traadte ind paa Historiens Skueplads, at den jødiske Historie i sin Egenskab af Dannelsesmiddel lige saa lidt vilde falde bort af Undervisningen som andre betydningsfulde Folkeslags Sagn- og Oldhistorie, alt dette behøver kun at antydes. Det er blot Standpunkt og Belysning, der forandres; den dogmatisk religiøse Begejstring for disse Personer og Begivenheder skal afløses af den historiske og rent menneskelige; og det er jo bekendt, hvilken Forandring det gør, naar en ny Farve bryder det Lys, der falder ind over den gamle, velkendte Skueplads.

Alt, hvad der her er bragt paa Bane, er Tanker og Bestræbelser, som Frihedstrangen fører med sig. Men denne maa nødvendigvis ogsaa lægge sig for Dagen igennem en Kamp for, saa vidt som muligt, at lade

de forskellige Mennesker alle begynde Livet under Vilkaar, der ikke paa Forhaand stække deres Udvikling. Kampen for Ligheden udspringer af Kampen for Friheden. Man har i vore Dage et aabent Øje for, at der for dem, der fødes paa de lave Steder i Samfundet, tit ikke er Rum nok til at røre sig, saa at deres Kræfter; stængede inde paa en lille Plet, faa en vis Ubevægelighed og Ubehjælpssomhed til Arv og Eje for bestandig eller helt standses i deres Vækst og kvæles. Maaske der var Anledning til at tænke paa, at ogsaa de, der fødes paa Samfundets Tinder, kunne være udsatte for lignende Vanskeligheder og Farer og havne i en lignende Magtesløshed, om end af modsat Grund. Hvor tit ser man saaledes ikke den Lykke, lange Tiders Arbejde har bragt en Slægt til tryk Hvile i, lægge sig som en slappende Vampyr paa de nye Slægtspirers Vugge for at suge Kraften ud af deres Barndom og Ungdom og hindre dem i at fortsætte Slægtens Tradition? Det er farligt at fødes med det store Navn som Fædrearv. Naar de førstomtalte kunne sammenlignes med saadanne Folkeslag, der leve under Polerne og daglig have en haard og ugæstmild Naturs Modstand at besejre for at holde Livet i sig, saa kunne de sidste maaske lignedes med dem, der boende under de varme Landes solhede Himmel faa Naturens Gaver strøede ud af et Overflodighedshorn, der gør Livet til en Drøm, i hvilken Kræfterne aldrig behøve for Alvor at sættes ind for Livsopholdets Skyld. Begge komme de til at savne det egentlige historiske Liv, det vil sige den levende Udvikling, som en passende Brug af Kræfterne fremkalder, men som baade for svag og for stærk en Anspændelse kuer. I det udviklede Samfund maa det derfor være et bevidst Formaål for Opdragelsen at ud-

maale den rette Kraftudfoldelses Grad for at stille alle under dens velgørende Indflydelse. Ligesom der i Industrien tales om en normal Arbejdsdag, saaledes maatte der paa Opdragelsens Enemærker kunne tales om en normal Arbejdsgrad, et Maal, hvorefter de forskellige Kræfter i et Barns Natur bleve dyrkede og styrkede; Undervisningen blev naturligvis en væsentlig Bestanddel af dette Arbejde. Det vil med andre Ord sige, at alle have et lige Krav paa, at Undervisningen i Skolen giver dem Lejlighed til at arbejde sig ind i visse Livsindtryk, som de kan tage med sig ud i Livet baade i deres ligefremme Skikkelse som klart forstaaede Kundskaber og omsatte til kraftig udviklede Evner.

I sit Skrift kommer Prof. Rovsing ogsaa ind paa dette Problem og viser sig ogsaa her inspireret af Tidens Bevægelser. Han paapeger Retningen og Maalet, men mener som en forsigtig og erfaren Mand, at det endnu har lange Udsigter med at faa det i Princippet rette gennemført. Det Ideal, han i Kraft af Lighedstanken viser perspektivisk i det fjærne, er „én Fordannelsesskole for alle og for begge Køn“. „Et virkeligt Princip, hvorefter Skolen skulde inddeles i en højere og en lavere, kan ikke engang findes,“ siger han. „Den Stræben, der er den bevægende Kraft i vor Civilisation, gaar jo tværtimod ud paa at ophæve Skilsmissen imellem de forskellige Samfundsklasser og maa følgerigtigt føre til Ophævelse af denne Dobbeltthed.“ „Man har forsøgt at hævde den historisk givne Inndeling ved Begrundelser, der skulde sikre den for de kommende eller for alle Tider. Man har saaledes ment, at Skolen for at kunne virke med Kraft og harmonisk nødvendigvis maatte have et Hovedfag eller Centralfag, der dominerede Resten, at Latinen maatte have denne Værdighed

i den lærde Skole, Matematikken i Realskolen og Religionen i Almueskolen. De, der have gennemført denne Betragtning til den største Dybde, have i nogen Overensstemmelse hermed anvist den lærde Skole Humaniteten, Realskolen Nationaliteten og Almueskolen Religiositeten som egentligt Dannelsescentrum. Denne Betragtning er nu aabendart kun et Forsvarsindlæg i Sagen mellem det bestaaende og dets Bekæmpere. Forsvaret er ikke grundigt eller tilstrækkeligt til at hævde en saadan Inddeling; thi Individerne lade sig ikke saaledes henføre til tre forskellige Klasser med ulige Væsensforhold; men der er næppe heller nogen anden Inddeling, der vil kunne holde Stand" (S. 58 f.).

De Punkter, der her ere uddragne af Prof. Rovsings Skrift, ere Hovedpunkter, naar det gælder om at lodde Dybden og Strømretningen i hans Tankegang. Med Tak, fordi Forf. i denne har stillet sig under Fremskridtets Fane, ville vi overlade Læseren selv at gøre sig bekendt med de mange klare og modne Enkeltheder, som Skriftet i øvrigt indeholder.

Religionsundervisningen i de lærde Skolers højere Klasser.

1876.

I.

I Tider, hvor stærke Brydninger mellem Samfundets forskellige Strømme fylde Luften med Anelser om afgørende Sammenstød, falder det naturligt fra alle Sider at ty til Tanken om en gennemført Oplysning som den frelsende Magt, der vilde føre de stridende Opfattelser hinanden i Møde og bryde Braadden af Modsætningerne, eller i det mindste som det beroligende Middel, der vilde bringe en vis Grad af gensidig Forstaaelse til Veje og derved gøre Sammenstødene lempeligere. At Oplysning er blevet et almindeligt Feltraab, d. v. s. at Trangen dertil er bleven almindelig bevidst, er et Tegn paa, at Oplysningen allerede har traadt sine første Børnesko; ingen Trang faar jo Navn eller bliver Løsen, før visse Afsnit af dens Udviklingshistorie ere tilbagelagte, og Oplysningstrangen udvikles kun Haand i Haand med Oplysningen selv. Men det gaar med denne Trang som f. Eks. med Kærlighedstrangen: i sine ungdommeligste Skikkelser har den noget famlende og svævende ved sig og forstaar ikke med den rette kon-

centrerede Energi at vælge sig sin enkelte, bestemte Genstand. Man kræver tidlig og sent med den ungdommelige Begejstrings Veltalenhed Oplysning og Oplysning og Oplysning, ligesom Statsmanden, i den bekendte Anekdote, saa Sejr i Krigen knyttet til de tre Betingelser Penge og Penge og Penge; men skal man gøre Rede for, hvad man egentlig mener dermed, saa svinder tit Veltalenhedens Kraft. Og Uklarheden fører en anden Mangel med sig: den lægger sig som en blændende Nimbus om sin Genstands Hoved og gør denne til et Slags Tryllekunstner, der paa overnaturlig Vis formaar alt og formaar alt straks. Denne abstrakte Begejstring for Oplysningen som Universalmiddel har imidlertid sin store historiske Betydning, den er et Led i Oplysningsbestræbelsernes sunde Udvikling, og vi skyldte den saa storartede Virkninger som alle de Opdragelsesforetagender, der rundt omkring i Europa udsprang direkte af Rousseaus Reformtanker, vi skyldte den alle de Opofrelser og al den Uegennyttighed, som Slutningen af det attende Aarhundrede bærer Vidne om særlig paa Opdragelsens Omraade, en Interesse, af hvilken det kun er et enkelt Træk, at et stort Opdragelsesværk paa 18 Bind i 1799 kunde finde en Oversætter og en Forlægger her i København.

Den engelske Nutidsfilosof Herbert Spencer har Fortjenesten af stærkt, ja næsten med nedslaaende Kraft, at have betonet Ensidigheden i Troen paa Oplysningens Almagt. Og han har gjort det med fuld Føje, fordi det ikke er lidet, man sætter paa Spil ved i den Retning at spænde Buen for højt. Maler man glimrende Billeder, hvis Løfter Virkeligheden ikke kan indfri, saa undergraver man uvilkaarlig ogsaa Tilliden til det, der for Alvor kan føres igennem, og modarbejder

den Sag, man vilde arbejde for. Den blotte Oplysningsmand overspringer nu for det første, hvad den religiøse Vækker i Reglen paa sin Vis bedre har forstaaet, at det gælder om at sætte det hele Sjæleliv i Bevægelse ved de Forestillinger, man meddeler. Han har ikke ret Øje for, hvor sammensat Livet er, Tanken om Sammenhængen og Enheden i Menneskenaturen bringer ham til at overse, hvorledes dens enkelte Forgørelser kan vokse ud relativt uafhængige af hinanden, saa at man endog, naar man ikke er forsigtig, kan tage Kraften og Kærnen fra den hele Stamme ved ensidig at vande og pleje et enkelt Skud. Idet han bliver staaende ved den græske Oldtids Opfattelse, at „Dyd er Viden“, glemmer han, at den bedre Erkendelse ikke umiddelbart, men kun ligesom gennem underjordiske, hinanden krydsende Kanaler ledes over paa Handlingernes Omraade. Ere disse gennem Følelsen, gennem Haab og Frygt, Sorg og Glæde, Had og Kærlighed løbende Kanaler tilstoppede, standser Forbindelsen. I sin Tro til, at Oplysningen vil raade Bod paa alt, tænker han dernæst ikke paa, at den kun er en enkelt blandt uendelig mange Paa-virkninger, som et Menneske er Genstand for. Naar mange f. Eks. mene, at Arbejderspørgsmaalet kan ordnes ved en forbedret Skoleundervisning alene, saa tage de fejl, fordi de uden videre forandre et socialt Spørgsmaal til et pædagogisk, og dette pædagogiske igen til et blot intellektuelt Spørgsmaal. Skal Undervisningen her bære nogen væsentlig Frugt, kræver den som Baggrund og Støtte, at det hele Samliv mellem Mand og Mand løftes og adles baade ved ydre og indre Reformer. Men lad saa være, at en Oplysning af rette Art kunde forslaa, saa er der dog ét, som gør den til en usikker Udvej, naar alt skal bygges paa den: den kan jo ikke,

selv ved at lade Generalmarschen slaa og kalde alle sine Soldater under Fanerne, stille en Hær paa Benene, stor nok til det umaadelige Arbejde, der kræves af den. Og disse Oplysningens Soldater have jo i hvert givet Øjemed tilmed kun de Vaaben til deres Raadighed, hvormed den hidtilværende Kulturudvikling har udrustet dem. „Oplysningen“ i og for sig eksisterer jo nemlig ikke; den er et Væsen, som med hvert Aar, der gaar, træder op i ny Skikkelse, og der bestandig kun taler gennem de levende, virkelige Menneskers Munde. Som Børn af deres Tidsalder er da det store Flertal af Lærere Produkter af den herskende Oplysningstilstand. Hvis det er Tilfældet, som Prof. M. Hammerich mener („Fædrelandet“ 1876 Nr. 217), at Spiritisme og Materialisme ere vor Tids Skødesynder, saa er der ingen Grund til at antage, at ikke Lærerne rimeligvis ogsaa have deres Del i dette Tidsalderens almene Eje, og man udsætter sig altsaa for, at Fjenden, der skal jages paa Flugt, lige saa let trænger ind netop gennem de Religionstimer, Prof. Hammerich anbefaler som Værn imod ham. Den, der kender noget til Religionsundervisningens vekslende Skikkelser til de forskellige Tider, vil vide, hvor let ogsaa den antager Tidsalderens Farve. Kun paa én Betingelse vilde en Genoptagelse af den tidligere Religionsundervisning have den attraaede Kraft til at besværges Tidens Farer og Fristelser, og det var, hvis Religionsundervisningen stod udenfor og over selve Tiden, udenfor og over den almindelige Kulturudviklings Love. Men viser al Erfaring, at endog den religiøse Lære selv bestandig med Nødvendighed omformes, idet den opfattes, at den samtidig med at give sit Bidrag til Tidsalderens Tankesum maa bøje sig under dens Synsmaader, at f. Eks. Katolicismens Kristendom er en

ganske anden end Protestantismens eller Pietismens en ganske anden end Rationalismens, saa bliver det indlysende, at ogsaa Religionsundervisningen gaar med ind i den historiske Strøm og i Steden for at blive en ubetinget styrende Magt beherskes og præges af det vekslende Liv, hvis formede Udtryk den er. Jesuitternes Skolevæsen afgiver det klassiske Eksempel paa en Undervisning, der har villet stillet sig urokket og urokkelig midt i Tidens Strøm og lade dens Bølger brydes mod sin Fod; men hvor energisk det end har grebet denne sin Opgave, til hvor mægtig en Mekanisme det end har sammenstøbt den hele Undervisning, med hvor overskuende en Klogskab det end har føjet Led i Led og knyttet stort til smaat, hvor fuldstændig det end har omgærdet Undervisningen med en Opdragelse, møntet paa at holde alle forstyrrende Indtryk ude, har skaaret Verdenslivet bort af Opdragelsen for at lade Tanken om Kirken vifte i hvert Vindpust, saa har selv et saadant Skolevæsen kun kunnet binde Sjælene ved at bearbejde den Muld, Tiden har fyldt i dem, med de Redskaber, Tiden har lagt i dets Haand, binde dem ved Indrømmelser til Tidens Aand og Tankegang, og dernæst har det ikke engang været alle Sjæle, en saadan Belejring har kunnet tvinge til Overgivelse; den fornægtede Tidsalder har trængt sig ind ad Huller og Sprækker og hvisket om en rigere Udfoldelse af Kræfterne, en friere Menneskelighed, der kunde styrkes ved et Bad i Livet udenfor, og denne rigere Virksomhed, denne friere Menneskelighed har bestandig laant Form og Farve af Tidens herskende Forestillinger. Saa afgørende bliver den historiske Tilstand for Opdragelsens og Undervisningens Resultater.

II.

Der er en bekendt Historie om en Mand, som i den Grad beherskedes af Tanken om den lovmæssige Nødvendighed, Statistikkens Beregninger og Tal lagde for Dagen, at han, da han en Gang faldt i Vandet, ikke vilde svømme, fordi Statistikken jo i Forvejen maatte have regnet ud, hvor mange der skulde reddes, og hvor mange der skulde drukne. Han glemte, at hver enkelts personlige Kamp for at frelse sig er et Led med i denne upersonlige Nødvendighed, og derfor maatte han bøde med Livet. Sligt gælder det om at have *in mente*, for at ikke Tanken om den historiske Nødvendighed skal blive et Bind for éns Øjne og en Lænke om éns Vilje, saa man lægger Hænderne i Skødet og sukker: Jeg mægter dog intet. Thi lige saa vist som det er, at Naturen følger sine af Menneskets Vilje fuldstændig uafhængige Love, og at Naturvæsnerne, Planter og Dyr, under de givne Forhold ikke kunne udvikle sig anderledes, end de gøre, ligesaa vist er det, at den menneskelige Paavirkning netop hører med til Kredsen af de Forhold, hvis Indflydelse der kan være Tale om, hvilket enhver bølgende Kornmark, enhver græssende Kvæghjord er et Vidnesbyrd om; Forstaaelsen af Naturnødvendigheden er det Vaaben, der har givet Mennesket dets stadig voksende fri Herredømme over Naturen. Og paa samme Maade er det den klare Opfattelse af Nødvendigheden i Menneskelivet, der stiller Mennesket mere og mere frit ligeoverfor det; den politiske Sandhed, at Lovens ufravigelige Nødvendighed er den eneste Grundvold, hvorpaa Frihedsvirksomheden kan operere, er ogsaa en metafysisk Sandhed. Derfor gør den sig skyldig i en Fejlslutning, der lader sin Drift til Hand-

ling lamme af Nødvendighedstanken; Nødvendigheden er et elastisk Baand og omslutter kun det hele Liv, fordi det er vævet af selve Livselementerne og udvider sig med dem. Den, der føler sig kaldet til at være Oplysningens Talsmand, kan derfor trygt slibe sine Vaaben og gaa i Kampen, Oplysningen vedbliver i Virkeligheden trods den Nødvendighed, indenfor hvis Skranker ogsaa den er bunden, at være en Sag af saa stor og væsentlig Betydning, at det nok er værd at kæmpe for dens Godkendelse og Sejr. Selv om det maa indrømmes, at Oplysningen kun er et enkelt Livselement, der ikke kan udrette alt og derhos er bundet til Tidens Forudsætninger, til et Ideal, formet af Tidens eget Kød og Blod, saa er hver enkelt Livsfaktor jo dog nødvendig for Livets rige, alsidige Fremblomstring, og hver Tidsalder trænger til at faa sin Tankegang organiseret, som Oplysningsvirksomheden kræver det, og udbredt i de videst mulige Kredse som en Hjælp til at stemme Strængene ens paa Menneskesamfundets store, mangestrængede Instrument og faa Vellyd til at afløse den Mislyd, hvori dets Toner tit klinge sammen. Men for at Oplysningen kan komme til at spille denne Rolle, maa man være enig om, hvad man forstaar ved Oplysning.

Med det korteste og mest omfattende Udtryk maa man vel sige, at Oplysning er almenkyldig Kundskab om Livet. Saalænge dettes Indhold, saaledes som i Menneskeslægten og Individets første Barndom, er de fuldstændig spredte og øjeblikkelige Indtryk, kan der endnu ikke være Tale om Oplysning; den fødes først, idet Tingenes Egenskaber begynde at adskilles efter Lighed og Ulighed, Grænsen at drages mellem væsentligt og uvæsentligt og de usammenhængende Kendsger-

ninger gennem denne Sammenligning, alt aandeligt Livs Grundfunktion, at ordnes for Menneskets Øje i Grupper og i Rækker. Lyset, der maa skinne i Oplysningen, er det Lys, som den ene Kendsgerning kaster over den anden, og Forholdet til Kendsgerninger Oplysningens sande Væsen; thi kun hvad der gennem Erfaring og Iagttagelse staar fast som Kendsgerning kan tegnes som Kundskab. Idet Oplysningen vokser, sker der nu et dobbelt: for det første splittes det æventyrlige Skin, hvori Fantasien har indhyllet Livet, eller viger af sig selv som en Taage, der letter og lader Landskabet, den har skjult, træde skarpt og klart frem; for det andet mangfoldiggøres Livets Indhold, nye Former og Forhold dukke stadig frem som Genstande for Undersøgelse, Opdagelsen og Afsløringen af nye Verden i det store som i det smaa udvider og uendeliggør stadig Tilværelsens Grænser. Den Drift til Forstaaelse, der opløser og adskiller alt for, at komme paa Spor efter dets simpleste Bestanddele, opdager saa paa sin Vej tillige den Enhed, der sammenslynger det tilsyneladende spredte, og den indbyrdes Afhængighed, der forbinder det tilsyneladende selvstændige, saa at Kendsgerningernes Betydning som hverandres Aarsager og Betingelser træder i et bestandig klarere Lys. At udskille de forskellige Arter af Kendsgerninger, de forskellige Livsomraader, fra hverandre for gennem en Bearbejdelse af hvert enkelt at naa til at se Sammenspillet mellem dem alle, det er Oplysningens Maal. Da lutter Kendsgerninger saaledes danne Trinnene i den Stige, ad hvilken Oplysningen langsomt kryber til Vejrs for at kaste et stadig mere omfattende Blik ud over Livet, saa er der for det første ingen Fare for, at Stigen skal briste, selv om Snylteplanter slynge sig op om

den i Form af forhastede Gisninger og Slutninger; Kendsgerningerne ere jo netop de rette Magthavere til at nedlægge Protest mod det forhastede og umodne. Dernæst have Kendsgerninger i sig en tvingende Kraft, der bringer Modstand og Indvendinger til at forstumme og med sin Kommandostemme skaffer Enighed til Veje, og Enigheden mellem Menneskene maa derfor nødvendigvis stige, de neutrale Omraader, paa hvilke Mennesker kunne mødes med hverandre, maa blive flere og flere og stadig mere udstrakte, efterhaanden som Oplysningen stiger. For halvtredje Hundrede Aar siden mente Kirken at burde forkætre Tanken om Jordens Bevægelse; nu kunne troende og ikketroende mødes i denne Tanke, uden at Striden imellem dem bryder frem. Og det samme gælder om hele den Naturlovgivning, hvoraf dette Fænomen kun er en enkelt Ytring. Det falder ikke længer nogen ind at benægte Tanken om Verdenssystemets mekaniske Sammenhæng, om Kræfternes Samvirken, som Fysikken paaviser, om Stoffernes Forbindelser, som Kemien paaviser, om Kredsløbet i Naturen, om Vekselvirkningen mellem det uorganiske og det organiske Liv og om Planterverdenen som den store Fabrik midt i Tilværelsen, hvori de uorganiske Stoffer smeltes om til organiske. Hvis Darwinismen kan samle sig et saadant Grundfond af støttende Kendsgerninger, at den for Bevidsthederne taber sin Karakter af Hypotese, saa vil den Tid komme, da troende og ikketroende ogsaa ville lade den være fælles Baggrund for deres Tankegang, ligesom det kopernikanske System er blevet trods Bibelens modsatte Opfattelse.

For denne store Enighedsverden, Oplysningsfrugter, voksede paa Videnskabens Træ, er Skolen Organ. Livet bliver til for Menneskene efter samme Maalestok, som

det bliver opfattet af dem; naar der siges, at Skolen skal træde i Livets Tjeneste, saa betyder det, at Skolen skal følge med, efterhaanden som Videnskaben skaffer dybere og dybere Oplysning om Livet, og bringe det, som Videnskaben har opbygget paa Kendsgjerningernes Grund, i saadanne Former, at Menneskesjælene kunne aabne sig derfor og modtage det. Skolens Maal som Organ for Oplysningen er naaet, naar den kan drage alle ind i denne sin Livsorientering, stille hver enkelt midt i Kredsen af Livets Kendsgjerninger og aabne hans Øjne for dem. Heri har den sin selvstændige Opgave. Skolen, der i den kristelige Tid er begyndt i Ly under Kirkens Vinger, opammet i dens Livsluft, næret med dens Tankegang, er efterhaanden vokset bort fra denne sin Oprindelse; da Humanismens Tidsalder gjorde den klassiske Oldtids Litteraturer til Dannelsens Forbillede og Maal, skete det første Skridt hen imod en Løsrivelse; da Realismens Tidsalder tvang Naturvidenskaberne og Nutiden ind i Skolen, skete det andet Skridt; naar Skolen har skudt det positiv religiøse ud og henvist det til Kirken, er det tredje og sidste Skridt gjort. Saa er Skolen bleven sig selv og lammes ikke længer af nogen indre Principstrid. Den har da med Tak givet Kirken tilbage, hvad den har laant af den, fordi den er naaet til Bevidsthed om, at „eget Bo er bedst, selv om lidet det er“.

III.

Hvor der nu er Tale om paa rette Maade at gøre det religiøse Liv til Genstand for Oplysning gennem Skolen, der er det vanskelige praktiske Forhold, man har at kæmpe med, og vanskeligt blot at faa en klar

Forstaaelse af Opgaven til at trænge igennem. Skolens historiske Udspring fra de gejstlige Kredse i en Tidsalder, da Gejstligheden var den eneste Stand, der havde boglig Dannelse inde, Skolens derfra nedarvede Afhængighed af Kirken og den Tradition, som i dennes Aand Aarhundreder igennem har groet sig ind i dens Ordning og hele Liv, alt det er lige saa mange blinde Vinduer, der maaske ved en flygtig Betragtning kunne tros at skaffe Bygningen mere Lys og Blikket videre Udsigt, men i Virkeligheden lukke for begge og holde den sunde, friske Luft ude. Og ved Siden af det Tryk, denne historiske Indflydelse lægger paa Tankerne, staar en psykologisk Hindring for Klarheden, nemlig den Omstændighed, at man i Reglen er tilbøjelig til at anbringe de Forestillinger, der for éns Følelse danne Livets Højdepunkt og rette Midte, alle Vegne og altsaa ogsaa, naar man selv er levende opfyldt af en positiv religiøs Interesse, uvilkaarlig fører den med sig ind paa Omraader, hvor den ikke hører hjemme. Det sociale Liv afgiver Eksempler nok derpaa; man har jo endog fattet saa forunderlige Planer som at ville bygge Resultaterne af rent menneskelige Institutioner, grundlagte efter rent menneskelige Erfaringer, ikke blot paa en Vækkelse af den religiøse Følelse, som jo en rigtigt gennemført menneskelig Paavirkning godt kunde kalde til Live, men endog paa forventede Mirakler, som jo dog ingen menneskelige Midler vilde kunne føre til (se „Dagbladet“ 1876 Nr. 266). Paa lignende Maade er det gaaet med Opfattelsen af Skolen. Eftersom man ikke har kunnet tænke sig et Liv uden positiv Religiositet, har man ogsaa haft vanskeligt ved at tænke sig en Skole uden en saadan og gaa ind paa, at Skolen har sit særlige Raaderum uafhængigt af det rent personlige Livs aller-

inderste Trang og Tilfredsstillelse. Ja, man har hidtil endog saa godt som udelukkende haft denne personlige Religiositet for Øje ved Skolens Religionsundervisning; man har doceret Kirkens Lære og søgt at smelte den ind i de unges Sjæle; man har gjort religiøse Problemer til en Samvittighedssag for Væsner, der endnu ikke vare modne til overhovedet at træde i Forhold til disse Problemer; man er gaaet til Værks med samme Fornægtelse af det psykologiske Hensyn som den, man stadig gør sig skyldig i ved Konfirmationen, hvor man kræver et Løfte, der for at have den rette Alvor i sig maatte være den frivillige Frugt af et helt Livs Erfaringer og Prøvelser, og kræver det af Væsner, der endnu staa lige ved Livets Tærskel. Men samtidig overspringes for en stor Del det, Skolen i Virkeligheden kan gøre for den religiøse Udvikling. Thi kan den ikke optage Religionen i sig, forsaavidt som denne vil gøre sig gældende som evig, aabenbaret Sandhed, saa maa den dog i Kraft af sit Princip optage den i sig som historisk, menneskelig Kendsgerning.

Er det nemlig Skolens Opgave at stille sine Disciple ligeoverfor Livets Kendsgerninger, saa er der jo først én stor, udstrakt og sammensat Kendsgerning, der ligger Barnet nær, fordi det selv en enkelt Frugt af den, er optaget i den og baaret af den, og det er Menneskelivet. Al Undervisning, der har dette til Genstand, bliver med Nødvendighed historisk, fordi det er Menneskelivets Ejendommelighed at være en bestandig Udvikling og Omformning underkastet; selv Sprogundervisningen griber jo i Virkeligheden Sproget paa et af dets historiske Udviklingstrin og fastholder dette Undervisningen igennem. Hvor Menneskelivet, ligesom i Strid med sig selv, synes at stivne i Uforanderlighed,

er denne for det første næppe absolut, for det andet maa selve denne Stivnen forklares ud fra historiske Udviklingsforhold. Endogsaa det Folkeslag, som ugunstige Naturomgivelser have holdt saaledes nede, at dets Vaner og Instinkter ikke naa højt op over Dyrenes og dets Historie kan siges endnu ikke at være oprunden, faar alligevel sin Betydning ved den historiske Skildring af Menneskelivet som Billede af et tidlig tilbagelagt Standpunkt i de historiske Folkeslags Kulturliv. Og selv Menneskeslægtens hele nuværende Udviklingstrin er, sammenlignet med den Højde, hvortil Menneskeudvikling i Løbet af en uoverskuelig Fremtid vil kunne naa op, maaske kun at ligne med et saadant knap gryende Menneskeliv, eller, som Sibbern plejede at udtrykke det, Menneskelivet er rimeligvis endnu kun i sin Fostertilstand og dets Bevægelser Fosterets ubevidste Bevægelser i Moders Liv. Alt, hvad Menneskeaaanden har tilkæmpet sig, alt, hvad den har erobret ved Udholdenhed og Klogskab, hvad den med samlet Kraft har grebet og formet i Kunstens og Tænkningens aandelige Former, hvad den har følt og set sine Idealer i, bliver for en saadan Tankegang at opfatte som Udviklingsled og Overgangstrin i den teoretiske og praktiske Virkeliggørelse af Sandheden, med andre Ord som historiske Livsytringer, der træde frem med al det historiske Livs Ufuldkommenhed, men tillige med al den Fuldkommenhed, de som Frugter af Livets Nødvendighed maa eje. Man kan jo nyde det ufuldkomne i hele dets Ufuldkommenhed for dets typiske Ejendommeligheds Skyld, nyde i det en hel Tidsalders, maaske en hel Menneskeraces inderste Liv, som man nyder et naivt Kunstværk for det Lyses Skyld, det kaster over den menneskelige Fantasis Vidde og Iagttagelsesevnens Finhed. Det er det samme,

som naar man nyder et Barns enfoldige Svar netop i Betragtning af, at det er et Barn, der giver dem. Hvem føler f. Eks. ikke hele Barnealderens Mangel paa Evne til at skelne mellem bogstavelig og figurlig Betydning, naar han i Tanken begiver sig ind i Skolestuen, medens Undervisningen gaar for sig, hører Læreren bruge den Sætning som Eksempel for Børnene: „Han slugte Bogstaverne med Øjnene,“ og ser en lille Fyr med Hovedet hvilende paa Armene, nedsænket i Opmærksomhed gruble og grunde, indtil Nødden bliver ham for haard at knække og han i den dybeste Forbavselse udbryder: „Hvad gjorde han saa, da de skulde repetere?“ Men er det Barnet alene, der saa lidet er naaet til det berømte „*Distinguendum est*“? Viser ikke Aartusinders Historie, vise ikke de hidsige Kampe paa en saa ophøjet Valplads som den religiøse Sandheds, at Manglen paa Evne til at trække den rette Grænse mellem Virkelighed og Billede er et Karaktertræk, hvori et helt historisk Livstrin spejler sig? Og særlig gælder det jo om de højeste Omraader, hvorpaa Menneskets Aand færdes, dem, hvis Højde maales med den Dybde, hvori Menneskeaaanden søger Forstaaelsen af Livets Grundforhold, dets Udspring og Maal, at alle Overvejelser og Besvarelser maa bære Præget af den historiske Ufuldkommenhed, og at hver ny og sand Tanke, der fødes til Verden, kun løser et enkelt af de Baand, hvori den endelige Begrænsnings Afmagt og Blindhed holder Menneskeaaanden fangen; thi jo videre et Spørgsmaal peger ud, des mere omfattende og dybtgaaende Forudsætninger maa der være indvundet for Erkendelsen, naar Svaret skal nærme sig til Sandheden. Den, der vilde sige, at Religionernes Historie er Illusionernes Historie, vilde derfor have lige saa stor Ret

som den, der kaldte den den menneskelige Sandhedsstræbens Historie, og først begge tilsammen vilde de ramme Sømmet paa Hovedet.

Den Undervisning, der skal give sig af med Religionen, maa altsaa gribe Religionerne historisk som en Magt i Menneskelivet, en Magt, der fra Arilds Tid har hersket deri og faaet Tronen hævdet som sin, om end der har været Tidsalдре, hvor Herredømmet kun har været af Navn. Undervisningen (og her tales vel at mærke om Undervisningen paa dens højeste Trin, hvor den har med de forholdsvis modne at gøre) har da den ideale Opgave at følge den mægtige, ældgamle Strøm, der har flydt ned igennem Tiderne, snart i mere stille Rinden som det personlige Livs religiøse Syslen med sig selv, snart i en skummende og boblende Brusen som de store Religionskampes blodige Brydninger, følge den med Blikket, saa at sige vandrende ved dens Bredder, for at iagttage, hvorledes den udvider sit Leje, og hvorledes det atter indsnævres, hvorledes den faar sine Tilstrømninger fra Livets andre Væld, og hvorledes den til Gengæld sender sine Vande ud for at styrke disse, hvorledes den kalder Spirer og Blomster frem langs sit Løb, og hvorledes den efterlader sit Dynd, hvor den har rullet, kort sagt, følge den med en interesseret Iagttagers skærpede Sanser paa dens Vej til det store Hav, hvori den endnu ikke er strømmet ud.

IV.

Undervisningen i Religionshistorie er i Virkeligheden kun en Side af Undervisningen i Verdenshistorie, og Optagelsen af Religionens Historie i Skolens øverste Klasser vilde kun være ét Led i den Omformning, som

Historieundervisningen langsomt er i Færd med at undergaa. Den politiske Historie er som Undervisningsgenstand paa Veje til at sættes i Skygge af Kulturhistorien, Fyrste- og Krigshistorien af Menneske- og Aandshistorien; mer og mer bliver det forstaaet, at Historieundervisningen skal være et Middel til Livserkendelse og derigennem til Selverkendelse. Der staar imidlertid endnu meget tilbage, og et af de mærkeligste Tegn herpaa er, at Aandslivets Historie i dets højeste Former saa godt som fuldstændig mangler selv i den højere Skoles Undervisningscyklus. Den, der er Discipel i en ikke-lærd Skole, har maaske lært til Punkt og Prikke at gøre Rede for Kampen mellem Grækerne og Perserne i Oldtiden og kan maaske Slagene ved Maraton, Termopylæ og Salamis paa sine Fingre, men har rimeligvis kun faaet en meget svag og taaget Forestilling om hele det rige Kulturliv, som hint krigerske Drama dannede Indgangen til, og dog er det netop gennem denne Kulturs Blomster, Kunsten og Livsanskuelsen, at det lille Grækenland er blevet kommende Tidsaldres Forløser og Læremester. Den, der gaar i en lærd Skole, faar maaske gennem Undervisningen i de gamle Sprog et klarere Indtryk af den klassiske Kulturs Aand; men det er fra dette Synspunkt et stort Uheld, at det latinske Sprog og dets Efterklangslitteratur samler den Hovedpart af Tiden og Kræfterne om sig, som med større Frugt kunde være anvendt paa det græske Sprog og dets litterære Størværker. Og uagtet den samme Discipel maaske kan følge de muhammedanske Kaliffer og deres Feltherrer paa deres Erobringstog, har han rimeligvis ikke faaet noget Indtryk af den Betydning, som den muhammedanske Kultur har haft for Europas Aandsliv i Middelalderen, for Poesiens og Videnskabens

og Ridderlivets Bedrifter, saa lidt som han rimeligvis har faaet Øret opladt for den Befrielsesjubel, der klinger gennem Renæssancetidens Kultur i Syden og i Norden, i Italien og i England, eller gennem Skoleundervisningen kender meget mere til Shakspeare, end at han véd, det var en stor Digter, der levede under Dronning Elisabeth. Og dog er det sikkert, at den lærde Skole ikke burde afslutte sin Gerning uden at have aabnet sine Disciples Øjne for den historiske Gang i de Hovedformer, hvori det menneskelige Liv har præget sig fyldigst, Litteraturen, Kunsten og særlig Religionen. Og dette sidste af den Grund, at den religiøse Kultus bestandig har staaet i Centrum af det Kulturliv, hvortil den har hørt. Grækenlands Eksempel viser maaske dette allerklarest, netop fordi det græske Liv udfoldede sig saa rigt og saa frit; fra Forestillingerne om Guderne, den menneskelige Skønheds og Krafts ideale Billeder, fik dets Kunst sine plastiske Opgaver, fra Dyrkelsen af Guderne udgik dets festlige Lege og dets Skuespil, Tragedier saa vel som Komedier. Kraftigst koncentreret vise Hebræerne det samme, hos hvem alt holdtes tæt samlet om Religionen; Navlesnoren, der knyttede alle Livsytringer direkte til de religiøse Forestillinger, blev aldrig overskaaren; med mægtig Haand greb Lovgiveren paa Sinai det hele Liv, Individets og Samfundets, og smeltede det ind i visse store, altbeherskende Grundformer, som Aartusinder igennem ere vedblevne at være Menneskers Styrke og Begrænsning. Fra en lignende Kraft til at koncentrere se vi Middelalderen i Europa faa sin ejendommelige Farvning, idet dens Kristendom samler sig som en Helgenglorie om den romerske Kirkefyrstes Isse og kaster sit Skær ind i Kirker og Universiteter, i Borge og Hytter, til Riddere

og Munke, til Kunstnere og Haandværkere. Og hvor Reformationen sender sit knitrende Lyn mod Troen paa denne Kirkefyrstes Hellighed og slaar til Lyd for sit nye, rigtignok snart fornægtede Princip, der knytter Religionen til Individets personlige Trang, der staar den religiøse Reform ogsaa i Midten af Bevægelser, der paa alle Livets Omraader have arbejdet hen imod en lignende Frigørelse, henter sin Forklaring fra disse Bevægelser og giver selv et vigtigt Bidrag til Forklaringen. Og bortset fra Europa, er saa ikke Muhammedanismen og Buddhaismen Kæmpekendsgerninger, oprundne dybt nede i Menneskenaturen, og som derfor have mægtet at organisere de østerlandske Masser og udforme Menneskeliv af en egen ærefrygtindgydende Støbning?

Maaske vil der indvendes mod Forslaget om at drage Fremstillingen af det religiøse Livs Kulturhistorie ind i den lærde Skoles øverste Klasser, at man derved stiller sine Fordringer for højt, og at Grunden til, at de højeste Livsformer saa lidet dyrkes i Skolen, ganske simpelt ligger i, at sligt gaar over Skoledisciples Horisont. Men denne Opfattelse er jo dog ikke bleven gennemført, saa længe man har øvet en Religionsundervisning, der i sin halv teologiske Form maatte siges at høre hjemme paa et senere Trin af Uddannelsen, og hvis dogmatiske Udviklinger maatte komme til at staa hos Disciplene uden personlig Erfaring til Grundlag; og flere af de Forslag, der ere gjorte, til at genoptage Religionsundervisningen i de paagældende Klasser, vilde upaatvivlelig føre dette Slags Undervisning tilbage. Men tages det hele historisk, saa skifter straks den Belysning, hvori Undervisningens Genstand ses. Der kræves ikke længer for at deltage i Undervisningen en

Tro, som kun det rent personlige Liv kan afføde, og som det derfor ligger udenfor Skolens Ret og Formaal at bygge paa. Religionsundervisningen kommer ikke længer til at dele Disciplene i to Grupper, de troendes og de ikketroendes eller de folkekirkeliges og de ikke-folkekirkeliges Børn; og i og for sig strider denne Deling principielt mod det, Skolen skulde udrette; den skal jo ikke dele, men hele. Dernæst bliver Undervisningen pædagogisk berettiget, fordi Religionerne, idet de skulle træde op som Kulturmagter, skyde den teologiske Ham af sig og antage den Skikkelse, hvori de henvende sig til alle, til Menneskenes store Mængde, d. v. s. den Skikkelse, hvori de ikke tale de abstrakte Tankers Sprog, men hente Anskuelighed og Farver fra Indbildningskraftens Billedforraad og derfor fremføre alt i Kendsgjerningers Form, med Personlighedens Liv som Baggrund for de religiøse Tanker og med historiske Begivenheder og Kulturtilstande som Illustrationer af disses Konsekvenser.

Fastholder man Tanken om, at den historiske Religionsundervisning kræver et videre Blik, end man kan forudsætte hos Skoledisciple, saa kunde man med samme Føje fremføre Rousseaus bekendte Indvendinger mod al Historieundervisning i den umodne Alder. Hans Bevisførelse er den, at Børn aldrig vilde kunne se til Bunds i de historiske Begivenheder, aldrig kunne gribe det i dem, hvorpaa det netop kommer an, aldrig kunne anvende anden Maalestok end den rent barnlige, med hvilken Historiens Betydning aldeles ikke lader sig udmaale; og derfor er det bedre at lade Historien ligge som et *terra incognita*, indtil den rette Time er slaaet. Men hvor dyb en Sandhed der end ligger i saadanne Betragtninger, saa skyde de dog Maalet forbi, idet de

oversé, at det netop er Livets Kaar gradvis at leve sig ind i dets naturlige Indhold, og at man kun ved ikke at forlange nogen dybere Opfattelse, end et givet Standpunkt kan yde, men saa ogsaa forlange det mulige fuldt ud, lægger en fast og sikker Grund til en modnere Forstaaelse.

V.

Et Spørgsmaal maa endnu berøres: i hvis Hænder skal Religionsundervisningen i de lærde Skolers øverste Klasser lægges? Pastor Chr. Møller har i „Fædrelandets“ Nr. 217 for 1876 foreslaaet ordinerede Mænd, Præster, til Religionslærere ved Skolen, og da den Undervisningsplan, han tager Ordet for, maa siges at have Kirkelivet for Øje som Endemaal og for saa vidt at bære et Missionselement i sig, saa er der jo heller ingen Strid mellem Midlet og Maalet. Men Mangelen ligger netop i dette sidste. Der er ingen Tvivl om, at den hele sociale og religiøse Udvikling gaar hen imod Adskillelsen af uensartede Elementer. Naar Prof. Goos i en Artikel i „det nittende Aarhundre“ (Okt. 1876) har paavist Nødvendigheden af, at Lovgivning og Religion blive to gensidig uafhængige, hver for sig opererende Livsmagter, saa er det én Side af det store Spørgsmaal om Forholdet mellem Stat og Kirke, han har draget frem; Skolens Forhold til Religionen er en anden Side af samme Spørgsmaal. Men principielt at ville rekruttere Lærerpersonalet ved Skolen med Kirkens Mænd for et kirkeligt Formaals Skyld, det er at bringe Skolen i forøget Afhængighed, hvor det netop omvendt gælder om at forøge dens Selvstændighed; det er at fordoble Midtpunktet for Skolens Virksomhed og henlægge det ene af de to Midtpunkter til et Sted udenfor Skolen;

det er at plante denne i en Tankegang, den vel kan anerkende som en Magt i Livet, men ikke som en Magt i Skolen selv. Desuden er der en Fare ved den Myndighed, som det giver en Personlighed at have saa mægtig en Institution som Kirken i Ryggen; han vil let komme til at virke i Kraft af denne Institutions Indflydelse i Steden for at virke ved den Sandhedskraft, der er i hans Ord; der vil let blive draget en for Disciplenes Bevidsthed uoverstigelig Grænse mellem ham og Skolens øvrige Lærere, fordi de ligeoverfor Disciplene repræsentere Autoriteten paa grundforskellig Maade. Og selv om en saadan ordineret Lærer ikke vilde fastholde Undervisningens kirkelige Formaal principmæssig, men gaa ind paa Tanken om en historisk Undervisning i Religion, saa er der, vel ikke nogen absolut Nødvendighed, men dog en vis Sandsynlighed for, at den, der, væsentlig virkende i en særlig Institutions Tjeneste, først og fremmest skal være gennemtrængt af dennes Aand, let, og det ganske naturligt og menneskeligt, vil fristes ud over de fastsatte Grænser, hvor han træder ind paa et andet Omraade, og ganske uvilkaarlig gøre dette til en blot Forgaard for Livet paa hans egentlige Enemærker.

Derfor maa det hævdes, at der til Lærere i Skolen bør vælges Skolemænd, hvis Myndighed beror paa den Klarhed, hvormed de forstaa Skolens Opgave, og den Kraft, hvormed de ere i Stand til at gennemføre den.

Den, der med den rette Kundskab og det rette Blik vilde udarbejde en „Religionernes Historie til Brug for de lærde Skolers øverste Klasser“, vilde indlægge sig Fortjeneste som en ikke uvigtig Samfundssags Fødselshjælper.

Mirakkeltroen og Barnealderen.

Det nittende Aarhundrede. 1876.

I.

I en Kreds af Teologer, der nylig drøftede den bibelske Histories Stilling i Folkeskolen, blev der udtalt, at Miraklet slet ikke var det, man havde vanskeligst ved at komme ud over; thi der vilde næppe gaa synderlig lang Tid, inden alle, troende som vantro, vilde være enige om, at Miraklet kun var det „forunderlige“ og ikke noget, der stod i Strid med Naturlovene; Miraklet fulgte ogsaa Love, og kunde vi blot komme paa Spor efter dem, kunde vi blot komme i Berøring med det „Livscentrum, i hvis Periferi“ Miraklet laa, saa vilde ogsaa vi Mennesker kunne gøre Mirakler. Der er det glædelige ved en saadan Redegørelse, at man føler Trangen til det rationelle som en ubevidst Understrøm, der udsprungen og fremskyndet af Tidsalderens styrende Hovedtanker stærkere og stærkere bryder sig Vej til Overfladen og lidt efter lidt ogsaa sejrrig maa omforme den hele Betragtningens Udgangspunkt, Troen paa Miraklet, hvis man modig vil følge sin egen Tanke til Ende og ikke, som Lessing siger, „gøre det Sted, hvor man er bleven træt af at tænke, til Maalet for sin Eftertanke“. I Virkeligheden har man allerede ved en Tanke-

gang som den gengivne sløjfet Kløften og Springet mellem naturligt og overnaturligt og det paa den Maade, at det overnaturlige er i Færd med at drages over til det naturlige, hvis faste Lovmæssighed, den menneskelige Erfarings sikkert indvundne Resultat, man ikke kan fornægte. Saaledes fastholder Biskop Monrad i Striden med Prof. Steen Kristi Himmelfart, men søger at fjerne det mirakuløse ø: det lovbrudende fra den ved at gøre opmærksom paa, at man i Himmelfarten ikke har at gøre med et fysisk, men med „et fra de døde opstant, forklaret Legeme“, hvorved Miraklet altsaa flyttes et Skridt tilbage i Begivenhedernes Gang. (Hvor det i anden Kongernes Bog II, 11–12 hedder: „Elia fór op til Himlen i Stormen, og Elisa saa det“, kommer Spørgsmaalet om Himmelfartens Forhold til Livets naturlige Love paany frem, uden at den menneskelige Fornuft kan stilles tilfreds med det samme Svar.) Endvidere har man jo allerede fra teologisk Side hørt en Indrømmelse af, at i Spørgsmaalet om Jordens Tilblivelse Geologien rimeligvis har Ret ligeoverfor den mosaiske Skildring, ja man har forsøgt at begrunde Skabelsen ved at lægge en Fysis, en Naturgrund, ind i selve Guds Væsen og saaledes gøre Skabelsen til en naturlig Udfoldelse af noget fra Evighed givet. Ligesom man i Middelalderen saa paa Naturen for igennem dens bristende Slør alle Vegne at se det overnaturlige bryde frem, saaledes ser man i Nutiden omvendt paa alle Punkter den rationelle Opfattelse med større eller mindre Klarhed smile én skælmssk i Møde, selv hvor man mindst skulde vente det, tit dybt nede fra Bunden i et Hav af tankestridige Forestillinger. Mer eller mindre ere vi alle Rationalister. Naar det, der saaledes arbejder i det skjulte, er trængt igennem og blevet alle be-

vidst, saa vil der ogsaa være lagt en Bro paa Undervisningens Omraade mellem den hellige og den profane Historie, og Bibelens Fortællinger ville for Betragtningen opløse sig i Historie og i Sagn, der uanset deres Forhold til Begivenhedernes historiske Virkelighed ere af uvurderlig Betydning, hvor det gælder om at følge og forstaa det hele Menneskelivs Udvikling og de forskellige Menneskeracers Aandspræg, og der, affødte som de ere af en Menneskeslægtens Barndomstid, ogsaa, vejede og sigtede, i meget ville kunne træde i en frugtbar Forbindelse med Nutidens Barnesjæle og give et Bidrag til disses Udvikling, som intet andet Folks Forestillingskreds er i Stand til at yde, fordi intet andet Folks Liv har været baaret af de samme dybe og alvorlige Tanker og saa energisk har kredset om et enkelt aandeligt Centrum.

II.

Men saalænge Miraklet fastholdes som Mirakkel med en afgørende religiøs Betydning for hver enkelts personlige Liv, saa længe hører det mindst af alt hjemme i Barneverdenen. Miraklet deler nemlig Tilværelsen i to Riger, af hvilke det ene, hvori Miraklet hersker, kun bestaar og erkendes ved Modsætningen til det andet, i hvilket Naturloven hersker. Og at Naturloven hersker, vil ikke sige andet, end at enhver Ting træder i Forhold til alle andre i Kraft af de bestemte Egenskaber, hvorigennem dens Væsen ytrer sig, at som Tingen er, saaledes virker den. Den Nødvendighed, der taler igennem Naturlovens Herredømme, er derfor hverken mere eller mindre end Tingenes egen naturlige Sammenhæng, og Loven er ikke noget udefra paatvunget eller

tilført. Det er ikke som i den ældre Edda, efter hvilken „Sol ej vidste, hvor Sale den ejed, Maane ej vidste, hvad Magt den ejed, Stjærner ej vidste, hvad Sted de ejed“, før „de højhellige Guder gik til Dommersæde og satte Loven“, eller som i første Mosebog, efter hvilken „der blev Aften og Morgen første Dag . . og der blev Aften og Morgen anden Dag . . og der blev Aften og Morgen tredje Dag. Da sagde Gud: Der blive Lyslegemer paa Himmelhvælvingen til at skille mellem Dagen og Natten“. Naar Livet som „et Spil af Kræfter“ arbejder i Naturlovens Tjeneste, er det kun sig selv, det adlyder, fordi Kræfterne og Lovene ere ét og det samme, set fra to forskellige Sider, Herredømmet et indre og ikke et ydre. I Miraklets Rige er derimod Forbindelsen overhugget mellem Tingenes Væsen og deres Virken; de virke i Kraft af det, de ikke ere, berøves de Egenskaber, de har, for at virke ved Egenskaber, de ikke har, eller rettere forvandles, saa de samtidig ere, hvad de ere og hvad de ikke ere, eller allerrettest forsvinde, saa der i Steden for dem virker noget helt andet, noget, der staar udenfor alt Sammenhæng med dem som disse bestemte Ting. Saaledes hedder det hos Jesaia (38,8): „Se, jeg lader Skyggen, som er gaaet ned med Solen paa Achas' Solskive, gaa ti Streger tilbage, og Solen gik ti Streger tilbage, som den var gaaet ned paa Solskiven.“ Og ud fra samme Opfattelse hævdedes for ikke længe siden i en offentlig religiøs Principdebat paa det bestemteste Muligheden af, at Danebrogsfanen kunde være falden ned fra Himlen, d. v. s. Muligheden af en Virkning, udreven af Aarsagernes, og en Aarsag, udreven af sine Mellembestemmelers lovbundne Række. Kun i Kraft af Lovbruddet bliver Miraklet til og erkendes som Mirakkel, hvis det ikke skal blive et tomt

Ord. Man huske her paa Lessings af Kierkegaard med saa stor Begejstring anførte Ord om Springet mellem de to Verdener, det Spring, „som, hvor tit og hvor alvorlig han end har prøvet paa det, dog ikke kan hjælpe ham over den fæle, brede Grøft“, det Spring, som han paa sit Dødsleje i Samtalen med Jacobi siger ikke at kunne „forlange af sine gamle Ben og sit tunge Hoved“.

Skal man i en Tidsalder, der er udviklet nok til ikke længer at lade alle Grænser mellem det forskelligartede flyde ud, træde i et alvorligt, aandeligt Forhold til Miraklet, saa maa der forud gaa et bestemt Indtryk af, hvad den i Naturens Love bundne, gennem Egenskabernes Tiltrækning og Frastødning formede Verden vil sige, siden det først er i Modsætning til den og derfor paa Grundlag af den, Miraklet træder sandt og utilsløret frem. Hvad enten Tilværelsen paa græsk Vis samler sig for Forestillingen til det uendelig store Verdenskunstværk, der, gennemklinget af Sfærernes Musik, er selve den virkeliggjorte Skønhed og Harmoni, i hvilken Underet vilde bryde ind som Disharmoni, eller Tilværelsen paa hegelsk Vis er den uendelige, guddommelige Tankes Vandring ad Begrebernes Veje fra Ubevidsthed til Bevidsthed, fra Umiddelbarhed til Selverkendelse, en Udvikling, i hvilken Underet vil bryde ind som Tankens Selvmodsigelse, eller Tilværelsen paa darwinsk Vis er den uendelige Kæde af Aarsager og Virkninger, af Forhold og Former, der udspringe af hinanden, en Sammenhæng, i hvilken Underet vilde bryde ind som det rodløse og umotiverede, eller den paa en hvilken som helst anden, klarere eller dunklere, Maade ordner sig for Betragtningen til det store Træ med de mange Grene, alt baaret af én fast Rod i det skjulte, saa er det kun paa en saadan Baggrund, at Miraklets virkelige Væsen kan

tegne sig. Man naar som troende kun op til Miraklets Højde og dets rette overnaturlige Indhold ved at have Øjet aabent for, hvad det er for en Natur, hvis Ordning det fornægter, og man faar som ikketroende kun ved en Forstaaelse af den Naturordning, der leder til Fornægtelsen af det overnaturlige, Ret til at se bort fra Miraklet.

Men et Barn mangler disse Forudsætninger for en Tilegnelse af Miraklet. Det har endnu ikke den Erfaring, der kan afveje de naturlige Kræfters Raaderum og Rækkevidde; den Kæde af sammenlignede Forestillinger, der langsomt og møjsommeligt væves af Livsindtryk og bærer Dommen over alle mødende Begivenheder og Forhold i sine sidst indvundne, sikreste Led, er knap endnu paabegyndt; Livet og Tilværelsen som en Helhed ligger endnu for dets Øje i en Taage med Æventyrets Regnbueglans over sig, ud af hvilken først lidt efter lidt, snart paa ét Punkt, snart paa et andet, Virkelighedens sande Skikkelse glimter frem; alt er endnu en spredt, mylrende Mangfoldighed, der kun undlader at overvælde Barnet, fordi dette ikke magter mere end en enkelt Forestillingsrække ad Gangen og optaget af Øjeblikket glemmer alt andet. I hurtige Overgange, med Smil i Øjet, medens Taarerne endnu ligge paa Kinden, med en Flygtighed, der er nødvendig, naar Barnet ikke skal kues og knækkes af overmægtige Indtryk og naar det ved alsidig Vekseldrift skal faa hele sit Sjæleliv opdyrket og tilsaaet, drager det, fantastisk som en vandrende Ridder, ud paa Opdagelsesrejser og Æventyr og erobrer sig, med sine skarpe Sanser og sin hurtig opflammende lagttagelseslyst som Vaaben, Bytte overalt hvor det færdes; men endnu har det ingen Maalestok for hvad det saaledes hører

og ser og samler, først efterhaanden knyttes de løse Skatte sammen med en virkelig Tilegnelses forbindende Traade, først efterhaanden vokse Livsindtrykkene inden i Barnet hinanden i Møde og danne et Hele, et Standpunkt og en Forstaaelse. Men før det er sket, har Barnet hørt op at være Barn.

I denne brogede Verden, der lever i Barnet med en Urskovs yppige Frodighed, med dens skinnende Farver og glimtende Sollys, men ogsaa med dens af højere aandelig Virksomhed endnu uberørte Liv, hvor ingen Grænsepæle ere opstillede, men Æventyret skyder frem af Virkeligheden, og Virkeligheden springer ud af Æventyret, fordi ingen klar, forstaaende Lovgivning endnu har fordelt Rollerne, gaar ogsaa Miraklet ind og bliver, eftersom det hele Liv endnu er et Æventyr og en Drøm, ogsaa kun et Æventyr blandt de mange andre. En Ven af mig har skildret mig det Billede, som hans Indbildningskraft malede, da han som Barn i Skolen første Gang hørte Tale om Kristus, der engang skulde komme fra Himlen, naar de døde skulde kaldes op af Gravene: han saa en kraftig, muskelstærk Skikkelse, klædt som de Kunstnere, han havde set udføre Legemsidrætter, i et vældigt Spring komme fra oven og i selve Springet ligesom plante sin Fødder i Jorden og staa fast med Hovedet kastet kækt tilbage, for saa med en Trompet for Munden (formodentlig en ubevidst Erindring om Dommedagsbasunen, han havde hørt nævne samtidig) at blæse ud mod alle Verdens fire Hjørner.

Miraklet som Problem er ikke og kan ikke være blevet til for et Barn, og det er altid farligt at give Problemer i Hænderne paa den, for hvem de endnu maa være en lukket Bog, altid farligt at ville mætte

en Trang, der endnu ikke er vaagnet. Men kan man da ikke, som man ved saa meget andet, ja i Grunden ved alt, hvad man meddeler Barnet af Livets Indhold, gør, fortælle det de mirakuløse Begivenheder ganske ligefrem, saa det foreløbig optager dem i sig paa Tro og Love, og saa lade Tiden og Livet om den rette dybere Forstaaelse af deres Betydning? Kan man ikke nøjes med, at der ved Beretningen om Miraklet falder en Afglans af den voksnes Andagt ind i Barnets Sjæl og fylder denne med en ejendommelig Stemning, der saa senere kan udvikle sig til et personligt Forhold til Miraklet? Lad os se, hvorfor det ikke er forsvarligt og tilraadeligt.

III.

Miraklet staar ikke som en given, uimodsigelig Kendsgerning, hvis Virkelighed alle maa erkende, selv om de ikke kan forklare den. Thi det er jo klart, at Begivenheder, der, som de bibelske Mirakler, samlede paa et enkelt Folks og en enkelt Tidsalders snævert begrænsede Omraade staa i Strid med og føre Protest mod al Menneskelivets øvrige Erfaring, maa træde frem med en Skjoldvagt om sig af uomtvistelige Vidnesbyrd for at staa til Troende, maa i det mindste kunne pege hen paa det Slags Beviser, ved hvilke Fortidens øvrige Begivenheder hjemle sig Ret til at kaldes historiske. Men Nutidens Bibelkritik har bragt Grunden til at vakle under den trygge Tillid, med hvilken man tidligere uden videre tog de bibelske Beretninger som samtidige Øjenvidners Udsagn. Det er videnskabelig godtgjort, for det gamle Testaments Vedkommende blandt andet ved Hjælp af det Lys, som de store Opdagelser

indenfor de østerlandske Oldtidsrigers Historie ogsaa kaste over den hebraiske Litteraturs Tilblivelse og Udvikling, at de bibelske Skrifter i Reglen ikke ere forfattede paa den Tid, de skildre, at Sagnet altsaa har faaet Lejlighed til at blomstre og brede sig om Begivenhederne, inden Beretningen om dem er bleven nedskreven, saa det er vanskeligt, tit umuligt at naa ind til dens egentlige Kærne. Det er endvidere gennem indre Kendetegn godtgjort, at de bibelske Forfattere langt fra at staa som ædruelige Historieskrivere i Reglen have været betagne af en enkelt, som oftest religiøs Ide, i Kraft af hvilken, hvor dyb og vidtrækkende den end kan have været, den ydre Virkeligheds Kendsgerninger tit ere blevne omsmeltede i den personlige Begejstrings Flamme. Fortælle Barnet Miraklerne som historisk fastslaaede Begivenheder, paa samme Maade som man f. Eks. kan fortælle om det stockholmske Blodbad (se Biskop Monrads Artikkel i „Fædrelandets“ Nr. 32, 1876) kan selv den troende ikke; det historiske Bevis for dem er bristet.

For den troende har denne historiske Usikkerhed ligeoverfor Miraklet imidlertid intet at sige. „Thi hvis han antog det i Kraft af noget Bevis, var han i Færd med at opgive Troen. Kommer det nogen Sinde saa vidt, saa vil den troende altid have nogen Skyld, dersom han selv har inviteret og begyndt med at spille Vantroen Sejren i Haanden ved selv at ville bevise.“ Disse Søren Kierkegaards Ord (Afsluttende Efterskrift S. 18) styre lige løs paa, hvad der giver Troen paa Miraklet Sandhed i den troende Personlighed. Og det er da den Selvopgivelsens Lidenskab, med hvilken et Menneskehjærte i Fortvivelse over sig selv, over sine brudte Kræfter og sit besmittede Indhold griber Mod-

sætningen til alt det, hvori det hidtil har set sine naturlige Støtter — Modsætningen til det Tankeliv, der ikke har formaaet at løse Menneskelivets Gaade, Modsætningen til den u naturlige Viljekraft, hvis Sum er: „det gode, som jeg vil, det gør jeg ikke; men det onde, som jeg ikke vil, det gør jeg“ (Rom. VII, 19), Modsætningen til de rent menneskelige Følelser, der kom og svandt —, saa det i al denne Fortabthed fastholder Miraklet som den eneste Frelse, der udefra kommer Mennesket i Møde for at gribes af dets Tro og i sin Strid med Livets naturlige Love netop staar som en Trøst og Udvej. Men en saadan Tro kræver derfor en dyb, inderlig personlig Udvikling som sin Forudsætning, en Brydekamp, i hvilken et Menneskes Evner og Kræfter har udfoldet sig i deres højeste Styrke kun for at besejres, en Livserfaring, for hvilken Menneskets eget Væsen viste sig som en bristende Boble og dets eneste Opgave at tage Afsked med Livet og dø bort fra sig selv; først naar da, i Følelsen af et indre Under, Bruddet paa én Gang er fastholdt og dog igen helet, kan Troen paa det udvortes Under lysnes i Kuld og Køn og blive til Alvor; ellers er den kun en Drøm eller en Tankeløshed. Saaledes vil det staa for den troende, selv om den ikketroende opfatter, hvad der er foregaaet i den troendes Indre, paa en anden Maade, og begge vil de give Troen paa Miraklet dens Grundlag i noget rent personligt, i alt Fald forsaavidt som den troende har Protestantismens religiøse Princip til Udgangspunkt.

Men et Barn har ikke saaledes optaget Livets Indhold i sig, har ikke faaet sine Kræfter saaledes øvede og prøvede, at det kan trænge til Miraklet som den eneste virksomme Forklaring. Barnet, for hvilket Li-

vets lukte Bog langsomt aabner sig og bliver til en Billedbog, hvis uendelig rige Indhold det Blad for Blad maa fæste Øjet paa, saa det af Travlhed ikke faar Tid til andet, Barnet, hvis ubevidste Opgave det er at rodfæstes i Livets naturlige Forhold og Følelser, eftersom de ere den eneste Livsluft, i hvilken det kan trække Vejret sundt og let og vokse sig Kræfter til, er altfor optaget af denne Indhøstning fra højre og venstre, altfor sysselsat med at binde sine sammensankede Erfaringer i et Neg af klare Forestillinger, til at det samtidig skulde kunne føle hele dette sit Arbejdes Forfængelighed; hvad Miraklet fornægter, er jo netop, hvad Barnet helt og fuldt lever i og for. En personlig, af dets eget indre Liv krævet Tro paa Miraklet kan Barnet ikke have; med andre Ord, det kan kun træde i et usandt, tillært Forhold til det, et Andenhaandsforhold, der paa dette Omraade er uberettiget. At ville gøre et Barn mirakkeltroende for Alvor vil sige det samme som at ville gøre det til en, rigtig forstaaet, udlevet Personlighed, før det endnu har levet, det samme som at ville naa sit Maal ved at springe Betingelserne for dets Opnaaelse over. Og hvis man ret har forstaaet, hvad det er, man vil, kan man fra selve Troens Standpunt aldrig direkte ville indpode Mirakkeltroen i et Barn, siden ingen naturlig Vej, men altid kun et Spring og et Brud fører til denne Tro som en personlig tilegnet Aandsmagt. Den eneste Maade, hvorpaa den troende kan handle i Overensstemmelse med sine egne Tanker, er at lægge en rig og fyldig Grund i Barnet af rent naturlige Indtryk, for at det saa, naar Livet har modnet det, kan samle al denne sin Rigdom i ét Blik og én Følelse, der siger, at det alt dog kun er et Intet med Fortvivlelsen til sin inderste Frugt. Men

det maa man være taalmodig og tillidsfuld nok til at vente paa og ikke i Utide ville føre et Væsen hen, hvor det ikke hører hjemme. Bestandig maa man huske paa: udvortes givet foreligger Miraklet ikke, det bliver først til igennem noget indvortes oplevet, hvis det bliver til.

IV.

Der staar endnu ét Hensyn tilbage. Det er en Lov for al Undervisning, at man maa knytte de nye Forestillinger, der skal meddeles, sammen med dem, som allerede i Forvejen findes i Bevidstheden, at man maa drage alt det ubekendte, som skal erkendes, hen til det, der gennem Erfaringen er blevet noget bekendt. Barnet har forstaaet de ny Kendsgerninger, det staar overfor, naar det i dem har set allerede prøvede og tilegnede Forestillinger gentage sig i nye Former. Hvor saaledes Adam og Eva i Angst skjuler sig for Vorherre, efter at have overtraadt hans Befaling, der vil Barnet let kunne forstaa Begivenheden, fordi det sikkert paa én eller anden Maade har oplevet noget tilsvarende hos sig selv; Fortællingens Indhold giver kun dets egen tidligere Erfaring, omsat i en poetisk anskuelig Form. Og saaledes med alle de bibelske Fortællinger, forsaavidt de udtrykke rent naturlige Erfaringer fra Menneskelivet. Men forsaavidt som de gøre Miraklet, den paa et Lovbrud hvilende Kendsgerning, gældende, hvor findes saa i Barnets Liv de Erfaringer, der kunne danne Baggrunden? Barnet har intet set og intet oplevet af den Art. Det hører i en bibelsk Fortælling om en talende Slange eller et talende Æsel; en anden Gang hører det om en Økse, der svømmer paa Vandet, en tredje

Gang om en Stok, der bliver til en Slange; hvor skal det finde nogen Tilknytning for saadanne Begivenheder uden i Fantasien, som let og villig aabner sig for dem og indlemmer dem i sin Æventyrverden, medens dets Forstand, efterhaanden som ogsaa den vinder Kraft gennem dets Erfaringer, tager mere og mere Anstød af dem, hvis man ikke enten paa hvilken som helst Maade bortforklarer dem eller vænner Barnets Forstand til paa et vist Omraade at lægge sig til Hvile og lukke sine Øjne, noget, der har sin store Fare for dets hele sunde Udvikling. Fra sit eget Liv kender Barnet aldeles intet, der svarer til Miraklet, det har ingen som helst Kreds af Virkelighedsindtryk, blandt hvilke det kan optage det. Der vil indvendes herimod fra den troendes Side, at Virkeligheden ikke er saa mirakkel-forladt, at Miraklet langt fra at være uddød lever et lige saa kraftigt Liv nu som i den bibelske Histories Dage; i Bønnens Genfødsel af Mennesket foregaar et saadant Under, hvori det guddommelige griber det menneskelige og skaber noget nyt i det; i Daaben og Nadveren stiger Gud endnu ned paa Jorden til Mennesket for at løfte det op til sig ad en Vej, der intet har med Menneskelivets rent naturlige Kræfter at gøre. Men det gælder ogsaa om disse Mirakler, hvad der i det foregaaende er fremhævet om Miraklet overhovedet, de foreligge kun for den, hvis Personlighed har kastet sig over i Troen, medens den ikketroende giver dem en ganske anden, psykologisk Forklaring, og for Barnets Bevidsthed ere de ikke endnu blevne til, Barnet føler kun sit Forhold til sin egen Daab gennem andres Autoritet, og i dets Bøn hersker kun den samme barnlige Tillids- og Afhængighedsfølelse, med hvilken det træder den voksnes rent menneskelige Kærlighed i Møde.

V.

Drøftet blandt Teologer vil den her udviklede Opfattelse ikke kunne udgaa at møde Modstand i mange forskellige Henseender. En Grundindvending er den: „Naar du frakender Barnet den rette Modtagelighed for Miraklet og kun tilkender det den falske Fantasimodtagelighed derfor, saa er det, fordi du, hvor meget du saa taler om at trække Grænser de rigtige Steder, har glemmt en aldeles afgørende Grænse, den mellem døbte og udøbte Børn. Hvad der gælder for de sidste, gælder ikke for de første; thi Daaben har jo netop lagt den nye Natur ind i Barnet, hvis Indhold er Miraklet, og ved hvilken Barnet træder i religiøs Forbindelse med Miraklet, et Forhold, som det udøbte Barn ganske vist maa gøre Afkald paa.“ Man kan til Svar herpaa ikke andet end spørge: Hvoraf véd du det? Véd du det i Kraft af noget som helst andet end en Tro, der er din rent personlige Ejendom, men uden Spor af Beviskraft for den, der ikke tror som du? Forstaar du ikke, at man nødig maa lægge en Overbevisning, der staar udenfor enhver almen Begrundelse, i Vægtskaalen, naar man skal drøfte et alment Spørgsmaal? Har du sammenlignet døbte og udøbte Børn, der ere opvoksede under selvsamme Vilkaar, og fundet anden Forskel paa dem end den, i hvilken det enkelte Menneskes særlige Præg træder frem? Har du virkelig fundet større Beredvillighed og en mere ægte Modtagelighed hos de døbte? Jeg tvivler derpaa. Din Dom i den Henseende er vist Frugt af en blot Teori, som Virkeligheden ikke har godkendt. Men det er farligt at leve paa saadanne Teorier, de blænde tit éns Øje, saa det ser som gennem farvet Glas eller omformer Kendsgerninger, til de passe

Teorien. Lad heller Børn være Børn, og stil dem i Forhold til Indtryk, de kan fordøje. Husk paa — er det ikke Rasmus Nielsens? gyldne Ord: „Al ligefrem Tro paa Biblen er Overtro.“ Men Børn kan aldrig drive det videre end til ligefrem Tro. Desuden er jo efter Bibelens Fremstilling et sandt personligt Forhold til Miraklet ingenlunde væsentlig betinget af Daaben, hele det gamle Testamente er jo Bevis derpaa, og naar udenfor Damaskus Underet slaar ned i Paulus' Sjæl, saa gaar jo heller ikke der nogen Daab forud for Tilegnelsen.

En anden Indvending, som dog knytter sig mere til selve Menneskenaturen, peger paa Samvittigheden som det aandelige punctum saliens, i hvis Vækst Troen paa Miraklet nødvendigvis maa udfolde sig. Men er Samvittigheden da en saadan teoretisk dogmatiserende Magt i Mennesket, er den andet end det ureflekterede Udtryk for, om der er personlig Sandhed i dets Liv eller ikke? Samvittigheden forholder sig jo ikke én Gang for alle enten bekræftende eller benægtende til nogen som helst bestemt Livsforklaring, saa lidt som den i og for sig godkender eller underkender nogen bestemt Handlemaade. Handlinger, der i Nutiden vilde vække Rædsel og Afsky, træde i Fortiden op som Samvittighedskrav, uden at man har Ret til at fraskrive disse personlig Sandhed. Tag f. Eks. Inkquisitionens Virksomhed. Har nogen Ret til i den ikke at se bekymrede Samvittigheders Nødhjælp, for hvilke de flammende Baal blive en Skærsild, der renser den dødsdømtes Sjæl? Eller tænk paa Israelitternes Erobringskrig i Kanaan, hvor det staar som en højeste guddommeligt Fordring, altsaa som en Samvittighedssag, at udrydde de overvundne Folkeslag, gamle og unge, ammende Mødre og diende Børn. Og paa samme Maade skifter

Samvittighedens teoretiske Indhold med de skiftende Tider og Personer. Jøder og Kristne, Katolikker og Protestanter, luthersk ortodokse og Grundtvigianere, alle føle de sig gennem deres Samvittigheds klare Til-sagn i Besiddelse af et Pant paa deres Tro. Og naar nu Rationalisten kommer og paaberaaber sig sin Samvittighed imod Miraklet, kan man saa mere vise ham bort som en uberettiget end den, der paa Bunden af sin Samvittighed har fundet Miraklet og deri en Fyldestgørelse for sin dybeste Trang? Ad den Vej lader intet sig altsaa afgøre. Tingen er, at man saa let kommer til at slaa de uvilkaarlige Følelser, ens Udvikling har fyldt én med, fast som alt Livs nødvendige Betingelser og gøre de Former, hvori indre Anlæg og ydre Forhold har støbt ens eget Sjælemalm, til de eneste Former, hvori Malmet ikke ødelægges af Slagger. Paavirkninger, hvis Betydning er at være Opdragelsesmidler, der i Tidens Fylde har udspillet deres Rolle, komme let til at staa som Skranker, ud over hvilke hverken Blikket eller Hjærtet naar. Det er derfor en Øjenforblændelse, naar man tror i sin Samvittighed at have fundet den hele Tilværelses Love; hvad man har fundet, er kun én selv, saaledes som historiske og personlige Udviklingsvilkaar have udpræget én. Men sæt nu ogsaa, at Samvittigheden ikke kunde slippe sit Krav paa Miraklet, er man derfor kommen de bestemte bibelske Mirakler nærmere? Kan f. Eks. et saadant Mirakkel, som at Gud med to Ledsagere besøgte Abraham og var hans Gæst, faa nogensomhelst anden Betydning for én end den mytiske, d. v. s. sindbilledlig poetiske og for saa vidt i religiøs Henseende upersonlige, selv om ogsaa den paa sin Vis kan tilegnes? Ikke at tale om de i endnu langt højere Grad udvortes Mirakler, som

f. Eks. alle Moses. Den mirakkelkrævende Samvittighed kan aldrig føre videre end til Muligheden, aldrig til Virkeligheden af dem. Der vil intet Svar kunne gives, naar man spørger den troende: Hvad siger din Samvittighed om Bileams talende Æsel? fordi man i dybeste Forstand slet ikke personlig kan faa Haand i Hanke med slige Mirakler. Saa brister altsaa Grunden under éns Fødder, naar Samvittigheden skal være Maalestok for Miraklet, og man faar ingen Ret til at kaste Miraklet ind i Barnets Liv paa et saa skrøbeligt Grundlag.

Det er ganske rigtigt, indvendes der saa maaske paany, til Biblen kommer man ikke saadan ene og alene ud fra sin Personlighed; men derfor staar man jo heller ikke ene, man staar jo midt i en Menighed, en Kirke, hvis enstemmige Vidnesbyrd slaa en Sikkerhedskreds om Bibelen, Derfor kommer det ikke an paa, at den enkelte i hvert Øjeblik er i Stand til levende at fastholde hele Bibelens Indhold, og den norske Digter havde Ret til paa Spørgsmaalet om, hvor meget af Bibelen han troede paa, at svare: „Jeg véd saamænd ikke; til sine Tider tror jeg mere, til andre Tider mindre.“ Men hvad det kommer an paa, er at forholde sig til Bibelen paa Grundlag af Menighedens gennem alle Tider virksomme Vidnesbyrd; thi hvad Menigheden gennem alle Tider har levet paa, det kan ikke være usandt. — Det er her ikke Stedet til at gaa ind paa, hvorvidt Kirken til alle Tider virkelig paa alle Punkter har staaet ens ligeoverfor Bibelen, lige saa lidt Stedet til at paavise den store Fare, der ligger i saaledes at bygge paa Autoriteten og Traditionen; den katolske Kirkes Historie har noksom ført Beviset for, at denne Fare ikke er en blot Indbildning.

Lad os kun fastholde, at et personlig religiøst Forhold til Kirken heller ikke er et givet, ligefremt Forhold, som man allerede fra Fødselen af faar til Vuggegave. Kirken fortolker sig selv som andet og mere end et blot og bart menneskeligt Samfund; den træder hvert af sine Medlemmer i Møde som den, der er bygget paa et Under, og som den, der har sit Liv og sin Kraft i Underet; den er Hjerteskuddet paa Miraklets store Moderstamme, skærmet ved Guddommens særlige mirakuløse Varetagt, og bærer i sine Sakramenter de mirakuløse Frugter, i hvilke Guddommen sænker sig ned i Menneskelivet. Men saa bliver det ogsaa kun ved en i Forvejen tilegnet Tro paa Miraklet, at Kirken kan blive et saadant levende Guddomsord til den enkelte. Kirken kan ikke være Bevis for det Mirakkel, for hvilket man allerede maa have fundet Beviset hos sig selv, naar man skal tillægge Kirken den Betydning, som den gør Fordring paa. Der staar i det danske Aandslivs Historie en stor Skikkelse, sammensat som faa og dog samtidig enkelt som faa, hvis Virksomhed fra først til sidst mere end nogen andens er gaaet ud paa at sondre og klare Livets forskellige Omraader, en Tænker, der opdragen i Kirkens Skød og gennemaaudet af den lidenskabeligste Pietet for det nedarvede dog satte sit Livs Stolthed i Opdagelsen af en eneste religiøs Grundbestemmelse: „den enkelte“, en Grundbestemmelse, der omstyrtende al Autoritet bryder med al Tradition og lægger Vejen til Kirken gennem Personligheden. Det er Søren Kierkegaard. Ham behøver man blot i Tavshed at pege paa, hver Gang Kirken opstilles som den, hvis Myndighed som højere Instans er givet umiddelbart med dens Tilværelse. Men naar Menighedstanken saaledes suger sin Kraft

af det personlige Livs selvstændige religiøse Udvikling, saa havne vi her i den samme Opfattelse som tidligere, i Hævdelsen af, at man ligeoverfor Barnet ingen Ret har til at gøre Kirkens Mirakeltro gældende, før det selv, som moden Personlighed, er traadt i Forhold til Kirken. Hvad der saa indtræder, bliver dets egen Sag.

Bibelgranskning.

Tilskueren 1890.

A. C. Larsen: De fem Mosebøger. En Vejledning til historisk-kritisk Bibellæsning. Kbh. 1890.

Det er den bekendte fire religiøse Forfatter Theodorus, som, efter at han under sit borgerlige Navn har skrevet om Fremtidens Religion, nu — ligeledes uden Maske — har givet sig i Lag med Fortidens Religion og til syvende og sidst vel i begge Tilfælde egentlig har tænkt paa at gribe ind i Nutidens Religion. En gammel Modstander af ham, Pastor Frederik Jungersen, har i „Danskeren“ for Maj 1890 straks raabt Vagt i Gevær paa Menighedens Vegne. „Det er en Indbildning,“ siger han, „at man kan gaa fordomsfrit til Skriftens Læsning.. Enten kommer man igennem Menigheden : med en Fordom for denne, eller udenom Menigheden : med en Fordom imod den .. Menighedens Fordom hedder Tro, Kritikkens Vantro .. Al Kritik er selvfølgelig ikke vantro, og muligt er det, at ogsaa den vantro Kritik kan skaffe et og andet frem, som Menigheden kan have Brug for; men den Kritik, som her er Tale om, røber tydelig nok sit Udspring, og af det Træ skal Menigheden ikke vente sig gode Frugter.“ Det staar noget dunkelt hen, hvorfor netop

det A. C. Larsenske Træ bærer saa giftige Frugter. Den ene Side, hvortil Pastor Jungersens „foreløbige Bemærkninger“ indskrænker sig, indeholder ingen Antydninger deraf. Indtil videre er det da vistnok det rigtigste at slaa sig til Ro ved den Indrømmelse, at ogsaa den „vantro“ Kritik muligvis kan være Menigheden til nogen Gavn (ikke at tale om de mange, der staa udenfor Menighedens Tankegang) og ved Haabet om, at Pastor Jungersens korte Bulle maa være Forløber for en Forhandling, der gør Hr. A. C. Larsens Spaadom til Skamme, naar han i Indledningen til sin Bog siger: „Om den danske Kirkes teologiske Professorer og gejstlige véd vi jo alle af Erfaring, at de ikke ville forhandle med anderledes tænkende, og man maa indrømme dem, at de vistnok ikke kunne indlade sig derpaa, efterdi de ved deres Embedstiltrædelse have aflagt et Løfte, som forpligter dem til at forsage fordomsfri Overvejelser og til uden Knurren at fastholde de Synsmaader, som de fik i Arv fra deres Forgængere.“

I.

I øvrigt er det en Misforstaaelse, at Skriftet særlig skulde være en Opgørelse af Mellemværendet mellem Tro og Vantro. Det er et Forsøg paa at vise, hvad kritisk Metode og metodisk Kritik vil sige paa et historisk Omraade. Det er for saa vidt kun et Skridt fremad paa den Vej, som den danske Historiegranskning allerede er slaaet ind paa i Hans Grams Dage. Blandt Nutidshistorikere har A. C. Larsen bl. a. saadanne Forgængere som C. Paludan-Müller og Joh. Steenstrup i deres kritiske Undersøgelser af Saxo. Hvad

her er gjort for den danske Historieskrivnings Vedkommende, er i „De fem Mosebøger“ forsøgt overfor den jødiske. Særlig danner Paludan-Müllers skarpsindige Kunst, idet han tegner et Billede af den Tilblivelses-historie, Saxos store Værk sandsynligvis har haft, et slaaende Sidestykke til den Fremgangsmaade, der har ledet til Hypotesen om de bibelske Skrifters Rækkefølge og indbyrdes Forhold. Forskellen er blot, at Hypotesen om Saxo er undfangen i Paludan-Müllers egen Hjerne, medens A. C. Larsen bygger paa udenlandske Videnskabsmænds, særlig Tyskeren Wellhausens, Opfattelse. Er allerede Wellhausens Fremstilling i en for hans Landsmænd sjælden Grad klar og anskuelig, saa har hans danske Efterfølger endnu yderligere lagt Æmnet tilrette for den store Læsekreds, de Lægfolk, der overhovedet har boglige og aandelige Interesser. Hans Bog kræver hos sin Læser ingen som helst lærde Forudsætninger, men kun det Taalmod, der ikke giver fortabt, fordi Vejen gaar gennem en Rigdom af Enkeltheder, der maa fastholdes og sammenstilles, for at Resultater kan naas og et Overblik vindes. „De fem Mosebøger“ fortsætter da en hjemmefødt videnskabelig Tradition — den, om hvis Banebryder Gram Paludan-Müller siger: „Han har alene været bevæget af det Spørgsmaal: Hvad er Sandhed i Fortidens Overlevering? hvorledes og hvor finder jeg den? Dette har ført ham til en Kritik af Historiens Kilder, en Kritik, der utvivlsomt er det eneste faste Fundament for historiske Fremstillinger. Dette er Mandens udødelige Fortjeneste.“ Men samtidig lukker Larsen i sin Bog op for Æmner, det arbejdende Europa allerede mange Menneskealdre igennem har prøvet sine Kræfter paa, men som vi danske hidtil næsten helt har ladet ligge, hvor mange

Betingelser vi end gennem vor Historiegransknings Fortid har haft for at tage dem op.

Fremgangsmaaden, den historiske Kritiker anvender, svarer til Naturvidenskabsmandens, som for hvert Skridt, han gaar, støtter sig til grundig lagttagelse. Han lægger det historiske Dokument for sig og afviser foreløbigt alt andet. Saa samler han sin Opmærksomhed om Læsningen, søger at lade hver Tanke og hvert Udtryk præge sig i hans Bevidsthed saa at sige med fotografisk Tydelighed og sammenholder saa sine lagttagelser af Enkeltheder og Egenheder for at finde den indre Sammenhæng, der forbinder dem til en Enhed, eller de Uoverensstemmelser, der stille dem i Modsætning til hverandre. Finder han Forskelle og Modsigelser, skiller han dem, der kan have deres Oprindelse i et enkelt Menneskes Fejlsyn, fra dem, der med Nødvendighed pege paa forskellige Kildespring, og forfølger saa disses Løb gennem Skriftet. Vises han derved ud over dettes egne Grænser, søger han i samtidige eller ældre Kilder efter Sporene af de Strømninger, han har fundet, og naar da omsider — eller naar ikke — til at forstaa, hvorledes det kritiske Dokument, han undersøger, har faaet sit brogede Udseende.

Saaledes sidder Paludan-Müller med Saxo foran sig, og for hans kritiske Sporsans er det paafaldende, at den gamle Historiefortællers Fremstilling samler sig — for en stor Del i højst livlige Enkeltskildringer uden indre Sammenhæng eller Fællesplan — om Absalon som Kriger og Statsmand og Kong Valdemars Ven fra det Øjeblik, han er bleven Roskildebisp, til han vies som Erkebiskop i Lund. Mangen Gang er Fortællingen her saa omstændelig, som om den ikke blot hidrørte fra et Øjeblik, men endogsaa var nedskreven under det

endnu friske Indtryk af det oplevede; af og til er en Scene flydt med ind, som slet ikke kan forsvare sin Plads ved sin historiske Betydning. Hvorledes lader dette sig forklare? Og saa dukker den Gisning op i Paludan-Müller, at Saxo oprindelig har forfattet dette Afsnit af sit Skrift som et Slags Dagbog, han har ført, da han som Absalons Klerk kom til at følge ham paa hans Rejser og Krigstog og den unge Skriver, varmhjærtet og skrivelysten og færdig i Latinen som han var, straks efter en heltemodig eller sejrrig Kamp følte sig kaldet til at føre den i Pennen for at bevare Mindet om den. Idet disse Optegnelser har udvidet sig sammen med Begivenhederne og er komne Absalon for Øje, er ganske naturligt Tanken om at gøre en Helhed ud af dem opstaaet, støttet i sin Gennemførelse ved mundtlige Oplysninger fra Absalon og andre. Taler ikke alle Symptomer for, at „Absalonspartiet“ i Saxos 14de Bog er blevet til paa denne Maade, før der endnu forelaa nogen som helst Plan om en fuldstændig Danmarkshistorie? Og yderligere sammenstiller Paludan-Müller sine Iagttagelser: den større Ro og Ligelighed i 15de og 16de Bog stemmer med, at Saxo her har kunnet fortsætte Fortællingen om sin Samtid med mere sammenhængende historisk Fremstilling til Formaal fra Begyndelsen af; Svend Aagesen, Saxos samtidige, meddeler, at Saxo agter at skrive Svend Estridsøns og hans Sønners Historie (d. v. s. Saxos 11te, 12te og 13de Bog), det maa da være gjort efter det Tidspunkt, hvor Svend Aagesens Skrift, ligesom Saxos, slutter af, 1187; endelig stadfæste Saxos Ytringer i hans Værks Fortale, at det er Oldtiden, dens Sagn og dens Sange, han senest har beskæftiget sig med; og saa afgjort som det er, at Indtrykket af hans 1ste Bog ikke melder om en

begyndende Forfatters sproglige Usikkerhed, men — ligesom af de sidste — om en Mesters modne Stilkunst, saa sikkert er det, at 9de og 10de Bog, hvori han fylder Rummet mellem Sagntiden og den historiske Tid, bære Vidne om en Oldings trætte og svækkede Kræfter.

Det ser saaledes ud, som om de enkelte Bøgers Rækkefølge, ordnet efter Tiden for deres Affattelse, vilde være en ganske anden end den, de har faaet i det færdige Værk. Saalænge alle Kendemærker, indre og ydre, pege i den Retning og ingen i modsat, vil sikkert denne Hypotese, der forklarer saa meget hidtil uforklaret og ikke medfører nye Gaader, blive staaende som den Løsning, al Sandsynlighed anbefaler som den rette.

II.

Granskningen af de fem Mosebøger er gaaet en ganske tilsvarende Vej. Den samvittighedsfulde Læsning, for hvilken selv den ringeste Enkelthed ikke er uden Betydning, har efterhaanden opdaget saa det ene, saa det andet Tegn paa, at man ikke her stod overfor et oprindeligt og helstøbt Værk, udmejslet af en enkelt Haand fra Begyndelsen til Enden, med Præget af én Tankegangs allestedsnærværende Herredømme, men snarere overfor en Række Arbejder, blandt hvilke de sidste muligvis var de første og de første de sidste, naar alle Mærker nøje iagttoges, og hvis Modsigelser og Forskelligheder blive forklarlige, naar man gaar ud fra, at forskellige Sagn og Beretninger ere optagne deri Side om Side, mangen Gang næsten som et Slags sammenstykket Mosaik, hvis enkelte Dele igen kan pilles fra hinanden.

Saaledes er det f. Eks. paafaldende, at der allerede om Menneskets Skabelse findes to forskellige Beretninger i 1ste Mosebogs 1ste og 2det Kapitel. Paa første Sted slutter det storladne Billede af Jordens Tilblivelseshistorie med Menneskets Tilblivelse paa den sjette Dag, efter at Lyset er skilt fra Mørket, Himlen hvælvet over Jorden, Landet dukket frem af Havet og Planter groede op, Dag skilt fra Nat, Havdyr og Fugle, vilde Dyr, Kvæg og Kryb mylret frem: „Og Elohim saa, at det var godt. Og Elohim sagde: Lader os gøre et Menneske i vort Billede, efter vor Lignelse. Og Elohim skabte Mennesket i sit Billede . .; Mand og Kvinde skabte han dem. Og Elohim velsignede dem, og Elohim sagde til dem: Vorder frugtbare og mangfoldige og opfylder Jorden og gør eder den underdanig.“ Saa hvilede Elohim den syvende Dag paa sin fuldbyrdede Gerning. „Dette er Himlens og Jordens Historie, da de skabtes.“

Men i 2det Kapitel tages Æmnet saa op paany. Jorden er til, men der vokser endnu ingen Urter og Buske paa den, fordi der ikke er faldet Regn, og der findes endnu ingen Mennesker. Saa stiger en Damp op af Jorden og falder ned som Regn, „og Elohim Jahve dannede Mennesket af Støv af Jorden og blæste Livets Aande i hans Næse. . . Og Elohim Jahve plantede en Have udi Eden mod Østen og satte der Mennesket, hvilket han havde gjort.“ Saa lod han Træer vokse op af Jorden, og i Bevidstheden om, at det ikke er godt for Mennesket at være ene, frembragte han derefter de vilde Dyr og Fuglene under Himlen (det er en fejl Oversættelse, naar den autoriserede danske Bibel siger, at han „havde gjort“ dem, der staar: „gjorde“ dem); men i dem fandt Mennesket ingen Hjælp, som kunde

være hos det. „Da lod Elohim Jahve falde en dyb Søvn paa Adam og han sov; og han tog et af hans Ribben og lukkede med Kød i Stedet derfor. Og Elohim Jahve byggede af det Ribben, som han havde taget af Mennesket, en Mandinde og ledte hende til Adam. Da sagde Adam: Denne Gang er det Ben af mine Ben og Kød af mit Kød; denne skal kaldes Mandinde, thi denne er tagen af Manden.“

At de to Fortællinger ere rundne af forskellige Kilder, kan der ikke være Tvivl om. Ikke blot kaldes Gud ikke med samme Navn i dem begge, men Rækkefølgen i Skabelseshistorien er jo forskellig, og efter en og samme Tradition vilde Kønnene ikke kunne være skabte baade samtidig og efter hinanden, ikke kunne have faaet det Hverv at opfylde Jorden baade som en Velsignelse paa Livets første Dag og som en Forbandedelse efter Udjagelsen af Edens Have.

III.

Ere Beretningerne her givne hver for sig, den ene efter den anden, saa ere til andre Tider Traditionerne saaledes sammenarbejdede, at de møjsommelig maa skilles ud fra hinanden næsten Sætning for Sætning, et Arbejde, som dog ogsaa lønner sig, forsaavidt som der af én Fortælling, fuld af modsigende Enkeltheder, dem, der fra først af har vakt Kritikken, fremkommer Fortællinger, som hver for sig er afsluttet og sammenhængende. Dette gælder saaledes Syndflodsfortællingen. Efter at Kritikken har gjort sin Gerning, har Sagnet delt sig i to, af hvilke hvert meddeler Begivenheden paa sin Maade. I det første forkynder Elohim Noah, at alt levendes Undergang er besluttet af ham, fordi

Jorden er bleven fuld af Uret. Noah selv byder han gøre sig en Ark af Fyrretræ, inddelt i Rum og beget uden- og indentil, 300 Alen lang, 50 Alen bred og 30 Alen høj, med en Lysaabning foroven af en Alens Vidde og en Dør paa Siden og med et nederste, et mellemste og et øverste Dæk. Naar han fører Vandfloden over Jorden, skal Noah efter den Pagt, Elohim har oprettet med ham, gaa ind i Arken med sine Sønner, sin Hustru, sine Sønners Hustruer og af alt levende et Par, Han og Hun, af hver Art. Og da Noah var 600 Aar gammel, kom Flodens Vande over Jorden. Paa den 17de Dag i den anden Maaned brast alle det store Urhavs Kildeaabninger, og Himlens Sluser aabnedes. Netop paa denne Dag gik Noah ind i Arken. Og Vandet tog til og steg højt paa Jorden, og Arken flød paa Vandets Overflade. Da døde alt hvad der rører sig paa Jorden, Fugle og tamme Dyr og vilde Dyr og alt Jordens vrimlende Kryb og alle Mennesker. Og Vandet voksede over Jorden 150 Dage. Og Elohim kom Noah i Hu og lod en Vind fare hen over Jorden, og Vandene faldt, og Urhavets Kildeaabninger stoppedes og Himlens Sluser. Og Vandet formindskedes efter 150 Dages Forløb. Og paa den 17de Dag i den 7de Maaned standsede Arken paa Ararats Bjerge. Og Vandet tog gradvis af; paa den 1ste Dag i den 10de Maaned saa man Bjærgenes Toppe. I Noahs 601ste Aar, paa den 1ste Dag i den 1ste Maaned, var Vandet tørret bort fra Jorden. Og paa den 27de Dag i den 2den Maaned var Jorden bleven tør. Og Elohim talede til Noah og bød ham gaa ud af Arken med sin Hustru, sine Sønner og sine Sønners Hustruer og alt, hvad der var hos ham i Arken af Fugle og af firfødgede Dyr og af Kryb, „og de skal vrimle paa Jorden og være frugt-

bare og mangfoldige paa Jorden“. Da gik Noah ud, og Elohim velsignede Noah og hans Sønner og sagde til dem: „Vorder frugtbare og mangfoldige og opfylder Jorden“. Denne Beretning er dannet af 1. Mosebog, 6. Kap. 6.—13 V.; 7. Kap. 6. V., 11. V., 13.—16. V., 18.—21. V. og 24. V.; 8. Kap. 1.—2. V. første Halvdel, 3. V. anden Halvdel—5. V., 13. V. første Halvdel, 14.—19. V. og 9. Kap. 1. Vers.

Ind og ud imellem disse Vers slynger saa den anden Beretning sig saalunde: Jahve sagde til Noah: Gaa du og dit hele Hus ind i Arken, thi hvad dig angaar, saa har jeg set, at du er retfærdig for mig i denne Slægt. Af alt rent Kvæg skal du tage dig 7 Par, Han og Hun, men af det, som er urent, 1 Par, Han og Hun. Thi om endnu 7 Dage vil jeg lade det regne paa Jorden 40 Dage og 40 Nætter og udslette af Jorden ethvert Væsen, som jeg har skabt. Og efter 7 Dage kom Flodens Vande over Jorden. Og der var Regn paa Jorden 40 Dage og 40 Nætter. Og Jahve lukkede til efter Noah, og Vandet steg og løftede Arken, mens alt, i hvis Næse der var Livsaande, døde Jorden over. Og efter 40 Dages Forløb aabnede Noah Vinduet paa Arken og sendte Ravnene ud, der fløj hid og did, indtil Vandet var tørret bort fra Jorden. Da sendte han Duen ud for at se, om Vandet var faldet. Men Duen vendte tilbage til ham i Arken, thi Vandet stod endnu over hele Jorden. Og han ventede 7 Dage endnu, saa udsendte han atter Duen. Og den kom tilbage til ham ved Aftenstid og havde et friskt Olivenblad i sit Næb. Og han ventede 7 Dage endnu og sendte saa atter Duen ud, men da vendte den ikke tilbage til ham. Saa tog Noah Dækket af Arken og saa, at Jordens Overflade var bleven tør. Han byggede Jahve et Alter og

ofrede af alle rene Dyr og Fugle et Brændoffer paa Alteret. Og Jahve lugtede den behagelige Lugt og Jahve sagde i sit Hjærte: Jeg vil for Fremtiden ikke mere forbande Jorden for Menneskets Skyld, thi Menneskets Hjærtes Tanke er ond fra Ungdommen af, og jeg vil ikke mere ihjelslaa alt levende, saaledes som jeg har gjort. Fra nu af skal, saalænge Jorden staar, Sæd og Høst, Kulde og Hede, Sommer og Vinter, Dag og Nat aldrig aflade. (7. Kap. 1.—5. V., 7.—10. V., 12. V., 16. V. sidste Halvdel—17. V., 22.—23. V.; 8. Kap. 3. V. første Halvdel, 6.—12. V., 13. V. sidste Halvdel, 20.—22. Vers.)

Naar det ogsaa her er lykkedes at fremdrage, som to Helheder, de Sagnformer, i hvilke Fortællingens uopløselige Modsigelser forvandles til naturlige, i Sagnets dobbelte Vækst grundede Forskelligheder og dens besynderlige Gentagelser blive til Vidnesbyrd om, at de to Traditioner mere ere indflettede i hinanden paa udvortes Maade end organisk sammenarbejdede, saa er det for det første, som i Skabelseshistorien, det skiftende Navn paa Gud, der har vist Vej og Fortællingen igennem skilt „Elohistens“ Beretning ud fra „Jahvistens“, eller „Præstekrønnikens“ fra „Folkekrønnikens“, som A. C. Larsen kalder dem. Hertil knytter sig saa en forskellig Sprogbrug ogsaa paa andre Omraader, som i de hebraiske Udtryk for Han og Hun eller for Arkens Vindue. Men det mest iøjnefaldende Skel drage de reelle Modsigelser: Elohim befaler Noah at tage 1 Par med sig i Arken af alt levende, Jahve befaler ham at dele Dyrene efter de „rene“ og de „urene“ og tage 1 Par af de sidste, men 7 af de første; „af Fuglene 1 Par,“ siger Elohim, „af Himlens Fugle 7 Par,“ siger Jahve. Hos Elohisten bryder Uvejret løs samme Dag,

Noah er gaaet ind i Arken, hos Jahvisten varer det endnu 7 Dage derefter, inden Flodens Vande komme. Hos Elohisten stiger Vandet i 150 Dage, hos Jahvisten i 40 Dage, før det igen falder. Endnu ved Fortællingens Afslutning lægger den forskellige Opfattelse sig for Dagen: Elohisten slutter med Regnbuen som et Pagtens Tegn mellem Elohim og alt levende paa Jorden; Jahvisten med Noahs Brændoffer til Jahve af alle rene Dyr og Fugle. Og idet Udskillelsen har fundet Sted, viser det sig, at de livlige, novellistiske Træk, f. Eks. Udsendelsen af Ravn og Due, høre hjemme hos Jahvisten, i „Folkekrøniken“, ligesom i Skabelseshistorien Fortællingerne om Edens Have og om Kain og Abel, medens Elohisten, „Præstekrøniken“, mere samler sig om skematiske Inddelinger, Tids- og Talbestemmelser.

IV.

Hvis klare Resultater ere et Bevis for Rigtigheden af den Fremgangsmaade, hvorved de ere udvundne, saa vil det være paa sin Plads endnu at anføre et Par Eksempler paa, hvorledes Bibelkritikken efter de samme Principper — forenet Hensyn til Fremstillingens Form og Indhold, Sammenstilling af sproglige Egenheder, af meddelte Kendsgerninger og af bærende Grundtanker — har skilt sammenførte Strømme ud fra hverandre og paavist hvers oprindelige Løb.

Iste Mosebogs Fortælling om Patriarken Jakobs Flugt fra hans Barndomshjem lider af en underlig uklar Dobbeltthed; snart er det Moderen, der sender ham bort, snart Faderen, snart sker det af religiøse Hensyn, snart af Frygt for hans Liv. Hvor naturligt og klart bliver derimod ikke det hele, naar Fortællingen deles i følgende to:

- 1) Esau var 40 Aar gammel, og han tog til Hustru Judith, en Datter af Hetitten Beeri, og Basmath, en Datter af Hetitten Elon, og de gjorde baade Isak og Rebekka Hjærtesorg. Saa sagde Rebekka til Isak: „Jeg er ked af mit Liv for disse Hets Døtres Skyld! Tog Jakob sig ogsaa en Hustru af Hets Døtre, hvad var da Livet for mig!“ Saa kaldte Isak paa Jakob, velsignede ham og gav ham den Befaling: „Du maa ikke tage en Hustru af Kanaans Døtre! Gør dig færdig, drag til Paddan Aram til din Morfader Bethuels Hus og tag dig derfra en Hustru af din Morbroder Labans Døtre.“ Saa sendte Isak Jakob bort, og han drog til Paddan Aram til Syreren Laban, Bethuels Søn. (26. Kap. 34. V.; 27. Kap. 46 V.—28. Kap. 5. V.)
- 2) Esau hadede Jakob for den Velsignelse, hans Fader havde lyst over ham, og han sagde i sit Hjærte: „Den Tid kommer snart, at vi skal sørge over min Fader, og saa vil jeg slaa min Broder Jakob ihjel!“ Rebekka spurgte disse Ord af hendes ældste Søn Esau, og hun sendte Bud og kaldte sin yngste Søn Jakob til sig og sagde til ham: „Se, din Broder Esau vil hævne sig paa dig ved at slaa dig ihjel; men hør nu efter mit Ord, min Søn, staa op, flygt til min Broder Laban til Haran, og du skal blive nogen Tid hos ham, indtil din Broders Hefthighed lægger sig og han faar glemt, hvad du har gjort imod ham; saa vil jeg sende Bud og hente dig derfra.“ Saa udvandrede Jakob fra Beersaba og drog til Haran. (27. K. 41.—45. V.; 28. Kap. 10 V.)

Ogsaa her er Stilen med til at drage de skillende Linjer, særlig det hebraiske Navn Paddan Aram for Mesopotamien og de Formler, i hvilke Isak velsigner sin Søn ved Afskeden.

Med lignende Sikkerhed er man i Stand til at opløse Beretningen om Overgangen over det røde Hav i dens to i Aand og Opfattelse noget forskellige Grundbestanddele. Den ene Fortælling giver et Billede af den gudbeaandede Folkeførers overnaturlige Herredømme over Naturkræfterne; den lyder saaledes:

- 1) Ægypterne forfulgte Israels Børn og naaede dem, da de havde lejret sig ved Havet, alle Faraos Vognheste og hans

Ryttere og hans Hær. Og Israels Børn raabte til Jahve. Og Jahve sagde til Mose: „Hvi vil du raabe til mig? Sig til Israels Børn, at de skulle drage frem. Og opløft du din Stav og udræk din Haand over Havet og skil det ad, og Israels Børn skulle gaa midt igennem Havet paa det tørre. Og jeg, se, jeg vil forhærde Ægypternes Hjærte, at de skulle forfølge eder; saa vil jeg forherlige mig paa Faraos, paa hans Vogne og paa hans Ryttere. Og Ægypterne skulle fornemme, at jeg er Jahve.“ Og Mose udrakte sin Haand over Havet, og Vandene skiltes ad. Og Israels Børn gik midt igennem Havet paa det tørre, og Vandet var dem en Mur paa deres højre og paa deres venstre Side. Og Ægypterne forfulgte dem og droge efter dem, alle Faraos Heste, hans Vogne og hans Ryttere, til midt i Havet. Da sagde Jahve til Mose: „Udræk din Haand over Havet, og Vandene skulle falde tilbage over Ægypterne, over deres Vogne og deres Ryttere.“ Saa rakte Mose sin Haand over Havet, og Vandet kom igen og skjulte i hele Faraos Hær Vogne og Ryttere, som vare komne efter dem i Havet; der blev end ikke én tilovers af dem. Men Israels Børn vare gangne paa det tørre midt igennem Havet, og Vandet havde været dem en Mur paa deres højre og paa deres venstre Side. (2. Mosebog 14. K. 8.—9. V., 10. V. anden Halvdel, 15.—18. V., 21.—23. V., 26.—27. V. første Halvdel, 28.—29. V.)

Den anden Fortælling lægger en Hovedvægt paa Begivenhedens naturlige Aarsager og lyder saaledes:

- 2) Og det blev Kongen af Ægypten tilkendegivet, at Folket flyede. Saa lod han spænde for sin Vogn og tog sit Folk med sig. Og han tog seks Hundrede udvalgte Vogne og alle Vogne i Ægypten og Hovedsmændene over dem alle. Og Faraos nærmede sig; og Israels Børn opløftede deres Øjne og se, Ægypterne droge efter dem; da frygtede de saare. Og de sagde til Mose: „Mon der ikke var Grave i Ægypten, siden du tog os ud til at dø i Ørken? Hvi gjorde du os dette, at du førte os ud af Ægypten? Er det ej det Ord, som vi taledes til dig i Ægypten, sigende: Lad os fra os, vi ville tjene Ægypterne; thi det er bedre at tjene Ægypterne end at dø i Ørken?“ Da sagde Mose til Folket: „Frygter ikke, bliver staaende og ser Jahves Frelse, som han skal vise eder i Dag; thi disse Ægyptere, som I se i

Dag, dem skulle I ikke i al Evighed se mere herefter. Jahve skal stride for eder, og I skulle tie.“ Da drog den Guds Engel, som gik foran Israels Hær, afsted og drog bag dem, og Skystøtten drog fra deres Ansigt og stod bag dem. Og den kom imellem Ægypternes Hær og Israels Hær, og den var Sky og Mørke [for hine], men oplyste Natten [for disse]; og den ene kom ikke til den anden den ganske Nat. Og Jahve lod Havet fare bort ved et stærkt Østenvejr den ganske Nat og gjorde Havet som det tørre. Og det skete, der Morgenvagten kom, da saa Jahve i Ildens og Skyens Støtte til Ægypternes Hær og forfærdede Ægypternes Hær. Og han stødte Hjulene af deres Vogne og lod dem rykke frem med Besvær; da sagde Ægypterne: „Jeg maa fly for Israel; thi Jahve strider for dem imod Ægypterne.“ Og Havet kom igen mod Morgenens, i sit sædvanlige Leje, og Ægypterne flyede imod det; saa styrtede Jahve Ægypterne midt i Havet. Saa frelste Jahve Israel den samme Dag af Ægypternes Haand, og Israel saa Ægypterne ligge døde ved Havets Bred. (2. Mosebog 14. K. 5.—7. V., 10. V. første Halvdel, 11.—14. V., 19.—20. V., 24.—25. V., 27. V. anden Halvdel, 30. V.)

V.

Endnu staar Bibelgranskningen foran halvgjort Ger-ning; men saa meget er allerede naaet, at Kritikkens Berettigelse og Nødvendighed ikke længer kan afvises. Det mystiske Skær, der tidligere har dækket Mosebøgernes Tilblivelse, har maattet vige for en Forklaring, efter hvilken de vise sig at være blevne til paa ganske samme Maade som andre historiske Oversigtsværker, kun med Egenskaber, der tyde paa, at Historieskrivningen endnu var i sin Barndom, da der lagdes sidste Haand paa Værket for at gøre det til en Helhed. I vore Dage vilde man drage Skel mellem sine Kilder efter Alderen og — saaledes som Madvig overfor Klasikerhaandskrifterne — søge gennem kritisk Sammenligning at faa tegnet deres Stamtræ. Idet man saa'

bort fra de yngre, der i lige Linje nedstammede fra forhaandenværende ældre og derfor ikke frembød nogen selvstændig Værdi, vilde man dernæst sammenstille de ældre og oprindeligere Kilder og veje deres Troværdighed, forsaaviddt der fandtes uforenelige Modsætninger mellem dem. Kunde ingen Sandsynlighedsberegning afgøre Sagen, vilde man endelig meddele de forskellige Beretninger uden Tilsløring af Forskellen og saaviddt mulig paavise, hvad Kredse og Tider de skrev sig fra og hvad Farve der derved naturlig maatte være paa trykt dem. Men det er ikke den Fremgangsmaade, de endelige Redaktører af Mosebøgerne har brugt.

Hvad de har haft liggende for sig af historisk Materiale, har de ikke sorteret efter Alder og historisk Værdi, men vævet sammen, snart paa rent mekanisk og tilfældig Maade, snart ledede af en bestemt Tendens. Ældgamle Dokumenter ere komne til at gaa i ét med Aarhundreder yngre Beretninger, modstridende Sagn-dannelser, samtidig fastholdte, slaa Krøller og Knuder paa Fortællingens Traad, folkelige og præstelige Synspunkter løbe forstyrrende imellem hverandre, den skrivendes Stade lægger hans egen Tids Konturer og Kolorit hen over Billedet af længst forsvundne Dage: paa utallige Steder brister og revner Fremstillingens Enhed og historiske Grund. Men ligesom det har været muligt ved mangen Enkeltfortælling at grave dens forskelligartede Bestanddele ud hver for sig og derved faa den indre Modsigelse hævet, har det ogsaa vist sig muligt at levendegøre de vekslende Standpunkter og Samfundstilstande, der komme til Orde i Mosebøgernes forskellige Afsnit, og derved nærmere at bestemme disses historiske Plads.

Saaledes skriver Forfatteren af 5te Mosebog ud fra

en Tid med jævne Forhold, med et religiøst Folkeliv, hvor Festerne foruden den ugentlige Sabbat er tre om Aaret: Paaske, Pinse og Løvsalsfest, der alle tre fejres i taknemlig Glæde, den første over et historisk Minde: Udgangen af Ægypten, de to sidste over Høsten, der er bragt i Hus. Det er en Festglæde, der skal omfatte alle, Husets Herre, hans Søn og hans Datter, men ogsaa hans Tjener og hans Tjenestepige og hvem der som Gæst er indenfor hans Døre: Levitten, den fremmede, Enken og den faderløse; alle skal de være glade, „kun være glade“, i Følelsen af, at Jahve fremdeles vil vel-signe dem og deres Hænders Gerning. Ingen maa møde tomhændet til Festen, men frivilligt skal hver ofre som han har Evne til. Præsterne — Levitterne — bo spredt om i Befolkningen, de stilles i Klasse med Enker og faderløse, leve af en fattig Part i Ofrene: Boven, Kæberne og Kallunet af det ofrede Dyr, en Kurvfuld af Jordens Førstegrøde, og henvises derfor til hver Mands Omsorg: „Levitten, som er indenfor dine Porte, maa du ikke forlade, thi han har ikke Lod eller Arv med dig“; ved Festen skal man lade ham „komme, spise og blive mæt“. Der er endnu ingen gejstlig Magtfylde, ingen Ypperstepræst, intet Tabernakel, men der tales om Profeter af Folkets Midte, i hvis Mund Jahve har lagt sine Ord og som derfor optræde i hans Navn med Krav paa at høres og lydes. Et verdsligt Kongedømme staar som en godkendt Fremtidsmulighed, blot at Kongen skal vælges blandt selve Folket og tarvelig i Sæder ikke maa holde mange Heste eller have mange Koner eller mange Rigdomme.

Helt andre Forhold danne Baggrunden for de fore-gaaende Mosebøger. 3dje Mosebog kender foruden de nævnte Fester tillige Forsoningsfesten, Festernes Fest,

der skal staa som „en evig Lov“ – saa betydningsfuld, at enhver, der ikke fejrer den paa rette Maade, skal „udryddes af sit Folk“. 4de Mosebog paabyder et dagligt Brændoffer, Morgen og Aften. Og Ofrene paa Festdagene ere her ikke længer glade Sjæles frivillige Gaver efter hvers Evne, men Son- og Skyldofre, der ere satte i System og nøje fastslaaede i alle deres Enkeltheder: to unge Okser, én Vædder og syv Vædderlam, dertil tre Tiendele af et Maal Hvedemel sprængt med Olje og et halvt Maal Vin til hver Okse, to Tiendele og en Tredjedel til hver Vædder, en Tiendedel og en Fjerdedel til hvert Lam; ved Løvsalsfesten endog Brændofre 8 Dage i Træk (af $13 + 12 + 11 + 10 + 9 + 8 + 7 + 1$ Okse; 2 Væddere daglig de 7 Dage, 1 den 8nde; 14 Vædderlam daglig de 7 Dage, 7 den 8nde, alt med tilhørende Mad- og Drikoffer). „I skal passe paa at bringe mig min Offergave, som er mit Brød til mine Ildofre, til en velbehagelig Lugt for mig paa de bestemte Tider,“ siger Jahve gennem Mose til Israels Børn. Der findes en Præstestand med uhyre Indtægter: det førstefødte af alt, Mennesker og Kvæg, hører Præsterne til, dog at Menneskers førstefødte løskøbes for en bestemt Sum; Tiende af „Jordens Sæd og Træers Frugt, stort Kvæg og smaat Kvæg“ har Levitterne Krav paa – det er for hver fem Gange saa meget som en almindelig Lægmand havde at leve af; 48 Stæder skulle gives dem i Eje, med et Overdrev omkring hver paa 2000 Alen fra Byens fire Hjørner, til Græsning for deres Hjorder. Der er en højhellig Stand af egentlige Præster, Aarons Efterkommere; de øvrige Levitter gaa kun disse til Haande og maa end ikke røre Pagtens Ark, hvis de ikke vil dø. I Spidsen for Præsterne staar en Ypperstepræst, den eneste, der – én

Gang om Aaret, paa Forsoningsdagen — maa gaa ind i det allerhelligste for at „gøre Forligelse for sig og sit Hus og for hele Israels Menighed“. Hans prægtige Dragt er hans Magts og hans Værdigheds Sindbillede; den straalende af Farver: Guld, blaa Uld, Purpur, Skarlagen og hvid Bomuld kunstig vævet i hinanden, omslynget af Guldklæder og Guldringe, Guldbjælder og Granatæbler, foran paa Brystet Karneol, Topas og Smaragd, Karfunkel, Safir og Diamant, Opal, Agat og Amethyst, Turkis, Sardonyks og Jaspis, 3 og 3 i Rad, i Guldindfatning med de tolv Stammers Navne indgravede. Og i samme Pragt skildrer 2den Mosebog Tabernaklet — Helligdommen, i hvilken Jahve vil bo blandt Israels Børn —, ogsaa det rejses af hvid Bomuld, blaa Uld, Purpur og Skarlagen med udskaaret Arbejde i Guld, Sølv og Kobber, vingebrede Keruber i drevet Guld, Skaale og Fade og Kander — et Centner purt Guld blot til den seksarmede Lysestage og dens Tilbehør. Alt har fast Form og bestemt Maal, er planlagt og paabudt ved Befaling fra oven, men savner det friske Præg af Vækst i Bunden, som 5te Mosebog frembyder. Festerne og Præsterne, Ypperstepræsten og Tabernaklet, det er alt et Billede af gennemført Organisation, anerkendt Magt og rodfæstet Rigdom, af saadanne Tilstande, hvori en Udvikling afsluttes og stivner.

VI.

Der synes da ikke at kunne være Tvivl om, at Kærnen i 5te Mosebog maa være bleven til længe forud for de andre Mosebøger. Kan den nu skrive sig fra Mose, kan den være forfattet, inden Israelitterne havde fæstet Bo i Kanaan?

Det hedder blandt de Krigslove, der forkyndes i 20. Kapitel: „Hver Mand, som har bygget et nyt Hus og ikke indviet det, maa gaa tilbage til sit Hus, for at han ikke skal falde i Slaget og en anden Mand indvie det; hver Mand, som har plantet en Vingaard og ikke nydt de første Frugter af den, maa gaa tilbage til sit Hus, for at han ikke skal falde i Slaget og en anden Mand skal nyde dens første Frugter; og hver Mand, som har trolovet sig en Hustru, men endnu ikke taget hende, maa gaa tilbage til sit Hus for at han ikke skal falde i Slaget og en anden Mand tage hende.“ Men disse Bestemmelser passe ikke paa et Folk, der endnu er paa Vandring og først skal til at erobre det Land, hvor Husene skal bygges og Vingaardene plantes; de tale om Tider, da alt forlængst er kommen til Ro i faste Tilstande. Og maa det ikke være Tider, hvor i det mindste de ti Stammer af Folket allerede ere bortførte i Landflygtighed, for at det — som i 29. Kap. — kan siges: „Derfor er Jahves Vrede optændt imod dette Land, saa at han har ført al den Forbandelse over det, som er skreven i denne Bog, og Jahve har oprykket dem af deres Land i Vrede og i Hastighed og i stor Fortørnelse og bortkastet dem til et andet Land, som det ses paa denne Dag.“ Som i et langt Perspektiv kastes Blikket tilbage til Moses Dage, naar det ved Skriftets Slutning lyder: „Men der opstod ikke mere en Profet i Israel som Mose, hvem Jahve havde kendt Ansigt til Ansigt.“ Mose er, da 5te Bog skrives, vokset op til saa overnaturlig en Skikkelse, at han, idet han forkynder Pagten med Jahve, kan sige: „I staa i Dag alle for Jahves, eders Guds, Ansigt: eders Stamfyrster, eders Ældste, eders Øverster, hver Menigmand i Israel, eders Smaabørn, eders Hustruer, den fremmede, som er

midt i din Lejr, dine Brændehuggere og Vanddragere.“ Kun en Fantasi, der arbejder i Sagnets Fjærnhed fra Virkeligheden og higer efter i det Billede, den udkaster, at se et stort religiøst Sindbillede, kan forestille sig en enkelt Mand, selv nok saa vældig en Profet, talende paa én Gang til et helt Folk.

Men skulde man ikke kunne komme Skriftets Historie paa endnu nærmere Hold?

Aar 621 i Kong Josias' 18de Aar skete i Følge 2den Kongernes Bog 22. Kap. den mærkelige Begivenhed, at Ypperstepræsten Hilkia fandt en Bog, „Lovens Bog“ eller „Pagtens Bog“, i det jerusalemske Tempel. Den blev læst for Kongen, der blev saa betaget deraf, at han sønderrev sine Klæder, samlede alle de ældste i Riget om sig, drog op i Templet med dem og dér læste den fundne Bog højt for Folket. Derpaa lod han alle de Billeder og Redskaber, der hørte Baal, Astarte og hele Himlens Hær til, føre ud af Templet og opbrænde udenfor Byen; Afgudsstøtterne paa Højene rundt om i Landet væltede han og nedbrød Altrene, omhuggede Offerlundene og slagtede deres Præster eller flyttede dem til Jerusalem, udryddede Spaakvinder og Tegnudlæggere, tilintetgjorde Husguder og Afgudsbilleder og holdt saa med det hele Folk en Paaske i Jerusalem, som den var foreskrevet i Bogen og som den ikke var fejret siden Dommernes Dage. — Nu er det, Bibelkritikerne mene, at Bogen, som ved den Lejlighed kom frem og som gav Stødet til et saa kraftigt Forsøg paa en Reform af Gudsdyrkelsen, netop i det væsentlige var den, vi nu kalde 5te Mosebog. Denne er ikke større end at den paa én Gang kunde læses op fra Ende til anden, som det siges, at Kongen gjorde, hvilket vilde været umuligt, hvis det fundne Skrift havde

omfattet alle 5 Mosebøger. Og Kongens Handlinger efter Læsningen stemme netop med og begrænse sig til Befalinger, 5te Mosebogs Kærneafsnit udstede. „I skulle ødelægge alle de Steder, hvor Hedningerne have tjent deres Guder, paa de høje Bjerge og paa Højene og under alle grønne Træer, og I skulle nedbryde deres Altre og sønderslaa deres Støtter og opbrænde deres Astartebilleder med Ild og omhugge deres Guders ud-skaarne Billeder og udrydde deres Navn,“ hedder det i 12. Kap. „Der maa ikke findes nogen hos dig, som giver sig af med Spaavæsen, med at øve Trolddom, at mane, være Sandsiger og gøre Spørgsmaal til afdøde,“ siger 18. Kap. Præsternes Overflytning til Jerusalem og Paaskens Festligholdelse dér svarer til Befalingen: „Paa det Sted, som Jahve udvælger i en af dine Stammer, dér skal du ofre dit Brændoffer og dér skal du gøre alt, hvad jeg byder dig,“ og endelig giver 5te Mosebogs 16. Kap. en udførlig Redegørelse for, hvorledes Paasken skal fejres „paa det Sted, din Gud vil udvælge til der at lade sit Navn bo“.

Ere nu disse Gisninger rigtige, er der altsaa Dele af Skriftet, som ikke kan være blevne til før Israels Riges Undergang i Aaret 722, andre Dele, som ikke kan være blevne senere til end Aar 621. Og skulde det være saa, at den Velsignelse, som i 33. Kap. lyses over Juda: „Hør, Jahve, Judas Røst, og lad ham komme til sit Folk, med sine Hænder strider han for det!“ er møntet paa Tider, da Juda Riges Befolkning delvis var ført til fremmed Land af sine Fjender, saa passer det kun paa Tidsrummet mellem 599 og 588, i hvilket saa dette Tillæg til 5te Mosebog maatte være forfattet.

VII.

Der findes blandt danske Skolebøger en mærkelig lille Bog: „Tillæg til de bibelhistoriske Lærebøger. Til Bibelkundskabs Fremme. Ved H. V. Bohr, Præst til Olsker og Allinge. København 1862.“ Det mærkelige ved den er, at den historisk-kritiske Granskning af de bibelske Skrifter i den findes godkendt og Resultater af den forelagt for Skoledisciple af en Præst i Folkekirken. „Det er klart,“ staar der i den om Mosebøgerne, „at dette Værk ikke er af én Støbning, men sammenføjet af tidligere Skrifter, som ere gengivne med saa stor Troskab, at ikke blot den disse Skrifter særegne Opfattelsesmaade af Begivenhederne, men ogsaa de dem ejendommelige Udtryk ere at genkende. Det er først ved Antagelse af saadanne tidligere til Grund liggende Skrifter, at vi ere i Stand til at forklare os, hvorledes der om nogle Begivenheder kan findes en dobbelt Beretning, der indeholder Gentagelser eller endog Modsigelser, der staa uopløste ved Siden af hinanden. Vi have altsaa her sammenslyngede i hinanden flere Skrifter, rimeligvis fra forskellige Tider, men om Tiden for Affattelsen af disse Skrifter er det naturligvis endnu vanskeligere at have nogen Mening end om den sidste Bearbejdelse; dog synes der alle Vegne at fremtræde Kendskab til sildigere Tider, saa at vel vanskeligt noget af Værkerne er affattet før Samuels og Sauls Tid. Der er altsaa i Følge denne Antagelse hengaaet et Tidsrum af flere Hundrede Aar imellem Begivenhederne selv og deres Optegnelse i disse til Grund liggende Skrifter.“

Forfatterens Formaal med den lille Bog var at lære Skolens Disciple at finde sig tilrette i den bibelske Histories Kilder og gennem en Betragtning af de historiske

Bøgers Tilblivelse mulig „klare og fjærne nogle af de Tvivl om Fortællingernes Paalidelighed, som saa ofte opstaa hos den ældre Discipel“. I „Fædrelandet“ anbefalede den af den senere Forstander for Jonstrup Seminarium, V. Driebein, som imod den gammeldags Ortodoksi og Inspirationslære betonedede, „at det ikke er nogen ret Maade at ære Gud paa ved enhver Lejlighed at fremdrage Skriftens Guddommelighed som et *Asylum ignorantie*“; men i „Evangelisk Ugeskrift“ gik en anonym gejstlig Kritiker alvorlig løs paa Bibelkritikken med den for Lægmandstænkere selvmodsigende Paa-stand: „Den har udviklet et betydningsfuldt Fremskridt i videnskabelig Forskning, men dette har været forbundet med et umaadeligt Tilbageskridt i religiøs og historisk Sandhed.“ Særlig anker han over, at Bibelkritikkens formentlige Resultater ere optagne i en Skolebog, og giver desaarsag sin Kritik Overskriften: „Et pædagogisk Misgreb“. „I Steden for at vove den Risiko, som er forbunden med at sætte nye Lapper paa et gammelt Klædebon,“ siger han, „maa det for Skolen være nok i de herhen hørende Spørgsmaal ganske simpelt at holde sig til den kirkelige Tradition, som fra Tid til Tid viser sig paany at være ganske rigtig og i Stand til at udholde Kritikkkens Storme.“ Bogens Forfatter kæmper som en Mand for sin Mening. „Jeg er aldeles forvisset om,“ svarer han, „at det intet Misgreb er, naar jeg har fremstillet mine Anskuelser om det sagnagtige i mange Beretninger, navnlig fra den ældste Tid, og i Forbindelse dermed om Kildernes sildige Affattelse; jeg vilde ikke have kunnet foredrage den bibelske Historie, hvis jeg havde ladet saadanne Spørgsmaal uberørte. Det er netop saaledes, at Tvivlene begynde at finde Indgang i Disciplenes Sind; en eller anden vid-

underlig Begivenhed vækker deres Forbavselse og fremkalder Ønsket om en Forklaring, og indlader man sig ikke paa deres Spørgsmaal, men lader deres Tvivl raade sig selv, saa ville disse let vende sig mod hele den bibelske Historie, og den hellige Skrift bliver dem maa-ske tilsidst en Æventyrets og Løgnens Bog i Steden for Livets og Sandhedens . . . Jeg véd ikke, om en Lærer af de reneste ortodokse Anskuelser indlader sig med Disciplene om saadanne Spørgsmaal, om han har Mod til at gøre sin naive Opfattelse gældende og bogstavelig binder Samsons Styrke til hans Haar, lader Bileams Æsel have Aabenbaringer, giver Slangen i Paradiset Fodder og Mæle og docerer en Kosmogoni efter første Mosebog, idet han i det hele taget opstiller en særegen Lov for Bevarelsen af den hellige Historie; men saa meget tør jeg sige, at han saaledes ikke vil virke til synderlig Velsignelse paa dette Sted, og at faa Skolebestyrere ville finde sig i, at man benytter sin Stilling som Religionslærer til at mistænkeliggøre og muligt nedbryde, hvad der forøvrigt i Skolen læres om Naturen og Historien.“ — „Dristige Ord,“ udbryder hans Modstander, „der indeholde en mærkelig Forudsætning om Skolebestyrerne, en Tanke, der ikke vilde være disse i Almindelighed baade lærde og praktiske og meget dannede Mænd værdig. Skulde disse Mænd, hvis Opgave det er at forestaa de lærde Skoler med et upartisk Overblik, ikke forstaa, at ethvert Undervisningsfag maa følge sin egen Natur?“ — Lad gaa, svarer Forfatteren, men saa glemmer De jo besynderligt nok, „at det netop maa betragtes som et Overgreb, naar Religionslæreren ikke indskrænker sig til Trosspørgsmaal og Salighedsanliggender, men vil ved den hellige Skrift afpæle Vejen for al anden Kundskab.“ Saadanne

Brydninger kunde der for 27 Aar siden finde Sted mellem Præster i Folkekirken. Paa ét Punkt understreger den geistlige Anonym Sagens Rækkevidde stærkere end hans Modstander, idet han spørger: „Skal Biblens utvetydige Beretninger om Aabenbaringsundere forsvinde ved Undervisningen for den dannede Ungdom af Hensyn til hvad der i de lærde Skoler læres om Naturen og Historien, imedens dog ingen har været betænkt paa at lade den forsvinde i Almueskolen?“ Blot at en senere Tid sikkert vil drage den Konsekvens, for hvis Skyld han mener, man heller ikke bør gøre det første Skridt.

VIII.

Den lille Bog blev som en Svale, der ikke gjorde Sommer og snart igen fløj ud af Skolestuen. Men jo mere det historiske Synspunkt for Biblens Tilblivelse gennemføres, des mere vil Spørgsmaalet ogsaa blive en Sag, der ikke kan holdes ude fra Skolen. Ogsaa A. C. Larsen minder derom i Indledningen til sit Skrift. Fordi „Israels Historie“ hos os anvendes til Sjæleføde for alle Landets Børn under deres Opvækst som det Grundlag, hvorpaa deres religiøse og moralske Anskuelse opføres, saa henvender han sin Bog særlig til Lærerstanden; det er ham „utænkeligt andet end at der i denne Stand findes Mennesker, hos hvem af og til en Følelse af uløselige Modsigelser er brudt frem, saa at det vil være dem kært at hengive sig til en uforbeholden Drøftelse, der kaster Lys over, hvad de lærte i Seminarierne“. Der mærkes ganske vist paa Overfladen ikke meget til en saadan Bevægelse i Lærerstanden, men dog kunde fornylig en ung modig Lærer paa et stort offentligt

Skolemøde aabent udtale som sit Indtryk af Tilstandene, at Lærerne i Danmark vel var „religiøse, men ikke konfessionelle“. Og en tilstedeværende Præst, som overrasket erklærede, at han ikke før havde hørt den Paastand fremsætte, indrømmede, at han maatte lade staa hen, om den ikke dog var sand.

Den endelige Løsning for Skolens Vedkommende vil ikke være den at udelukke det rige Stof, de bibelske Fortællinger indeholde, fra Undervisningen, men at lade dem virke i Kraft af deres naturlige Indhold paa samme Maade som andre historiske og digteriske Livsbilleder og Sagn; Sandheden i dem forringes næppe i Virkning ved at drages ned paa Jorden og ind under det store Slægtskab, hvori alle menneskelige Forhold ere knyttede til hinanden.

Juni 1890.

Lærerens Stilling i og udenfor Skolen.

Foredrag ved et offentligt pædagogisk Møde den 14. Septbr. 1883.

Efter stenografisk Gengivelse.

I.

Det er en Begivenhed i Skoleverdenen, der har foranlediget dette Møde, og det er en pædagogisk Forhandling, vi skulle føre i Aften, lad os fastholde det som Udgangspunkt. Den Gang Dr. Pingel i Sommer fik sin Afsked som Overlærer ved Metropolitanskolen, mistede Skolen en Lærer, til hvem 150 forhenværende Elever, d. v. s. de kompetenteste Dommere, en Lærer kan have, i de Dage, han forlod Skolen, bl. a. henvendte følgende Ord — en Henvendelse, som den Gang ikke blev offentliggjort, fordi man ikke vilde demonstrere, men kun overlevere Historien et Vidnesbyrd om, hvad Dr. Pingel havde været for sine Disciple:

„Lige siden vi traadte i Disciplenes Forhold til Dem, har det været saa, at hvor der var Tale om en Lærers uegennyttige Hengivelse til sit Kald og Begejstring for alt, hvad Menneskelivet rummer af stort og ædelt, der er Mindet om Deres Virksomhed altid traadt frem for os som et levende og vækkende Forbillede. Lærerens Op-gave kan være tung og trættende at løse, men altid

have vi følt, hvorledes De har haft den sjældne Evne: gennem Forholdet til den Ungdom, der var betroet Deres Vejledning, at holde Dem selv ung, og gennem den mangesidige Dannelse, De ved deres bestandig vaagne Trang til Kundskab har tilegnet Dem, at lade Deres Elever føle Kundskabens befriende Magt og Værd for Personlighedens Udvikling. Ligesom de Timer, vi have tilbragt sammen med Dem, i vor tidligste Ungdom, under Skolens vekslende Færd, stod for os som Timer, indviede til en sand og ægte Syslen med Arbejdet i Videnskabens Forgaard, saaledes mene vi ikke at kunne slutte denne vor Henvendelse til Dem med noget værdigere Ønske, end at Danmarks lærde Skole aldrig maa savne Lærere, der som De forstaa at gennemtrænge deres Elever med Følelsen af, at Skolen og dens Gerning har et vægtigt Ord at sige, naar det gælder om at forberede de unge til et Liv, ført i Aand og personlig Sandhed.“

Ind i dette Disciplenes Kor klinger der ligelydende Stemmer fra anden Side, deriblandt Udtalelser fra den Rektor, under hvem Dr. Pingel fik sin Afsked. I officielle Skrivelser skildrer han ham som „en Mand med eminente Kundskaber og fortrinlig Lærerbegavelse, og hvis Undervisning virker i høj Grad vækkende paa Disciplene,“ fordi „han har sjældne Gaver til at fængsle og gøre sig afholdt af sine Disciple“. Der hersker da kun én Mening om, hvad Dr. Pingel har været for Skolen i sin daglige Virksomhed der. Men hans Betydning for Skolen er ikke udtømt dermed. Den offentlige Skole med sin Stilling som en af Samfundet stadfæstet Institution, oprettet og organiseret fra oven, som den er, staar i Fare for at stivne i de givne Former og miste det Friskhedens og Oprindelighedens Præg, som

er Sjælen i al Undervisning. Det er da til dens eget Tarv, naar den rummer Kræfter, der forstaa at puste til det Støv, der kan have samlet sig, og viske Opgavens enkelte, simple Grundtræk rene, forstaa at gøre det med Begejstringens Varme, med den Ild, der fænger — til Modsigelse eller Tilslutning. En saadan Mand, der paa én Gang repræsenterede Skolens pædagogiske Samvittighed og forstod at tage dens Virksomhed op til fornyet Drøftelse og tale, saa han blev hørt, var netop Dr. Pingel.

Og ét endnu. Den lærde Skole, der arbejder med en lille udvalgt Kreds af Befolkningens Børn, og arbejder med Æmner, der ligge Folkets daglige Tanker og Sysler fjærnt, kan let komme til at staa i en skæbnesvanger Afstand fra Befolkningen i det store og brede, som en Stat i Staten, der ikke ret forstaas og derfor ikke støttes af dem, som staa udenfor den. Det er da heldigt for den, om den indenfor sine egne Mure har Mænd, hos hvem Følelsen af denne Fare er levende og som have Vilje og Evne til at bygge en Bro mellem den lærde Skoles aristokratiske Samfund og de demokratiske Lag udenom den, som danne Baggrunden for Løsningen af Skolens Opgave. En saadan Mand var Dr. Pingel netop ogsaa. Alsidig opdragende i Forholdet til sine Disciple, vækkende i Forholdet til Skolemænd, støttende og styrkende i Skolens Forhold til Befolkningen, det var hans Hædersmærker som Lærer. Jeg kan tænke mig, at det har været med blødende Hjærte, Undervisningsministeren har underskrevet hans Afskedigelse og hans Rektor modtaget Budskabet derom. Den lærde Skole har ikke mange Lærere af den Værdi at miste; idet en saadan Lærer afskediges, rammes den hele Lærerstand. Naar saa mange sjældne Egenskaber

ikke ere i Stand til at sikre en Lærers Stilling, hvorledes skal det saa gaa med andre, der ikke naa saa højt op?

En Fordel kan dog denne Begivenhed have for os Lærere. Den kan vække os til at gøre os selv Rede for Grænserne for vor Pligt og vor Ret; den kan opfordre os til at drøfte de Tanker, der under Forhandlingerne om Afskedigelsen ere komne frem fra de forskellige Sider, og til at vælge blandt dem, hvad vi maa hævde som vor ufravigelige Overbevisning. Og naar det nu viser sig, at Sagen har udviklet sig gennem en hel Række af Misforstaaelser, hvilende paa en mangelfuld pædagogisk Opfattelse, saa kan den maaske ogsaa faa sin store og glædelige Betydning ved at give Stødet til, at skæve Anskuelser blive retledede og uklare Standpunkter klarede.

II.

Lærerne ved de lærde Skoler kunne i visse Maader ikke siges at være heldig stillede, og det har haft den Virkning, at en egentlig Lærerstand med en fælles Bevidsthed om Standens Forpligtelser og Opgaver, en sammenarbejdet Korporation, i hvilken alle med fuld Bevidsthed solidarisk tjene den samme Sag, ikke har udviklet sig blandt den lærde Skoles Lærere i Danmark. Hver enkelt Lærer arbejder i Hovedsagen med de Kræfter, der staa til hans Raadighed, gennem det daglige Samliv med sine nærmeste Omgivelser; men der er i Skolens Organisation intet, som skaber et naturligt Organ for Lærerne og deres pædagogiske og personlige Interesser. Der staar vistnok i en Forordning af 1809, paa hvilken den lærde Skole endnu i det

væsentlige er grundlagt, at der maanedlig ved de lærde Skoler skal holdes Lærermøder under Rektors Ledelse; men de Genstande, som Loven henlægger til Behandling ved disse Møder, vedrøre udelukkende Undervisningen og dens daglige Smaakrav og synes ikke i mindste Maade at staa i Forbindelse med den Opgave at være Organ for selve Lærernes Interesser. Forfatningen ved vore Skoler er i Virkeligheden monarkisk; forsaavidt som der er Tale om nogen Indflydelse fra Lærerforsamlingens Side, saa er den i ethvert Tilfælde udelukkende at ligne med de raadgivende Stænders; der er ingen som helst Forpligtelse for Rektoren til at underordne sig under den samlede Lærerforsamlings Opfattelse, og der er intet som helst Tilsyn fra oven med, hvad der foregaar ved saadanne Lærermøder, og hvilke Meninger der komme til Udtalelse. Der synes alt-saa i den Retning at savnes noget ved de lærde Skoler, og det turde maaske være en Fremtidsopgave at drage Lærernes selvstændige Deltagelse i Løsningen af Skolens Opgave noget mere frem, at bevæge sig langsomt fra den rent monarkiske Forfatning hen imod en mere demokratisk Ordning.

Men naar Forholdet er saaledes, vil der jo tilfalde dem, der naturlig maa staa som Repræsentanter for Skolen, en saa meget større Forpligtelse til ogsaa at føle sig som Organ for Lærerne. Imidlertid synes denne Tanke ikke at være kommen til klar Bevidsthed efter de i denne Sag førte Forhandlinger at dømme; thi der er i dem ikke noget som helst Indtryk af, at man har ment at burde sikre den, der er stillet ene, ved at gøre sig til Organ for de Betragtninger, der kunne være naturlige fra hans Synspunkt. Der synes at være en Forglemmelse fra Ministeriets Side i den Retning, for-

saavidt det udelukkende har affordret vedkommende en Erklæring, men ikke i Forvejen har villet tilbyde ham nogen Forklaring eller noget Forsvar, og der synes lige saa lidt fra Rektors Side at have været nogen klar Følelse af, at han i denne Sag paa én Gang var Skolens og Lærernes Repræsentant. Det er ganske naturligt, at denne Bevidsthed ikke kan være saa stærk, som den under andre Forhold burde være, fordi hele den Udvikling, vor lærde Skole hidtil har taget, har ført bort fra Hensynet til Lærernes Interesse og Tanken om et naturligt Organ for dem.

III.

Lad os nu gaa over til at drøfte de Opfattelser, som ere komne frem under Forhandlingen, og ved hvilke de stridende Meninger lægge sig for Dagen. Det gælder jo netop at se, hvilke pædagogiske Principper der skjuler sig bagved de udførte Handlinger, for at det derigennem kan blive klart, om disse Handlinger have en fast Grund at hvile paa, eller om de mulig vakle i deres Grundvold. Det første Spørgsmaal, der bliver at behandle, bliver da Lærernes Stilling i selve Skolen. Der er under Forhandlingerne traadt to hinanden modsatte Opfattelser frem; begge komme de til Orde i en Skrivelse fra Rektor, den ene henført til Dr. Pingel, den anden til Rektor selv. Om Dr. Pingel siger denne, at han „efter min bedste Overbevisning ikke i Timerne forsætlig gør Propaganda for sine Anskuelser“. Om Undervisningen for andre Læreres Vedkommende hedder det i samme Skrivelse, „at jeg (Rektor) i Historietimerne og ogsaa andre af mine Kolleger ved given Anledning vise, hvortil de nye samfundsopløsende Ideer

føre, og paa hvor hul en Grundvold de hvile“. Det er, som man vil se, to modsatte pædagogiske Opfattelser af Læreren Forhold til Undervisningen. Det gælder nu om ikke paa Forhaand at udtale nogen Dom, der jo let kunde blive til en Fordom, men omhyggeligt at undersøge, paa hvilken Maade vi bør stille os til hver af dem.

Det ene Standpunkt hævder altsaa, at Spørgsmaal af en vis Art ligge udenfor Undervisningen, selv om Læreren nok saa stærkt personlig er gennemtrængt af Interesse derfor; det andet Standpunkt hævder, at visse store afgørende Tanker eller Bevægelser bør drages ind i Undervisningen, i dette Tilfælde særlig for at man kan advare derimod, i et andet Tilfælde maaske for at man kunde tilskynde dertil. Pædagogisk set har det nu sin store Mislighed med den sidste Opfattelse. Naar det gælder at holde Elevernes Tankeliv borte fra visse Afveje, er det et farligt Eksperiment netop gennem Undervisningen at bringe disse forbudne Frugter til deres Kundskab. Det hjælper ikke altid, at man advarer; det gamle Ordsprog om, at den forbudne Frugt smager bedst, vil ogsaa i dette Tilfælde mangan Gang hævde sin Sandhed, og i ethvert Fald har man jo sat Elevernes aandelige Kræfter i Bevægelse omkring et Midtpunkt, om hvilket man selv mener det er farligt de kredse. Og se vi saa paa det Slags Bevægelser ikke med Hensyn til Nyttens eller Skadeligheden af dem, men med Hensyn til deres Forhold til det barnlige Udviklingstrin, paa hvilket Eleverne staa, selv om de have naaet en Alder af 16–17 Aar, viser det sig ogsaa fra den Side set umuligt, at de pædagogiske Hensyn kunne varetages ved at drage dem ind i Undervisningen.

Naar vilde man derved opnaa et egentligt Udbytte for Opdragelsen? Kun da, naar saadanne Spørgsmaal kunde blive til virkelige Led i en pædagogisk Paavirkning, d. v. s. naar man kunde lægge disse Problemers inderste Væsen frem for sine Tilhørere og vise dem, hvorledes de efter deres Natur kunne opfattes fra forskellige Sider, og naar man ad den Vej langsomt og modent ud fra den Klarhed, man selv havde efter grundig og videnskabelig at have sat sig ind i Problemerne, lidt efter lidt havde banet Vej i Disciplenes Bevidsthed for en Forstaaelse af dem. Men noget sligt kan der jo ikke være Tale om, naar man staar overfor det, der kaldes de nye, samfundsopløsende Ideer; man vil i det højeste kunne naa til at give nogle korte Antydninger, der én Gang for alle slaar en bestemt Opfattelse fast hos éns Disciple og, hvis disse bøje sig for éns Autoritet paa Tro og Love, lade dem gaa ud i Livet med den Overbevisning, at nu er den Sag klappet og klar og trænger ikke til at tages op til fornyet Behandling. Men derved er i Virkeligheden ikke noget pædagogisk Udbytte vundet, derved er blot naaet at føje et Led til den dogmatiske Paavirkning, der kun bryder sig om, at visse Læresætninger slaas fast, men ikke bryder sig om, paa hvilken Maade Eleven har tilegnet sig dem. Hvad bliver Følgen af, at Eleven saaledes i Utide er traadt i Forhold til det Slags Problemer? At han gaar ud af Skolen med en umoden Følelse af Overlegenhed, en Følelse af at have været med til at behandle Problemer, som han dog, naar det kommer til Stykket, har staaet aldeles udenfor. Han vil derved styrkes i den Følelse, som har gjort saa ubodelig Skade i hele vort Skolevæsen, den, at et Menneskes Dannelse og Udvikling paa Kundskabsomraadet er afsluttet i det

Øjeblik, han forlader sin Skole. Det naturlige vil derimod være, at man gemmer de Problemer, der ikke kunne bearbejdes af den uudviklede Hjerne, for at der netop kan være saadanne lokkende, liflige Opgaver tilbage, som ægge den unges Lyst til paany at styrte sig ud i Undersøgelsernes Hav og at søge sig nye Maal uden at slaa sig til Ro ved, at han allerede har faaet Besked paa de Ting. I det Øjeblik man i Skolen indlader sig paa Behandling af Problemer, som ikke kunne behandles der, fornægtes det store pædagogiske Princip at holde Udviklingen aaben og ikke for tidligt at slaa noget fast. Resultatet af disse Betragtninger bliver altsaa, at der er visse Spørgsmaal, som ifølge Sagens Natur — paa hvilket Standpunkt man end selv staar — maa holdes udenfor Undervisningen, ikke fordi disse Spørgsmaal muligvis rumme sociale Farer eller hvad man ellers kunde tænke sig, men blot fordi der, rent pædagogisk set, ikke er en Grundvold tilstede, paa hvilken Løsningen af dem endnu kan bygges. Alt, hvad der hedder Agitation for den Slags Spørgsmaal eller for en bestemt Besvarelse af dem, bliver derved, blot og bart af pædagogiske Grunde, Kontrebande i Skolen, og det er den Opfattelse, der klart har ligget for i Dr. Pingels Bevidsthed, naar det saa udtrykkelig er udtalt, at han i Timerne forsætlig ikke gør Propaganda for sine Anskuelser.

IV.

Det næste Punkt, vi komme til, er Spørgsmaalet om Lærernes Stilling udenfor Skolen. Ogsaa der træffe vi en Udtalelse, til hvilken vi kunne knytte vore Betragtninger. Der staar i en af de Skrivelser,

jeg har citeret: „Jeg gaar ud fra den Grundbetragtning, at Præster og Lærere bør virke saa ivrig som muligt i deres Kald uden at hendrage Opmærksomheden paa sig ved iøjnefaldende Fremtræden udenfor dette.“ Spørgsmaalet bliver nu: Kunne vi godkende denne Opfattelse, eller maa vi nedlægge Indsigelse derimod? Hvorved gør man sig skyldig i en „iøjnefaldende Fremtræden“, og hvorledes er man i Stand til at afværge den? Man bliver i Regelen iøjnefaldende i sin Fremtræden paa Grund af den Kraft, med hvilken man optræder i en eller anden Retning. I det iøjnefaldende ligger der ikke i og for sig nogen Fordømmelsesdom over éns Optræden; det udtrykker kun, at den har været saadan, at den maatte drage de manges Opmærksomhed hen paa én. Hver Gang man højt og lydelig taler et alvorligt Ord om Ting, der ligge én paa Hjærte; hver Gang man af al sin Kraft tager Del i Drøftelsen af en Sag, der har Betydning for hele det store Samfund; hver Gang man med andre Ord sætter sin Overbevisning ind paa en aaben Udtalelse, da er der en Mulighed for, at éns Optræden kan blive iøjnefaldende og vække Opmærksomhed.

Kan det nu siges, at Læreren i den Forstand skal sky en iøjnefaldende Fremtræden, at han skal lægge et Hylster over, hvad der lever i ham, for at ingen skal ane, at han muligvis, om han vilde, kunde være et Maal for manges Opmærksomhed, og for at han ikke skal drages frem til noget Tillidshverv, ved hvilket manges Interesser lagdes i hans Haand og manges Øjne derfor vogtede paa ham? Det kan næppe siges at stemme med den Opfattelse, man ogsaa som Lærer maa have af sin Stilling i Livet. Tværtimod er der noget, som taler for, at den kraftige, bestemte Optræden netop

for en Lærer kunde være et Fortrin og en Pligt. En af de elementære Sandheder, vi alle erkende, er, at Opdrageren eller Læreren skal være sit Barns, sin Elevs Eksempel. Og nu kan der i mange Tilfælde ikke findes noget bedre Eksempel end netop den, som træder varmt og begejstret op for det, der er hans Overbevisning, og som derved maaske bliver en Stridens og Anstødens Genstand for mange, men dog føler, at han er i fuld Overensstemmelse med sin Pligt, idet han taler og ikke tier. I Advarselen mod den iøjnefaldende offentlige Optræden ligger der en efter min Overbevisning noget skæv Grundtanke, den, at det i og for sig er mere moralsk at tie end at tale. Er der Tilfælde, hvor Pligten byder én at tie, er der sandelig ogsaa Tilfælde, hvor det vilde være at svigte sin Pligt, om man tav. Er der nogen, der skal staa som det sædelige Forbillede for sine Elever, saa er det vel Læreren, og manges Elev vil maaske ikke bære noget frugtbarere Udbytte hjem med sig fra sin Skoletid end netop Mindet om en Lærer, der var traadt frem som en Ridder uden Frygt og Dadel, og som med Bevidstheden om, at han vovede meget, alligevel ikke tabte Modet til at handle. Det er det positive Forbillede, og i Modsætning hertil har det Forbillede, der lærer at tie og bøje sig, kun en rent negativ og passiv Karakter; men det moralske Liv har dog uimodsigelig det dobbelte Formaal baade at kunne bøje sig og at kunne hævde sig. Og derfor vil jeg sige, at netop af Hensyn til sine Elever, selv om ikke andre Drivfjeder tilskyndede ham, kan det i mangt et Øjeblik blive Læreren magtpaaliggende ikke at stikke sin Overbevisning under Stolen; thi selv om hans Elever ikke fik det at vide, vilde han alligevel for sit eget Vedkommende som et stille Sam-

vittighedsnag bære paa Tanken om, at han i et givet Øjeblik havde svigtet dem ved at svigte sin Pligt.

Og naar det i den omtalte Skrivelse tilføjes, at denne Betragtning nu til Dags især bør gøres gældende med Hensyn til politisk Optræden, saa maa Forholdet i den Henseende vel være det samme som paa alle andre Omraader. Det politiske Liv kan jo nemlig ikke med nogen skarp Grænse skilles fra de andre Sider af Livet, som det hvert Øjeblik berører. Det politiske omfatter jo, saa at sige, alle Livets Interesser, sete i et bestemt Lys, og den, der vil afskære sig Muligheden af ogsaa politisk set at gøre sin Overbevisning gældende, vilde maaske derved være forhindret i praktisk at kæmpe for en Sag, som paa et andet Omraade var ham dyrebar. Det politiske Liv har desuden flere Sider, og en af disse er stærkt beslægtet netop med den pædagogiske. Der er én Side af det politiske Liv, hvis Kærne er det at organisere de stridende Kræfter, at lægge Planen til de Manøvrer, ved hvilke Partiernes Interesser skulle krydse hinanden, o. lign., men det er kun den ene Side af Politikken. Der er en anden, mere udadvendt Side, i hvilken Politikeren optræder overfor den store Befolkning, hvor det er ham om at gøre at udsaa den Sæd af politiske Tanker, som efter hans Mening alene kan lade den rette Grøde skyde op. Men dette er i Virkeligheden en pædagogisk Opgave. Politikeren bliver, idet han saaledes søger at udvide Synskredsen for den store Mængde og at lægge den de afgørende Interesser og Problemer paa Sinde, naar han for Resten optræder med Lærerens Samvittighedsfuldhed og Sandhedskærlighed, en Opdrager for sit Folk. Der er en nær Forbindelse mellem at være Lærer for de smaa og at være Taler for de store, og den politiske

Virksomhed, som Dr. Pingel har øvet, har i det væsentlige haft den Karakter at oplyse Problemer, der endnu kunde ligge uklare, at søge at udvide Kredsen af Livstanker hos sine Tilhørere. Deltagelse i den anden Side af Politikken har jo ikke hidtil foreligget fra hans Side, i det mindste ikke offentlig.

Af disse Grunde er det altsaa, at jeg mener, man maa protestere mod den Opfattelse, at Læreren skulde have en særlig Forpligtelse til at afholde sig fra offentlig og særlig politisk Optræden. Maaske dette egentlig heller ikke har været Meningen med denne Udtalelse; maaske det kun har været at lægge Læreren paa Hjerte, at han har særlige Hensyn at tage, naar han optræder. Dertil vil jeg saa svare, at det er der ingen Anledning til: Læreren er i den Henseende ikke anderledes stillet end enhver ander Borger i Staten. Alle vi andre, som kunne føle os kaldede til at træde op i det offentlige Liv, have ogsaa Hensyn at tage til dem, der omgive os, ogsaa vi ere Forældre, der have Børn, hvis Tarv vi ikke maa glemme, eller ere paa anden Maade knyttede til Omgivelser, der i os kunne faa Forbilleder til det gode eller til det onde. Naar man derfor i al Almindelighed vilde holde Advarselen indenfor den Ramme, at den offentlige Optræden kræver moralske Garantier hos den, der vover sig til den, saa vilde vel alle være enige derom, ogsaa Læreren for sit eget Vedkommende; men han staar i dette Punkt Side om Side med Statens øvrige Borgere.

V.

Der er endelig en Side af Sagen, der muligvis ogsaa har spillet en Rolle ved den Lejlighed, vi omtale. Det har jo sine Vanskeligheder at samle sig om et

enkelt bestemt Punkt, fordi der ikke foreligger nogen klar og tydelig Udtalelse om, hvad det egentlig er, som har fremkaldt denne Afskedigelse; vi maa derfor færdes i Mulighedernes Rige. Der foreligger da uimodsigelig den Mulighed blandt andre, at det kunde være paa Grund af visse Meninger, vedkommende var bleven afskediget, Meninger, der havde skurret i Ørene paa dem, der havde Afskedigelsen i deres Haand. Vi kunne derfor ikke lade det Spørgsmaal ligge; vi maa ogsaa søge at klare os, hvorledes Læreren i saa Henseende er stillet, og jeg vil da sige, at det gamle Ord: „Vi lære for Livet og ikke for Skolen,“ ogsaa i den Retning er et Ord, der er værd at mærke sig. Hvis Livet, Samfundslivet i det store og brede, var saaledes, at det var baaret af én alt beherskende Opfattelse, mod hvilken ingen Modstand nogen Sinde kom frem, fordi alle levede og vuggede sig i den samme Overbevisning; hvis Samfundet altsaa var en Enhed, i hvis Bevidsthed Problemerne vare afgjorte paa en bestemt Maade, saa vilde det være ganske naturligt, at den Skole, der skulde opdrage til dette Samfund, ogsaa hvilede udelukkende paa denne bestemte Overbevisning, og at de Lærere, der skulde være Redskaber for Undervisningen, vare gennemtrængte af denne og ingen anden Opfattelse. Men saaledes er jo Samfundslivet i vore Dage ikke; der er det jo saaledes, at paa alle Punkter staar Mening ligeoverfor Mening, uden at det sidste Ord er talt fra nogen af Siderne. Snart blusser Striden op i heftig Liden-skab, snart arbejder den sig mere stille og tyst ind i Sindene; men Modsætningerne er til Stede, og der kan ikke paavises nogen enkelt Opfattelse, om hvilken det paa noget som helst Punkt kan siges, at den er ene-herskende og derfor eneberettiget.

Naar det er Tilstanden, og vi alle som Mennesker skulle leve med hinanden og arbejde for fælles Interesser, saa maa vi fra Barndommen opdrages til at forstaa, at Mennesker kunne arbejde sammen, selv om de paa visse Punkter ere uenige. Hvis man i et splittet Samfund vil rekrutere Lærerstanden alene med Lærere, der have en og samme Opfattelse, vil Følgen blive, dels at man hos Lærerne udvikler et Hykleri, fordi visse materielle Goder ere knyttede til denne Opfattelse, dels at man hos Eleverne udvikler en Fanatisme, for hvilken det staaar, som om kun dette ene Slags Mennesker er rigtige og berettigede Mennesker. Det gælder derfor efter min Opfattelse for Skolen om at samle under den fælles Opgave ogsaa saadanne Kræfter, der maaske ude i Livet staa i klar, bevidst Modsætning til hinanden. Og for den, der til Bunds har fordybet sig i sin Opgave som Lærer, vil ikke det Øjeblik komme, hvor han ikke kan arbejde sammen med anderledes tænkende; han vil forstaa at skelne imellem, hvad han personlig skal og bør kæmpe for ude i Livet, og hvad han har Ret til at tage Ordet for gennem sin Undervisning, og det vil have en ejendommelig udviklende Indflydelse paa Eleverne, at de meget godt vide — og det undgaar naturligvis ikke i Tidens Løb at blive dem bekendt —, at der er visse Ting, om hvilke deres Lærere ikke ere enige, medens de dog til daglig Brug se, at disse Lærere arbejde trolig Haand i Haand og løse en fælles Opgave. Lærernes Færd vilde derigennem blive et Forbillede for Borgernes Samvirken i det offentlige Liv og virke som en velgørende Modgift mod al den sygelige, lidenskabelige Fanatisme, der bryder ud som Fjendskab, fordi Mennesker staa forskellig tænkende ligeoverfor hinanden. Naar det

derfor fra flere Sider stærkt er hævdet, hvor farligt det vilde være, om Eleverne fik Underretning om, at nogle af deres Lærere paa visse Punkter nærede Overbevisninger, der ikke vare overensstemmende med andre Læreres, saa tror jeg, at det langt fra at gøre Skade snarere vilde gøre Gavn og blive Udgangspunkt for en tolerant Livsopfattelse senere hen i Livet. Derfor gælder det om at fastholde ved Skolen alle, som ere i Stand til helt at udfylde deres Opgaver som Lærere, og overlade til dem selv som Mennesker ude i Livet at styre deres Kurs saaledes, som de kunne forsvare for deres Samvittighed. Samvittighedstvang har aldrig udrettet noget som helst godt og vil heller ikke gøre det paa dette Omraade.

VI.

Skulde jeg til Slutning sammentrænge min Opfattelse i nogle enkelte Sætninger, vilde jeg som første Sætning slaa fast, at Skolen — den offentlige Skole saa vel som den private Skole, forsaavidt denne i det hele følger i den offentlige Skoles Spor — i samtlige sine Læreres Virksomhed, hvad enten det er den øverste eller nederste blandt Lærerne i Skolen, maa afholde sig fra alt, hvad der hedder Agitation eller Proselytmageri, samvittighedsfuldt afholde sig derfra. Men som den næste Sætning vilde jeg sige: Idet den enkelte Lærer maa forbeholde sig sin personlige Ret til at have en Overbevisning, maa han ogsaa forbeholde sig sin borgerlige Ret til offentlig at udtale denne sin Overbevisning, og forsaavidt — saaledes skulde den tredje Sætning omtrent formes — Læreren tillige er Embedsmand, er der, særlig hvad hans Deltagelse i det politiske Liv angaar,

kun et af to at vælge: enten at man i det hele gennem Lov træffer Bestemmelse om Embedsmænds politiske Optræden og vedtager et Forbud derimod; eller at ogsaa Læreren som Embedsmand faar fuld Ret til at udøve sine borgerlige Rettigheder i Lighed med Statens andre Borgere.

Naar Principper af denne Art skulde gennemføres, saa skulde det være for at opnaa det, som er det vigtigste og væsentligste for enhver Skole. Staten kan visselig skabe Rammerne til Skolevæsenet, men den staar magtesløs ligeoverfor en anden Opgave: den kan ikke skabe de Personligheder, der skulle fylde Rammerne. Men ét kan den gøre, den kan lade være at øve et saadant Tryk mod de enkelte, at deres Personligheder ikke faa Lejlighed til at udfolde sig saa rigt og frugtbart, som de ellers kunde, og med Ønsket om, at vor lærde Skole altid i sin Lærerstand maa have Personligheder, som fuldt ud ere i Stand til at lade Skolen være en levende Institution i et levende Folk, i Stand til at opdrage en Slægt, der har en Overbevisning og vil vove noget for sin Overbevisning, vil jeg slutte.

Et Tidsskrift som Organ for den pædagogiske Forhandling.

Af et Foredrag ved Skolemødet i Roskilde 3. Pinsedag 1879.

— — Der kan næppe være to Meninger om, at Optragelsen er en Sag, der fortjener og trænger til at drøftes saa alsidig som muligt. En Virksomhed, der deler sig i saa utallige fine Forgreninger og sender sine Slynghraade hen over hele det menneskeiige Væsen fra dets inderste sjælelige til dets yderste legemlige Tilstande, gror ikke sin Fuldendelse i Møde blot ad den sædvansmæssige praktiske Udøvelses Vej. Selv, hvor der ikke foreligger brændende Spørgsmaal, men Tingene gaa deres stille daglige Gang inden Hjemmets og Skolens beskedne Vægge, vil det have sin store Betydning, at de, der deltagte i Løsningen af Opgaven, faa Lejlighed til at meddele hverandre de Erfaringer, de maatte have gjort, eller udtale for hverandre de Grundanskuelser, paa hvilke de have bygget deres Virksomhed. Mangt et gavnligt Vink, mangt et vækkende Ord kan under Meningsudvekslingen kaste Lys over Omraader, der hidtil have ligget i Skygge. Hvor ofte bliver man sig ikke først sine egne Erfaringer bevidst ved at høre dem fremsætte af andre; hvor ofte forstaar man ikke først

ret, hvorledes et Barn skal behandles, ved at se det Billede, en anden udkaster af Barnesjælens Udviklings-tilstande. Fra Morgen til Aften har man ved alt, hvad Dagen frembyder af de smaa Begivenheder, der ere Bølgetoppene paa Udviklingens brede Strøm, Brug for en Klarhed og Indsigt, som ingen er i Stand til at skaffe sig alene igennem sig selv. Det gælder da om at være saa modtagelig, at éns Modtagen bliver en selvstændig Virksomhed, hvorved man smelter det fremmede sammen med sit eget, saa man ikke længer er i Stand til at trække Grænse mellem, hvad der er Indtryk, som udenfra ere vakte i én, og hvad der er Udtryk for det, der indenfra har arbejdet sig frem.

Men endnu mere tvingende bliver Trangen til, ikke alene at virke, men ogsaa at klare sig, hvorledes og til hvilket Maal man bør virke, naar Tilstanden er den, at man ikke længer lever trygt i det overleverede og bestaaende, ikke længer henter sin væsentlige Kraft fra den Luft, man uvilkaarlig indaander, men søger Styrke i en aaben og ærlig Kritik, og Lægedom for, hvad der brøster, i Tanken om Fremtidsidealer. Hver Gang store Aander profetisk have samlet deres Forestillinger om den menneskelige Udviklings Gang til Billeder af en Tidsalder, i hvilken Menneskevæsnet skulde udfolde sig i en anden og rigere Fylde, end Fortiden eller Samtiden har kunnet fremvise, har slige poetisk-filosofiske Drømme, der jo i saa høj Grad have været Drivhjul for det historiske Fremskridt, altid støttet sig til Tanken om en forbedret Opdragelse som den Genvej, ad hvilken en saadan Guldalder skulde virkeliggøres. Der er derfor ingen af de betydeligere Tænkere, af Reformatorerne i Aandens Verden, som ikke har ladet sin Tanke gøre Strejftog ind paa Opdragelsens Enemærker for at sondere

dens Terræn og afstikke dens Grænser. Fra Platon til Spencer, fra Ideernes skønhedsberuste Tilbeder til Kendsgjerningernes virkelighedsmættede Fortolker, har Opdragelsen sysselsat de Hjærner, der i det hele have arbejdet med at løse Livets Gaader; den har for dem været Broen mellem Teori og Praxis. Særlig har der været Tider, hvor Livets og Samfundets Tryk har drevet Begejstringen for Opdragelsen og Troen paa dens Magt til Vejrs. Lad et Par Eksempler vise dette. Ingen kan nægte, at Rousseau overfor Nutidens pædagogiske Ideer har været som en Moses, der har forstaaet med et Slag af sin Stav at faa Kilderne til at risle. Det sprudler os i hans „Emile“ i Møde som en Fontæne, der paa én Gang vækker og dysser. Men naar han, en drømmende Digter, en Æolsharpe, af hvis Strænge hvert Vindpust lokker Toner, Naturensomhedens Apostel, bliver den, der fører en saa praktisk Virksomhed som Opdragelsen ind paa ny Baner, saa er det, fordi denne hans Naturfølelse kaster Lys over det unaturlige Samfund, hvori han lever, og fremkalder en dyb Følelse af, hvor meget det trænger til at genfødes ved at føres Naturen nærmere. Det er de tomme Former, den udhulede Skinmoral, den mekaniske Goldhed i Opdragelsen, der lægger ham det Udraab paa Læben, som efter hans Tid har besjælet alle, der have kunnet tænke over Opdragelsen: „Lad os vende tilbage til Naturen!“ Vil De se, hvorledes en enkelt historisk Situation maner store pædagogiske Tanker frem som en sidste Tilflugt, saa husk paa et saadant Øjeblik som det, da Preussen i Begyndelsen af dette Aarhundrede efter Slaget ved Jena laa lamslaaet for Napoleons Fod; da Franskmandene vare rykkede ind i Berlin som Sejrherrer og alle Forhold vare opløste, alle Myndig-

heder flygtede — da er der en enlig Tænker, en Mand i Ordets fulde Omfang, der i den erobrede By samler om sig alle de endnu tilbageblevne, der kunde have Øre for hans Ord; det er Filosoffen Fichte, som, medens Fjendens Kanoner ere opplantede paa Torvet, holder sine myndige „Taler til den tyske Nation“ om Folkets Genfødsel og smelter sine strænge platoniske Tanker om Statens ubetingede Herredømme paa alle Opdragelsens Omraader sammen med de store pædagogiske Ideer, som netop den Gang vare traadte frem i Schweiz i Pestalozzis begejstrede Virksomhed. Og vil De endelig have et Eksempel fra os selv, saa tag hele den Bevægelse, Grundtvig har været Udgangspunktet for. Hvad var det egentlig, der drev ham ind paa Tanken om Nødvendigheden af en ny Art Oplysning? Fra først af ikke nogen særlig pædagogisk Interesse, men Følelsen af, at Borgerne mere end tidligere trængte til Opdragelse og Undervisning, efter at de første Pust af politisk Frihed havde strøget hen over deres Hoveder ved Provinsialstændernes Indførelse i Trediverne. Fra Tanken om Folkets Delagtighed i Statens Styrelse naaede han til Tanken om Betydningen af hver enkelts personlige Udvikling.

Se vi saa hen til Nutiden, løbe dér netop de to Strømninger ved Siden af og i hinanden, der have baaret Opdragelsen frem; den skarpe Samtidskritik og de ideale Fremtidsudkast. Sociale og religiøse Tankebygninger opføres, i hvilke Lys og Lykke skal falde hen over Menneskeheden; rundt om høres et mangelstømmigt Kor, der klager over Undertrykkelse og Fornægtelse af de menneskelige Rettigheder. Men fra de begejstrede Forkyndere af det ny som fra de lidenskabelige Angribere af det gamle lyder et fælles Krav

paa en anden og mere frugtbringende Opdragelse end den overleverede. Over hele Jordkloden ere alvorlige Kræfter i Bevægelse for at løse denne Opgave: Fra Japan i Øst til de forenede Stater i Vest samme travle Virksomhed, samtidig med, at Europas Lande ere omspændte af et Net, knyttet af pædagogiske Spørgsmaal og Svar, Drømme og Handlinger. Lad os se paa det Land, der altid har været de europæiske Tilstandes Barometer, paa Frankrig; hvad er vel der Øjeblikkets brændende Spørgsmaal, Stridens Æble mellem Partierne? Er det ikke Skolens Frigørelse fra det gejstlige Overherredømme, hvorigennem Statsmagten vil hævde det borgerlige Samfunds Ret ligeoverfor Kirken? Skolens Reform er den pædagogiske Konsekvens af den Ordning, der har henlagt den kirkelige Kultus under Indenrigsministeriet som øverste Myndighed overfor alle Selskaber og Forsamlinger. I Italien og Schweiz, i Holland og Belgien, i England og Irland er der et lignende Røre: enten ere frisindede Skolelove fastslaaede, eller de staa paa Dagsordenen; snart er almindelig Skoletvang indført, som i Italien, snart, som i Holland, med Vilje holdt ude; snart er det, som paa sidste Sted, den konfessionsløse Skole, man har gennemført, snart, som i England, en Bevægelse fra et blot privat Folkeskolevæsen til et offentligt, der sejrrig arbejder sig frem. Tyskland har lange Tider været den pædagogiske Virksomheds Hjemland, hvor der er gransket og grublet over Undervisningen, skrevet Bøger og holdt Taler derom, men hvor samtidig et saa stort praktisk Arbejde er blevet udført, at man jo, ikke uden al Grund, har tilskrevet Skolemestrene en væsentlig Del i Preussens Sejre over Frankrig 1870. Og saaledes er det alle Vegne: der er Gæring, Opløsning af de gamle Forhold,

famlende Begyndelser til ny, det er Eksperimenternes Tid, vi leve i, og selv ere vi dragne ind i denne Bølgegang. Den europæiske Bevægelse er slaaet ind over vore Bredder. Ligesom Skoleloven af 1814 var en Efterdønning af den Iver for Almuens Oplysning, hvormed Pestalozzi havde elektriseret sin Samtid, saaledes er det nu Ideer med europæisk Omfang og Gyldighed, der ogsaa virke indenfor vore Grænser. Om det saa er den stærkt blomstrende grundtvigske Virksomhed, der synes saa fuldstændig hjemmefødt, staar den i en levende naturlig Forbindelse med Rousseaus og Pestalozzis; med Fichtes og Arndts og andre i Tid mere nærstaaendes Bestræbelser.

Under saadanne Forhold er det selvfølgelig, at alle disse arbejdende Tanker trænge til Talsmænd, der netop ved at udtale sig kunne komme til Klarhed over deres egen Opfattelses Rækkevidde og indbyrdes drøfte de rette Maader at løfte den Byrde, som kun kan besejres ved alles forenede Anstrængelser. Et pædagogisk Tidsskrift, hvis Program Debatten skulde være, maatte derfor være en Kampplads, paa hvilken de forskellige Meninger kunde bryde sig mod hverandre. Det maatte vende sig til alle, Mænd og Kvinder, for hvem Opdragelsen er et magtpaaliggende Spørgsmaal — ikke alene eller særlig til Fagmændenes Kreds —, fordi enhver, som har Børn, enhver, som lever i et Hjem, hvor der er yngre, han bevidst eller ubevidst paavirker, ogsaa har en Opgave at løse i denne Retning. Overfor Befolkningen i det hele gælder det for et saadant Tidsskrift om at gøre sit til at vække Følelsen af, hvor dybt indgribende en Rolle Opdragelsen spiller, og i hvilken Grad man bestandig, selv hvor man mindst aner det, opdrager sine Omgivelser — til det gode eller

til det onde. Kunde den Tanke blot slaas fast hos alle, vilde en væsentlig Side af det sociale Spørgsmaal være løst. Hvis enhver holdt sig den levende for Øje, vilde han i det samme føle, at han paadrog sig et uafviseligt Ansvar, hver Gang han ikke holdt sig den gamle romerske Sætning efterrettelig: *Maxima debetur pueris reverentia*, Børnene skyldes den største Ærefrygt; han vilde føle det som et Stik i sin Samvittighed, hver Gang han lod sig henrive af sine Lidenskaber til en Handling, der kunde lægge Smitte ind i de barnlige Sjæle og maaske i Fremtiden gro op i dem som en ond Urt, der tog Kraften og Renheden fra dem. Følte han tilfulde den uberegnelige Indflydelse, han med eller mod sin Vilje kunde faa paa andre Menneskers fjærne Fremtidsvilkaar; følte han, i hele deres advarende Strængighed, den naturlige Betydning af de Ord, at Fædrenes Brøde hemsøges paa Børnene i tredje og fjerde Led, vilde denne Følelse have en tilbagevirkende Kraft, der som en stadig fortsat Selvopdragelse forædlede og lutrede hans hele Forhold til Livet. Med Rette har Rousseau sagt, at den har ingen Ret til at blive Fader, som ikke kan opfylde en Faders Pligter.

Men dernæst er Opgaven at vende sig til den snævrere Kreds, der som Bærer for den i egentligste Forstand bevidste Opdragelse, ikke, saaledes som det manges Gang bliver Tilfældet med Forældre, maa træde til sin Gerning blindt overladende sig til den instinktmæssige Følelse af det rette. Thi det er en afgjort Sag, at den, der vil være en Lærer, som han skal være, maa have arbejdet paa at udvikle sine Evner og klare sin Bevidsthed om den Vej, ad hvilken han kan naa sit Maal, for at han i hvert Øjeblik kan vide, ikke blot hvorhen, men ogsaa hvorledes. Altsaa, der maa

tales til Lærerens pædagogiske Samvittighed, saa han føler, det er igennem sin egen Udvikling, han bedst kan fremme sine Elevers; Instinktets skal hos ham være blevet til Bevidsthed, de famlende Greb til fast Plan, og dertil skulde det litterære Organ for hans Virksomhed søge at hjælpe ham. Og naar saa de store, afgørende Spørgsmaal komme paa Tale, Øjeblikkets brændende, til hvilke nogle knytte store Forventninger, andre mørke Anelser eller onde Spaadomme, vil det være et saadant Tidsskrifts Opgave at være en Herold for disse stridende Anskuelser, som lige kraftig kan slaa til Lyd for dem alle. Saa kan de mødes for at kæmpe sammen paa Liv og Død, saaledes som Hugene falde, naar der er Alvor i Striden, men kæmpe, som Riddere kæmpe, med løftet Visér, uden personligt Nag, en Kamp uden Fjendskab, hvori klare Grunde er det Vaaben, Sejren vindes med. Ét vilde maaske særligt naas ved, at et enkelt Tidsskrift satte sig en saadan Udveksling af Tanker til Formaal: naar man mødes som Gæster i samme Mands Hus, falder der et eget Skær over Samtalen; man føler, at Gæstfrihedens Love vilde krænkes, hvis man fremførte haarde Ord, der kunde støde nogen personlig, og som ikke var nødvendige for Sagen; man bliver forsonligere stemt, naar man saa at sige kan se hinanden i Øjnene og trykke hinanden i Haanden og paa den Maade indvie sit Stridsforhold til hinanden.

Endelig skulde der opnaas endnu én Ting: ved saaledes at mødes paa de forskellige Omraader, skulde den Bevidsthed udvikles stærkere, end den hidtil er bleven, at alle vi Lærere, hvad enten vi ere knyttede til Universitetet eller Almueskolen, til Folkehøjskolen eller den lærde Skole, ere én Stand, og at vi alle arbejde for

samme Sag. Naar det for lidt siden blev sagt her, at Almueskolen og den højere Skole lige saa lidt have Maal tilfælles som Midler, saa beror denne Tale paa et Fejlsyn. I det menneskelige, som Skolen skal fremarbejde hos alle sine Elever, ligger det fælles Maal, og om Midlerne dertil ere flere eller færre, om Vejen dertil er rigere eller fattigere, det bliver en Sag, der vel ikke er ligegyldig, men dog forholdsvis har underordnet Betydning. At bidrage til at rive de Skranker ned, som man ikke kan nægte have lagt sig mellem de forskellige Grupper af Lærere, det er i fuldeste Maal en Opgave, som det vil være en Lyst at virke med til. Det skulde ikke være saaledes, at Almueskolelæreren havde en vis Sky for den højere Skoles Lærere, følte sig trykket ved at forhandle med dem, først og fremmest tænkte paa, at de vare de lærde, der stode paa Afstand fra den jævne Befolkning, og maaske, hvis nogen fra den Lejr kom ham i Møde, som om intet adskilte dem, opfattede en saadan Tilnærmelse som en overlegen, næsten saarende Nedladdenhed, eller i det højeste ansaa Manden for en idealistisk Tendensrytter, der ikke kendte de virkelige Forhold. Og giver den højere Skoles Lærer sig til at se ned paa Almueskolelæreren, er det da ikke, fordi han glemmer, at de begge er Soldater i samme Hær? Skal Rytteren hovmode sig overfor den, der kæmper til Fods, eller Ingeniøren overfor Artilleristen, fordi hver af dem strider med sine Vaaben? Som Fanen er den samme, saaledes er enhver Sejr, én af dem vinder, til Baade for dem alle. Og er der Tale om, i Folkets Tjeneste at kæmpe Dannelsens Kamp, saa er det i Virkeligheden Almuelærerne, der udføre Arbeidet i det store; den højere Skole har kun en lille udvalgt Skare at tumle med og bygger paa den Grund-

vold, der gennem den lavere Skole er lagt for hele Folkets Liv.

Et Tidsskrift som det, her er omtalt, skulde da ikke særlig være Organ for nogen enkelt Gren af Skolen, men søge sin Styrke i den Alsidighed, hvorved alle dens Forhold kom under Behandling. Hvis Almuelæreren vilde sige: „Der er saa meget deri, som ikke vedrører den Skole, jeg har at gøre med, saa meget, der angaar den lærde Skole, overfor hvilken jeg føler mig fremmed, eller Universitetet, hvor jeg aldrig har sat min Fod“, saa maatte Svaret lyde: „Netop det skal du læse; hvad du er fremmed for, trænger du jo mest til at oplyses om.“ Det giver det daglige Arbejde en egen Flugt, naar der aabnes én Udsigt derfra til andre Virksomheder, der i Hovedsagen have samme Formaal; man faar et eget styrkende Indtryk af sin Gernings Betydning ved at se de mangeartede Midler, ved hvilke der fra forskellige Sider travlt stræbes hen imod at fyldestgøre den. Netop gennem Forskelligheden faar man Øje for den Grundtone og det Sindelag, der er det fælles Pulsslag i al denne Virksomhed. Omvendt skal den højere Skoles Lærer forstaa, at han trænger til at befrugtes ved Synet af, hvorledes man med faa og smaa Midler kan arbejde trolig i en stor Sags Tjeneste; forstaa, hvorledes Rigdommen paa overlegen Kundskab kan være en Fristelse til at glemme, paa hvilken Maade man stiger ned til Barnet. Som det stille Liv i en snæver Kreds kan have en egen varmende og modnende Kraft, saaledes kan ogsaa den lille Sum af Kundskab rodfæste sine Indehavere i en vis Trohjærtighed og Inderlighed, som vanskeligere tilegnes eller fastholdes, hvor Massen er større. — Først, naar Blodet, ved en saadan Krydsning af Indtryk, strømmer

fra det ene Organ i Skolens store Organisme til det andet, kan den hele Institution holde sig frisk og livskraftig. Hvad der gælder om Familier, at de ved stadig kun at gifte sig med deres egne let faa Børn, der snart ere døvstumme, snart Idioter, snart fuldstændig svage, hvis ikke Slægten helt uddør, det har ogsaa sin Gyldighed paa det aandelige Omraade; den, der i sin Virksomhed kun vil have sine Lige for Øje, kun dem, hvis Forestillinger og Arbejde gaa i Trit med hans egne, hans aandelige Frugtbarhed vil lidt efter lidt begrænses og tilsidst blive til Goldhed. Enhver trænger til at se sin egen Gerning udenfra, med andres Øjne, eller til at se den gennemført med andre Midler, sat i Gang fra andre Sider. Det er kun igennem Sammenligning, man naaar til aandelig Frihed.

Et Tidsskrift, der skulde virkeliggøre et saadant Program, kunde strængt taget kun stille sig ét eneste Løsen: Ytringsfrihed i det videst mulige Omfang, en Ytringsfrihed, der kun havde sin Begrænsning paa den ene Side i Vægten af de Grunde, hvormed man mødte op, paa den anden Side i det Hensyn, det ene Menneske rent personligt skylder det andet. Løb tvivlsomme og fejlagtige Forestillinger med ind i Fremstillingen af det rette og sande, saa var jo netop Diskussionen Midlet til at retlede det vrangt og klare det tvivlsomme, og den vil kunne have en dobbelt Indflydelse: dels overfor Sagen, som den vil hjælpe til at sætte i det rette Lys, dels overfor Personerne, som ved at deltage deri ville kunne faa deres menneskelige og pædagogiske Udvikling styrket og fremmet. Thi vel er Skolen en Institution, men bag Institutionen staar Personen, og i sidste Instans kommer alt an paa den. — —

Børns Morskabslæsning.

Foredrag paa Universitetet i Kristiania 14. April 1882.

Skal man tale om Børns Læsning, deriblandt særlig deres Morskabslæsning, er det af Vigtighed først og fremmest at gøre opmærksom paa, hvor farligt det er, naar en Syssel som denne med dens ensidige Paavirkning af de aandelige Evner ikke holdes indenfor de rette Grænser; fra en nærende Føde kan den blive til en tærende Gift. Forældre og Værger ytre tit deres Glæde, naar de stadig se Børnene ved Bogen: det er „saa rart, at de er rolige“; men ikke sjælden glemme de i deres Glæde, at Barnets Natur er en Mangelkant, der trænger til at paavirkes fra alle Sider; det hjælper lidet, at Fantasia flyver, naar Viljen sover eller halvvaagen kravler paa Jorden og de praktiske Evner ligge i Dvale. Det Barn, hvis hele Liv er Bøgerne, er i Virkeligheden, som en Munk i sin Celle, inde paa den Vej, der lidt efter lidt lukker det ude fra Livet og dets styrkende Luft. En Bogorm er sjælden nogen livskraftig Personlighed. Derfor maa man fra først af lægge an paa, at Barnets Syslen med Bogen mer eller mindre direkte leder det ind paa Livets praktiske Opgaver, og at Bogens Indhold hænger sammen med

det, som virkelig lever i Barnet. Læsningen skal føre ud over sig selv ind i Handlingens Verden. Det kommer da ved Valget af Læsestof for Barnet an paa at fastholde Løsnet: alt i det rette Øjeblik. Hvad der melder sig for tidlig, finder ikke Jordbunden beredt og fæster derfor ikke Rod, hvad der kommer for sent, finder Pladsen optagen og forspilder derved sin Indflydelse; en Trang, der mættes, før den ret er vaagnet, kommer aldrig til at virke med sin sunde, naturlige fremadrivende Kraft, en Trang, der ikke tilfredsstilles, naar Øjeblikket er der, bliver til en spredende Uro, der gør alt samlet Arbejde umuligt. Foruden de Egenskaber, der gøre en Forfatter til alles Eje, har han i Reglen Ejendommeligheder, der stille ham i Forhold til en særlig Alder, et bestemt Udviklingstrin; den voksnes Glæde over en Digters Storhed faar tit en egen stemningsfuld Baggrund i de Følelser, med hvilke Barnets Sjæl første Gang tog imod ham og som lig en stille Musik væve sig ind i al senere Læsning af hans Værker. Men denne Tilgift kommer kun, naar det rette Øjeblik ikke forsømmes.

I.

Allerede inden Barnet selv endnu kan eller bør læse, kan man i den Retning forberede Fremtiden. Det lille Barn har en Trang til at samle sine Erfaringer om faste Midtpunkter, til at faa sit eget indre Liv klaret gennem andres Fortælling; derfor er jo intet et Barn mere kærkomment end „Historier“, som det hører atter og atter med den samme taknemmelige Glæde og med en Opmærksomhed, der ikke gaar Glip af nogen eneste forandret Vending i Sprog eller Tanke. Men har en saadan Fortællen den Betydning at forme, hvad

der rører sig i Barnet, saa stilles derved en Fordring til Fortælleren, som han ikke maa overhøre; han maa ikke vælge sit Stof i Flæng, som Tilfældet byder det, men søge det bedste, der staar til hans Raadighed. Det maa være noget helt, han fortæller, men ingen altfor omfattende Helhed; Indtrykkene maa tilmaales Barnet i en saadan Begrænsning, at det bliver i Stand til at overskue og beherske dem. De maa føre det ind i Forestillinger om Livet, men det Liv, der ligger Barnets nærmest, det simple, usammensatte, elementære, som staar udenfor alle Problemer, der først blive til for den modnere Bevidsthed, og samler sig om de oprindelige umiddelbare Forhold mellem Mennesker, som Barnet af egen Erfaring kender til. Og Formen maa i barnlig Anskuelighed slutte tæt om Indholdet, hverken forfalde til en Knaphed, der kræver idelig Forklaring, eller til en Overflødighed, der udvisker Karakteren. I Fablen ligger denne Opgave løst. Vel at mærke: ikke den moraliserende eller satiriserende Fabel — den kræver et mere overlegent Blik hos den, der skal tilegne sig den —, men den Fabel, hvis Kærne er et lille digterisk opfattet Livsbillede, et Træk, helst af Dyrenes Liv, malet med faa Penselstrøg. Plantens rolige, til Stedet fængslede Liv staar det urolige, let bevægelige Barn forholdsvis fjærnere. I Kaalunds Fabler med Lundbyes Billeder have vi hos os et klassisk Mønster paa, hvad Opdrageren trænger til ligeoverfor det 4—5 Aar gamle Barn. Idet Digteren „bestraalet af den milde Foraarssol sidder paa Huggeblokken mellem Husdyrflokken“, bliver han Barn igen: „Mig fryder det at se paa Bondens Gris, — og mellem disse Duer, Høns og Ænder, — som midt i Billedbiblens Paradis, — jeg føler mig som mellem gamle Venner“. Af den kærlighedsfulde Iagt-

tagelse af Naturen ere da hans Fabler udsprungne. Og saa meget nærmere er han i dem kommen det Barn, der endnu føler sig lille og hjælpeløst henvist til sine voksne Omgivelser, som han har opsogt det samme i Dyrenes Verden og med Forkærlighed haft sit Blik rettet paa de smaa Unger og deres Samliv med de gamle. Han fortæller om Kalven, der „raver, som den var fuld“, om Hundehvalpen, der var „saa buttet, saa trind og blød, dens lille Snude var rosenrød“, om den lille Gris „med krøllet Hale og næsevis“, om de smaa rødhaarede Ræveunger, der „skreg og græd med arrige Tunger“, om Spurveungen, „en nøgen én, med store Øjne og lange Ben“, om Kyllingerne, der pippe: „Jeg fryser, Moder, om mine Ben, — og jeg har traadt i en Rendesten“, om Ællingerne, der uden endnu at forstaa, hvad der er sket, samle sig om den dræbte Vildand, deres Moder. Men Barnet har dernæst ogsaa en uvilkaarlig Sympati for dem, der efter Livets Manddomsgerning paany ere faldne tilbage til Svaghed og Hjælpeløshed, for de forstødte og forladte; maaske denne Sympati for en Del har sin Grund i den Tilbøjelighed, som den gamle mere end den, der optagen af Arbejde staar i sin fulde Kraft, har til at give sig af med og hen til Barnet — som et 4 Aars Barn udtrykte det: „Jeg holder mest af dem med de spidse Hager.“ I den gamles Lyst til at fortælle og atter og atter gentage det fortalte, halvt bevidst, halvt ubevidst, ligger der ogsaa et Baand mellem Olding og Barn. Og i sin Sans for den svage og forladte forstaar Barnet tillige at sætte Pris paa den, der ved sin Troskab hjælper hin gennem Livet. For alt dette har Kaalund haft Øje; han skildrer Skyttens gamle Enke med den tro Hest, den gamle Skraldemandshest, der en Gang har været en stolt Tra-

ver, Hunden, der er glemt paa Stranden af sin Herre Skibskaptajnen, Skruptudsen, der er et stygt og rynket Skumpelskud, men dog hilses med Glæde af sine fattige Unger; men der er ingen af hans Fabler, som melder om de voksnes Færd, medens de staa paa Livets Solhøjde. Af disse Fabler faar Barnet da for det første sine Jagttagelser fra Dyrenes Verden stadfæstede og udvidede, for det andet sin Følelse, særlig Sympatifølelsen, vakt og udtalt, gennem simpel Fortælling, uden al Brug af en Lyrik, der endnu maa ligge over Barnets Horisont. Fablen former dets første bevidste Indtryk af, hvad et Samfund er, og det et Samfund, som det let kan fastholde Omridsene af, fordi Dyrene, hver Gang de optræde, ved deres bestemt prægede Udseende straks melde sig som med en Etikette; Hunden, Katten, Ræven, Hanen ere hurtig for Barnet gamle Bekendte. Og i Virkeligheden fører Skildringen af dem ogsaa ind i Menneskelivet; thi hvad der i Dyrefablen er gjort, er jo intet andet end, at man bag Jagttagelserne af Dyrenes ydre Færd har lagt et Bevidsthedsliv ind, som Barnet kender det fra sine egne, menneskelige, Tanker og Følelser. Det er de oprindelige, simple Forhold i Menneskelivet, mellem Forældre og Børn, mellem gamle og unge, mellem den stærke og den svage, der gennem Fablerne letfattelig træde Barnet i Møde¹⁾.

¹⁾ Men det letfattelige og anskuelige maa der ogsaa lægges Vægt paa, og Kaalund har ikke alle Vegne undgaaet at komme ind paa Udtryk, der ere for abstrakte til, at Barnet uden vidleftig Omskrivning kan opfatte dem: „Hunden deler med den (Hesten) sin Armod glad“; „Naturen havde dem (Hund og Kat) Fjendskab lært, den havde skilt deres Slægter ad fra Skabelsens Tid med det bitre Had“.

II.

Have allerede Fablerne paa deres Vis ført Barnet ind i Virkeligheden, saa stiger naturligvis efterhaanden den Sum af Livsindtryk, som Barnet er i Stand til at modtage og fordøje. Vi forudsætte, at det er kommet ud over Vanskelighederne ved at læse og er udviklet nok til at holde sammen paa et mere omfattende Livsbillede. Fra Fablen skal det altsaa gaa over til Fortællingen. Hvor skal det da nu søge sin Læsning? Jeg vil tage en personlig Erindring til Hjælp. Den første større Bog, jeg i min Barndom, efter den tilbørlige Sum af forberedende Smaafortællinger, fik fat paa, var „Robinson Kruso“, og der var Næringsværdi nok i den, til at jeg kunde læse den 25 Gange i Træk, inden jeg igen slap den. Det er gaaet „Robinson“, som det er gaaet Ingemanns Romaner, og som det nu er i Færd med at gaa Walter Scotts: skreven for de voksne er den bleven erobret af Børnene. Den første, der med genialt Skarpsyn har paavist dens pædagogiske Betydning, er Rousseau. I sin „Émile“ siger han: „Siden vi absolut skulle have Bøger, er der én, der efter min Mening giver det mest udmærkede Billede af en naturlig Opdragelse. Denne Bog skal være den første, min Emil læser; i lang Tid skal den udgøre hele hans Bibliotek og bestandig beholde en fremragende Plads deri. Den skal være den Tekst, alle vore Samtaler om Naturvidenskabernes tjene til Kommentar. Den skal under hans Udvikling tjene til Prøvesten for hans Dømmekraft, og saalænge hans Smag ikke er fordærvet, vil Læsningen deraf stadig vedblive at behage ham. Hvad er da denne mærkværdige Bog for en? Er det Aristoteles? Er det Plinius? Er det Buffon? Nej, det er Robinson Kruso. Befriet for alt det overflødige, begyndende med Robin-

sons Skibbrud ved hans Ø og endende med Ankomsten af det Skib, der fører ham bort fra Øen, skal denne Roman paa en Gang være til Fornøjelse og Belæring for Emil i det Tidsrum, her er Tale om. Den skal optage alle hans Tanker; uophørlig skal han sysselsætte sig med Robinsons Borg, hans Geder, hans Plantninger; han skal, og det ikke af Bøger, men af selve Tingene, i det enkelte lære alt, hvad man i lignende Tilfælde behøver at vide; skal tænke sig, at han selv er Robinson, og se sig klædt i Skind, med en stor Hue, en stor Sabel, hele hans plumpe Udstyr, paa Solskærmen nær, som han ikke trænger til. Han skal spekulere over de Forholdsregler, han maa tage, hvis han skulde komme til at savne ét eller andet, studere sin Helts Opførsel og undersøge, om der ikke er noget, han har forsømt eller kunde have gjort bedre; han skal omhyggelig mærke sig hans Fejl og lære ikke at gøre sig skyldig i de samme. Thi der er ingen Tvivl om, at han omgaas med Planer til at indrette sig paa lignende Maade.“ De to Krav, der maa stilles til et Barns Morskabslæsning, ere her klart betoned: først, at den beriger og udvikler dets Forestillingsliv, dernæst at den lader Forestillingerne forgrene sig ud i Barnets Følelse og Vilje og gaa over i Handling. Der maa være et levende Forhold mellem Barnets Læsning og dets Leg; den første maa ikke kue eller matte den sidste, men skal give den Marv og Indhold.

Da Daniel Defoe havde fuldendt „Robinson Crusos Liv og sælsomme Æventyr“, var det ham ikke muligt at faa nogen til at forlægge den. Langt om længe bevægede en Ven af ham en Boghandler til at give ham 10 £ Sterling for Manuskriptet, og saa kom Bogen ud i April 1719. „Den Lykke, den gjorde, var eksempel-

løs. Saasnart den var udkommen, blev den bogstavelig slugt af unge og gamle, høje og lave. Der var, siger en samtidig Forfatter, ingen nok saa fattig Enke, der ikke gjerne daglig knappede i det mindste en Penning af paa sig selv for i Løbet af en rimelig Tid at kunne skaffe sig den herlige Robinson. Bogen blev oversat i saa godt som alle Verdens Sprog og læstes i Botany Bays Udørkener med samme Henrykkelse som i Londons, Parises og St. Petersborgs Menneskemylr; under Navn af Oceanets Perle blev den en Yndlingsbog hos Araberne. Oversættelser fulgte paa Oversættelser, Bearbejdelser paa Bearbejdelser. Og dermed nøjedes man ikke; snart dukkede talløse Efterligninger op, de saakaldte Robinsonader. Næsten hvert eneste Land, ja hver eneste Landsdel havde sin Robinson at opvise; der var en brandenburgsk, en berlinsk, en bøhmisk, en frankisk, en schlesisk, en leipzigsk, en fransk, en dansk, en hollandsk, en græsk, en engelsk, en irsk og en jødisk Robinson. Hvert Køn, hver Haandtering og Stand fik sin for sig, der fandtes en Boghandler-Robinson og en Læge-Robinson, ja endogsaa en Jomfru-Robinson og en usynlig Robinson“ (Hettner: Robinson u. die Robinsonaden. Berlin 1854, S. 33). Det, der dengang gav Bogen en saadan Magt over Sindene, var den Trang til det æventyrlige, som vakttes og næredes af de store Opdagelser og Bosættelser i fremmede Verdensdele og de fantastiske Beretninger herom, der løb Europa rundt. Hvad der danner den indre faste Kærne i Fortællingen og giver den pædagogisk Værd, er en Egenskab, som Defoe næppe har været sig klart bevidst, siden han har forstyrret Indtrykket af den ved det Romanstof, han ukritisk har hægtet bag i Beretningen om den strandede Æventyrers Eneboerliv paa sin Ø. For Rousseau var „Robin-

son" et Vaaben til Angreb paa Samfundet, et Billede paa det enkelte Menneskes Evne til at drage Nytte af sine Naturomgivelser og uden Hjælp tilfredsstille sine Fornødenheder; men Skildringen gaar dybere og giver i Virkeligheden et sammentrængt Billede af Menneskeslægstens kulturhistoriske Udvikling. I den enlige Skikkelses Anstrængelser og Sejre vises det, hvorledes Mennesket overhovedet har arbejdet sig op gennem Kamp med den Natur, i hvis Midte han lever, og som han fra en Modstander forvandler til en Forbundsfælle og Støtte. Robinson bliver et Sindbillede paa Selvopdragelse, fordi han er en Arbejdets Helt, modsat Æventyrets Aladdins-type, og ved sit Eksempel lærer sin Læser, hvorledes man med smaa Midler overvinder store Vanskeligheder, naar man blot holder ud. Med denne Robinson, der af Natur og Udvikling kun er, som Folk er flest, kan Barnet sympatisere; hver lille Sejr, han vinder, er en Sejr for Barnet og af Barnet, saa simple og elementære ere de Forhold, hvorunder han bevæger sig. Og der er det mærkelige ved Bogen, at den samtidig med at føre bort fra alle golde Drømmerier om et Helteliv, som kun bliver den fra Fødselen stemplede til Del, og lede ind paa Bedrifter, der vokse ud, ikke af de lykkelig begavedes store Evner, men af et almindeligt Menneskes alvorlige Vilje, samtidig med at være en nøgtern Lovtale over den praktiske Selvhjælp straalende for Barnets Øje med al Æventyrets Glans. Der er næppe nogen Bog, som i den Grad har været i Stand til paa én Gang at sætte Børns Indbildningskraft og Virksomhedsdrift i Bevægelse. Derfor er den morsomme Robinson tillige saa moralsk en Bog, selv uden at der direkte prækes Moral i den. Thi en Hovedside af al moralsk Kraft er den Hurtighed og Lethed, hvormed Tanken

omsættes i Handling, og en Paavirkning, der lærer et Menneske, at det ikke kommer an paa at drømme, men paa at ville, er moralsk opdragende. Om denne Grundtanke gælder det derfor at holde Bogen samlet, og ligesom de Robinsonader, der blot søge ved fantastiske Æventyr at tage Indbildningskraften med Vold, forsynde sig mod Æmnets Aand, saaledes forvanskes det ogsaa, naar man af Iver for Undervisningens Fremme propper Fortællingen fuld af geografiske, naturhistoriske og tekniske Meddelelser og derved svækker den samlede Energi, hvormed den skulde virke. Det er ikke paa den Maade, Bogen skal være en Menneskelivets Encyklopædi. Det tomme Fantasteri og det flade Nyttighedsstræb ligge lige fjærnt fra Livets sunde Midte.

III.

Som Robinsonaden gennem en Række Mellemed skyder ud af Fablens ene Side, den mod Virkeligheden vendte, vokser Æventyret frem af dens anden, gennem Indbildningskraften befrugtede Rod. „Robinson“ er en alvorsfuld Prædiken om, at Livet er en Opgave og dennes Løsning: at stræbe. Men Barnet trænger ogsaa til at boltre sig i det nærværende og tage det hele som en Gave, i hvilken det nyder Lykken og Øjeblikket og fuldt optaget hverken tænker paa Fortid eller Fremtid. Med Alvoren til Baggrund trænger det til sommerfuglelet at flyve fra Indtryk til Indtryk og føle sine Evners Spændighed og Vækst, uden andet Formaal end at tumle frit og vilkaarlig med sin Bevidstheds Indhold, kun afhængig af sit eget Lunes Lov. Enhver, der har set den overmodige Sejrsjubel, med hvilken et Barn i sin Opvækst benytter sig af hvert lille indvundet Fortrin, hver tilkæmpet Evne, vil forstaa

at Æventyrets ubundne Fantasileg ogsaa har en Ret at gøre gældende ved Barnets Læsning. Men lad os blive enige om, paa hvilke Vilkaar.

For det første er det af Vigtighed, paa hvad Tidspunkt Æventyret indfinder sig. Ligesom det selv i sin vildeste Flugt er bundet til Jorden, fordi det maa hente sit Stof og sin Næring fra den, og derfor maa hvile paa en Rigdom af Sansninger og lagttagelser, saaledes maa det ogsaa først træde ind i Barnets Liv, naar der er lagt en sikker Grund af Virkelighedsindtryk i dets Bevidsthed. For det lille Barn duer Æventyret slet ikke. Det føler sig kun vildført og usikkert derved; og det behøver ikke Æventyret, fordi hvert Blik det faar kastet ind i den endnu friske og nye Verden, der omgiver det, har al Æventyrets magiske Vidunderlighed i Følge med sig. Først naar Virkeligheden til en vis Grad har ophørt at være et Æventyr for Barnet, trænger det til Poesiens Æventyr. Det er derfor næppe heller rigtigt, naar man har lagt Vægt paa, at Barnet nødvendigvis skulde forholde sig troende til Æventyret for at have det rette Udbytte af det. Tvært imod, Barnet vil mangan Gang først med fuld Tryghed give sig Æventyret i Vold, naar det har forvisset sig om, at det kun er en „Historie“, som derfor slet ikke behøver at komme i Strid med dets Erfaringer. Ogsaa Barnet har en Virkelighedssans og en Forstand¹⁾, som man

¹⁾ „Hvorfor der man? Er det, for at der kan blive Plads til de andre?“ 3 Aars Dreng. — „Hvorfor befalede Gud Abraham at ofre Isak, da det dog ikke var hans Mening? Han maatte jo vide, at Abraham var beredt dertil.“ 6 Aars Pige. — „Hvorfor kom Syndfloden?“ — Fordi Menneskene vare ugudelige. — „Men Gud havde jo selv lavet dem; hvorfor havde han da lavet dem saa uartige? Og saa kunde

ikke har Ret til at krænge. Naar et halvfemte Aars Dregebarn siger: „Hvis jeg havde 60 Horn i Panden, hvad saa?“ eller: „Hvis Kinderne var til at tage af ligesom et Slør, hvad saa?“ eller: „Hvis Munden sad i Maven, hvad saa?“ eller: „Hvis Mor ikke var større end en Knappenaal, selve Knappenaalen, og jeg ikke var større end Hovedet, hvad saa?“ — véd Barnet meget godt, at disse Forestillinger kun ere Tankeeksperimenter, det læser man i det skælmske Smil, hvormed det spørger; men det morer sig med at opstille det Slags æventyrlige Muligheder, fordi det derved nyder sin Evne til at flytte om med givne Forestillinger og se Virkeligheden gennem sin egen Magtfuldkommenheds Forstørrelses- eller Formindskelsesglas. Betragtet fra dette Synspunkt vil Æventyret endog kunne tjene til at skærpe Børns Virkelighedssans, fordi den stadige Sammenligning mellem de to modsatte Verdener, som det giver Anledning til, lidt efter lidt trækker Grænsen skarpere imellem dem.

Men for det andet maa man blandt Æventyrene skille Bukkene fra Faarene. Farlige ere alle de Æventyr, som søge deres Virkning ved at overvælde Fantasien. Derfor advarer Herbart mod „de arabiske Æventyrs forvirrende Tilløkkelse“, i hvilke Indbildningskraften, beruset af Forestillingernes aldrig standsende Spil, mister Ligevægten, fortumles af den orientalske Billedpragts bedøvende Blomsterduft og hvirvles afsted som i en Dødedans, til den segner. Ligger Faren her i Fan-

han jo heller ikke vide, om de nye, han lavede, vilde blive artigere.“ Do. — — „Hvor kunde Tor følge med den store Jætte? Han maatte jo i ét Skridt være langt forbi ham.“ 6½ Aars Dreng.

tasivirksomhedens Grad, saa kan den ogsaa ligge i dens Genstande. Det bør da bestandig erindres, at man ikke har Midler til at bringe ud af et Barns Bevidsthed, hvad der én Gang er kommet ind i den; man kan ad pædagogisk Vej frembringe Forestillinger, men ikke tilintetgøre dem igen. Naar man bedst tror, de ere bortvejrede, melde de sig en skøn Dag paany, hidkaldte gennem mere eller mindre bevidste Ideassociationer. Ligesom det er utilladeligt at ty til skræmmende Fantasisbilleder for at bøje et Barn under sin Vilje, saaledes bør Listen over forbudne Bøger omfatte alle saadanne Æventyr, som gennem Rædselens Spænding slaa Klo i Barnets Indbildningskraft og, idet de bringe Aandedrættet til at standse hos deres smaa Læsere og Haarene til at rejse sig paa deres Hoveder, maaske for hele Livet lænkebinde dem i Forestillinger og dertil knyttede Følelser, som forurolige dem og undergrave deres aandelige Ligevægt, hvor meget end deres Forstand senere hen prædiker for dem om de rædselvækkende Fantasiens Intethed. Alle Spøgelse- og Heksehistorier, forsaa vidt de da ikke ere rent humoristisk behandlede, alle de uhyggelige og bloddryppende Æventyr, hvori hængte og myrdede træde op med al Ligets kolde Rædsel om sig, hvori smaa Drengene blive hakkede i Stykker og kogte i surt, hvori Mødre hugge Hovederne af deres egne Børn, eller afskaarne Lemmer svømme om i blodige Bækkener; med ét Ord, alt, hvad der kan forkvakle Barnets friske Livsglæde, alt, hvad der kan gøre dets Følelse usund og mørkeræd og lamme dets Vilje, maa strængt banlyses. At Grimms Folkeæventyr, deres kulturhistoriske og poetiske Betydning ufortalt, derfor ikke, som det i Reglen sker, uden videre kan lægges Børn i Hænderne, men først maa underkastes en skarp

og rensende Kritik, i Kraft af hvilken der vælges og vrages, er en Selvfølge.

Bortsét fra, hvad der saaledes bærer Stempel som Kontrebande, have Folkeæventyrene i det hele Egen-skaber, der nøje svare til Barnets. Fælles er den stærke Trang til at opstille grelle Modsætninger og lade alle Overgangsformer falde bort: enten—eller, enten lutter Lys eller lutter Mørke, enten hvid som en Engel eller sort som en Djævel. Der hører større Modenhed til end den, der lægger sig for Dagen i middelalderlige Folkeæventyr eller i et Barns Livsopfattelse, for at kunne forbinde Modsætningerne med hinanden og forstaa Livet som en Udvikling uden Spring eller i det onde se en forfejlet Vækst af Rodspirer, der havde Muligheden i sig til det gode. Af den Grund føler Barnet sig ogsaa hjemme i Æventyret, hvor Mellemtonerne og Farvenuancerne mangler. Og Æventyret giver derved Barnet en velkommen Lejlighed til at dømme, dømme sikkert og afgjort uden Spor af Tvivl om Dommens Berettigelse. Det hører med til Livets Gang, at man først lidt efter lidt naar fra denne overlegne Dristighed i at dømme til den modnes Erkendelse af, hvor vanskelig, for ikke at sige umulig, al ubetinget Dømmen og Fordømmen er. Men der er ingen anden Vej; kun igennem en energisk Leven i den Umodenhed, der uden nogen som helst Skaansel trækker de skarpe Grænser, bliver man i Stand til rigtig levende og personlig at opdage, hvor flydende Grænserne mellem Skyld og Skyldfrihed, mellem Frihed og Nødvendighed ere. Æventyret bliver nu for en Del en Lynafleder for denne naturlige Trang hos Barnet; her er alt afgjort, alt lagt til rette for en Dom, samtidig med, at Barnet i selve Livet hvert Øjeblik løber en Staver i sig ved sin Døm-

men og bliver gjort usikkert ved Følelsen af sin halve Forstaaen.

Og den hele Synsmaade, paa hvilke Folkeæventyrene hvile, stemmer med Barnets. Det er altid den stærke, der gaar af med Sejren, den, hvis Styrke er som en lykkelig Genialitet, der uden egentlig Strid eller Møje lokker Livets Frugter ned i hans Turbanpuld, hvor han staar med bundne Hænder. Ynglingen, der helt giver sig hen i Øjeblikket, og for hvem Livet er en uvilkaarlig Vækst, under hvilken lidt efter lidt de sejrige Evner af sig selv skyde frem, netop naar han har Brug for dem, han er Æventyrets Helt. Og det er naturligt, at Barnet sværmer for den stærke, der ved sin blotte Nærværelse overvinder alle Hindringer. Barnet selv har jo foreløbig ingen anden Livsopgave end at blive stærkt, at samle de fornødne Kræfter til at modstaa Livets Angreb. Det er derfor af Nødvendighed Egoist — gives der nogen mere egenkærlig Despot end et lille Barn? Alt er for den spæde Tyran kun Midler til hans Drifters Tilfredsstillelse, og naar hans Længsler ere stillede, er den hele øvrige Verden ham et Intet. Og det maa saa være. Det betyder ikke, at Barnet er et umoralsk Uhyre, men blot, at ethvert Væsen maa have samlet en Kreds af virksomme Evner om en Kærne af indre Kraft, før det bevidst kan arbejde paa at være noget for andre Væsner. „Gør Barnet stærkt, saa gør du det ogsaa godt,“ siger Rousseau. Den fysiske Sundhed fører over i den moralske. Saa ser da Barnet i Æventyrhelten sit eget Ideal og tænker under Læsningen ikke paa, at der vil komme Tider, hvor andre og højere Opgaver end Aladdins Lykkeridt gennem Tilværelsen vil gøre Krav paa dets Kræfter.

Men bestandig maa hos Barnet Døren staa aaben fra Indbildningskraftens Rige ind til Legens praktiske Verden; for saa vidt maa ogsaa Æventyret stille Barnets Opgaver, paa hvilke det sætter sin Virksomhed ind. Nøjes det med at hænge i Æventyrbøgerne og stoppe Hjærnen fuld af overnaturlige Forestillinger, som aldrig prøves eller vejes paa Erfaringens Vægtskaal, bliver Fantasien en Sygdom i Steden for en styrkende Kraft.

IV.

Fra Folkeæventyrene er der en naturlig Overgang til H. C. Andersens Æventyr. At give et Barn den samlede Udgave af disse paa én Gang i Hænde er sikkert ikke i sin Orden, saa forskelligt er det Præg, der deler dem i flere bestemt adskilte Grupper. En Del af dem kan nærmest betragtes som udvidede Fabler, i hvilke Barnets Omgivelser optræde med de Egenskaber og i de indbyrdes Forhold, som det kender fra Virkeligheden, kun at et Følelses- og et Tankeliv, som Barnet kan forstaa, fordi et beslægtet rører sig hos det selv, danner den forklarende Baggrund for alt, hvad der sker. Deri bestaar jo Barnenaturens Rigdom, at den med Overskuddet af sit eget Sjæleindhold kan puste Liv i sine livløse Omgivelser, og det er ganske i det 6—7—8-aarige Barns Aand, naar Andersen lader den standhaftige Tinsoldat strunk og stiv føle, hvad der under alle Skæbnens Omskiftelser er en Krigsmands Pligt, eller lader Toppen spille Kæreste med den knibske Bold. Barnet er i Virkeligheden, medens det iagttagende og granskende fæster sin Opmærksomhed paa alt, hvad der møder dets Sanser, fuldstændig henvist, hver Gang det

gælder en Forklaring deraf, til de Livsytringer, det kender som Motiver til sine egne Handlinger og Bevægelser; først gennem en langsom og dyrekøbt Erfaring naar man til at forstaa, at selv om alt Liv er Bevægelse, er ikke al Bevægelse Liv. Falder det saaledes Barnet naturligt i Legetøj og Brugsgenstande at se lutter levende og tænkende Personligheder med Længsler og Ønsker som dets egne, at følge Stoppenaalen og Flipperne, Brolæggerjomfruerne og den gamle Gadelygte, Vejrmøllen og Snemanden paa deres Gang gennem Verden og drømme sig de Tanker til, der jage gennem dem, alt som Livet giver dem sine Stød, saa er det saa meget lettere at illustrere de levende Væsners Handlinger med Fortolkninger, hentede fra menneskelige Tilstande, og sætte sig ind i Storkenes Passiar, i Andegaardens Snadren eller i Svanens sorgfulde Uro, mens den endnu er den grimme Ælling. Vilde man paa Opdragelsens Vegne indvende mod dette Slags Æventyr, at de vænne Barnet til at se Naturen under en fejl Synsvinkel, idet de ved et Overgreb udstrække Anvendelsen af de menneskelige Bevidsthedsformer langt ud over deres rette Grænser, saa er dertil at sige, at det er Barnet umuligt at undgaa denne Fejl, at det i en vis Periode af sit Liv ikke har andre Vilkaar at leve under, og at klassisk formede Eksempler paa den for Barnet nødvendige Tænkemaade hjælpe det til at gennemleve sit Standpunkt med større Energi og derved hurtigere arbejde sig ud over det. Naar Vejen til at opfatte Tilværelsens forskelligartede Livsformer efter deres særlige Væsen er en Sympati, der gør det muligt for én at hengive sig til dem med Forglemmelse af sit eget Jeg, saa ere de første Skridt ind paa denne Vej betingede af, at Barnet kan genfinde sig selv i de Skab-

ninger, det skal hengive sig til og føle for. Men ganske vist, skulde Æventyret virke saaledes, at Barnets Fantasi forhold til de digtede Planter og Dyr kom til at hindre eller forjage dets Kærlighed til de virkelige, havde Poesien forspildt sin Ret. Haand i Haand med denne Art Æventyrlæsning maa der for Barnet derfor gaa en Lejlighed til at slaa praktisk Mønt af sin Følelse. Opdrageren bør sørge for at skaffe det Genstande for dets personlige Omsorg, Planter, det skal passe, om det saa kun er Potteplanter i et Vindue, som det til rette Tid og i rette Maal skal vande, eller Dyr, det skal pleje eller i det mindste tage Hensyn til for ikke at volde dem unødigt Lidelse. „Ud af det virkelige vokser just det forunderligste Æventyr,“ siger Andersen i „Hyldemor“.

Tæt op til denne Gruppe Æventyr ligge de, der hente deres Æmner fra selve Menneskeverdenen uden at gøre noget Brud paa de Aarsagsforhold, der styre denne, saa at det æventyrlige væsentlig kommer til at bestaa i de naive Former, hvorunder Livsmodsætningerne optræde, omtrent som Barnets Leg afbilder dem, usammensatte og let gennemskuelige. Tænk blot paa de Kejsere og Konger, de Prinser og Prinsesser, de kloge Hoveder og Dumrianer, der gaa ind og ud i Historier som „Store Klavs og lille Klavs“, „Kejserens ny Klæder“, „Svinedrengen“, „Prinsessen paa Ærten“, „Klodshans“ o. l. Lidt efter lidt arbejde Andersens Skildringer sig imidlertid dybere ned i det virkelige Liv og give helt Afkald paa Æventyrets Trylleri for at blive til Virkelighedsbilleder med Kolorit af de Livsforhold, de fremmane. Geniets Historie sysselsætter ham f. Eks. gentagende (i „Metalsvinet“, „Guldskat“, „Portnerens Søn“, „Psyken“), ligesom han allerede tidligere

i mere æventyrlige Former („Den grimme Ælling“, „Klokken“) gennem samme Æmne havde lukket sine Læsere ind i sit eget Livs Sorger og Glæder (ægte andersensk er det Udbrud: „Der er en Magt, en uendelig Magt i Naadens Væld fra oven, Hoffets Gunst, Guds Gunst“). Eller ogsaa spinder han, ud af andre personlige Iagttagelser og Stemninger, Skildringer, i hvilke han skænker de oversete og forladte poetisk Oprejsning for, hvad de i Livet har lidt, smedder det Hjærtets Guld, som var deres Rigdom, til en Ærekrans om deres Minde („Hun duede ikke“, „Ib og den lille Kristine“, „Pebersvendens Nathue“, „Valdemar Daa og hans Døtre“, „En Historie fra Klitterne“). En lyrisk Patos træder her som Grundtone i Steden for det godmodige Lune, af hvilket de barnlig naive Historier vare udsprungne, Satiren mister sin abstrakt naive Karakter og faar en mere bestemt Adresse. Digterens Ærgerrighed er nu ikke blot at skrive for Børnene, men i en endnu dybere Forstand for de voksne¹⁾. Det bliver for en Del Sjælehistorier, han giver til bedste („Anne Lisbeth“, „Barnet i Graven“), og hans Læsekrede maa forandre sig derefter. Disse Fortællinger forudsatte Læsere, i hvem indre Erfaringer have lagt sig til Bunke og grundig undermuret Følelseslivet; de høre derfor med Nødvendighed hjemme paa et langt senere Trin af Barnets Liv end de tidligere omtalte.

I Modsætning til denne Række Livsbilleder, der tit kun i Udstrækning skiller sig fra Romanen, staa saa de egentlige Æventyr, hvis Særkende er, at Fantasien

¹⁾ „Jeg talte da klart og tydeligt ud af Posen, at det var en Talemaade at kalde mig „Børnenes Digter“, mit Maal var at være Digteren for alle Aldere, og at Børn ikke kunde repræsentere mig.“ Breve fra H. C. Andersen, II, S. 729

dristig spiller Bold med den ydre Verdens Kendsgeringer, uden noget som helst Hensyn til deres naturlige, lovbestemte Sammenhæng. Snart bestaar det æventyrlige i den vilkaarlige Maade, hvorpaa Forholdet mellem Aarsag og Virkning lægger sig for Dagen hos eksisterende Genstande, snart samler det sig om selvstændige Fantasiskikkelser, i hvilke Digteren sindbilledlig har villet sammenfatte et helt Livsomraade eller udtale en Livstanke. Saalænge disse Digtninge følge Folkeæventyrets naive Forbillede og tale saa direkte til den barnlige Indbildningskraft, at de danne en anskuelig Vidunderverden, blandt hvis Befolkning Barnet med fuld Sikkerhed og Hjemmevanthed bevæger sig („Fyr-tøjet“, „Tommelise“, „Ole Lukøje“), saa gælde her de samme Synsmaader, som gøre Folkeæventyrene, kritisk sigtede, til passende Læsning for Børn. Men hvor det spekulative Element breder sig paa det poetisk anskueliges Bekostning, hvor den abstrakte Symbolik af filosofisk eller religiøs Art taler til Refleksionen mere end til Fantasien, og det, der ligger bagved, skal trænge Forgrundsbillederne ud af Læserens Interesse; med andre Ord, hvor Digteren gaar ud paa at være Apostel for en abstrakt Livsanskuelse gennem sit Æventyr („De vises Sten“, „Pigen, som traadte paa Brødet“, delvis „Snedronningen“, „den lille Havfrue“ og „Dyndkongens Datter“), dér har Barnet ikke længer noget at gøre, helt bortset fra, om Digteren har mægtet at smelte Abstraktionernes uægte Metal om til Guld af poetisk Lødhed. — En anden Egenhed hos Andersen, der paa sine Steder gør Børn mindre modtagelige for hans Fremstilling, er den Naturbarnets Glæde over sine indvundne Kundskaber, der bringer ham til at pynte sin Stil med dem, som den vilde pynter sig med Stum-

per af Evropæerens Dragt. Naar det suser et Barn om Ørene med Lianer og Savanner, med Beeren-Eiland, Argojater og Fostaneller, det ortopædiske Institut og Mädlers Maanekort, med Angiolo Bronzino, Alfieri og Machiavelli, den medicæiske Venus og Galilæi, saa føler det sig noget skræmmet og tom overfor alle disse Ord, der for den kundskabsrige voksne maaske rumme store Tanker og klare Billeder, men for det endnu uvidende Barn kun ere Lyd. Og dog hænger denne Trang hos Andersen sammen med et af de smukkeste Træk i hans Digterfysiognomi: hans Glæde over Kundskaben grunder i hans Tro paa Kundskabens Magt og paa Videnskabens Betydning for Menneskelivet og gør ham fri for al romantisk sentimental Uretfærdighed mod det nærværende til bedste for en svunden Fortid; der gaar et Pust af H. C. Ørstedes Begejstring for Naturvidenskaben og de Fremskridt, den fører med sig, gennem Andersens Digterværker. „Vær velsignet, du nye Tid,“ udbryder han. „Rid paa den rensede Luftstrøm Sommer i By! Lad dine Solstraaler lyse ind i Hjerter og Tanker! Paa din straalende Grund svæve forbi de mørke Sagn fra de haarde, de strænge Tider.“

Sin rette Folio faar da Barnets Æventyrlæsning kun, naar det samtidig ihærdig arbejder med Virkelighedens Opgaver: skærper sin lagttagelsesevne og sin Forstand, hærder — gennem Sejren over Vanskeligheder — sin Vilje, styrker ved stadig voksende Interesser sin Følelse. Arbejdet maa ligge bag Fantasilagen, Undervisningen bygge den faste Grundmur af Forestillinger op, der uden Fare kan bære Æventyrets Søjler, Buer og snørklede Arabesker.

V.

Barndommen er at betragte som en Indledning. Medens den ganske sikkert har et Maal i sig selv og et Krav til Livet for sin egen Skyld, peger den, dybere set, ud over sig selv og har til Opgave at samle de Kræfter og det Stof, hvorpaa Fremtiden kan grundlægges. Er Eventyret særlig Midlet til at fyldestgøre Barnets øjeblikkelige Trang og Opfattelse, maa altsaa ogsaa det fuldstændiggøres ved anden Læsning, der direkte kan arbejde i Fremtidens Tjeneste ved at skaffe Barnet en Grundkapital af Forestillinger, som klart og anskuelig afspejle det Liv, hvori det lever, i dets Bevidsthed. Læsningen skal da gøre sit til at genkalde og fastslaa, ordne og indarbejde dets vundne Erfaringer. Det trænger til en saadan samlende og gentagende Paavirkning, fordi dets Liv endnu føres saa spredt, saa aabent for alle veksellende Indtryk. Det trænger til, bl. a. gennem Læsningen, at forme det Bevidsthedsindhold, det har tilegnet sig, fordi man først sikkert ejer, hvad man har et klart Udtryk for. At denne Drivkraft er oppe i Barnet, viser sig i den Glæde, med hvilken særlig det yngre Barn atter og atter vender tilbage til den samme Historie, indtil hver enkelt Nuance i dens Stil har gravet sig ind i dets Erindring. At møde sine egne Erfaringer i det læste eller fortalte har den samme Tiltrækning som for Kobbersmeden i „Genboerne“ at se ind ad sine egne Vinduer. Man er ude og dog hjemme, og bag hver Forestilling, som Fortællingens Ord direkte fremkalde, ligge alle de klarere eller dunklere Ideassociationer, i hvilke éns tidligere Iagttagelser og Tilstande med en betagende Stemningsduft paany træde frem for én. Selve Barnelivet maa derfor ogsaa yde sine Æmner til

den Læsning, der skal kunne fængsle et Barn i dets første Læseaar. Blandt de Forfattere, der energisk har arbejdet paa at skaffe et „Børnebibliotek“ til Veje, staar vistnok den filantropiske Pædagog J. H. Campe (1746—1818) øverst. „Naar den Sætning af Herder er rigtig, at en Bog til har fordærvet eller dannet et Menneske for hele dets Livstid, saa er Ungdommens Læsning mere end en Tilgift nu og da i dens Dannelse, saa er den en Magt, en pædagogisk Stormagt.“ Fra en Tanke som denne gik Campe ud, da han, dreven af Oplysningstidens menneskekærlige Begejstring tog fat paa Udarbejdelsen af sit „lille Børnebibliotek“. Hvor han ved Valget af Læsestoffet stod tvivlende, læste han det paagældende Stykke højt for Børn af sit Bekendtskab; kom saa nogen af disse under Læsningen til at gabe, var dermed Dødsdommen udtalt over det læste. Planen, hvorefter han ordner Stoffet, er følgende: „Børnebiblioteket“ skal lægge Grunden og forberede Læsningen af hans „Robinson den yngre“, denne igen efterfølges af Fortællingerne om „Amerikas Opdagelse“, om Helte som Kolumbus, Kortes og Pizarro; en Samling passende Rejsebeskrivelser skal endelig sætte Kronen paa Værket. Det er da Fortællinger og Smaaavers om Barnelivet, hvormed Foretagendet indledes, og Campe bygger paa den Grundsætning saa vidt muligt at fremstille de Børn og i det hele de Mennesker, der optræde, fra den elskværdigste Side og aldrig at fortælle om onde, til Læserens Had hjemfaldne Børn, men derimod — i moralske Fabler — at gøre Dyr til Repræsentanter for Daarskaber og Laster; hans Mening var den, at naar man for de endnu bløde Barnesjæle afmaledede Menneskelivet med for mørke Farver, vilde man vanskeliggøre faa Menneskekærligheden til at slaa Rod i dem.

Hvad der i vore Dage gør største Delen af disse Smaa-historier forældet, hvor meget man end maa respektere den varme Kærlighed til det gode og til Barnet, der gennemstrømmer dem, er deres abstrakte Moraliseren og den Mangel paa poetisk Anskuelighed hos dem, som hænger sammen med Tidsalderens hele Forstandsretning. I Fortællingen „Taagen“ skildres det f. Eks., i øvrigt i et jævnt og behageligt Sprog, kun med et svagt Skær af det sentimentale, hvorledes den lille Lotte, Campes Datter, da hun en smuk Efteraarsaften spaserede med sin Fader, langt borte saa' de tætte Taager staa over Engen som et hvidt Bjærg, der imidlertid opløste sig til en fin Damp, da de kom nærmere. „Vær ikke forundret derved,“ siger saa Faderen, „det er ikke den eneste Ting i Verden, der i nogen Frastand ser ud som noget farlig stort og, naar man kommer hen til den, kun er tom Dunst. Al den ydre Pragt, der langt borte fra ofte behager os saa meget, forholder det sig med ganske paa samme Maade som med denne Taage, der paa Afstand tog sig ganske anderledes ud, end vi nu se den, da vi selv befinde os inde i den. Smukke Klæder, smukke Vogne og Heste, smukke Huse og Haver kunne ikke gøre os lykkelige; man kan eje dem og dog være meget utilfreds. Det er derfor taabeligt ivrig at ønske sig saadanne Ting. Hvo der løber efter dem, løber efter en blot og bar Dunst, som, naar han har naaet den, ikke hjælper ham til noget som helst. Husk paa det, mit Barn, saa tit du igen ser en Taage rejse sig, og tænk saa bestandig paa, hvad jeg ofte har lært dig, at intet uden Hjærtensgodhed, sand Retskaffenhed og nyttig Virksomhed kan skaffe os en varig Lyksalighed. Vil du det, kære Lotte?“ Lotte svarede med et stunt hjærteligt Kys paa sin Faders Haand. — Hvor

skarpt et Blik og hvor haarde Ord man i vor Tid gen-
nemgaaende har haft til Rede overfor Oplysningstidens
velmente Historier om „artige og uartige Børn“, savne
vi dog endnu ingenlunde Sidestykker til dem, blot at
det i Overensstemmelse med Tidens Tone ikke saa
meget er Moralen som Religionen, hvis Sag man i Tide
og Utide vil tale gennem Morskabslæsningen. Og dog
ligger den gudelige, med Skriftsteder spækkede Prædi-
ken¹⁾ det sunde, naturlige Barns Tankegang fuldt saa
fjærn som Fortidens Moralprædikener. Der gælder her

¹⁾ Se som et Eksempel *instar omnium* „Arbejderen er sin løn
værd og 11 andre nye fortællinger af Kusine Kethe“. Bergen
1881: „Livet er en smertelig kamp, og jeg ved ikke, hvor-
ledes et gammelt menneske, som jeg, kan bestaa i kampen.“
„Herren er min Hyrde, mig skal ikke fattes.“ sang en
stemme lige ved siden af hende i samme øjeblik. — „Hvor-
ledes gaar det dig saa, naar du ingen har til at sørge for
dig?“ Barnet smilede alvorligt og sagde blidt, mere som
om hun talte med sig selv end til madam Betts: „Herren
er min Hyrde, mig skal intet fattes.“ — „O, mange tak,“
sagde Barnet glad og taknemmeligt, og da hun bøjede sig
for at tage sin byrde op, hørte madam Betts hende igen
sige tæt op til hendes øren: „Herren er min Hyrde, mig
skal intet fattes.“ — „Vilde du da ikke hellere bo hos din
kærlige søster end hos „moder knurrepotte“?“ „Jo, meget
heller!“ svarede Anna ivrig og tilføjede: „Herren er min
hyrde, mig skal ikke fattes“. — Saa igen, næsten uden
at vide af det, men ganske højt og muntret gentog hun
ordene: „Herren er min Hyrde, mig skal ikke fattes.“ —
„Vær stærk i Herren og i hans magts storhed.“ „O, fader,
det er et stort ord,“ sagde lille Johan, „men det klinger
noget vel stort for en liden gut som mig. Det er ligesom
det passer bedre for voksne mænd end for os smaa gutter.“
„Men, lille Johan, min gut,“ svarede faderen med et alvor-
ligt smil, „tror du ikke, at Vorherre havde givet
eder egen bibel, dersom han ikke havde villet, at
I skulle gøre fuldstændig brug af vor?“

hvad Prof. Heegaard siger om et beslægtet Forhold: „Skal da den sædelig religiøse Opdragelse ogsaa danne en Understrøm ved Undervisningen f. Eks. i Skrivning og Regning? Ja, den skal. Men hvorledes? Ikke saaledes, at Skrive- og Regnetimen nødvendigvis indledes med en Salme; heller ikke saaledes, at man finder en egen Tilfredsstillelse ved at beregne Arkens Kubikindhold eller lægge Vægt paa, at Forskrifterne særlig indeholde Bibelsprog, maaske i det hemmelige Haab, at der dog altid hænger noget ved. Sligt er ikke saa ligegyldigt, som det mulig kunde synes. Ved den idelige Gentagen og Indprenten opnaar man allersnarest det modsatte af, hvad man tilsigtede, fordi Elevernes Oprindelighed og Modtagelighed for det religiøse paa denne Maade kan sløves. Et Barn vinder ikke det mindste i sædelig-religiøs Henseende, om det saa skrev Folianter fulde af Bibelsteder; paa denne Maade lade Idealerne sig ikke „slide ind“ i Sjælene“ („Om Opdragelse“, 1. Udg. S. 332). — Oplysningstidens Børnehistorier fejlede ikke deri, at de var moralske, men deri, at det moralske, løst ud af al organisk Forbindelse med det poetiske, traadte Barnet tørt og fantasiløst i Møde, og i Steden for at tale til det indirekte gennem digterisk Anskuelighed og Stemning forvandlede Poesien til en Lærebog i Moral, Naturen til en sindbilledlig Eksempelsamling fordelt imellem dennes enkelte Paragraffer.

Ogsaa Campes Behandling af Robinsonæmnet, som han tilskærer efter Rousseaus Anvisning, lider noget under Tidsalderens Ensidedighed. De forskellige Hensyn, han paa én Gang mener at burde tage, bøje sig ikke ret under den anskuelige Fortællekunsts Overhøjhed. Hans første Formaal med Bogen er at skaffe Børn en behagelig Underholdning, hans næste at give dem visse

Grundforestillinger fra Kundskabens Rige (Ebbe og Flod, Skybrud, ildsprudende Bjærg, Horisont o. l.), det tredje særlig at udvide deres naturhistoriske Viden (Kampechetræ, Østersbanke, Kokosnød, Brødfrugttræ, Lama, Salt, Magnetnaal, Løftestang o. s. v.), det fjerde at vække fromme og dydige Følelser hos dem og endelig at føre Barnesjælene tilbage fra den drømte Hyrdeverden til Virkeligheden og fordrive det golde Føleri ved at lære dem, hvad kraftig Selvvirksomhed vil sige. Fortællingen er lagt i Munden paa en Familiefader, Campe selv, der i milde Sommeraftener hyggeligt samlet under aaben Himmel med sin Hustru, sin lille Datter og sine Plejesønner fortæller det hele for den lyttende Klynge. Det er i Virkeligheden paa den Maade, „Robinson den yngre“ er bleven til; naar det belærende Element i Bogen for en stor Del er henlagt til Samtaler mellem Faderen og Børnene, saa ere disse Indskud kun Optegnelser af, hvad hans virkelige Tilhørere have sagt og gjort; „og om der i hine smaa Skrifter er noget fortjenstligt,“ tilføjer Campe i sin Beretning herom, „saa er det dette, at jeg tro og samvittighedsfuld har tegnet efter Naturen og gengivet alt saaledes, som denne har leveret mig det“.

I „Amerikas Opdagelse“ ere derfor ogsaa disse Samtaler blevne færre, fordi Børnene, som høre fortælle om Kolumbus og de andre Opdagere, nu ere blevne ældre og mindre trænge til at faa alt forklaret. Bogen er i øvrigt udarbejdet efter samme Grundsætninger som „Robinson“: for det første at klare Læsernes Forstand gennem Meddelelsen af nyttige Kundskaber, her særlig fra den politiske og matematiske Geografi, for det andet at vise dem, hvad mandigt Mod og Udholdenhed formaar overfor Livets Vanskeligheder. I Slutningen

af Fortællingen om Pizarro spørge Børnene, om nu ogsaa denne Historie skal trykkes og deres Navne nævnes deri ligesom i „Robinson“, og Faderen svarer paa en for Tiden og Personen lige betegnende Maade: „Hvad jeg her har fortalt og talt med eder om, vil, saasnart det er trykket, blive læst af nogle Tusende Mennesker. Naar I nu i Fremtiden en Gang komme til Bremen eller til Stade eller til Ritzbüttel, saa ville Folk straks alle Vegne, hvor I lade eder se paa Gaden, hviske til hinanden: „Se, se, det er Campes Plejesøner! — Nu, jeg er dog nysgerrig, vil en anden føje til, efter at se, hvad der er blevet af ham! — Vi ville passe paa, ville de saa alle sige, hvorledes han monstro vil te sig! — Og saa ville alles Øjne være rettede paa eder. Man vil lægge Mærke til hvert af eders Skridt og passe paa alt, hvad I sige og gøre. Og opfyldte I da, hvad jeg tillidsfuld vover at haabe, de Forventninger, man har gjort sig om jer, o, da held eder! da ville alle Mennesker komme eder i Møde med Kærlighed og Venskab! Men skulde man, hvad Vorherre forbyde, hos nogen af jer savne de Fuldkommenheder, de anstændige Sæder, det varme, menneskekærlige, for alt godt aabne Hjærte, som man i Fremtiden er berettiget til at vente hos jer alle, o, da ve ham! Ve hans gode Navn og hans hele jordiske Lyksalighed! Alle Mennesker ville pege paa ham og med Uvilje og Foragt sige til hverandre: Er det ham — og nævne hans Navn —, som vi kende fra „Robinson“ og „Amerikas Opdagelse“? Er det et af de lykkelige Børn, som Gud syntes at have bestemt til at blive saa særlig ypperlige Mænd? Og som nu ikke kan mere end det? . . . Se, Børn, saaledes vilde Folk i dette Tilfælde tale om eder, og hvad skulde der da blive af mig, eders til den Tid alle-

rede gamle og graa Fader, som har elsket eder alle saa hjærtelig, har gennemlevet saa mangen bekymret Time for eders Skyld og saa gjerne vilde se eder alle lyksalige ikke blot her, men ogsaa i det evige Liv? Hvad skulde der blive af mig, naar jeg maatte opleve sligt, om ogsaa kun med en eneste af eder? O, jeg kan ikke engang tænke mig den blotte Mulighed deraf, uden at mit Hjærte er nær ved at briste af Angest.“ (Jvfr. J. Leyser: J. H. Campe. Braunschweig 1877.)

VI.

Gennem Rejsebeskrivelserne er Campe naaet til et Punkt i Udviklingen, hvor Morskabslæsningen faar en ny Betydning. Hidtil har den skullet gaa Side om Side med Legen og munde befrugtende ud i denne; nu skal den tillige knytte sig til Undervisningen, til Barnets Arbejde i strængere Forstand. Skolens Opgave er jo dels at imødekomme en Trang i Barnet til Kundskab, dels at lede denne Trang ind paa Veje, hvor den er i Stand til selv at skaffe sig sin Tilfredsstillelse. Her vilde Morskabslæsningen kunne faa en indgribende Rolle at spille og den Misvisning, der almindelig knytter sig til dens Navn, falde bort. Den vilde blive til mere, end hvad Morskabslæsning nu ofte er: et flygtigt Middel til at fylde et tomt Øjeblik med en Fantasileg, hvis Maal kun er en forbigaaende overfladisk Adspredelse, og hvis Virkning derfor aldrig er styrkende, ofte svækkende. Det udviklende ved en saadan Læsning vilde da ligge i, at den var, ikke blot en Leg uden Alvor eller Anstrængelse, men et selvvalgt Arbejde, til hvilket Barnet ingen Tilskyndelse behøvede, men som det gik til og fra efter eget Skøn, kun ledet af sin frie personlige Interesse. Medens Skolen gav det forholdsvis korte, men klart fastslaaede Grundlag for Kundskabstilegnelsen,

kunde Morskabslæsningens Udbytte slynge sig om dette snart paa ét Punkt, snart paa et andet, uddybe Opfattelsen i Overensstemmelse med den enkeltes naturlige Tilbøjelighed og paa den Maade skaffe den forholdsvis ensartede Forestillingsrække, som Skoleundervisningen fører ind i Børnenes Bevidsthed, en forskellig farvet Baggrund hos hver enkelt, i hvilken hans Personlighed fik Lov til at røre sig. Det nivellerende, der kan ligge i den systematiske Skoleundervisning, vilde derved faa en frugtbar Modvægt, ligesom en Vej derved var betraadt, der mulig kunde føre bort fra den — spredende i Steden for samlende — mod encyklopædisk Fuldstændighed stilende Stofvrimmel ved selve Undervisningen. Skolen vilde kunne styrke denne Idræt hos Disciplene, dels indirekte gennem den videregaaende Kundskabsstrang, den søgte at vække hos dem, dels direkte gennem Discipelbiblioteker, hvor saadanne Bøger, der særlig slog an hos Ungdommen, fandtes i talrige Eksemplarer, og ved Anvisninger fra Lærerens Side. Historie, Naturhistorie og Geografi vilde rimeligvis være det Jordsmon, af hvilket de frugtbareste Æmner vilde kunne gro op. En biografisk Litteratur, der samlede sig om Personligheder, hvis Væsen og Færd lagde sig for Dagen i klare og forholdsvis usammensatte Træk, i Egenskaber, der stode Ungdommens Idealer nær: Helte i Krigens og Fredens Gerning, Mænd og Kvinder, der selvopofrende satte deres Kræfter ind paa en Sag, Viljens Riddere og Forskningens Stridsmænd, Kulturens Bannerførere i Kunst og Religion, i Poesi og Politik, i Handling og i Opfindelse, Martyrerne saa godt som Sejrherrerne — et saadant Galleri vilde kunne præge sig i de unge Læseres Bevidsthed som en Række levende Forbilleder, der paa én Gang mættede deres

Kundskabstrang og styrkede deres Personlighed. Igen- nem Personerne vilde Læseren føres ind paa de Ideer eller Livsomraader, de repræsentere, og den hele Kul- turstrøm lidt efter lidt flyde ind i hans Tankegang og føre med sig, hvad der har lejet sig paa dens Over- flade og i dens Dyb. Ved Samtale og Genfortælling, snart i Undervisningstimen, snart, hvor Eleverne frit færdedes blandt hverandre, vilde den enkelte kunne gøre det, han selv havde følt sig opfyldt af, frugtbringende for sine Omgivelser. Den Selvvirksomhed hos Eleven, som har været al nyere Pædagogisk Feltraab, vilde der- ved kunne gøre et mægtigt Skridt fremad. Han vilde lære, hvad det i Virkeligheden vil sige at læse: Led for Led nemlig at eftergøre en andens Tankebevægelser, saaledes som de, knyttede til hørlige Ord, træde én i Møde gennem disses synlige Tegn. — Og Læsefeltet strækker sig for denne Alder vidt. Idet Drengen følger sin Helt paa hans Opdagelsesrejser hen over Jordklo- den, til fjærne og ubekendte Egne eller til Kulturens tæt befolkede Brændpunkter, træder Skuepladsen for hans Bedrifter frem i et Billede af Natur- og Menneske- liv i det store, Geografi og Etnografi aabne deres Skatte for ham, som et Museum, Bogen gemmer i sig, og Rej- sebeskrivelsen giver sin Læser en Række Sammenlig- ningspunkter, der udvikle hans lagttagelsesevne og hans Dømmekraft og gøre hele hans aandelige Horisont vi- dere. Kundskaberne komme til ham i en for hans Al- derstrin frugtbar Form, fordi de, fri for al abstrakt Systematik, knytte sig til et levende Menneskes veks- lende Skæbne og ordne sig i naturlige Grupper, efter som de udspringe af Gangen i den rejsende Opdagers Foretagender. — I de naturhistoriske Skildringer træder endelig Naturen selvstændig Læseren i Møde, ikke læn-

ger knyttet til noget menneskeligt Midtpunkt. Medens Naturhistorieundervisningen maa holde sig til de almene Træk og give det normale i al dets Lovmæssighed og Regelbundethed, kan den frie Læsning paa dette Punkt fordybe sig i Naturvæsnernes hele Liv og Levned, følge dem paa deres Veje og i deres Vækst, se dem snart under Synspunktet af „det uendelig store“, snart som „det uendelig smaa“, en Uendelighed, til hvilken Side man saa vender Blikket. Læsningen sætter vekselvis et Teleskop og et Mikroskop for Læserens Øje; den tilsteder i en Maalestok, som er umulig ved selve Skoleundervisningen, at tage alle de Enkeltheder med, som give det samlede Livsbillede. Alt det, der i Naturen vækker Betragterens Forundring og overrasker ham med lignende Stemninger overfor dens lovbestemte Hele som de, med hvilke Middelalderens Mennesker saa Mirakler vælte ud af den, hvor de gik og stod, alt det, hvorigennem Naturen, mindre ensidig opfattet end i Middelalderen, paa én Gang taler til Fantasien og til Erkendelsen, paa én Gang virker som et Æventyr og som et Regnestykke, alt sligt vil gennem Læsningen kunne give Undervisningen en Baggrund, der maaske gør det muligt for den at formindske sin Stofmasse og virke mere samlet. Det digteriske Element, som hører med til al ægte Undervisning, forsaavidt som det gennem denne gælder at vække Grøde i Sjælene, vilde faa Næring gennem en Læsning, der ved stemningsfuldt at sætte Indbildningskraften i Bevægelse gav Erkendelsens Udvikling en ny uvurderlig Drivkraft.

VII.

Det er populære Fremstillinger, der her bliver Tale om, men det populære maa ikke opfattes som en Mod-

sætning til det videnskabelige, kun som en egen Form af det, nemlig den, i hvilken Videnskaben saaledes har kunnet gennemklare sin Tankegang og dens Udtryk, at de har kunnet knyttes til det almenmenneskelige Aandsliv. Nu ligger det videnskabelige altid i den Vej, man har gaaet for at naa sine Resultater; skal den populære Læsning ikke demoralisere, maa Fremstillingen derfor ikke give de færdige Resultater alene, men ogsaa vise Læreren, hvorledes Stoffet samles ind og lægges til rette, for at de naturlige Slutninger kunne uddrages af det; han vil derved ledes til selv at optage det videnskabelige i sin Tankegang og selv at blive Iagttagere paa det Omraade, til hvilket hans personlige Anlæg føre ham. Samlerlysten, der er saa udpræget i Barnealderen, vil herigennem, organiseret og knyttet til værdige Opgaver, kunne blive til et virkeligt Arbejde med Genstandene, medens den nu ofte ved at være den rene Tilfældighed voldgiven gaar til Spilde som en Geværild med løst Krudt, der aldrig rammer, hvad der sigtes imod. Paa det historiske Omraade maa den populærvidenskabelige Fremstilling have lignende Egenskaber. Den maa være udsprungen af et fortroligt Kendskab til den Aand, der gennemtrænger de skildrede Begivenheder, og ikke forrykke Synspunktet for den rette Vurdering af dem eller søge at lade dem virke ved ganske andre Ejendommeligheder end dem, der høre deres Væsen til. Lad et Eksempel vise, hvorledes man ellers er i Stand til at forvanske de sunde Elementer, et Æmne indeholder. Der er ingen Tvivl om, at baade nordisk og græsk Sagnhistorie og Gudelære kan blive et frugtbart Led i et Barns Udvikling. Der er hos den sagn- og mytedannede Fantasi en for Barnet velkommen Tilbøjelighed til at sammentrænge et helt Aands-

livs paa mange Hænder fordelte Udvikling i en enkelt Personligheds Skikkelse, der gør den konkret og let overskuelig. En stor Del af de Egenskaber, der knytte Folkeæventyrene til Barnealderen, genfindes her. Grænsen mellem de to Grupper Aandsprodukter er jo ogsaa flydende. Begge faa de en Hovedpart af deres Betydning som Mindesmærker om svundne Tiders Maade at tænke paa. I de græske Sagn ses saaledes den Menneskenatur forherliget, som det er Grækenlands Storhed at være Opdageren af. Heltene i dets Sagn ere Kulturbringere, som ved deres Mandsmod og Styrke besejre de Uhyrer, i hvilke de kultur- og menneskefjendske Magter i Tilværelsen ere personificerede; deres Kamp er en Træden i Skranken mod alt det, der vil holde Menneskene nede i Trældom og Frygt. Naar disse Helte ikke møde frem som Skikkelser, der ved deres egen Overlegenhed sætte deres Fod paa Modstanderens Nakke, saa mister Fortællingen sin Kærne og sin sindbilledlige Dybde. Hvad skal man da sige om en Teseus, der stiller Trolddom i Bedriftens Sted og, handlende ud fra en Tankegang, som aldrig nogen Græker vilde godkende, har mistet alt det, der gør Helten til Forbillede?¹⁾ Naar det klassiskes rene, simple Træk saaledes

¹⁾ „Minotauros spærrede højt brølende Gabet op imod ham og fremviste derved to Rækker Tænder saa skarpe, at det mere havde Lighed med en Krokodilles Gab end en Okses. Medens han nu med store Skridt og graadige, gnistrende Øjne gik imod Ynglingen, følte denne allerede hans varme Aande, som virkede saa bedøvende paa ham, at han næppe beholdt saa megen Bevidsthed, at han kunde kaste en af Kuglerne i hans Gab. Da Uhyret havde faaet Kuglen paa Tungen, blev det pludselig staaende, fordrejede Øjnene og tyggede paa den med saadant Velbehag, at Teseus fik Tid til at samle sig igen, før det atter med ophævet Gab vendte

forvanskes og forvrænges, vil da ikke Følgen være, at de Børn, der gennem en saadan Omskrivning gøre deres første Bekendtskab med det gamle Sagn, maaske for bestandig have faaet Blikket sløvet for dets virkelige Skønhed og Betydning? Eller er der omvendt nogen Mening i at fremstille Teseus som et Forbillede, der minder om Oplysningstidens artige Børn og i sin Farveløshed ligger saa fjærnt som muligt fra al antik Naturkraft?¹⁾ Hvad skal man endelig sige om det hi-

sig imod ham. Straks kastede han den anden Kugle ind i dets Mund, og den blev fortæret med lige saa stort Velbehag som den første. Uhyret syntes nu at være blevet ligesom søvnigt, men vendte dog atter det opspærrede Gab imod ham, og nu kastede Teseus den sidste Kugle deri. Straks faldt det om og begyndte at snorke — den frygtede Minotauros laa i dyb Søvn ved hans Fødder. Teseus saarede ham nu dødelig med Sværdet, farvede det rødt i hans Blod, og for at eje et Tegn paa sin Sejr afskar han Uhyrets svære Underkæbe med dens skarpe Tænder og hang den over sin Skulder" (A. L. Grimm: Sagn og Æventyr fra Grækernes og Romernes Heltetid, bearbejdet for Ungdommen 1ste Saml. Kra. 1875, S. 35).

- ¹⁾ „Nu er der nogle lave Sjæle, der udgive sig for at have beskrevet Historien om Teseus og Ariadne med Nøjagtighed, og som ikke undse sig ved at fortælle, at denne dydige Prinsesse, begunstiget af Natten, flygtede bort med ham, hvis Liv hun havde frelst. Jeg skal derimod fortælle eder, hvad Ariadne virkelig svarede, idet hun trykkede hans Haand og derpaa gik ét eller to Skridt tilbage: „Nej, Teseus, jeg kan ikke følge dig. Min Fader er gammel, og jeg er den eneste, der elsker ham. Hvor haard du end tror ham, saa vilde hans Hjærte briste, dersom han skulde give Afkald paa mig. Først vil Kong Minos hengive sig til sin Vrede; men han vil snart tilgive sin eneste Datter, og med Tiden vil han glæde sig, det er jeg vis paa, over ikke mere at skulle ofre syv unge Mænd og syv unge Piger fra Athen til Minotauros's Graadighed. Jeg har lige saa meget frelst dit Liv, Teseus, af Kærlighed til min Fader som for din

storiske Blik, der med følgende Forklaring fører barnlige Læsere ind i Maaden, hvorpaa mytiske Forestillinger opstaa: „Jeg har somme Tider haft den Ide, at [Kentauren] Skolemester Chiron i Virkeligheden ikke var anderledes skabt end andre Mennesker, men at han sandsynligvis var af en jævn, kærlig og munter Karakter og løb af den Grund for Løjer om i sin Skolestue paa alle fire, idet han lod de smaa Drenge stige op paa sin Ryg. Naar nu hans Myndlinger vare blevne store og gamle, lode de deres egne Børn ride Ranke paa deres Knæ og fortalte dem om alle de Skælmsstykker og Lege, de havde udført i deres Ungdom; de smaa Tilhørere troede da, at deres Fædre og Bedstefædre havde faaet Undervisning af en Kentaur, der var halvt Menneske og halvt Hest. I vide jo nok, at Børn, der ikke rigtig opfatte, hvad man fortæller dem, ofte sætte sig Ting i Hovedet, der ere en Smule urimelige“ (Hawthorne S. 115). Ganske vist trænge Børn til „Mælk“, før de kunne døje den „haarde Føde“, men kan Meningen hermed være, at selve den haarde Føde skal spædes op til Mælkemad, i hvilke den gaar glip af al Saft og Kraft? Er det ikke naturligere at gemme den, indtil Barnets mere udviklede Fordøjelsesevne sætter det i Stand til at uddrage dens styrkende og nærende Marv?

egen Skyld. Far vel! Gudernes Velsignelse være over dig.“ Hun talte med saa megen Oprigtighed og Værdighed samt med en for hendes Alder saa sømmelig Beskedenhed, at Theseus vilde have bebrejdet sig det selv, dersom han var trængt mere ind paa hende med sine Bønner. Nej, denne ædle unge Mand vilde have foretrukket at lide Døden hundrede Gange for at paadrage det svageste Væsen den mindste Lidelse“ (N. Hawthorne: Græske Sagn, fortalte for Ungdommen. Kbh. 1857, S. 33).

„Alt i rette Øjeblik“ bleve vi enige om. Og man synder imod denne Sætning, hver Gang man glemmer, at hvad det kommer an paa, ikke er at faa et forhastet Drivhusresultat bragt til Veje, en uægte Modenhed som den ormstukne Frugts, men langsomt og sindig at lægge Grunden og Tomme for Tomme bygge videre paa Udviklingens Værk, for at den hele Bygning kan staa fast. Den Viden, der kommer før Tiden, bliver aldrig nogen rigtig Viden. Sysselen med Aandsfrembringelser, for hvis Tilegnelse man savner de aandelige Forudsætninger, vil, i Steden for at vække, sløve, i Steden for at udvide Blikket, indsnævre det. Man raisonnerer fejlt, naar man f. Eks. slutter som saa: „Verdens største Aander og deres dybsindige Frembringelser er noget, alle Mennesker bør vide Besked med, altsaa skal ogsaa Barnet lære dem at kende. Nu er det givet, at man ikke direkte kan henvise dette til dem, altsaa maa man lave dem om til Brug for Børn, maa fortynde deres mægtige Patos, maa beskære deres grovkornede Lune.“ Saa plukker man Shakspeares Tragedier op i Stumper og Stykker (Shakspeare certain selected plays abridged for the use of the young by S. Brandram. London 1881) og erstatter det, man ikke vover at byde Barnet, ved et Par Ord, der løselig angive Indholdet, eller man lægger en Samling blege Referater af shakspeareske Skuespil i Barnets Hænder (Ch. Lambe: Shakspearske Fortællinger. Kbh. 1866), Barnet læser det ene og det andet og mener, at nu kender det sin Shakspeare; man leverer det et magert Udtog af Don Quixottes Historie, hvoraf den komiske Fylde er listet ud, saa véd det, hvad Cervantes er for en Karl. Man føler ikke, i hvilken Grad man forsynder sig imod saadanne Menneskeslægtens Heroer ved ikke at respektere, hvad deres

geniale Arbejdskraft har bragt til Verden, i den Form, hvori det foreligger fra selve Mesterens Haand, ved at rykke op og tynde ud, hvor man ærbødigt skulde frede om hver Linje, paa hvilken den store Aand har trykket sit Stempel, som man freder om sine dyrebareste Erindrings Helligdom. Og man føler lige saa lidt, hvor meget man berøver den læsende ved at lade hans Barnefinger gramse om det, der med en ganske anden Magt og Friskhed vilde fylde hans Sjæl, naar han ventede og i det rette Øjeblik modent forberedt traadte ind i en ny og uberørt Verden.

VIII.

Særlig ved Litteraturhistorie-Undervisningen har imidlertid Hjemmelæsningen en betydningsfuld Opgave at løse, blot at Læreren ved sine Anvisninger sørger for altid at holde sig indenfor de Grænser, Elevernes Alder og Udviklingstrin trække. En Litteraturhistorie-Undervisning uden Litteraturkendskab staar i Strid med alle Regler for sund Undervisning, lige saa fuldt som en Botanik-Undervisning, der nøjedes med det botaniske System og aldrig tyede til de virkelige Planter. Og dog florerer det Slags Undervisning ikke sjælden i Form af skematiske Oversigter over litterære Personligheders Liv og Værker, væsentlig bestaaende af Aars-tal og Navne tillige med et Antal abstrakte Domme, som Børn maa læse og lære uden at have noget Indblik i de Kendsgerninger, hvoraf de ere uddragne, mængden en Gang uden at kunne foretage de Abstraktioner, hvoraf Dommene ere Frugten, selv om de havde Stoffet inde. Og dog er intet saa aandeligt demoraliserende som udenadslærte Andenhaands-Domme, der altid

blive til Fordomme, om deres Indhold end i og for sig kan være nok saa rigtigt. Her kunde nu Morskabslæsningen, ved et udholdende Samarbejde mellem Skole og Hjem, gøre ikke lidet til at skaffe Undervisningen et større og bredere Grundlag. Naar man bestiger det Parnas, hvorpaa Digterne — og om dem bliver der jo her særlig Tale —, ligesom i Rafaels berømte Billede, ere samlede, er der nogle, man straks møder ved Bjærgets Fod, lige naar Marschen begynder, andre, der, efterhaanden som man kommer højere op ad Skrænten, række én Haanden og hjælpe én hver sit Skridt videre, indtil man endelig efter en aarelang Vandring naar til den Top, hvor de højest stræbendes Hymner genlyde, kun forstaaelige for den, der i sit Ansigts Sved har tilbagelagt den strænge Vej op til dem. Med andre Ord: hvert Digterfysiognomi har sin Alder, som dets Træk særlig tiltale, og nu gælder det om at flette Litteraturens Frembringelser organisk ind i Barnets Udvikling netop i det Øjeblik, hvor Modtageligheden for den enkelte Forfatter er størst. Han bliver derved et levende Stykke af Barnets Liv, vævet ind i dets Erindringer, og synker en Dom om ham til Bunds i Barnets Bevidsthed for at blive der, saa er den i ethvert Fald indvunden af dets egne Indtryk og Tanker. Andersens Æventyrvæsner fængsle deres Læsere i en anden Alder end Ingemanns Riddere; Oehlenschlägers Helte tale til et tidligere Udviklingstrin end Hauchs romantiske Ynglinge. Naar Eleven saaledes i Aarenes Løb har gennemlevet de Digtere, han med sin Rækkevidde rummer, saa kommer omsider Tiden, hvor en samlende Oversigt er paa sin Plads, og hvor det bliver muligt at lede Opfattelsen ind paa de aandelige Strømninger, der sammenknytte eller adskille alle disse Frembringelser.

IX.

Lad os til Slutning tale et Øjeblik om den saa meget omstridte Roman. Det følger af sig selv, at vi her maa udelukke alt, hvad der ikke bærer det udvalgte Præg. De Romaner, der kun søge at virke ved Stofmassens slette Uendelighed, der overvældende Indbildningskraft og Følelse slappe dem begge, der søgende deres Virkning gennem Pirringen af de laveste Drifter høre hjemme i Litteraturens Affaldsdyng, har naturligvis dødsdømt sig selv. Men der gives ogsaa et andet Slags Roman, hvis Betydning som indledende Kursus i Menneskekundskab og historisk Forstaaelse Herbart skildrer med følgende Ord: „Virkelige Karakterer have altid for megen Vaklen og Foranderlighed, deres Forskelligheder ere for fine, de sædelige Drivfjedre for sammensatte, de historiske Overleveringer om dem alt for uforstaaelige og lemlæstede til, at man kan forlange Tydninger af saadanne Hieroglyffer af den, der endnu ikke kender Mennesket og endnu ikke aner ham i enkeltstaaende Ytringer. Men naar man først i Anledning af opdigtede Personer, som kunne vedblive at være sig selv meget mere lig, og hvis Farve, netop fordi den er sminket op, er meget mere levende, har lært at forestille sig allehaande mulige Mennesker, at gaa ind paa deres Stilling, Tænkemaade og Følelsesliv, saa vil man lettere, rigtigere, mere deltagende og billigere dømme om historiske Personer.“ Den Roman, der ved disse Midler skal faa Tag i Ungdommens Udvikling, maa da udrense det Stof, Virkeligheden frembyder, maa ud af det virkelige Menneskes mange hinanden krydsende og fordunklende Egenskaber gribe enkelte gennemgaaende Grundtræk og samle Skildringen derom. Dens Psyko-

logi maa være, ikke just usand, thi saa vilde den jo ikke kunne føre sin Læser hen imod Sandheden, men fattigere end Livets, for at man ved fuldt at leve sig ind i denne Fattigdom kan naa til at beherske Rigdommen. Men det forstaar sig, en saadan Bog kommer let til at tabe i poetisk Dybde, hvad den vinder i pædagogisk Fattelighed. „Walter Scott standser paa Sjælens Dørtærskel og i Historiens Forgaard; fra Renæssancen og Middelalderen henter han kun det sømmelige og tiltalende og sætter det naive Sprog, den tøjlesløse Sænselighed, den dyriske Vildhed til Side. Til hvilket Aarhundrede han saa henflytter sine Personer, ere de dog til syvende og sidst hans Naboer, fiffige Forpagtere, forfængelige Lairder, behandskede Gentlemen, giftefærdige unge Piger, alle mere eller mindre borgerlige, satte og ved Opdragelse og Karakter milevidt borte fra Renæssancens vellystige Galninger eller Middelalderens heltemodige Fæ og vilde Dyr“ (Taine). Og i endnu højere Grad gælder det vel om Ingemann, at det er en fortyndet Luft, hans Personer indaande, og at de ere skildrede ensfarvet i Bredden, i Steden for at gaa mangefarvet i Dybden. Hans romantiske, fra tyske Digtere og Naturfilosoffer arvede Forkærlighed for Sjælelivets Natsider — der gør saa stor en Del af hans Æventyr og Fortællinger skadelig og ligefrem umulig som Læsning for Børn — kaster ogsaa et Uhyggelighedens og Rædselens Skær hen over visse Partier i hans historiske Romaner; men ud fra den psykologiske Enfold, der præger dem, kan der næppe hentes Vaaben mod deres Anvendelse som Fødselsdagsgaver for Drengene og Piger; deres Idealer: den ridderlige Helt, den fromme Pigesjæl, deres Respekt for den fysiske Styrke og den mægtige Felt-herrerøst svare vel netop til den umodne Alders Fore-

stillinger om Livet. Og bag det historisk eller poetisk ufuldkomne i disse Bøger ligger der en Række menneskelige og fædrelandske Dyder, hvis Aand puster Læseren i Møde og praktisk taget baade har sin Berettigelse og sin Fortjeneste. Hvis ikke Barnealderen selv var et Slags Middelalder, vilde man maaske kunne gøre den ikke uvæsentlige Indvending mod Ingemann som mod Walter Scot, at de gennem den ensidige Forherligelse af en svunden Tids Former let kunde fremkalde en vis Sygelighed i Følelsen ved at vende de barnlige Læseres Stræben imod noget, som, en Gang for alle uigenkaldelig tabt, ikke kan stilles som Maal for nogen virkelig og alvorlig Stræben.

Men gaa vi saa over til den Roman, der skildrer Samfundet i Nutiden, saaledes som den skarpe overlegne lagttagelse og den ubønhørlige moralske Indignation maler dets Billede, saa staa vi her, dens mægtige Sandhed og dens dømmende Myndighed ufortalt, paa Omraader, hvor Overgangsalderens umodne Blik ikke slaar til, uden at man derfor har Skygge af Ret til at bruge som Indvending mod en saadan Litteratur den gængse Anklage, at man ikke kan give en „ung Pige“ den at læse. Der er hertil intet andet at sige, end at saa maa den „unge Pige“ have Taalmodighed, indtil hun en Dag er bleven den unge Kvinde, for hvem et Blik ind i hendes eget Samfunds Ve og Vaande er en af Betingelserne for, at ogsaa hun modent kan gribe sin Livsopgave.

Slojdundervisning.

Foredrag ved det 6. nordiske Skolemøde 6. August 1890.

Efter stenografisk Gengivelse.

Jeg tænker mig, at det naturlige Grundlag for Forhandlingerne ved et Skolemøde bør være en stadig Følelse af, at det talte munder ud i de store Tanker, af hvilke Skolens Udvikling skal bæres fremad, og paa den anden Side ikke udelukkende former Tankerne i al deres Almindelighed, men tillige søger Forbindelsestraade, der føre fra de almene Grundsætninger over til deres Anvendelse i Praxis. Det har derfor ogsaa været den Plan, jeg har tænkt mig, at dette Foredrag skulde følge; — om jeg kan gennemføre den, er et andet Spørgsmaal.

Stillede vi os et Øjeblik paa Fremtidens Standpunkt og tænkte os, hvorledes man engang om lange Tider rimeligvis vil dømme om det nuværende Skolevæsen, saa antager jeg, Dommen omtrent vil falde ud til, at vi levede i en Tid, hvor man havde begyndt at faa Øjnene op for et og andet af det, der var det rette, det fremadbærende i Undervisning og Opdragelse, men at vi samtidig endnu stod uendelig langt tilbage i Gennemførelsen af de Tanker, der havde begyndt at gry for Bevidsthederne, at vi trods den Kritik, der allerede var vaagnet, dog paa mange og afgørende Punkter i

Grunden maatte siges at virke mod Naturens Love, at bruge Fremgangsmaader, der stillede Tingene paa Hovedet og mangen Gang mere modarbejdede end fremmede Barnets Udvikling. Og maaske Fremtiden ikke vilde have saa ganske Uret i denne sin strænge Dom. Vi have endnu ikke forstaaet at arbejde i Overensstemmelse med de naturlige Krav, et Barn kan stille. Vi have i vor Undervisning endnu ikke naaet at undgaa de pludselige og umotiverede Spring ind i abstrakte Regler og Tankegange, som, efter hvad Erfaringen viser, fra Dag til Dag i Løbet af forholdsvis kort Tid kan forvandle et Barn, i hvilket Forældrene før have været vant til at se et lille Lys, til en slukket Praas, som ikke længer har Gnist af Genialitet at straa med. Det er en Klage, som ofte høres, at naar Børn begynde at gaa i Skole, blive de dummere end de vare i Forvejen. Jeg stiller med Vilje mine Ord paa Spidsen, fordi jeg gerne vilde forarge en eller anden, — Forargelsen er jo det bedste Middel til at fremkalde frugtbar Diskussion. Men selv om jeg stiller Ordene paa Spidsen, mener jeg alligevel fuldt ud det, der er Grundtanken i dem. Ved Siden af dette Spring ud i det almindelige, det abstrakte, i Regler og Grundsætninger, som et Barn ikke er i Stand til at fordøje, kastes Barnet, idet det kommer i Skole, ensidigt og voldsomt fra det praktiske Liv, det har ført i de 6—7 Aar, det har været hjemme, over i et teoretisk Liv, der paa mange Punkter næsten er berøvet ethvert Forhold til praktiske Opgaver og som Barnet, der af Naturen er en lille Praktiker, derfor ogsaa mangler Midler til at komme i personlig Forstaaelse af. Skulde jeg nævne en Ting, som forekommer mig at være en Grundskade for vort hele Skolevæsen, er det den forhastede Læsning, som Barnet sættes til fra det

Øjeblik, det kommer i Skole. Jeg tror, at er der noget, der bidrager til at gøre vore Efterkommere dumme før Tiden, er det, at de skulle lære at læse, før der er nogen som helst Anledning til at ønske dem denne Færdighed, før der er noget som helst Indhold i dem, som trænger til at omsættes i boglig Form. Jeg vilde anse det for et Mønster af en Skole, om man i ét eller to Aar kunde opdrage Børnene i Skolen uden at de lærte et eneste Bogstav, naar de saa til Gengæld havde lært at bruge deres naturlige Evner, deres Iagttagelsesevne, deres Dømmekraft, havde lært at orientere sig med deres Barnesanser og Barnetanker og Barnekræfter i den Verden, de levede i, og ad den Vej havde faaet et aandeligt Indhold, som trængte til at udformes ogsaa gennem Skrift, gennem Bøger. Saa kunde Øjeblikket være kommet til at lære dem at læse.

Naar der nu altsaa er Sider af Undervisningen, ved hvilke vi maa siges at være inde paa et aldeles fejlagtigt Spor, hvorledes ville vi da kunne naa frem til en bedre Gennemførelse af Skolens Opgave? Kun ved at gøre os Rede for, hvorledes de Væsener af Naturen ere beskafne, som Skolen har at virke paa. Skolen maa helt igennem, i alle sine Former og alle sine Dele, bygges paa en klar og dybt gaaende Erkendelse af, hvad et Barns naturlige Udvikling kræver; gør den ikke det, kan man skrive Love og bygge Skolebygninger og uddanne Lærere og lægge Timeplaner, gøre alt, hvad der er muligt mellem Himmel og Jord, det hele vil dog være uden Frugt for Barnets Opdragelse. Naar man da ser paa den Maade, Børns Tankeliv arbejder paa, saa er det ikke paa Grundlag af almindelige Regler, af filosofiske Overvejelser, af teoretiske Lærdomme, men det er i Kraft af de konkrete Indtryk, der sætte sig fast i

Barnets Bevidsthed, opfylde dets Indbildningskraft, virke gennem det med al Livets Anskuelighed, med al Virkelighedens Fynd. Det er kun gennem saadanne personlige Indtryk, man giver Barnet et Stof at arbejde med, hvorigennem det lærer at tænke paa rette Maade d. v. s. saaledes som det er et Barn naturligt. Begynder man med Reglen, Formlen, og giver bagefter det Stof, ud af hvilket den skal udvindes, stiller man Sagen paa Hovedet og gør Barnet til en Eftersnakker, der ikke selvstændig har tilegnet sig de Sandheder, som det muligvis med Munden er i Stand til flydende at gøre Rede for. Og ligesom Anskuelighed, Virkelighed, Liv er nødvendige Egenskaber ved alle de Indtryk, der skulle gro fast i Barnet, saaledes bliver det en naturlig Følge heraf, at Barnets Virksomhed maa samles omkring noget, der har den praktiske Virkeligheds Præg, bindes til Opgaver, der ikke blot tale til dets Erkendelse, men ogsaa sætte hele dets øvrige Væsen i Bevægelse, ikke blot kalde dets Hjerne under Vaaben, men skaffe hele dets Organisme nok at bestille og føre den ind i den sunde, alsidige Bevægelse, som er Betingelsen for al Udvikling og derfor ogsaa Baggrunden for den aandelige Udvikling.

Naar saaledes det anskuelige og det praktiske er Undervisningens rette Form og Udgangspunkt, saa tror jeg, vi paa den ene Side maa være enige om, at vor Skole, som den nu er, ikke er noget Ideal, men paa den anden Side forholdsvis let vil finde Svar paa Spørgsmaalet om, hvor vi kan træffe de Opgaver, gennem hvilke Skolen kan forny sin Mønt og sysselsætte Barnet saaledes, at det med Liv og Sjæl gennem hele sit Væsen, baade sin legemlige og sin aandelige Organisme, har Dampen oppe. En Undervisning som den, som jeg har tænkt paa ved Ordet „Slojdundervisning“, vil her

efter min Opfattelse være i Stand til at tale det forløsende Ord. Jeg har netop valgt dette Æmne at tale om i Dag, fordi Sløjden staar for mig, ikke blot som et enkelt, tilfældigt, maaske praktisk ret nyttigt Tillæg til den øvrige Undervisning, men som et Omraade, paa hvilket vi bevæge os i det centrale, det for al Undervisning afgørende. Og selv om alle Landets Lærere vilde slaa Hænderne sammen over et saadant Kætteri, som at Syslen med materielle Genstande kunde have noget med det centrale i Skolen at gøre, vil jeg dog bestemt fastholde min Opfattelse, og jo mere den i Øjeblikket maatte forarge, desto kærere er det mig, som sagt. Forargelsen smedder netop de rette Vaaben, naar det gælder at finde de svage Punkter og drøfte en Sag med Grunde. Jeg stiller altsaa Sløjden, Haandgerningen, i Centrum og mener, at det er det Synspunkt, hvorfra dens Sag skal forsvares. Det første, der skulde danne et Bevis for denne Tankes Rigtighed, er den allerede nævnte Kendsgerning, at der næppe er noget, der i og for sig kan siges at sysselsætte Barnet paa saa alsidig en Maade som sund, for Barnet tilrettelagt Haandgerning. Den sætter Strængene i Svingning paa alle Omraader af dets Natur, fra de indre aandelige Kræfter, der høre Erkendelseslivet til, til de ydre legemlige Virksomheder, der gøre sig gældende i Nerverlivet, Muskellivet, Stofskiftet og alle de andre legemlige Funktioner. At Sløjden kan lægge saadanne Virkninger for Dagen, er ikke nogen blot og bar Paastand. Det er noget, enhver véd, hvor velkommen al Tumlen med praktiske Arbejder er for et Barn. Hvor det føler sig i Færd med at frembringe noget, om det end i Formen er nok saa ufuldkomment, dér er det i sit Es, og selv om det er gennem Slid og Slæb, det maa udføre sin

Plan, saa Sveden hagler ned ad det og Musklerne spændes, saa er det dog helt og fuldt med i Opgavens Løsning og i hele sin Optræden Udtryk for et legemligt og sjæleligt Velvære; dets Øjne straalet med klarere Glans end ellers, dets Kinder har en sundere Rødme, dets Bevægelser er smidigere og fastere, mens det arbejder med Saven og Høvlen. Naar da alt er lagt tilrette for Barnet med en Pædagogs Skarpsyn, naar den metodiske Gang i Arbejdet bestaar i, at det er delt i sine naturlige Trin, gennem hvilke det samlede Maal Skridt for Skridt naas ved Overvindelse af de nødvendige Vanskeligheder og Bortfjærnelse af de overflødige Vanskeligheder, hvori dets Kræfter kunde hildes og standses, saa kan der ingen Tvivl være om, at en saadan Syslen bliver, ikke en blot mekanisk Praksis, men en saadan, som afføder tydelige Forestillinger i Barnets Hjerne om, hvad det er for Maal, det tilsigter, og hvilken Plan det maa følge for at naa derhen. Sløjden, pædagogisk drevet, gør Barnet tænksomt; det praktiske Sammenspil af Maal og Midler, hvori alt Arbejde bestaar, tyr i hvert Øjeblik til Barnets Dømmekraft, og hvad der her foregaar, er det samme, som finder Sted overalt i Verden, hvor sund Teori bliver til. Al Videnskab er fra først af udsprungen af Praksis og maa bygges paa Erfaring, hvis den ikke skal svæve i Luften. Igennem sit Forhold til Sløjden gennemgaar Barnet da den samme Udviklingsgang, som Menneskeslægten i det hele og store har maattet gennemleve for at naa frem til en dunklere eller klarere Forstaaelse af Livets og Arbejdets Love. Baade voksne og Børn har ved Siden af Glæden over Arbejdet som saadant en Trang til ikke blot at arbejde for Arbejdets egen Skyld, men ogsaa at se Frugter af det. Men der er den Forskel, at Barnet som Regel

trænger til at have disse for sig i mere haandgribelig og anskuelig Skikkelse end de voksne. Der er intet, der bedre giver Barnet den sunde Selvfølelse, som hører med til al personlig Udvikling, end at have Genstande at vise hen til, som skrive sig fra dets egen Haand — se blot paa den stolte Sejrsbevidsthed, med hvilken et Barn kommer hjem fra Skolen med den Boghylde eller den Læsepult i Haanden, som det selv har lavet med Sav og Høvl, og viser dem frem for sine Forældre.

Man har mange Steder brugt et andet Middel til at anskueliggøre Resultatet af Børns Arbejde, idet man har indført Karaktergivning. Jeg skal ikke fordybe mig i Spørgsmaalet herom — De vil i Morgen faa Lejlighed til særlig at drøfte den Sag —, men saa meget er givet, at er der Tale om at anskueliggøre Resultatet af Undervisningen for et Barn, er det en ganske anderledes frugtbar Anskueliggørelse, at der paa Bordet staar en Slæde, Barnet har lavet, end at der i Protokollen staar et ug for Sløjd. Den frembragte Genstand, det er et Resultat, Barnet ikke kan løbe fra, en Kritik ikke i al Almindelighed om godt eller daarligt, men en Kritik, der gaar ubønhørlig ind paa alle Arbejdets Enkeltheder, som de staa prægede i det færdige Værk, i hver fejlagtig Linje med dens uigendrivelige Indsigelse mod Arbejdets Fuldkommenhed. Karakteren giver en Dom uden Præmisser, Genstanden, der møder Barnets Øje, er i hvert Træk en Motivering af den kritiske Dom, Barnet nødes til at udtale over sit eget Arbejde, og derved et Fingerpeg om, hvorledes det næste Gang skal gøre det bedre.

Tiden til at tale om Sløjdens Berettigelse, principielt set, tror jeg nu er omme. Man kan vride og vende sig som man vil, man kommer ikke paany bort fra Tanken om, at det legemlige Arbejde maa danne et Led i Op-

dragelsen og Skolen, hvis denne skal staa sin Prøve. Til de rent pædagogiske Grunde, jeg har nævnt, d. v. s. Hensynet til Udviklingen af Barnets Kræfter, komme Grunde, der hænge sammen med sociale Forhold; Respekten for Arbejdet som den enkeltes Adel og det store Samfunds Grundvold vil faa saa meget dybere Rod og saa meget sundere Vækst, naar man allerede fra Barnsben, og det ikke igennem Moraliseren og Teoretiseren, ikke gennem andres Prædikener og Formaninger, men gennem Deltagelse i selve det praktiske Arbejde vænnes til at forstaa dets Krav og dets Værd. Alle saadanne Hensyn nævner jeg kun; som almindelige Tanker er de uddebatterede. Hvad der derimod vedblivende kan interessere os Skolemænd, er et Forsøg paa at naa til Klarhed over, hvorledes Tanken om opdragende Haandgerning praktisk vil kunne sættes ind i Verden og faa sin rette Plads i Midten af Skolens Gerning. Det første Spørgsmaal bliver da: Hvem skal nyde Undervisning i Sløjd? Saafremt denne virkelig har almengyldig Værdi, saafremt dens Virkninger paa én Gang forgrene sig over alle Barnenaturens Omraader og samler disse om en fælles Opgave, hvis Mangfoldighed gør den uerstattelig som Opdragelsesmiddel, — saa vil det Krav, som alle Børn have paa at faa Del i en almenmenneskelig Udvikling, ogsaa blive til et Krav paa at faa Del i det uundværlige Tilskud, Sløjden yder denne. Jeg opfatter derfor Sløjden som en Sag, der ligesom Luften og Vandet maa komme alle tilgode, med andre Ord — og her agter jeg igen at forarge — Sløjdens Værdi som Opdragelsesmiddel kræver, at den bliver fast Fag for alle Børn i alle Skoler. Derfor kan den naturligtvis ved Siden af som frivillig Gerning faa en yderligere Betydning for mange, og Opgaven maa

jo bestandig være at gennemføre den faste Plan saaledes, at Pligten og Reglen gaa over i frivillig Opfyldelse og et personligt Ønske om Deltagelse. Men ere vi enige om, at Sløjden er et væsentligt Led i Opdragelsen, have vi ikke Lov til at lade et umodent Valg fra en Discipels Side holde ham ude fra hvad der hører Opdragelsens Væsen til. Sløjden som fast Fag for alle — paa samme Maade som man føler sig berettiget til at stille andre Fag op i Skolens Plan — er den første Sætning, jeg her mener at maatte hævde. Men saa bliver den næste Fordring den, at Sløjden maa indlemmes organisk i Skoleundervisningen. Den maa ikke komme som en blot Tilgift, som naar man siger til Skolens Elever: „Nu møde I om Formiddagen alle paa Skolen til Læsefagene, saa kunne de af jer, der har Lyst, og helst alle, i Eftermiddag komme en Time eller to og sløjde.“ Vel er det bedre end intet og kan maa-ske blive et Overgangstrin, der kan føre videre, men det er ikke Idealet af en Ordning. Den rette Plads for Sløjden er netop midt imellem de teoretiske Fag brydende den lange, anstrængende Række af ensidig gennem Tanke og Tale tilegnede Forestillinger. Som det overalt, hvor man skal holde sine Kræfter vaagne, gælder om Vekseldrift, som Sysselen med det ene Slags Arbejde er en Hvile ovenpaa Fordybelsen i det andet Slags Arbejde, saaledes maa ogsaa det legemlige Arbejde flettes ind i Skolens daglige Færd med sin fornyende Kraft, sin Evne til at gøre de matte Hjærner spændige igen. Naar jeg taler om Sløjden som organisk Led i den daglige Skoleundervisning, tænker jeg paa Skolen i dens videste Udstrækning, fuldt saa vel Skolen for Piger som for Drengene, fuldt saa vel Skolen for Folkets store Masse som for de bedre stillede Klassers

Børn. Opdragelsens ledende Grundsætninger maa være de samme for alle, og Samfundet maa gøre hvad der staar i dets Magt, for at alle kunne forberede deres Livsløb under lige gode Vilkaar, og ikke paa Forhaand — hvor det kunde være anderledes — fordømme nogle til fra Livets Morgen at færdes forkrøblede paa Skyggesiden i uretfærdig Modsætning til dem, der straks føres over til Solsidens Trivsel og Vækst. Og naar det saa lykkes at imødekomme Barneverdenens naturlige Drift ved at skaffe Sløjden som dagligt Fag ind i Skolen, vil man endelig engang faa det fornøjelige Syn af Dreng og Piger, som gaa ligesaa glade til Skolen, som de muntre sig i Hjemmets Frihed, — hvor der virkelig kan være Tale om et Barndomshjem og om Barnefrihed i Hjemmet. I Følge Meddelelse fra Landsbyskolelærere her i Landet gaa Børnene efter Sløjdens Indførelse ganske anderledes villigt til Skole end tidligere, forsømme mindre og have faaet forøget Interesse ogsaa hvad de øvrige Opgaver angaar. Fra højere Skoler foreligge lignende Vidnesbyrd.

Skal det imidlertid blive muligt at knytte Skole og Sløjd saa inderlig sammen og faa alle med, maa Sløjden lægges tilrette for Undervisningen paa samme Maade som andre Fag, naar de gennem Skolen skal fængsle Barnets Interesse, og her vil jeg opstille endnu en Paa-stand, som vil forarge mange, — men jeg har jo sagt, hvorfor det er mit inderlige Ønske at forarge —: Skal Sløjden føres organisk og centralt igennem Skolen, kan den ikke gaa udenom Klasseundervisningen. Haandarbejde for Pigebørn har man tidligere uvilkaarlig kun taget op i Skolerne som en Undervisning rettet til hver enkelt Elev for sig. De kvindelige Medlemmer af dette Møde vil fra Erfaringen kende Billedet af Læ-

rerinden, der sidder ved sit Bord, og Smaapigerne, der staa ud for det ikke som en Klasse, d. v. s. som en ordnet og samlet Enhed, men splittet ud i en tilfældig Hob, en alenlang Hale, der i Gaasegang er paa Vejen til Lærerinden for at faa, den ene den Hjælp, den anden den Hjælp, og — da Lærerinden, hvis to Øjne og to Hænder har fuldt op at gøre, ikke kan hjælpe dem alle paa én Gang, — vente hjælpeløse og ubeskæftigede i Kedsommelighedens Sløvhed eller Utaalmodighedens Kvaler paa, at Turen kan komme til dem. Det er en Dosis af det, som er Klasseundervisningens Grundtanke, der savnes her, den organiserende Magt, der sætter alle i Gang, for at hver enkelt stadig kan have en Opgave at øve sine Kræfter paa. Og saaledes ogsaa ved Sløjd-undervisningen.

Man kunde maaske sige, at de, for hvem den blotte Enkeltmandsundervisning i Skolen er Løsningen og Løsnen, staa i Forgaarden, der ganske vist hører til Tempellet, men dog er udenfor dets inderste Helligdom, i hvilken Lyset én Gang for alle er tændt og kaster sin Glans og Klarhed over hvad der sker derinde blandt de indviede.

Ved Klasseundervisningen tænker jeg selvfølgelig ikke paa en mekanisk Eksercits, hvor Læreren, med en Traad i Nakken paa sine Lededukker, faar dem alle til samtidig paa Kommando at løfte Armen eller dreje Hovedet, men en Undervisning, hvor det fælles og almene paa hvert Trin er udsondret i en Fælleshenvendelse og Fællestilegnelse, indenfor hvis Rammer den enkeltes personlige Udvikling bliver i Stand til netop paa Grund af den større Sikkerhed, Fællesskabet har givet, at røre sig saa meget mere frit og selvstændigt. Det størst mulige Udbytte med Opbydelse af den mindst

mulige Kraft — det er Klasseundervisningens Kærne. Kan ikke 20 høre, hvad én kan høre, og 20 se, hvad én kan se, naar alt er lagt tilrette dertil?

Den enkelte maa ikke holdes tilbage af de mange og de mange ikke af den enkelte, det er al Skoleundervisnings vanskelige Opgave; men netop her har Sløjden som Klasseundervisning vistnok et Fortrin for de fleste andre Fag. Naar Undervisningen er trinvis metodisk ordnet, rummer Sløjden nemlig paa hvert Trin Muligheden af en ubegrænset Række praktiske Opgaver, der variere det givne Standpunkt og gennem de samme Øvelser frembringe stadig ny Genstande. Fremgangsmaaden kan vel nærmest stilles sammen med Matematikundervisningens, hvor Læresætningerne tilegnes i Fællesskab og Opgaverne, der løses ved deres Hjælp, lægges tilrette efter de enkeltes Tarv. Den rigere Natur magter det rigere Arbejde og dog følges rig og fattig med hinanden frem ad Matematikkens lige Tankevej med samtidig Rast paa Stationerne undervejs. Sløjden som Klasseundervisning gør det muligt paa én Gang at følge den samlede Plan og at sysselsætte den enkeltes frigjorte Kræfter. Medens alle Eleverne bevæge sig indenfor samme Grænser i de Øvelser f. Eks. med Sav og Kniv og Høvl, hvorved Genstandene blive til, er Muligheden for en selvstændig Sysselsættelse af den enkelte paa dette Grundlag uden Grænse. Men i Ledelsen kræves der paa én Gang Fasthed og Elasticitet.

Saa kommer det næste Spørgsmaal: hvorledes man i det enkelte metodisk skal gaa til Værks. Der var for en halv Snes Aar siden en Overlærer ved en af vore lærde Skoler, der skrev i en Piece omtrent følgende: „Er der noget, jeg beder Himlen bevare vore Skoler for, saa er det Metoder.“ Jeg glæder mig ved, at det

er en Del Aar siden, og at der altsaa er Mulighed for, at Manden kan være gaaet i sig selv og have omvendt sig. Maaske det har begyndt at røre sig i ham: „Har jeg mon ikke været for letsindig i min Brug af Ordet Metode? Hvad er Metode i Grunden andet end bevidst Plan i ens Fremgangsmaade, bevidst Udgangspunkt, bevidst Maal og bevidst Evne til at slaa ind paa de Veje, der forbinder Udgangspunktet med Endemaalet? At gaa til Værks med et Instinkts Blindhed er endnu ikke Metode, at give sig Tilfældigheden i Vold er det endnu mindre; naar det at være Lærer er et Kald, saa kræver det af én Klarhed over Opgaven og over Midlerne til at løse den, og denne Klarhed det er jo netop det samme som Metode. Det var dog vist for barnligt og sorgløst, at jeg dengang efter en Menneskealders Virksomhed i Skolens Tjeneste endnu bad Himlen bevare mig for Metode, d. v. s. for fast Plan, for Klarhed og bevidst Forhold til min Gerning. Ak, ak, det var mere end Sorgløshed, det var en Synd, som jeg i Sæk og Aske, i Anger og Ruelse maa bede Opdragelsens Guder om Tilgivelse for! Hvor kunde jeg glemme, at et Menneske — og altsaa ogsaa en Lærer — er et Fornuftvæsen?“

Naturligvis gaar Sløjdundervisningen ind under Lovene for al Undervisning og maa for at lykkes være gennemtrængt af metodisk Aand, d. v. s. virke organisk, ikke mekanisk. Metode, der saa tit opfattes som Modsætning til Natur, er i Virkeligheden ikke dens Fjende, men Naturen selv i menneskelig bevidst Skikkelse. Det forholder sig med Metoden som med Skuespillerens Kunst: i samme Grad den nærmer sig Naturen, i samme Grad er den ægte Kunst. Metode og Natur er to Alen af samme Stykke, to Sider af samme Sag. Ganske vist kan der være Genier, der med In-

stinktets Sikkerhed, med et Maksimum af medfødt Takt og et Minimum af Refleksion i hvert Øjeblik er i Stand til at slaa ind paa de rette Veje. Men hvor nødig vi end gør det, saa maa vi Lærere jo indrømme, at vi er ikke alle sammen Genier; ja, at vi af og til endogsaa kan være nogle store Stympere, hvor det gælder om at virke paa Børnene. Vi er udsatte for at blive Pedanter, der lægge en overdreven Vægt paa Smaating, og for at blive Maskiner, i hvilke det bestandig snurrer rundt med de samme Spilledaase-Melodier, naar vi ikke er stærkt udviklede Personligheder. Er Faren for et rent udvortes Forhold til vor Opgave saa stor, have vi saa meget mere Grund til at holde os selv vaagne og friske ved en stadig voksende Klarhed over, hvad det er vi vil og hvad Vej vi vil gaa, og derfor maa der Metode til. Kun i den kan Læreren udarbejde sin Personlighed, saa at baade den og Metoden stadig fornyes.

Undervisningen, ogsaa paa det enkelte Omraade, maa blive en Helhed, i hvilken de enkelte Led føje sig ind saa at sige af sig selv, naar Begyndelsen er gjort paa rette Maade. Ligesom man ved Matematikundervisningen ikke springer frem og tilbage mellem de matematiske Læresætninger, men lader den nødvendige Sammenhæng afføde en tilsvarende Gang i Undervisningen og hver enkelt Sætning pege tilbage og pege fremad, saaledes gælder det om ved Sløjdundervisningen at gennemføre en motiveret Fremgangsmaade, paa hvert Punkt at bygge op rationelt, d. v. s. give Grunde, pædagogiske Grunde, for de Skridt, man gør. Den dybeste Grund for Metoden bliver da Hensynet til Barnenaturen paa dens forskellige Udviklingstrin; det næste Led i Begrundelsen er Hensynet til de Midler, Undervisningsfaget raader over. Det er ikke Midlernes Omfang og

Rigdom, der her er Tale om. En har af Undervisningsmidler maaske sin Skolestue og Pladsen udenfor Døren, hvor der vokser et Par Smørblomster eller Gaaseurter og hopper en Spurv i Gæsset, og er maaske alligevel i Stand til at gaa metodisk sikrere frem end den, der har en stor Skolesamling til Hjælp, i hvilken han kan føre Børnene omkring. Det metodiske er lige saa lidt det samme som den størst mulige Lærdom — den megen Viden alene gør én ikke til en dygtig Lærer. Men den metodiske Kunst bestaar i Evnen til altid at drage den Side af Undervisningsmidlerne frem, der mest levende kan gaa ind i Barnets Bevidsthed og sætte dets Kræfter i Bevægelse. Og Forstaaelsen af disse Midlers ejendommelige Væsen bliver derfor en nødvendig Betingelse for Lærerens Optræden.

Naar der da ved Sløjdundervisningen først bliver Tale om Værktøjet, der skal bruges, saa maa i dets Egenskaber Hensynet til Barnet og til Arbejdet være smeltet sammen. Det kunde synes, at den Sag ikke behøvede at drøftes. Af mange Grunde, som jeg ikke behøver at gentage, er Træsløjd den Haandgerning, der frembyder de fleste pædagogiske Muligheder som Skolefag. Men nu har jo i Aarhundreder Mennesket givet sig af med at tilvirke Genstande i Træ, Snedkere have jo arbejdet deres Haandværk saa højt til Vejrs, at det strejfer ind over Kunstens Grænser, er da Sagen ikke afgjort, naar man tyr til deres Erfaring og spørger dem om, hvorledes Værktøjet bør være? Nej, stop, Skipper! dér kunde vi let komme ind paa gale Veje. Hver kan være god for sig, og Ære være Snedkeren og hans Møbler, men han kan næppe blive fornærmet, fordi vi ikke tillige udnævner ham til Overskoleraad. For ham kommer det an paa en Genstand, der skal laves saa

godt som muligt og saa billigt for ham selv som muligt, for os Lærere kommer det an paa, at Arbejdet øver den rette Indflydelse paa den arbejdende, og Arbejdets Fortrinlighed har for os kun Værd, fordi den er Billedet paa visse fortrinlige Egenskaber hos den, der har gjort det, og Midlet til at fremme deres Vækst. Hvad der er det rette Værktøj for den 30aarige Haandværker, er derfor rimeligvis ikke det rette for den 10aarige Sløjd-elev, og overfor dennes særlige Krav staar Snedkeren raadløs.

Det Værktøj, der her skal gøre Gavn, maa være afpasset efter Barnets Kræfter, saa at man i intet Øjeblik kan tvivle om, at det er Barnet, der styrer Værktøjet, og ikke Værktøjet, der styrer Barnet, som det let bliver Tilfældet, hvor f. Eks. Savens Former er for massive og storladne; den lige Linje, det sikre Snit skal være Udtryk for Barnets Herredømme over den, og dertil kræves her som ved alt behersket Arbejde i alt Fald et ringe Overskud af Kræfter fra Barnets Side.

Læg Mærke til Haandværkerens Hænder, hvor tit de ere haardhudede og sprukne og i mange Maader har mistet den friere og finere Bevægelighed, saa de kun er skikkede til det enkelte én Gang tilvante Arbejde. Men med et saadant Ensidighedens Fagmærke maa Opdragelsen ikke stemple Børnene; her er det jo ikke det enkelte Arbejde, men den hele Personlighed, Legemets Organer skal lære at tjene. Høvlen maa derfor fries for de skarpe Kanter, der forulæmpe den arbejdendes Haand desto mere, jo ivrigere og mere energisk han er i sit Arbejde, og i Steden falde let og naturligt i Barnets Haand, med en Runding, der svarer til dennes indre Flader. Og lignende Hensyn til Barnet maa, ved Sløjdundervisningen, overalt hvor det behøves, ompræge

det Værktøj, man er vant til at se Haandværkeren arbejde med.

Men et er, hvorledes Værktøjet skal være, et andet, hvorledes det skal bruges, og som ved al anden Elementarundervisning gælder det her om at følge de gamle Romeres Løsen i deres Statskunst: *Divide et impera*, del Vanskelighederne for at kunne sejre over dem. Det er den dybsindige Tanke, Pestalozzi har ført ind i Undervisningen, den, fra hvilken Elementarundervisningen har faaet sit Navn og sin Løsning: Opløs Æmnet i dets Elementer, dets naturlige Bestanddele, gaa tilbage til det første simple usammensatte Led, gaa saa til det næste, uden Spring, „lückenlos“, én Ting ad Gangen, indtil det sammensatte Hele vokser ud af Delenes Sammenspil. Ikke for intet var det en Trinstige, ad hvilken Englene i Jakobs Drøm naaede op til Himlen; Trin efter Trin, intet oversprunget, det er ogsaa i Opdragelsen Vejen, der fører til den vide Udsigt, den personlige Overlegenhed.

Ogsaa ved Sløjden betyder dette, at Arbejdet maa skilles ud i sine simpleste Bestanddele for derefter at lægge Øvelse til Øvelse, Redskab til Redskab, thi Brugen af Redskabet er som Udtryk for et vist Slags Arbejde paa én Gang et Trin i den frembragte Genstands Tilblivelse og i det frembringende Barns Udvikling. Den metodiske Kunst bestaar derfor i at faa Barnet til at føle og øve sin skabende Evne ved paa hvert Punkt at se et Hele gaa frem af dets fra først af usammensatte, derefter skridtvis mere og mere sammensatte Arbejde. Virkningen paa Barnet, det er Undervisningens Værdimaaler.

Først Virkningen paa Legemet — i Kraft af Sætningen *sana mens in sano corpore*. Det er ikke altid,

at Legemets Blomstring just bliver Følgen af det legemlige Arbejde. Se paa Haandværkeren, der har lært at gøre sit Arbejde uden at tænke paa sin egen menneskelige Udvikling derigennem. Hvor mangen Skævhed og Skavank har han ikke ofte Dag for Dag arbejdet sig dybere ind i, fordi han ikke i sin Læretid har faaet Opmærksomheden henvendt paa Betydningen af, at Arbejdsstillingen svarer til Legemets naturlige Krav? Ved Børns Opdragelse gennem legemligt Arbejde vilde det være en Forsyndelse at springe dette Hensyn over, saa meget mere som det bløde Barnelegeme endnu hurtigere end den voksnes Legeme vilde bukke blivende under i Kampen mod de unaturlige Stillinger. Den fornødne Hvile sammen med den fornødne Bevægelighed — det er Opgaven, der ved Valget af Arbejdsstilling skal løses. Saa kommer det her an paa det samme som ved Arbejdets øvrige Ordning: find Elementerne i det arbejdende Legemes naturlige Stillinger, bestem ud fra Benbygningens og Muskelsystemets Samvirken de Grundstillinger, der skal bære og støtte alle Arbejdets Bevægelser.

Til to saadanne Grundstillinger er man her til Lands naaet gennem sine Undersøgelser, en symmetrisk med Fødderne ved Siden af hinanden, og en usymmetrisk med den ene Fod skraat bag den anden. I begge disse Stillinger har det arbejdende Legeme en naturlig Understøttelse, saa at det ikke foruden Arbejdets egne Vanskeligheder faar sig selv at kæmpe med. Hvor stor en Møje har ikke vi Skolemænd Dag ud og Dag ind med Børnenes Holdning. Time efter Time kan det lyde: Ret Ryggen, Bogen op til Øjnene, ikke Øjnene ned til Bogen, ellers bliver du rundrygget og hulbrystet, og nærsynet i Tilgift. Det er ved den boglige Undervisning alene næsten umuligt at faa Bugt med Legemets

Unoder. Og ved det sædvanlige kvindelige Haandarbejde med Naalen er Faren lige saa stor. Langt ud over sine egne Grænser vil Sløjden her komme til at virke, hvis fast Holdning og sund Stilling gennem den er indarbejdet i Barnets Legeme og blevet til et uvilkaarligt Krav hos det, til Vane og anden Natur.

Her er Grundlaget for alt, hvad der yderligere skal gøres, og derfor maa der til Udgangspunkt for Sløjdundervisningen vælges et Arbejde, som først og fremmest lærer Barnet denne Fasthed i den fri Bevægelse, denne støtte Holdning, medens Arbejdet gaar sin Gang. Saven er det Værktøj, der mere end noget andet er i Stand til at tømre Barnets Legeme op rankt og fast under Armens Bevægelse frem og tilbage. Et Barn, som her er vænnet til at føle det Velvære, der ligger i at strække Musklerne og hvælve Brystet, vil ikke længer i Læsetimerne trænge til de stadige Formaninger om at rette Ryggen og holde Afstanden fra Bogen. Fordi Arbejdet med Saven kan føre til den mest energiske Indøvelse af den første Grundstillings Modstandskraft mod alt, hvad der vil forrykke Legemets Ligevægt, derfor bliver Saven det Værktøj, det er naturligst at begynde med. Og de Genstande, der frembringes paa dette Trin, maa helt skylde Saven deres Tilblivelse og bære Savens Karaktermærker.

Saa lægges efter lignende pædagogiske Hensyn Værktøjet, et for et, i Barnets Haand, saa at Opgavens Løsning stadig bliver mere sammensat baade gennem den voksende Mængde forskelligt virkende Værktøj, hvormed der samtidig arbejdes, gennem det enkelte Værktøjs forskellige Anvendelse og gennem den tilvirkede Genstands stadig mere sammensatte Konstruktion.

Der maa herved opstaa en Modelrække. Men med denne forholder det sig paa en egen Maade: Den har selvfølgelig sin Begrænsning i hvad man kan faa et Barn til at interessere sig for, men den kan ikke være voldgiven til et Barns (eller dets voksne Omgivelser) tilfældige Lyster. Den maa være Udtryk for en Plan, i hvilken Arbejdets trinvis Stigning lægger sig for Dagen, men den kan ikke være bunden til en fast Række af bestemte Genstande, fordi det samme Arbejde jo kan komme til Orde gennem en ubegrænset Mangfoldighed af skiftende Genstande. Paa hvert Trin maa Modellen helt og udelukkende være Udtryk for de Øvelser, hvortil man indtil da er naaet, og kunne gøres helt færdig med det indøvede Værktøj alene. Enhver Genstand kan saaledes sættes ind paa sit bestemte Sted i Modelrækken, naar man blot gør sig Rede for, hvilke Øvelser og hvilket Værktøj den forudsætter. Indenfor sine faste, rationelt inddelte Rammer frembyder Modelrækken Muligheden af en bestandig Vekslen i Enkelthederne; Helheden bliver i intet Øjeblik en anden, men de enkelte Modeller kan komme og gaa for at afløses af nye.

Der kunde være Anledning til at komme ind paa endnu flere Sider af Sagen — den er jo paa ingen Maade udtømt med, hvad jeg har sagt, halvt tilfældigt som desuden Enkelthederne i mit Foredrag ere blevne til, men det vil vist være upraktisk at lægge meget længer Beslag paa Deres Opmærksomhed — jeg har sikkert allerede været lovlig vidtløftig, og i et Glashus som det, vi for Øjeblikket er samlet i, er man en lummer Sommerdag med Middagssolen lige over sit Hoved og Drivhushede omkring sig ikke oplagt til at sætte Opmærksomheden paa altfor store Prøver. En Ting vil jeg dog

gærne endnu nævne, fordi den efter min Mening er en Betingelse for den hele Sags Trivsel: det er Spørgsmaalet om de Personer, der skal være Sagens praktiske Bærere. Før vi faa Sløjdlærere uddannede, saa de helt og fuldt magte Opgaven, uddannede paa pædagogisk Grund ad praktisk og teoretisk Vej, før er det umuligt at bevise Sløjdundervisningens Rækkevidde. Læreruddannelsen bliver et Hovedspørgsmaal her som ved hele vort Skolevæsens Reform. Skolen, det er Lærerne, ligesom Hjemmet, det er Forældrene. Paa mangelfuld Læreruddannelse er Gymnastikken, endnu Aaringer efter at vore Skoler af Navn har faaet en planmæssig Undervisning deri, mange Steder strandet og bleven staaende som Vrag. Sløjden maatte nødig af lignende Aarsager løbe paa Grund. Saa lidt som det har vist sig rigtigt, at gymnastikdygtige Underofficerer ere selvskrevne til at være Børnelærere i Gymnastik, saa meget taler der imod, at fagdygtige Haandværkere som saadanne skulde magte Skoleundervisningen i Sløjd; man bliver ikke Lærer blot paa Grundlag af en Kundskab eller en Færdighed. Spørgsmaalet om Lærere i Sløjd er derfor først løst, naar Sløjden er optaget som et Led i den almindelige Læreruddannelse og set i Sammenhæng med Skolens øvrige Opgaver. Gennem Seminarierne er det, der ogsaa paa dette Omraade maa skaffes Folkeskolen, hvad den trænger til af Lærere. For de højere Skolers Vedkommende vil den naturlige Løsning være, at den Skoleembedseksamen, som indførtes for nogle Aar siden og ved hvilken Fagene ere delte i forskellige, forholdsvis frit valgte Faggrupper, blandt hvilke den studerende samler sig om den, der efter hans Skøn ligger ham nærmest, ogsaa kom til at omfatte en Gruppe, der repræsenterede Legemets Krav til Opdragelsen og i hvil-

ken Sløjden saa kunde finde sin Plads og sin nødvendige Baggrund af videnskabelig Uddannelse.

Der er her i Danmark en Forening, der særlig har stillet sig Sløjdundervisningens Gennemførelse i Opdragelsen til Formaal. Denne Forening har ud fra saadanne Synspunkter, som jeg har nævnet, i den seneste Tid indsendt en Skrivelse til Undervisningsministeriet, i hvilken den gør Rede for de Fordringer, Indførelsen af Sløjdundervisning i Landets Skoler stiller til Lærernes Uddannelse, og særlig fremhæver, hvor ønskeligt det vilde være, at ogsaa den højere Skole kunde forsynes med Lærere, der gennem en aflagt Prøve, som den sædvanlig Skoleembedseksamen, havde begrundet deres Ret til at træde ind i Skolernes Lærerkorps. Hvad der kommer ud af dette Andragende, kan jo imidlertid først Fremtiden vise. — —

Naar jeg, som ikke er Sløjdlærer og selv intet evner af praktisk Sløjd, alligevel har ment at have Lov til at tale med om den Sag, saa er det, fordi det netop har været mig om at gøre at faa slaaet fast, at det ikke er et ensidigt Fagspørgsmaal, der her er Tale om, men en stor almindelig Opdragelsessag, som ud fra almene pædagogiske Principper og Hensyn af alle Kræfter banker paa Skolens Dør. Skulde jeg nævne den Mand, til hvis Navn de Principper og den praktiske Udførelse af Principperne er knyttet, som jeg i Dag har peget paa, saa er det den danske Sløjdscoleforstander Aksel Mikkelsen, hvem denne Virksomhed her i Landet skylder mere end nogen anden, og som efter min Overbevisning endnu i lange Tider vil kunne være Bæreren af denne Sags Udvikling blandt os.

Uddannelse af Barnepiger.

Til Bestyrelsen for „Dansk Kvindesamfund“!

I nedenstaaende Linjer skal jeg tillade mig at efterkomme Bestyrelsens Ønske og nærmere udvikle, fra hvilke Synspunkter en Uddannelse af Barnepiger forekommer mig nødvendig, og i hvilken Skikkelse jeg har tænkt mig den gennemført.

Først et Par Billeder hentede fra Virkeligheden.

1. En gammel Lærer fortæller om sig selv, hvorledes han lige fra sin spæde Barndom til sit 45de Aar havde levet et mørkt og glædeløst Liv, som Dreng været kivagtig og vranten, som Student gnaven, mismodig og frastødende, som Mand hypokonder og livsled, indtil Omslaget kom. Da besøgte hans fordums Barnepige ham en Gang. Ved Synet af hende fór en uvilkaarlig Følelse af noget ubehageligt igennem ham. Hun sagde til ham: „Jeg kommer for at skrifte for Dem og bede Dem om Forladelse, før jeg dør. Fem samfulde Aar har jeg været Deres Barnepige; De var som et kosteligt Eje betroet mig til Opdragelse. Jeg gik den Gang i mit 18de Aar og havde allerede saa tidlig hemmelig Omgang med Mandfolk. Tit var De mig i Vejen,

og baade jeg og den, der var min Kæreste, saa' skævt til Dem. God imod Dem kunde jeg ikke bekvemme mig til at være, jeg skældte og smældte og irettesatte Dem næsten idelig, aldrig kunde De gøre mig til Pas; selv naar De kom mig venlig i Møde, traf De hos mig kun Trods og Uvenlighed. Hele Deres Barndom har jeg ødelagt; thi De var og blev en vranten Dreng. Aldrig faldt det mig ind at fortælle Dem noget godt eller vise Dem Kærlighed. Med Trods forlangte De al Ting uden nogen Sinde at takke for noget, thi saaledes opdrog jeg Dem..." Hans Livs Gaade var løst og den ejendommelige Følelse, Synet af den gamle Kone havde vakt hos ham, forklaret.

2. En anden Lærer fortæller om et Pigebarn i hans Skole, der var ualmindelig frygtsomt, forskrækket for ethvert alvorligt Ord, for enhver Støj, om Aftenen ikke at bevæge til at gaa ud af Huset, fordi hun alle Vegne saa' Aander og Spøgelser. Og hvori havde denne hendes Angest sin Kilde? — Medens hun endnu laa i Vuggen, havde hendes Barnepige begyndt at underholde hende med Historier om Bjørne og Ulve, der spærrede deres Gab op og slæbte Børn ind i de mørke Skove og Huler for at æde dem, havde fortalt det lille Barn disse Historier paa den haandgribeligste Maade, brummet som Bjørnen, fortrukket Ansigtet, vist Tænder og gjort Bevægelser med Armene, som om Uhyret greb og slugte Barnet. Med det Slags Æventyr, atter og atter fortalte, blev Pigen ved, efter som Barnet voksede til, tyllede den 3-4aarige lille Stakkel med Historier om Hekse, der ved Midnatstide over Skrævs paa deres Koste gennem Skorstenen red til Bloksbjerg for at svire og sværme med Djævelen og faa hans Befalinger: skaffe én en Ulykke paa Halsen, gøre Mælken blaa for en

anden, forhekse Hestene og slaa Kvæget med Sygdom hos en tredje o. s. v. Sædvanlig endte hun Fortællingen saaledes: „Ogsaa her er der saadanne slemme Kvind-folk, du kender nok den og den. Men vær ganske stille og træk blot ikke Vejret højt.“ Barnet turde, selvfølgelig, ikke være alene noget Øjeblik og forvandt aldrig Følgerne. Endnu som voksen Pige betroede hun sin gamle Lærer, at hun, hvor hun gik og stod, var fuld af Angest og deraf saa nedtrykt, at hun vilde ønske, hun aldrig var født.

3. En smuk og velskabt lille Dreng fik efter det første Fjerdingsaars Forløb sin Amme til Barnepige, og man overgav med saa meget større Tryghed Barnet til hende, som hun var kendt og anbefalet for sin Kristelighed. Det livsglade Barn kom hver Dag i Luften, men efter et Par Maaneders Forløb tog dets Munterhed og Appetit af, Søvnen var ikke længer saa fast; Barnet blev tit forskrækket og fór sammen, græd ogsaa ynkelig af og til. Kinderne bleve blege eller rettere smudsiggule; Øjnene matte, Kødets slapt, Afføringen vekslede mellem Forstoppelse og Diarrhoe, og Vandladningen syntes at smerte Barnet, eftersom det næsten altid græd derved. Moderen og Lægen holdt dets Tilstand for Følgen af en Forkølelse og sloge sig til Ro dermed, især da Barnet om Aftenen, naar det laa i sin Seng, blev muntre og ofte kunde le et helt Kvarters Tid ad Gangen; men Moderen, som ikke sad i selve Barneværelset, hørte kun Latteren paa Afstand og lagde ikke Mærke til dens krampagtige Præg. En fremmed, der havde set den lille Dreng som blomstrende Spædbarn, fik Mistanke til Barnepigen og talte til Moderen derom. Denne fandt det nu ogsaa noget unaturligt, at Barnet næsten hver Aften lo i vilden Sky, medens det Dagen

igennem laa mat hen og næppe gad aabne sine indfaldne, med blaa Ringe omgivne Øjne, endsige smile. Ubemærket traadte hun en Aften ind bag Ryggen af Barnepigens og saa', hvorledes hun under Barnets Krampelatter sad og kildrede dets Kønsele. Men Opdagelsen skete for sent; før Barnet havde fyldt sit første Aar, var det død.

Foruden disse Eksempler, der sammen med 11 lignende ere faldne indenfor en enkelt Læges Erfaringskreds (Georg Friedrich: Die Gefahren für Kinder durch Kindermädchen), kunde der nævnes Hundreder af andre, der vise, hvorledes snart Børns Liv er sat paa Spil, snart sunde og velskabte Børn ere forvandlede til skrøbelige Krøblinger, snart aandelig Vanførhed føjet til den legemlige, Forestillingslivet forstyrret og forvrænget, Følelseslivet svækket, Viljeslivet stækket, alt som Følge af, at Barndomspaaavirkningen har været lagt i Hænderne paa Mennesker, der moralsk eller intellektuelt ikke have holdt det rette Maal. Og havde man det skarpe Iagttagerblik, der var i Stand til at forfølge de for Lyset trædende fuldt udviklede Virkninger tilbage til deres ofte dybtliggende og uanselige Aarsager, vilde maaske en Rædselsfølelse fare igennem Menneskeslægten ved Tanken om, hvor megen nu forspildt Livskraft og Lykke der kunde have blomstret og baaret rig Frugt, om man blot havde haft Øje for de Love, det spirende Liv følger i sin Vækst, og haft den redebonne og smaalig agtpaa-givende Vilje til i Behandlingen af dette spirende Liv at stille sin Personlighed til dets Tjeneste. „Barne-sjælen er blød og bøjelig og formes ved de Indtryk og Paavirkninger, den modtager; men det én Gang formede og hærdede lader sig vanskelig igen blødgøre og om-forme“ (Plutarch).

Kun langsomt er den Sandhed i Færd med at

kæmpe sig frem til Sejr og Anerkendelse, at alt Liv og alle Livsytringer kræve størst Hensyn netop i deres Begyndelse. Hvor mange Børn have ikke før deres Skolegang gaaet om som smaa Genier, med hele Geniets originale Blik paa sine Omgivelser, men ere næppe komne i Skole, før Genialiteten og Originaliteten er visket af dem som med en vaad Svamp, og det blot, fordi den begyndende Undervisning ikke har været indrettet paa at mætte deres Trang til Førstehaandsindtryk, som, tilegnede gennem en selvvirksom Bearbejdelse, kunde fremmet deres aandelige Vækst, men har slaaet sig til Ro med at give dem en tom Skal af mekanisk tillærte Kundskaber og Færdigheder? Nu er det dog slaaet fast — i alt Fald i Teorien —, at der netop ved Meddelelsen af Begyndelsesgrundene fordres den omhyggeligste Kunst. Elementarlærerne rekruteres ikke længer næsten principmæssig af Individuer, der ikke due til noget som helst andet. Men naar Talen er om Barne-piger, synes det endnu ikke at være gaaet op for den almindelige Bevidsthed, hvor store Værdier der staar for Fald, om det rette Valg ikke træffes. Ethvert halv-voksnet, umodent Pige-barn, der lige er sluppet ud af Skolen, anses for skikket til at være en Moders Stedfortræder — og det er i Virkeligheden den Stilling, Barne-pigen i et overvejende Antal Tilfælde indtager. Hun er endnu for ung til at paatage sig Ansvaret som Kokkepige eller Stuepige, det vil sige, for Behandlingen af Maden eller Møblerne, men hun er ikke for ung til at behandle, hvad det dog er ulige farligere at behandle paa en fejlagtig Maade: et levende Barn. Naar man tænker paa, hvor uendelig vanskeligt det er at færdes med et lille Barn fra Morgen til Aften, hvilken Sum af overlegen Taalmodighed, af gennemført Selvbeherskelse,

af fin Forstaaelse det kræver, saa bliver det latterligt — hvis det ikke tit var saa sørgeligt — at stille et Væsen, hvis egen Personlighed endnu mangan en Gang ligger i Svøbet, paa en saadan Post. Det Letsind, med hvilket Forældre i denne Henseende gaa til Værks, er utroligt. Og i sidste Instans falder jo altid Ansvar et for, hvad Uret der saaledes begaas mod Barnet, paa dem. „Den, der ikke kan opfylde en Faders Pligter, har ikke Ret til at blive det.“ Lad Mødrene til Bunds forstaa, at denne Rousseaus vidt rækkende Sætning fuldt saa vel gælder Moderen som Faderen; lad Følelsen af deres moderlige Pligter forgrene sig ud i de yderste Spidser af det Husliv, de lede; lad dem betragte deres tjenende Omgivelser som det, de i Virkeligheden ere: Hjælp paa de Punkter, hvor deres egne Kræfter ikke slaa til, med en Opfattelse af dem som den, der indgav en amerikansk Tjenestepige de stolte Ord til hendes Madmoder: „*I am not your servant, I am your help*“ (jeg er ikke Deres Tjener, jeg er Deres Medhjælp); lad Moderen erkende, at det er hendes Opgave at være allestedsnærværende i sit Barns Opdragelse — saa vil hun ogsaa være kræsen i Valget af dem, hun stiller i dets Nærhed, og sætte sin Ære i personlig at være for det saa meget, som hun kan.

Men alt kan hun ikke gøre, det forstaar sig; Hjælp er hende i mange Tilfælde fuldstændig fornøden. Hvor hen skal hun da vende sig for at faa den? Det Samfund, hun lever i, har hos os intet direkte gjort for at fremhjelpe en lykkelig Løsning af den Opgave, som det maa være selve Samfundet en Hjærtesag at Hjemmet regner blandt sine højeste: Børnenes Opdragelse. Det har intet gjort for at udruste Forældrene med den særlige Indsigt, en saa vanskelig og mangegrenet Virk-

somhed gør Krav paa, intet for at tilberede og udforme det Raastof, hvorfra der kunde dannes delige Medarbejdere for dem i Hjemmet.

Lad os da i denne Retning søge at gøre en Begyndelse. Det er en Opgave, der netop for en Forening som „Dansk Kvindesamfund“ paa en smuk Maade vilde slutte sig til Rækken af de Bestræbelser til Frigørelse af bundne Kvindekrafter, i hvilke Foreningens hidtilværende Historie er nedlagt. Er det priseligt at stemple Kvinder med de Evner og Kundskaber, der i det praktiske Handelsliv kan stille dem ved Mændenes Side; er der Grund til at paaskønne, at kunstnerisk Begavelse hos Kvinder nu kan faa en Vejledning, der kan føre den til dens Maal, saa er der fuldt saa stor Grund til at arbejde for, at Kvinden indenfor Hjemmets Kreds, paa det Omraade, der fra Arilds Tid har været tilkendt hende som hendes Domæne, kan udfylde sin Plads og med alvorlig Bevidsthed om sit Kald lægge Grunden under den gryende Slægts Fremtidsliv. Er det end først og fremmest Mødrene, i hvem denne dybere Forstaaelse maa slaa Rod, saa har det dog ogsaa en væsentlig Betydning, at deres Værk ikke nedbrydes af de Omgivelser, der skulde være dem til Hjælp og Støtte.

Maaske er der mangen en Moder, der siger: „Ja, men det er slet ikke min Mening, at Barnepigen skal have noget med mit Barns Opdragelse at gøre, den tager jeg selv i min Haand. Hun skal blot tage Del i Barnets ydre Pleje.“ Denne Indvending beror paa et Fejlsyn. Barnets Omgivelser lade sig ikke saaledes skille i dem, der opdrage det, og dem, der ikke opdrage det; hver enkelt Person og hver enkelt Ting virker opdragende blot ved sin Nærværelse, og tit virke de allerstærkest, der slet ikke tænke paa at være Opdra-

gere, fordi de, ved kun at være sig selv, give sig hen i deres Livsytringer med saa meget mere udelt Kraft, medens den, der forholder sig bevidst til sin Opdragergerning, mangelen en Gang splittes og svækkes af den Refleksion, ud fra hvilken han handler. „Meget af det, som senere kommer frem i et Menneskes Liv, og som synes at staa i en paafaldende Strid med den Opdragelse, han vides at have nydt, vilde finde sin Forklaring, dersom man havde tilstrækkelig Kundskab om det, den ubevidste Opdragelse Dag efter Dag rastløst har indarbejdet i hans aandelige Liv“ (Heegaard).

Hør paa Barnets Sprog! Hvor naturligt og nødvendigt er det ikke, at baade dets Ordvalg og dets Sprogformer maa præges af den Udtryksmaade, der gaar i Svang hos dets daglige Omgivelser? Hvor tit kommer dets Tale ikke, maaske hele Livet igennem, til at bevare det Stempel, den saaledes har faaet paatrykt? Hvor meget vanskeliggøres ikke dets sproglige Udvikling, naar tit og mangelen Gang den pædagogisk udnævnte tror at komme Barnet i Møde ved at efterligne dets forvrængede Udtale og tale til det i dets eget, ufrivillig radbrækkede Sprog, i Steden for at hjælpe det ud over Vanskelighederne ved at lade Sproget klinge i dets Øren i rene, klare Mønstre? Og gaa vi fra Sproget over til de Forestillinger, det udtrykker, hvor magtpaaliggende bliver det saa ikke, at Overtro og Raaheder og undergravende Fantasibilleder ikke faa Lov til udenfra at liste sig ind i den værgeløse Barnesjæl og som Vampyrer suge dens Hjerterblod ud? „Derfor er det en velbegrunnet Advarsel af den guddommelige Platon,“ siger Plutarch, „at Ammer og Barnepigler ikke maa fortælle Børnene urimelige Historier, da deres Sjæle derved allerede før deres Udfoldelse kan blive smittede

af Daarskab og Vildfarelse.“ Overhovedet er der Grund til at trække Grænse mellem de nødvendige og de unødvendige Vildfarelser i Barnets Tankegang. De første udspringe naturlig af selve dets aandelige Standpunkt og betegne kun den begrænsede Form, i hvilken det af Mangel paa Erfaring og paa Overblik maa opfatte de mødende Kendsgerninger; de sidste bibringes det uden Hensyn til dets Udviklings Krav ved Omgivelsernes Mangel paa Forstaaelse af Barnet og af Livet og kunne ofte som Fordomme og Skævsyn hænge ved, længe efter at dets Udvikling i øvrigt er ført langt videre frem. Det gælder da her om at være paa sin Post, for at man ikke skal komme til at betyngte Barnet med en meget større Sum af misforstaaende Forestillinger end den, som det i Følge Livets nødvendige Gang Skridt for Skridt maa arbejde sig ud af. Og nu dets hele Følelsesliv? Hvor mange Farer er det ikke udsat for gennem det daglige Livs smaa, gnavende Paavirkninger? Naar Barnepigen ikke — som det, netop fordi hun gaar uforberedt dertil, i de sjældneste Tilfælde sker — er greben af sin Stillings Ansvar, vil hun i Reglen føle den som et Aag, der tynger paa hende. Selv er hun ikke ved nogen naturlig personlig Følelse knyttet til de Børn, hun skal passe, hvert Øjeblik lægge de Baand paa hendes Ønsker og Lyster, opløse hendes Liv i en Række smaalige Pligttopfyldelser, der lænke hende til Pletten, mens hun, ung og uerfaren, som hun sædvanlig er, føler sig opfyldt af sin Alders Længsler ud imod Frihed og Livsnydelse. Maa saa ikke let, naar hun ikke direkte er under Bevogtning, en nervøs Utaalmodighed, en tyrannisk Lunefuldhed blive den Grundtone, der gaar gennem hendes Forhold til Børnene? Og Barnets eget Indre præges af den Mangel paa for-

staaende Sympati, der saaledes træder det i Møde. Dets Sympatifølelse forkrøbles ved Savnet af den rette sunde, daglige Næring, dets Sind bliver ujævnt, dets Følelse faar let et Skær af Bitterhed, som ikke hører Barndommen til, dets friske, glade Modtagelighed for, hvad Øjeblikket byder, sygner hen. Det føler ikke den velgørende Tryghed, med hvilken et Barn giver sig ind under en virkelig Opdragers faste, jævne, overlegne Indflydelse. Ogsaa dets Vilje undergraves, idet det strides om Herredømmet med den, der skulde lede det; Genstridighed og Trods kaldes under Vaaben i Barnet, naar Vilkaarlighed og Lunefuldhed blæser i Trompeten hos den voksne. Eller lad os sætte, at den gode Vilje, at en virkelig Følelse er tilstede hos Barnepigen: naar hun mangler den pædagogiske Dannelses Grundelementer, vil hun trods, eller maaske netop gennem, sin Sympati for Barnet komme til saa at sige ubevidst at opluge dets egen Sympatifølelse: falder Barnet og støder sig, vil hun ægge dets Hævnfølelse mod „det slemme Gulv“; uddeler Barnet sine endnu lidet farlige Dada, vil hun more sig derover, opmuntre Barnet og ikke tænke paa, at alle store Lidenskaber have smaa Begyndelser; giver Barnet et næsvist Svar, vil hun kun have Øje for, hvor allerkæreste Næsvisheden tager sig ud i Miniaturformat, og rent glemme, hvilket usympatetisk Fænomen den om ikke lang Tid vil være bleven; hun vil i det hele uden at ane det let komme til at styrke de hos Barnet saa stærkt udviklede egoistiske Følelser, ogsaa ved at lade det føle levende, at det er det Centrum, hvorefter alt drejer sig, og at intet Ord af det falder til Jorden, men hvert eneste ét vurderes, opbevares og fortælles videre.

Vi behøve ikke at føje flere Træk til. Det antydede

er nok til at vise, hvor uendelig magtpaaliggende det er at gøre, hvad man kan, for at sikre sine Børn Omgivelser, i hvis Nærhed Luften er sund og styrkende og ikke indeholder nogen for Udviklingen farlig Smitte. At Hovedvægten maa lægges paa den Alvor og Omhu, med hvilken selve Forældrene gribe deres Kald, er klart nok — det er dog dem, fra hvem Opdragelsens Aand maa udgaa; men netop jo samvittighedsfuldere de lægge sig selv de mindste Hensyn paa Hjærte, des dybere kan de ogsaa føle, at Opdragelsens Vanskeligheder i mange Tilfælde ikke saa meget ligge i Barnet som i de tilfældige og uberegnelige Indflydelser, det fra anden Kant stilles under, og som Livsforholdene gøre det umuligt at skyde ud. Man forstaar, hvorledes Rousseau, nervøst greben af sin Samtids Unatur og særlig de højere Klassers hule Former, kunde tro at finde Frelsen i Tanken om helt at fjerne Barnet fra det menneskelige Samfund og lade det opdrage alene under den skarpsynede og omhyggelige Hovmesters Varetægt. Livet er jo nu imidlertid ikke saa, at denne Tanke kan eller bør gennemføres; det gælder derfor om at gøre det mest mulige for at sikre Barnet udenfra. Og her vilde da en virkelig forberedende Uddannelse af Barnepiger kunne faa en ikke ringe Betydning. Men for at en saadan Uddannelse kunde have et fast Grundlag at bygge paa, maatte den hele almindelige Opfattelse af en Barnepiges Kald ændres. Det maatte redebont indrømmes, at der er faa Stillinger, som ere saa ansvarsfulde og vanskelige, og at en Barnepige, der helt er sin Post voksen, er et Klenodie, man skal skønne paa; det maatte erkendes, at man kun gennem Respekt og Tillid, ikke Letsindighedens, men Alvorens Tillid, opdrager Mennesker til den rette Ansvarsfølelse; det maatte endelig

fastslaas, at man ikke har Lov til at afspise en saadan Virksomhed med en Løn, der bringer de fleste til at se ned paa deres egen Stilling og, saa hurtig det lader sig gøre, haste til noget andet, der betaler sig bedre.

Men nu Formen for Uddannelsen? — For at denne ikke skal komme til at svæve i Luften, maa den være knyttet til en Virksomhed af samme Art som den, til hvilken den skal forberede. En Anstalt, der skal føre unge Piger ind i en forsvarlig Barnepleje og Barnepaavirkning, maa begynde som en Plejestue eller et Asyl for Smaabørn, ledet efter alle de Hensyn, som videnskabelig Indsigt kan paalægge og personlig Vederhæftighed gennemføre. Idet de unge Piger gennem Arbejdet her skulde vinde deres første Sporer, gjaldt det fremfor alt om at finde den Personlighed, der med Evnen til at være Institutionens styrende Kraft, kunde lade sin Aand besjæle de yngre og give dem Indtryk af Opgavens Alvor. Thi det var det første, der skulde opnaas, at hver enkelt kom til at føle sig som Led i en betydningsfuld Virksomhed, hvor selv det mindste og ubetydeligste kræver et vaagent Øje og en tjenstvirig Vilje. Den ægte Opdragelses humane Aand maatte herske her, ogsaa i det indbyrdes Samliv, for at de unge Piger kunde indaande deres Fremtidsgernings sande Væsen af selve den Luft, de levede i. Kom de fra Hjem, der just ikke var ideale — og det kunde maaske hænde med mangen en blandt dem —, skulde Opholdet her være som en Oase for dem, der lod alle menneskelige Følelser slaa Rod i dem, fordi det alvorlige Krav, der stilledes til dem om ubetinget Pligt-opfyldelse, var forenet med en Hensynsfuldhed, der sørgede for, at de ungdommelige Kræfter ikke overlæsedes, og fordi der fra første Færd lagdes Vægt paa, at

alle de smaa Pligthandler mod de spæde Børn var lige saa mange smaa Kærlighedsgerninger, der skaffede selve Udøveren Glæde. Her var da meget at lære, hvad Pasning og Pleje angaar, og de ledende Kræfters modne Erfaring maatte trolig staa de uprøvede Begyndere ved Siden med Raad og Daad, dog saaledes, at Tilsynet ikke blev nærgaaende og, gennem en smaalig Seen paa Fingrene under selve Arbejdet, svækkende for Ansvarsfølelsen. Den enkelte maatte have Lov til at være sig selv, hvor strængt end en huslig Orden maatte hævdes. Kun hvor en vis Frihedsfølelse gik Haand i Haand med Udøvelsen af de daglige Smaapligter, vilde den rette Grundtone kunne klinge igennem det hele. Militærisk Tvang vilde dræbe den Livsglæde, som nødigst af alt maatte savnes. Lige saa lidt maatte et mørkt pietistisk Væsen, for hvilket Pligtopfyldelsen stod som en uforsonlig Modsætning til Menneskehjærtets naturlige Bevægelser, faa Indpas; det er jo dog netop til en rent menneskelig Virksomhed, Grunden her skal lægges. Og Vejledningen maatte endelig ikke være saa doktrinær systematisk, at den unge Pige stod hjælpeløs og raadvild, naar hun siden ude i Livet ikke netop fandt de selvsamme Forhold og Hjælpemidler, som hun der havde været vant til. Hovedopgaven bliver lige omvendt: at udvikle hver enkelt til en selvstændig Personlighed, der forstaar, hvor nødvendigt det er, i Tanke og i Adfærd at kunne bøje sig under de givne Livsvilkaar og bringe det mest mulige ud af dem.

For at dette kan ske, maa der gaa en almen-dannende Paavirkning ved Siden af den rent praktiske Vejledning. Den unge Piges Tankegang maa helt igennem saa at sige løftes et Skridt opad; ellers vil den mulig opnaaede praktiske Dygtighed komme til at savne den

rette Baggrund. Uvilkaarlig vil allerede det daglige Samliv mellem de mange, der arbejde med samme Op-gave, udvide Følelsernes Horisont; men ogsaa i selve Bevidsthedslivet maa en indre Vækst lægge sig for Dagen. For det første maatte Skoleundervisningen paa en vis Maade fortsættes — om end ikke gennem pinlige elementære Øvelser. Saadan maatte i alt Fald blive Frugten af hver enkelts Initiativ — hvor den ydre Trang dertil var stor, vilde sikkert ogsaa den indre Trang under den stigende Udvikling melde sig; det vilde maaske ikke være vanskeligt at faa en saadan Tradition slaaet fast, i Kraft af hvilken det kom til at gælde for en Æressag ikke at staa tilbage i disse Henseender. Fælles for alle maatte derimod en stadig Oplæsning og Fortælling med Genfortælling være. En Barnepige maa ved given Lejlighed kunne læse et og andet op for det Barn, hun skal passe, og gøre det med et saadant simpelt og naturligt Foredrag, at Barnet kan følge med og fængsles deraf, uden at føres ind paa den stive og unaturlige Bogudtale, som den uøvede Læser gør sig skyldig i. Og som Middel til at fremme denne Evne vil, ved Siden af personlig Øvelse, intet virke saa gavnlig som selv til Stadighed at høre paa Oplæsning, i hvilken alle den dannede Læsers Egenskaber lægge sig for Dagen. Alene det: i Opmærksomhed at høre efter og at samle alle sine Tanker om det hørte, vil have en baade moralsk og intellektuelt udviklende Indflydelse; og vælges Æmnerne med Skønsomhed, vil der allerede gennem dem, der hentes fra Litteraturens poetiske Verden, kunne lægges et ikke helt betydningsløst Dannelsesstof ind i unge, modtagelige Sjæle. Særlig vil det kunne faa Betydning for en Barnepige at have en rig — men vel at mærke ikke for rig — Beholdning inde af saadan

Fortællinger, der ere skikkede til paa en sund Maade at mætte Børns Lyst til at høre Historier; det er bekendt nok, hvor tit Børn nu maa nøjes med Æventyr og Livsbilleder, som gribe alt andet end velgørende ind i deres Udvikling. Men de poetiske Indtryk maa af vigtige Grunde støttes hos de unge Piger ved Fortælling og Læsning af anden Art. Billeder fra det historiske Liv og fra Naturens Enemærker ville hjælpe med til at retlede den hele Tankegang og fjerne de mange falske, overtroiske og uhjemlede Forestillinger, som ikke blot ville kunne gøre Skade i vedkommendes eget Fremtidsliv, men ogsaa ville kunne forplantes til de Børn, de faa at gøre med. Det er jo desuden en pædagogisk Grundregel, at man ved de højere Forestillinger og Interesser fortrænger de lavere og uædlere. Skal det da lykkes at gøre Interessen vaagen og levende paa disse Omraader, maa man vogte sig for al abstrakt Skematisering, al Stræben efter en død Fuldstændighed; det er de fyldige, konkrete Indtryk, der skulle gøre deres Virkning her, ikke nogen som helst videnskabelig Systematik. Læreren maa mindst af alt føle sig som Fagmand. Han skal ikke uddanne Rekrutter i Videnskabens Tjeneste, men ved Videnskabens Resultater befrugte almindelige Menneskesjæle.

Men der er visse Slags Kundskaber, som Barnepi-
gen endnu mere direkte vil høste Gavn af i sin daglige Virksomhed, og som derfor maa udgøre et Led i Rækken af den forberedende Undervisning. Det er saadanne Kundskaber, som kunne hjælpe hende til at forstaa, hvad der legemlig og sjælelig foregaar hos det lille Barn, der er under hendes Varetægt. Det kan ikke gaa an, at de simpleste fysiologiske og psykologiske Sandheder ere hende en lukket Bog, mod hvis Paabud hun

derfor hvert Øjeblik er udsat for at komme til at synde. Hun bør vide, hvad det er for ødelæggende Kræfter, der undergrave Barnets Sundhed, maaske dets Liv, naar der f. Eks. ikke stadig sørges for Tilgang af frisk Luft eller for gennemført Renlighed. Altsaa maa hun kende noget til Aandedræt og Stofskifte og disse Funktioners Betydning for den hele Organisme, maa vide, at den fordærvede Luft fører Gift ind i Barnets Legeme, og at Urenlighedens Skorpe holder den fast derinde. Hun bør lægge sig paa Hjærte, at man ikke kan være forsigtig nok med alt, hvad man i Ord og Handling ytrer i et Barns Nærværelse, og det vil hun bedst forstaa gennem den psykologiske Grundlov, at det, der én Gang er optaget i Bevidstheden, én Gang for alle har slaaet Rod der, uden at man kender noget Middel til at luge det op igen. Men heller ikke her gælder det om at give et, psykologisk eller fysiologisk, System, som de unge Pigers forudsætningsløse Hjærner jo ikke vilde kunne rumme; som det i det hele er den store Befolknings Forhold til Videnskaberne, at den kun kan tilegne sig disses Resultater, efterhaanden som de aflejre sig i færdige Lag, uden at kunne efterspore Vejene, ad hvilke de ere indvundne, eller Sammenhængen, de staa i indbyrdes, saaledes maatte man ogsaa her nøjes med anskuelige Vink, i hvilke kun saa meget af det videnskabelige Stof var medtaget, som var nødvendigt, for at Vinket kunde faa sin Begrundelse, og som lod sig forene med Elevernes hele aandelige Udviklingstrin. Endelig kunde et frøbelsk Kursus sætte Kronen paa Værket. En Fare i moralsk Henseende kunde ligge nær ved denne Undervisning, naar man ikke fra først af med fuld Bevidsthed søgte at bekæmpe den. Det er den, som ligger i, at „Kundskab“, særlig den, som ikke gaar

Dybden, kan „opblæse“. Der maatte sørges for, at de unge Piger gennem det ny, de lærte, stærkere fik Indtryk af, hvor lidet de vidste og hvor uendelig meget der stod tilbage, end hvor meget de havde opnaaet. De maatte ikke gaa ud i Livet med Følelsen af at være de kloge Jomfruer, der havde Ret til at se andre over Hovedet. Gennem en ydmyg Glæde over det lidet, de havde lært, skulde Kundskabsmeddelelsen lægge an paa at uddybe deres Opfattelse af deres Virksomhed og give dem Ærbødighed for den ved at vise dem, hvor meget menneskeligt Arbejde der er sat ind paa at klare de smaa Væsners Natur, hvis Vel og Ve for en Del er lagt i deres Haand. Men det er ganske vist: uddannedes Barnepigerne paa en saadan Maade, vilde der stilles større Fordringer ogsaa til Mødrene. En Moder maatte ikke kunne blive nødt til at lade sig vise til rette af Barnepigen, og denne maatte ikke faa Anledning til at føle, at hun selv var den egentlig sagkyndige i Huset. Det vilde forstyrre Forholdets sunde og naturlige Karakter. Ogsaa Moderen maatte da have forberedt sig til sin Gerning. En Reform paa ét Punkt fører altid Reformer paa andre Punkter med sig og bliver først til, hvad den skal være, naar den hele øvrige Samfundstilstand lægger sig støttende til rette uden omkring den.

Og vilde vi nu til Slutning spørge, i hvilke Retninger de gavnlige Virkninger af den her foreslaaede Ordning vilde falde, saa er Svaret for det første dette, at den mulig vilde kunne faa en tilbagevirkende Indflydelse paa Pige børns Udvikling allerede i tidligere Tid, naar Adgangen til videre Uddannelse og de deraf udspringende fremtidige Goder stilledes som en Præmie for dem, der mødte med særlige Anbefalinger fra deres

Skoletid. Optagelsen maatte betinges af Kvalifikation, som det ikke her er Stedet til at gaa ind paa i det enkelte. For det andet vilde en saadan Institutions Tilstedeværelse maaske i mange Tilfælde banke paa hos Forældrene og vække dem af den Letsindighedsdvale, i hvilken de tit aldeles ukritisk betro deres Børn til hvem som helst, og lægge dem deres Ansvar paa Sinde med et saadant Eftertryk, at ogsaa de følte sig kaldede til at bygge en fastere Grund end nu under Udøvelsen af deres Forældrepligt. For det tredje vilde upaatvivlelig mange Børns Liv og hele Udvikling faa en større Fylde, paa den ene Side ved at fries for Lidelser og Kvaler, som Uforstand og Samvittighedsløshed nu føre over dem, paa den anden Side ved at vinde i positivt Indhold, og Barndommen mere blive til, hvad den rettelig bør være: en sund Indledning til Livets store menneskelige Opgaver, i hvilken Kræfterne samles ind og de første, dybest liggende Erfaringer høstes. Og for det fjerde vil en hel Samfundsklasse kunne løftes aandelig derved, naar det falder i de unge Pigers Lod selv en Gang som Hustruer og Mødre at skulle opdrage deres egne Børn og de her, paa den for dem selv personlig mest fyldestgørende Maade, kunne plukke Frugter af det Træ, der under deres Ungdomsuddannelse blev plantet i dem.

Og hermed nok for denne Gang. Her har jo Opgaven kun skullet tegnes i sine almindeligste Træk, men det er mit Haab, at man snart fra det almindelige Grundrids maa kunne gaa over til den Virksomhed i det enkelte, ved hvilken en Bygning lidt efter lidt sikkert og solidt rejser sig, naar Planen dertil først modent er lagt.

København, Sommeren 1882.

Ærb.

H. T.

Lovsproget.

Forespørgsel til Konsejlspræsident Estrup i Folketinget
21. Februar 1891.

Efter stenografisk Gengivelse.

Den Genstand, vor Forespørgsel i Dag drejer sig om, vil maaske af mange betragtes blot som en Bagatel. Man vil sige, at det, som det for en lovgivende Forsamling og en Befolkning kommer an paa, er Lovenes Indhold og Aand, overfor hvilke deres Form og Bogstav kun har lidet at betyde. Imidlertid vil enhver dog vistnok villig indrømme, at det i og for sig er heldigt nok, hvis ikke Aanden ihjelslaas af Bogstaven, og hvis ikke Indholdet gaar tabt gennem Formen, og at der af den Grund netop for Aandens og Indholdets Skyld kan være al mulig Anledning til at vaage over, at ogsaa Bogstaven og Formen blive, som de skulle være. Det er ogsaa i vort Lovgivningsarbejde en gammel Bestræbelse. Vi kunne se tilbage til et saa klassisk Værk i Retning af Lovform som Kristian V's danske Lov, en Bog, man endnu den Dag er i Stand til for selve Fremstillingens Skyld at læse paa sin litterære Interesses Vegne, og fra det Øjeblik, man gav sig i Lag med at arbejde paa vor Grundlov, har ogsaa den Side af Sagen, som her

er under Forhandling, været med i Arbejdet. Det var en af de Ting, man i 1848—49 i høj Grad havde sin Opmærksomhed henvendt paa, og den Dag i Dag nyde vi godt af, at man den Gang havde aabent Øje for Sagen. En vis Jævnhed i vore daglige Forhandlingsforhold her i Rigsdagen blev slaaet fast ved det Valg af danske Ord, man den Gang gjorde, i Modsætning til de nedarvede fremmede Ord, som ellers stode i Kurs. Vi bleve fri for en „Præsident“ her i Salen og fik en „Formand“, vi bleve fri for at stille „Amendement“ og kunne stille jævne „Ændringsforslag“, vi fik udelukket „sekundære Amendement“ for at kunne gøre „Underændringsforslag“, vi bleve i Stand til at virke i „Udvalg“ og sad ikke længer i „Komiteer“. En hel Række af de for os gængse parlamentariske Ord skriver sig fra de sproglige Bestræbelser, som ved den Lejlighed udfoldedes, og i senere Aaringer har atter og atter den samme Sag staaet paa Dagsordenen snart mere højlydt, snart i mere stille Toner. Man har talt om Sagen her i Tinget, og man har nedsat Udvalg, der særlig havde til Opgave at vaage over den sproglige Side af Lovudformningen. Men nu har i adskillige Aar, saavidt Fore-spørgerne skønne, Sagen ligget stille hen, og der kunde vel derfor nok være Anledning til igen at banke paa og søge at faa et villigt Øre for denne Sag, som dog har sin Betydning i forskellige Retninger. Den har for det første Betydning overfor selve Modersmaalet, selve Sproget. Hvad Love end ellers ere, saa ere de samtidig en Række litterære Mindesmærker, en Tidsalder sætter sig selv og overleverer til Fremtiden som Vidnesbyrd om det Kulturtrin, paa hvilket et Slægtled har staaet, og Dommen over den Udvikling, Tiden har naaet, vil hente mange af sine Bevisgrunde fra selve

det Sprog og den Form, i hvilke Lovene ere komne frem. Jo mere Klarhed, jo mere Overskuelighed der præger dem, desto mere vil man have Indtryk af, at det var en Tidsalder, der vidste, hvad den vilde, og forstod at forme sine Tanker. Naar Lovene blive et Stykke Tidshistorie, et sammentrængt Billede af Samfundstilstandene, gælder det om, at hver enkelt Lov staar som et lille klart og gennemsigtigt Kunstværk, der deler den Egenskab hos ethvert litterært Kunstværk, at det hverken giver for meget eller for lidt og at hvert Ord i det staar paa sin rette Plads. Men ikke alene af Hensyn til Modersmaalet og Litteraturen har Formen i vor Lovgivning sin Betydning; i praktisk Henseende spiller det en overordentlig stor Rolle for Befolkningen, at Lovene netop i den Henseende ere, som de skulle være. Hele vor Forfatning, hele vor politiske Opgave gør Krav paa, at alt, hvori det offentlige Liv finder sit Udtryk, er saaledes præget og stemplet, at den store Befolkning er i Stand til at finde sig til rette deri, finde sine Tanker gennemført deri, og saaledes i Stand til, hvor dens Interesse driver den dertil, med sikker Forstaaelse at gribe ændrende ind. Og dernæst er der den Ting at nævne, at naar man forlanger Lydighed mod Lovene af alle, selv den jævreste Mand, og ikke tager mod nogen Undskyldning overfor Domstolene, nogen Undskyldning, der gaar ud paa, at man ikke har kendt eller forstaaet Loven, saa ligger deri for Lovgivningsfaktorerne en Forpligtelse til at udforme Lovene saaledes, at de ingen Vanskeligheder frembyde ved Forstaaelsen, og at hver Mand i Folket kan føle sig hjemme i Lovgivningen og dens Tankegang, føle, at Loven er bleven til ogsaa for hans Skyld; thi det er ikke for de lærdes, men netop for Lægmands

Skyld, at Loven ser Lyset, og dens bedste Skæbne vil være, om den kan blive til en Folkelæsning rundt omkring i Landets Hjem. Det bør være den ledende Tanke for dem, der udarbejde de Love, et Folk skal lyde. Jeg tror imidlertid, og mine Medforespørgere tro det samme, at de Fordringer, der ud fra saadanne Betragtninger kunne stilles til Lovgivningen, ikke gennemføres efter den ønskelige Maalestok for Øjeblikket.

Jeg skal søge at indordne de Brud paa den naturlige Forpligtelse, de forskellige Fejl, der findes i Lovene, under bestemte Synspunkter. Det offentlige giver ikke saa faa Penge ud til Skoler for den opvoksende Slægt, og blandt de Midler, der bruges til at opdrage den, er netop ogsaa en stadig fuldkomnere Uddannelse i Brugen af Modersmaalet. Det forekommer mig da, at den samme Offentlighed, som giver saa meget ud til bedste for Løsningen af denne Opgave, ogsaa har en Forpligtelse til ikke ad officiel Vej at nedbryde, hvad der rundt omkring i Skolerne er lagt en god Grund til; det kan kun lidt hjælpe at give med den ene Haand, naar man tager igen med den anden. Jeg mener derfor, man bør forlange fjærnet fra Lovene alt, hvad der for et Barn i Skolen betegnes som en Forbrydelse mod Sprogets Grundregler, alt, hvad Læreren i Skolen vilde sætte 3—4 tykke Streger under som utilladeligt for den, der vil udtrykke sig korrekt. Sligt bør ikke findes i nogen som helst Lov, der sendes ud til den store Befolkning; men ikke desto mindre rumme Lovene ikke saa lidt af den Art. Materialet vilde være altfor umaadeligt, hvis man vilde gennemgaa det for længere Tid; og ved at pege for langt tilbage vilde man udsætte sig for, at der vilde blive indvendt: Ja, det var den Gang, men nu er det anderledes. Jeg har

derfor ikke gennemset andet end de Lovforslag, der fra Regeringens Side ere forelagte i indeværende Samling, og har gennem dem søgt at gøre mig Rede for, hvorvidt de nærliggende Fordringer, der kunne stilles til Lovenes Sprog, ere fyldestgjorte. Men atter og atter finder man der den Slags Bommerter, den Slags Skoledrengefejl, som jeg før omtalte. Det hedder saaledes: „Klagen skal gives Paategning“ eller „Fyrbetjentene gives hver 50 Kr. aarlig“, og dette glider ikke lettere, fordi der ved Siden af staar: „Fyrbetjentene gives fri Olie“. Det hedder endvidere: „Ingen kan nægtes Optagelse“, uagtet det er Optagelsen, som nægtes, og ikke Personen; „Bestillingsmanden godskrives et Beløb“, uagtet det er Beløbet, der godskrives, og ikke Bestillingsmanden, — stadig Fejl, ved hvilke en Dreng i Skolen vilde forspilde sin Plads blandt de fremmeligste i sin Klasse; thi det har han bestandig faaet indpræntet, at man ikke maa begaa saadanne Uhyrligheder som, for at bruge det grammatikalske Udtryk, at sætte Hensynsbetegnelsen som Grundord i Sætningen. Men der er i Lovforslagene mange andre Brud paa de elementære Sprogregler. At tale f. Eks. om „sin særskilte Dommer og Retsvidne“ kan enhver høre stemmer lidet med dansk Sprog, fordi det hedder ikke en Retsvidne, men et Retsvidne. En Sætning som: „Postvæsenet er pligtig“ klinger ilde i et dansk Øre, fordi det hedder et Postvæsen og ikke en Postvæsen. At tale om „højst beskattede Varer“ er vildledende, fordi højst ikke er det samme som højest; ligesom den, man kalder højstærede, ikke altid er den højest ærede, saaledes er den, der er højst beskattet, ikke altid den højest beskattede. En anden Fejl findes i saadanne Vendinger som: „Anser nogen sig ikke skat-

tepligtig“, „hvis de anse det nødvendigt“, „anses ikke som ny“ o. s. v.; det hedder jo nemlig: „at anse en for noget“, og intet andet; enhver vil kunne høre, at det er rigtigt at sige: „Han anser sig ikke for skattepligtig Borger“, og at det er urigtigt at sige: „Han anser sig ikke skattepligtig Borger“. Men der er flere af den Slags Fejl. „Ingen maa betegne sig for Fæstemand“ staar der et Sted, det er udansk, man kan i Danmark kun betegne sig som Fæstemand. Det hedder ikke: „Med Forbehold om Forpagtningens Ophør“, men: „med Forbehold af“ den Ting o. s. v. Det er ganske vist vanskeligt at bruge Forholdsordene paa rette Maade, og det er ikke første Gang, at en Forfatter er strandet paa de Skær; men det sker sjældent for en Forfatter, hvis Værker læses af saa stor en Kreds som den, Lovene ere bestemte for. Sprogfejl af anden Art er det, naar der skrives: „Skolen har at afgive Beretning om dens Virksomhed“, hvor der menes Skolens egen Virksomhed og det altsaa skulde hedde: „sin Virksomhed“; — eller naar der staar: „En Fjerdedel kunne“ i Stedet for „en Fjerdedel kan“, thi „en Fjerdedel“ er uimodsigelig Enkelttal og „kunne“ Flertal; — eller naar der staar: „Officerer af Reserven ere pligtige til at anvendes i Søværnets Tjeneste“; man kan ikke være pligtig til at anvendes, men kun til at lade sig anvende. Naar der staar: „Den efter Aldersordenen ældste Tredjedel“, saa er det en Selvfølgelighed og en Overflødighed; efter hvilken Orden skulde man kunne være den ældste, naar det ikke er „efter Aldersordenen“? Men der menes vel „efter Embedsalder“, „efter Tjenestetid“. Et snurrigt Udtryk er det, naar det hedder, at „Generalintendanten gøres bereden som Generalmajorer“. Jeg véd ikke, om Generalmajorer gøres beredne paa en ejendommelig

Maade, om de f. Eks. med bestemte Ceremonier løftes op paa Hesten; men Meningen er vel kun den, at Generalintendanten skal være til Hest og udstyres hertil i Lighed med Generalmajorer. Er det fremmede Ord, der bruges, kan man finde dem brugte rigtigt i det ene Tal og galt i det andet. „Kollo“ er ganske rigtigt i Enkelttal, men det hedder i Flertal „Kolli“ og ikke, som man i Lovforslag træffer, „Kollier“, der har Fler-talsendelse to Gange, paa samme Maade, som om man, — for at nævne et Par mere almindelige Ord — vilde sige „Leksika'er“ i Stedet for „Leksika“ som Flertalsform af „Leksikon“ eller „Fakta'er“ i Stedet for „Fakta“ som Flertal af „Faktum“. — Det var den Slags Fejl, der i Skolen for Børnene blive brændemærkede som Forbrydelser mod Sproget og mod den almindelige Dannelses Krav. Men man kan vel nok forlange, at de umyndige ikke gennem selve Lovgivningen føres paa gale Veje, selv om det kun er i sproglig Henseende.

Det andet Synspunkt for Sagen er Hensynet til den jævne Mand. En Lov bør være saadan, at Menigmand, der læser den, ikke snubler over Uforstaaeligheder. Men her maa det fremhæves, at vort Lovsprog vimler af et Utal af fremmede Ord, af hvilke selvfølgelig adskillige bruges stadig udenfor Lovgivningen og mange ere Fagord, som knytte sig til Forhold paa et bestemt Omraade; men mange maa siges at være baade uforstaaelige og overflødige. Jeg kan tænke mig, hvor det maa suse en jævn Mand om Ørene med ufattelige Fornemmelser, naar han læser: approbere, attestere, beneficere, dispensere — og i et Øjeblik betyder „at dispensere“ „at undtage“, i et andet Øjeblik „at dele en Vare i forskellige Portioner“ —, refundere, repartere, minorere, indicere, optere, eller naar

han hører tale om Emolumenter, Gebyrer, Sallærer, Honorarer, Rekognitioner, Refusioner, Deklarationer, Demarkation, Koncession, Kvalifikation, Dislokation, Immigration, Immatrikulation, eller endogsaa den animalske Vaksineemulsions Produktion — man forstaaer saa godt, at han føler sig fristet til at mene, at Loven just ikke altid er saa let at lyde, og at „det mesopotamiske Sprog er et underligt Sprog“.

Men der er et tredje Synspunkt at se Sagen fra, og det er det Synspunkt, som en dannet, vel oplært Mand maa anlægge, naar han læser Lovene. Han forlanger ganske naturligt, at Loven skal være Udtryk for en klar Inddeling af Lovens Tanke og en klar Fremstilling af hvert af Tankens Led. Men naar han saa tit ser Klarheden drukne i en Uoverskuelighed, som ikke er til at finde ud af, saa maa man ganske vist indrømme, at Lovsproget ikke staar ene, men peger ud over sig selv, hen paa det almindelige juridiske Sprog, bl. a. ogsaa Domstolenes Sprog, og for saa vidt i alt Fald kun er medskyldigt, ikke eneskyldigt i den Slags Fejl. Jeg tror, det vilde have sin Betydning, om der fra denne Sal ogsaa kunde lyde et Ord ud til dem, der forvalte den dømmende Myndighed i vort Land, og lægge dem paa Hjærte, at det ikke blot gælder om at dømme retfærdigt efter Loven, men ogsaa om at affatte Dommen saaledes, at Folk ere i Stand til at forstaa den. Enhver, der har læst de Domme eller Begrundelser af afsagte Domme, som Dag efter Dag udgaa fra lavere og højere Domstole her i Landet, vil have faaet det Indtryk, at det tit næsten er ugørligt at naa fra Begyndelsen til Enden uden at tabe Vejret paa Halvvejen eller blive ør i Hovedet og opgive Ævret. De

lange Perioder, som slynge sig gennem Kommaer og Semikoloner, uden nogen Sinde at naa til et Punktum, der kunde give én Lov til at standse, minde med deres Kæde af sammenhægtede Sætninger om den Kæde, som i sin Tid de afdøde Molboer dannede, da de vilde trække Træet ned til Vandet, for at det kunde drikke. Den ene klyngede sig med sine Hænder til den andens Fødder, indtil den hele Kæde glippede og gik i Vandet, akkurat som det hele glipper for én, naar man følger de lange Kæder af Sætninger og, idet man er naaet til Enden, ikke længer kan huske, hvad det var, man begyndte med. Naar det er det almindelige Dommersprog her i Landet — og jeg tror, enhver maa indrømme, at saaledes er i alt Fald Reglen —, saa skulde Henstillingen gaa ud paa, at Domstolene søgte at komme bort fra, hvad der maaske anses for en paaskønnelsesværdig juridisk Specialitet, Tilbøjeligheden til at sammenpresse i de snævrere mulige Rammer saa mange Ord og Tanker som muligt, og at tilegne sig en Udtryksmaade, der stemmer mere med almindelig dannede Menneskers Maade at forme deres Tanker paa Mand og Mand imellem. I gamle Dage satte som bekendt Lægerne Pris paa at tale saadan, at intet almindeligt Menneske kunde forstaa dem; de flettede derfor latinske Ord ind i deres Talesprog og følte sig som en Slags Frimurere i Folket. Nu er største Delen heraf falden bort blandt Lægerne, blandt andet vel ogsaa, fordi de i deres daglige Virksomhed færdes saa meget ude i Befolkningen og omgaas baade høje og lave. Men i vor juridiske Verden hersker der endnu en vis Fagstolthed, der sætter en Ære i at tale anderledes end alle andre Mennesker. „Dommerdansk“ er for Tiden lige saa slemt, forekommer det mig, som „Doktorlatin“ var i gamle

Dage. Naar vi ville efterspore de Egenheder, som fra den almindelige juridiske Udtryksmaade have forplantet sig over i Lovsproget, er der først og fremmest en aldeles gennemgaaende Tilbøjelighed til at være bredere end nødvendigt og at udtrykke med mange Ord det, som fuldt saa tydeligt vilde kunne udtrykkes med faa. I Lovforslagene hedder det atter og atter, ikke at han „véd det“, men at „han er vidende om det“, ikke at „at han hører hjemme der“, men at „han er hjemme-hørende der“, ikke at „Loven gælder saa længe“, men „er gældende saa længe“. Det er aldeles umuligt at se, hvad der vindes ved denne Bredde; den gør ikke nogen som helst Nytte, hverken i Retning af Klarhed eller af Skønhed. I almindelig Tale vilde man sige: „Af Hensyn til det almene Vel gør man det og det“, men i Lovsproget træffer man: „paa Grund af Hensynet til det almene Vel gør man det og det“. Eller der tales om, at „flydende og andre Varer ere sammenblandede“, d. v. s., at „Varer“ ere sammenblandede, flydende er ganske overflødigt, naar man bagefter sætter „og andre“ og i Virkeligheden mener alle Varer. Ligesaa, naar det hedder: dersom én gennem Undersøgelse „eller ad anden Vej“ har opdaget det og det; korrekt vilde det simpelt og kort hedde: „Dersom én har opdaget det og det“. Denne Bredde er den første Egenskab, Opmærksomheden burde henvendes paa; det er afgjort, at man gennemgaaende vilde kunne vælge langt kortere Udtryk, og derved have større Udsigt baade til ikke at komme i Strid med Tankens og Sprogets Love og til at blive forstaaet. Ved Siden af Bredden gælder ogsaa den Indvending mod Lovsproget, at det er utilbørlig stift. Man kan maaske ønske, at Lovsproget netop som saadant skal have nogen Fasthed og Stram-

hed, men alt selvfølgelig indenfor Naturlighedens Grænser. Hvad Nødvendighed er der f. Eks. for bestandig at bruge Ordet „samme“, der har et ejendommelig medfødt stift Kancellipræg, hvor man i daglig Tale afvekslende siger „den“ eller „han“ eller „de“? Ingen vil nægte, at en Forbindelse som den følgende er umanerlig stiv: „Den Statskassen som Panthaver for krediterede Toldafgifter i de en Oplagshaver betroede Oplagsvarer tilkommende Ret“. Man maa tænke sig om og trække Vejret to Gange, inden man ser, hvorledes Ordene hænge sammen. Eller lad os tage en hel Paragraf i et Lovforslag saalydende: „Straffebestemmelsen i foregaaende Paragraf kommer, forsaavidt ikke Forseelsen ifølge sin Beskaffenhed falder ind under Bestemmelser i almindelig borgerlig Straffelov, navnlig § 251, endvidere til Anvendelse paa den, som, vidende om, at et Stof er undergaaet nogen af de i foregaaende Paragraffer ommeldte Behandlinger, sælger det som Næringsmiddel, uden at dets særlige Beskaffenhed er angiven ved et paa samme anbragt tydeligt og forstaaeligt Mærke eller paa anden Maade udtrykkelig opgiven for Køberen, samt paa den, som vidende om, at Kød hidrører fra selvdøde Kreaturer, eller fra Kreaturer, som ere slagtede i syg Tilstand, sælger Kødet eller Levnedsmidler, der ere tilberedte deraf, uden udtrykkelig at gøre Køberen bekendt dermed, og endelig paa den, der, uden udtrykkelig at gøre Køberen opmærksom derpaa, vidende sælger som Næringsmiddel andre Dyr, der ere selvdøde, eller Fisk, der ere optagne af Søen i død Tilstand, forsaavidt ikke selve Fangstmaaden medfører, at Fisken kommer død op af Vandet, eller Levnedsmidler, tilberedte deraf“. Det uvilkaarlige Indtryk af sligt er: Længde, Bredde og Stivhed smeltet sammen

til et. Lethed og Bevægelighed ere ikke de Dyder, der udmærke dette Sprog. Ved Siden af Stivheden og Bredden tror jeg, man maa sige, at Dunkelhed er den tredje Egenskab, hvorefter Lovsprog er præget. Der er for det første et Ord, jeg gerne vilde forvise af Lovene, fordi det i Love netop kun virker ved sin Dunkelhed; men det findes atter og atter. Det er Ordet „bør“. Saavidt jeg skønner, er Ordet „bør“ Udtrykket for en moralsk og ikke for en juridisk Forpligtelse, men Love give kun Befaling om, hvad man under Lovens Straf skal gøre eller undlade og det, hvad enten man føler sig moralsk forpligtet dertil eller ikke. „Bør“ taler til den enkelte, Loven taler til alle. Er Ordet „bør“ i en Lov en Henstilling til ens personlig moralske Følelse, eller giver det, hvad Love pleje at give, en Tvangsordre, man har at lyde? — Men der er vidtløftigere Dunkelheder.

Naar der nævnes i en Lov: „særlige Forhold, saasom de den enkelte som Familieforsørger paa Grund af Gæld eller andet lignende paahvilende Byrder“, saa er det uklart, hvad der menes. Menes der særlige Forhold, som f. Eks., at en Mand maa gøre Gæld for at forsørge sin Familie, eller menes der, at en Mand paa Grund af gammel Gæld ikke kan forsørge sin Familie? Det kunde i alt Fald være klarere sagt. Naar der et Sted staar: „Tolden svares i saa Fald efter den Værdi, som udfindes ved saadan Taksationsforretning, ved hvilken Vareindføreren bliver at tilkalde“, saa menes der ikke „en saadan Forretning, ved hvilken Vareindføreren tilkaldes“, men der menes „en saadan (som i det foregaaende nævnt) Forretning, og ved denne tilkaldes Vareindføreren“. Der staar et andet Sted: „Forhyringsagenten er pligtig til at skaffe Oplysning om det hyresøgende Mandskabs Berettigelse til at paatage

sig Tjeneste om Bord samt til at være Skibsføreren behjælpelig med Udfyldning af Afregningsbøger“. Her er det dunkelt, om det er Matroserne, der skulle være Skibsføreren behjælpelige, eller om det er Forhyringsagenten. Gennem Ordene i Loven er det ikke muligt at faa det afgjort, man maa stole paa sin sunde Fornuft. Eller naar der staar: „en til Kommissionen stilet Ansøgning om Patent i to Eksemplarer“, saa er det vel Meningen, at der forlanges to Eksemplarer af Ansøgningen og ikke af Patentet. Naar der tales om „Tilskud af indtil en Femtedel af Skolens Udgift i det sidst forløbne Kalenderaar til Lønning af dens Lærere“, saa er det efter Ordene tvivlsomt, om det er Udgiften, der skal have været til Lønning af Lærerne, eller om det er Tilskuddet, der skal bruges dertil. Og naar der staar: „Fortrinlig Adgang til Overlærerembederne have Folk med Skoleembedseksamen“, saa ligger deri, at alle have Adgang dertil, men Folk med Skoleembedseksamen foretrækkes. Men saa fortsættes der: „dog kan indtil $\frac{1}{4}$ besættes med Folk, som ikke have Skoleembedseksamen“, og det hele skifter pludselig Karakter; nu betyder det, at ikke alle have Adgang, selv om Folk med Skoleembedseksamen foretrækkes, men at for de $\frac{3}{4}$'s Vedkommende ere alle andre udelukkede og kun til den ene Fjerdedel have andre Adgang, uden at det engang er tydeligt, om her paa dette Punkt ogsaa de, der have Skoleembedseksamen, foretrækkes eller ikke. Utydelig som Bestemmelsen er, vil den kunne give Anledning til megen Strid, hvis den ikke ændres. Jeg kan nævne flere Eksempler. Der staar i et Lovforslag: „Beværningsdrivende maa i den omhandlede Tid ikke sælge ud af Huset i de Tilfælde, hvor de ellers ere berettigede hertil“. Det aabner dem en, sik-

kert velkommen, Udsigt til at maatte sælge ud af Huset i de Tilfælde, hvor de ellers ikke ere berettigede dertil; den virkelige Mening kunde simpelt være udtrykt saaledes: „Beværningsdrivendes Ret til at sælge ud af Huset bortfalder i den omhandlede Tid“. Ovenpaa alle disse Dunkelheder, der kunde foreges med mangfoldige andre, overraskes man undertiden af en ganske uomtvistelig Klarhed, men en Klarhed, der saa igen mangan Gang kaster et grelt Lys over Samfundstilstande, man ikke havde tænkt sig. Man læser f. Eks., at „samtlige normerede Professorer ved Universitetet lønnes med 4,400 Kr. aarlig“, og der opstiger for én et Billede af 57 Mænd, der ikke blot udmærke sig ved videnskabelig Granskerdygtighed, men samtidig ved en saadan borgerlig Beskedenhed og en saadan moralsk Fordringsløshed, at de alle 57, samtlige normerede Professorer, kunne lønnes med 4,400 Kr. aarlig. Man har en dunkel Erindring om, at der har været Tider, hvor hver af de normerede Professorer lønnedes saaledes, men nu er det i alt Fald anderledes, der kan ingen Tvivl være, Udtrykket tillader ingen anden Fortolkning, det er „samtlige normerede Professorer“, der slaa sig igennem med 4,400 Kr. — Naar man saa ser Lovforslaget om „Opbevaring og Anvendelse af Gifte“ — jeg tror, det tidligere har været paapeget her i Tinget —, faar man pludselig et Indtryk af, at Ægteskabsforholdene just ikke altid ere saadanne, som man tidligere har ment. Man ser, at der maa gives særlige Regler for dem, „der paa Apoteker ekspedere Gifte“, man finder en Bestemmelse om, at „ved Tilberedning af Næringsmidler maa Gifte ikke anvendes“. De se, hvilke indgribende Forholdsregler der tages mod Ægtefolk, og det er ikke let at vide, hvad Virkning dette vil have paa det bor-

gerlige og daglige Liv. Og saa er det alt noget, der vilde være undgaaet, hvis man havde husket, at enten har Ordet „Gift“ intet Flertal, eller ogsaa hedder det „Giftarter“, „Giftstoffer“, men „Gifte“ kan ikke betyde andet end Folk, der have indgaaet Ægteskab. Der er ogsaa andre Samfundsforhold, hvorover der falder et ejendommeligt Lys. Der er Medborgere blandt os, som synes at kunne komme til at underkastes temmelig umenneskelige Livsvilkaar, blive behandlere som et Slags Pakhusgenstande eller som Numre i et Magasin. Men der fremlyser dog en human Følelse derigennem, at man i Lovforslaget ikke én Gang for alle vil afgøre disse Menneskers Skæbne, men vil have den afgjort ved de aarlige Finanslove. Der staar nemlig et Sted: „Ved de aarlige Finanslove bestemmes, om en Fyrmester eller Fyrassistent skal have paa Fyrmagasinet“. Maa-ske Meningen blot har været, at en saadan skal ansættes ved Magasinet, men Ordet tyder paa, at han skal indregistreres blandt de andre Magasingenstande.

Ved Siden af de Egenskaber ved Lovenes Stil, som man kunde kalde juridiske, er der andre, som ere mere almenmenneskelige, men som dog helst burde være udelukkede, saadanne Egenskaber f. Eks., som udspringe af Hastværk, af en for let Haand, med hvilken man er gaaet hen over Lovenes Udarbejdelse. Det synes f. Eks. at være en ganske simpel og naturlig Ting, at det samme Begreb i den samme Lov stadig benævnes med det samme Ord, at man ikke i den samme Lov snart kalder en Ting for en Tilladelse, snart for en Bevilling, ikke i den samme Lov snart taler om at „udøve“ en Opfindelse, og derved forstaar at lave den Genstand, Opfindelsen gaar ud paa, snart om, at vedkommende inden 3 Aar skal have „udøvet“ Opfindelsen, og mener, at han skal

have gjort praktisk Brug af den, for igen et tredje Sted at bruge Ordet „udføre“ Opfindelsen om det, man paa det første Sted kaldte at „udøve“ den. Det klinger af Hastværk, naar der staar: „De Forholdsregler, som Fæstemændene i sine Forretninger har at iagttage, samt den Betaling, som Fæstemænd maa tage for deres Forretninger“. Havde man givet sig Tid, kunde man undgaaet al den unødvendige Gentagelse og den ildelydende Uregelmæssighed i Brugen af Enkelttal og Flertal. Det vilde ikke være urimeligt at forlange, at saadanne Ting, der kunde rettes med et Pennestrog, underkastedes en omhyggelig Kontrol, inden de sendes ud i Verden.

Naar nu Resultatet af alle disse Iagttagelser skulde lægges frem som en Henvendelse til rette vedkommende, saa maatte en Henvendelse om Lovsproget samtidig stile i forskellige Retninger. Den maatte for det første søge at tale et borgerligt Ord til den juridiske Verden for, i sproglig Henseende, at faa den mere ind paa det fælles Grundlag, hvorpaa ellers alle danske Mænd og Kvinder bevæge sig. Den maatte dernæst vende sig til Rigsdagen, fordi det er unægteligt, at hvad bestaaende Love rumme af Forsyndelser mod Sproget, for en væsentlig Del ogsaa skyldes den Behandling, de have været underkastede her i Rigsdagen. Endelig maatte Henvendelsen rettes til Regeringen med Anmodning om at skaffe et ulasteligt Grundlag for den bedre sproglige Behandling af Lovene i Rigsdagen. Jeg vilde ikke anse det for unaturligt, om man oprettede en blivende Institution, som havde til Opgave at varetage denne Side af Lovgivningen, om man i Regeringen indførte et Mellemled, gennem hvilket Lovforslagene skulde gaa for der at faa Vidnesbyrd om ikke at stride mod Sprogets forskellige Krav, og om man ogsaa her i Rigsdagen

kunde skabe en saadan Instans, en Smeltedigel, om man vil, i hvilken ægte blev skilt fra uægte, inden den endelige Godkendelses Stempel sættes paa Lovene, for at det kunde være sikkert, at de ogsaa i sproglig Henseende havde den rette Lødighed. Hvorledes en saadan Opgave praktisk skulde løses, har jeg selvfølgelig ingen Forestilling om, men jeg haaber, at jeg med de Eksempler, jeg har fremdraget, har vist, at Forespørgselen ikke er greben ud af Luften, og at der er al Anledning til at ende med de Ord:

Vil den højtærede Konsejlspræsident virke for, at der ved Udarbejdelsen af Lovforslag mere end hidtil tages Hensyn til Modersmaalets Krav i Retning af Renhed i Ordvalget, strængt rigtig Sprogbrug og Almenforstaaelighed?

SMAASTYKKER.

EMILY ST. JOHN

Gamle Sandheder.

Skolevennen Nr. 1. 1890.

Hvis det kun gjaldt om at have udtalt en Sandhed, var der ingen som helst Anledning til oftere at tale om Forholdet mellem Skole og Hjem. Det er jo en Sag, der atter og atter er draget frem ved Forhandlinger i videre og snævrere Kredse, en Sag, til hvis Fremme Foreninger ere stiftede og Foredrag holdte. Tit og ofte er der peget paa, at Skolen, som har sin ene Grundstøtte i det borgerlige Samfund, maa have sin anden Støtte i Hjemmene og Familielivet. Af Hjemmenes Liv ere Børnene udsprungne, og Hjemmenes Indtryk og Følelser ere den Muldjord, i hvilken Skolen maa plante, hvis dens Plantning skal slaa Rod. Skolen forholder sig fra denne Side set til Hjemmet som Maanen til Jorden: i Tidens Fylde er den udsondret som en selvstændig Verden fra sin Moderklode, men vedbliver ikke des mindre at dreje sig om den. Derfor gælder det for Læreren om at forstaa de Vilkaar, under hvilke Barnet lever til daglig Brug, og de Love, efter hvilke Børn fordeje, hvad aandelig Føde Livet giver dem. Det er alle de smaa, enkeltvis mangen Gang saa godt som umærkelige Indtryk, Udviklingen bygges op af; og hvad et Barn med sine aabne Øjne og Øren uvilkaarlig til-

egner sig uden selv at have nogen Anelse om, at det opdrages derved, det er i Reglen det, der ligger dybest og sidder fastest. Koraldyrene bygge kun under Vandet uden nogen Sinde at naa op til Overfladen; men deres Kalkhylstre danne det faste Grundlag, hvorpaa Øer rejse sig og Menneskeliv blomstrer op. Paa samme Maade er der i hvert Barn et undersøisk, d. v. s. ubevidst Liv, der rører sig og vokser og lægger Grunden til dets Fremtid og de Tanker, der komme op i dets Hjerne, og hele denne skjulte Verden af Drifter og Fornemmelser staar med fine Traade i Forbindelse med alt, hvad Barnet ser og hører hos sine Omgivelser.

Det maa Hjemmene forstaa, ellers gaar det let galt med Opdragelsen. Man siger for et gammelt Ord, at Barnets Sind er som Voks, blødt og modtageligt for Paavirkning. Som enhver Lignelse er ogsaa denne kun halvsand, for Vokset kan let ved en Smule Varme præges om igen og Billedet, det er stemplet med, udslettes og ombyttes med et andet; men saaledes gaar det ikke med de Indtryk, der én Gang have faaet Indpas hos et Barn; der gives intet Middel, ved hvilket man kan lære det at glemme; naar man mindst tænker derpaa, dukker gamle Dages Erindringer op i en, og jo mere man arbejder paa at udslette dem, des mere grave de sig tit ned i en. Man forstaar for en stor Del den Kunst ved Opdragelsen at lære Børn at huske, hvad der bør huskes; men man forstaar ikke den Kunst at lære dem at glemme, hvad der burde glemmes. Derfor maa man alle Vegne, og særlig i Hjemmene, omhyggelig passe paa, at de Eksempler, et Barn har for Øje, ere saadanne, at man kan ønske, Barnet maa huske dem og efterligne dem. Tidlige Indtryk af Kiv og Strid, af Svir og Drik, af Letsind og Upaalidelighed

ere ikke Erfaringer, man som Barn har godt af; enten gør man uvilkaarlig det samme, som man har set de andre gøre, og tænker ikke paa, at det overhovedet kan være anderledes, eller ogsaa staar man kuert og ulykkelig ved al den Raahed og Bundløshed, man er omgivet af, eller bliver bitter og dømmende i en Alder, hvor man endnu er umoden til at dømme andre; mange Menneskers Lykke er forspildt for hele Livet ved det Tryk, deres Sind i Barndommen har faaet. Det hjælper lidet, at en Opdrager præker og formaner; hvis hans Liv ikke stemmer med hans Lærdomme, saa bygge disse ikke saa meget op, som hans Eksempel bryder ned. Derfor maa det være sund og ren Luft, Barnet indaander i Hjemmet. Og dér bære Forældrene nærmest Ansvar, — hvor Forældrene da ere saadan stillede, at de kunne have et Hjem og være Forældre for deres Børn.

I Skolen er det Læreren, der har Ansvar, og dog staa Forældrene ikke helt udenfor. Der har jo engang været Tider, hvor de ældres Eksempel var den eneste Skole, hvori Ungdommen gik. Men efterhaanden som Livet lagde mere og mere Beslag paa hver Mand, og flere og flere Kundskaber opsamledes hos dem, der gik i Spidsen for Oplysning og Videnskab, saa fulgte det af sig selv, at Forældrene ikke længer magtede at være deres Børns Lærere. Arbejdet maatte deles og Læreren overtage sin Rolle og forberede sig til at spille den paa rette Maade. Gennem Kundskaben og dens Tilegnelse at opdrage den unge Slægt, det blev da Skolens Opgave. Men Forældrene maa føle, at al Opdragelse i Skolen falder magtesløs til Jorden, naar den ikke finder Genlyd i Hjemmet. Om der i Skolen arbejdedes med Kæmpekræfter, saa vil det gaa den, som det efter Sagnet gik Kæmpen Antæos: Naar han ikke med sine

Fødder stod fast paa den hjemlige, moderlige Jords Grund, men løftedes op fra den, saa sank hans Kræfter sammen og han mægtede intet. Det var i gamle Dage saadan, at Læreren og Skoledrengene var ligesom hinandens fødte Fjender; Læreren med sit Ris og sin Ferle følte sig som en krigsførende Stormagt, der skulde knække sine Modstanderes onde Planer, og Drengene følte sig som de listige Krybskytter, der skulde lægge sig i Baghold overalt, hvor der kunde være Udsigt til at komme Vildtet paa Skudvidde og drille Skovfogden. Derfor haglede det ned med Prygl fra den ene Side og med Gavtyvestreger fra den anden Side. I vore Dage ere de tidligere Fjender komne paa Fredsfod med hinanden og have begyndt at slutte Forbund for i Fællesskab at naa til Skolens Maal. Men her maa Forældrene ogsaa være med og se det naturlige i at opfatte deres Barns Lærer som deres egen bedste Ven og Medhjælper. Som Læreren skal respektere Forældrene, maa Forældrene respektere Læreren og lære Barnet at respektere ham. Et uforsigtigt Ord, en ubetænksom Døm kan gøre ubodelig Skade. Og Forældrene maa arbejde paa at kunne gaa ind paa de Interesser, Skolen vækker hos Barnet. Det nye, som det lærer i Skolen, virker paa det friske Barnesind tit lige saa oplivende som en Opfindelse eller Opdagelse paa de voksne; naar Barnet da kommer hjem, glad opfyldt af den indvundne Kundskab, maaske lidt stolt af sin Viden, maa de voksne kunne sætte sig ind i dets Glæde og forstaa, at hvad der for dem maaske er noget smaat, for Barnet er noget stort. Et overlegent Smil, en haanlig Irettesættelse, en vrippen Afvisning vil kunne tage Lysten og Iveren fra Barnet og krænke det i dets mest berettigede Følelser.

Tanker som disse ere jo hundrede og atter hundrede

Gange komme frem i Tale og paa Tryk. Det er af de Ting, som alle kan udenad, og som der dog bestandig paa ny maa slaas til Lyd for, fordi det jo ikke er nok, at de vides og kendes, men de maa være tilegnede og udøvede, inden der kan blive Tavshed om dem. En Sandhed som: „Du skal elske din Næste som dig selv“ har været udtalt i Aartusinder; men der vil maaske alligevel gaa Aartusinder endnu, inden det er helt overflødigt at tale længer om den, fordi den nu er gaaet over i alle levende Menneskers Kød og Blod og blevet den uvilkaarlige Rettesnor for deres Handlinger. Paa lignende Maade med de Sandheder, der ligge til Grund for Opdragelsen. De maa blive den Luft, man til dagligdags indaander, og som man derfor ikke længer tænker paa, netop fordi man altid har den til Raadighed og lever i den og af den. Men der er langt frem, inden vi blive saa gennemtrængte af Opdragertankerne, og derfor maa det ofte sagte atter og atter gentages.

Og for et nyt Blad, der træder i Opdragelsens Tjeneste, er det en større Sejr at bringe blot et eneste Hjem til at være et blomstrende Billede paa en gammel forslidt Sandheds Gyldighed end at føre nok saa mange nye Sandheder frem, der blive i Teoriernes Verden.

Freden og Skolen.

Fred paa Jorden. 1891.

Hvorfor der endnu staar Glans om Krigstanken? Hvorfor der endnu er Øjne, for hvilke alle den virkelige Krigs Rædsler fortone sig i denne Glans, saa det hjerteskerende Syn af blodige, sønderskudte Menneskestumper, af saarede og lemlæstede Mennesker i Ve og Vaande, af splintrede Familier i Sorgens sorte Farve, af ødelagt Arbejde og afmejede Haab, af unge Slægtled, hvis Kraft er viet til Døden og ikke til Livet, af Magt, der sættes i Rettens Sted, af Krudt og Kugler og brændte Gaarde og nedtrampede Marker, der skal erstatte Grunde og Beviser, — kan glemmes og give Plads for Tanken om ny Krig, den næste Krig?

Et Led i denne Gaades Løsning er det sikkert, at den fysiske Kraft er Forudsætningen for den aandelige Kraft og i Menneskeslægtens Umodenhedsaar har boltret sig ubehersket, i vild Glæde over sig selv, over svulmende Muskler og bragende Hug, saa Forestillingen om Krig blev til Billedet af Bedrift, af det personlige Livs stolteste Blomst. Men Umodenheden skal efter Naturens Gang blive til Modenhed og den ubeherskede Kraft til den beherskede, i hvilken Ilden ikke længer blusser blot for sine egne Flammers og Gnisters Skyld, men

til bedste for det skabende Arbejde, der har sin Drivkraft i Luernes Spil.

Saa maa ogsaa Forestillingen om, hvor Livets Bedrifter skal søges, forandre sig. Og Opdragelsen, der skal sætte Ungdommen ud i Verden med et passende Udstyr, maa tegne Livsbillederne for den i det rette Perspektiv og styrke dens Kræfter til at gøre Billederne til Virkelighed efter deres Værd for Livet. Freden er jo i sig selv tom som Tiden og Rummet. Som Rummet maales gennem de Kloder, der bevæge sig i det, maa Freden vejes gennem den Virksomhed, der øves i den, gennem de menneskelige Kræfter, den bringer til Udfoldelse, og de menneskelige Værker, hvori den rejser sig sit Minde. Skolen maa da, som Opdragelsens haandgangne Mand, gøre, hvad den kan, for at hjælpe Freden til de „Mennesker og Værker“, der skal være dens Indhold.

Men Mennesker udvikles kun gennem Menneskeliv, og Værker skabes kun gennem Virksomhed. Menneskeliv — det vil i Skolen sige Barneliv, et spirende Liv, overfor hvilket Skolen maa have Hejmdals Evne til at høre Græsset gro og Ulden vokse. Og i Skoledrengenes Leg vil vedblivende Krigen lue, den vrede Akilles fælde Hektor og Rolf Krake gaa i Døden med sine Kæmper. Thi Børnenes Alder er endnu Umodenhedens Alder, i hvilken Kræfterne, ogsaa de fysiske, maa røre sig for deres egen Skyld. Og der vil den stærkeste vedblivende være den, om hvis Pande Laurbærrene flettes.

Men saa maa Skolens øvrige Gerning skaffe Barnet Indtryk af det modne Livs Virksomhed i Freden. Som al Videnskab er udsprungen af praktiske Krav, Livet har stillet, maa ogsaa Skolens Meddelelse af Kundskab knyttes til Iagttagelse af arbejdende Menneskers prak-

tiske Sysler og til Børnenes forberedende Indøvelse i disse, i Modsætning til vore Dages abstrakte systematiske og ensidig teoretiske Lektuelæsning, og det, hvad enten det er Menneskelivet eller Naturlivet, der er Undervisningens Æmne. Barnet maa i Skolen ikke blot lære at forstaa, men ogsaa at arbejde i Forstaaelsens Tjeneste og gennem Arbejdet vinde ny Forstaaelse. Udgangspunkt i det praktiske og Endemaal i det praktiske — det maa være Skolens Løsen. Alt kommer dog an paa at lære Barnet at leve.

Naar saaledes Barnets naturlige Trang til praktisk frembringende Virksomhed tilfredsstilles, naar Skolen lærer det Glæden ved det forstaaede Arbejde at kende, saa vil det efterhaanden derigennem ogsaa faa en Maalestok lagt til rette for Livet i det store: det historiske Liv og Samfundslivet. Det vil forstaa, at, hvad der her betyder noget, det er det Arbejde, der har bygget op og baaret fremad, dets Maal for Bedrift er flyttet, og det aner, at Krigen kun har kunnet gøre sig gældende som Afgørelsesmiddel, fordi Arbejdets Ret og Værdi endnu ikke har været forstaaet og anerkendt. Det aner gennem Arbejdet med stigende Klarhed, at Freden skal være, ikke den døde, men den levende Fred, hvor de arbejdende Kræfters Opmarschering har afløst Hærmassernes og skaber Livsbetingelser i Steden for at tilintetgøre dem.

Alkohol og Opdragelse.

Skolevennen Nr. 11. 1890.

Kære Ven!

Du spørger mig, hvor det dog kan være, jeg er Afholdsmand, du har aldrig set, at jeg har drukket for meget eller trængt til at binde mig ved et Løfte. Jeg skal svare dig paa dit Spørgsmaal ved omtrentlig at gengive, hvad jeg forleden sagde i en større Forsamling.

Fordi de berusende Drikke er en Gift, der ikke blot viser sin Virkning paa de enkelte Mennesker hvert for sig, men kan forgifte Udviklingen i det hele store Samfund, derfor er det jeg mener, at enhver, der ikke udelukkende betragter Livet som en privat Sag, men selv i det enkelte Menneskes Tilstand, dets større eller mindre Lykke, ser et offentligt Anliggende, maa tage Haand i Hanke med i Afholdsbevægelsen. Og det her til Lands særlig af den Grund, at den daglige Nydelse af berusende Drikke bygger paa en over tusinde Aar gammel Tradition; det er Skik og Brug og gældende Vedtægt, man har at kæmpe med, naar man vil Drikkeriet til Livs. Men Skik og Brug er den sejeste Modstander af alle, hvor det gælder om at aabne Øj-

nene paa Folk; det er lettere at operere et Menneske for Stær end at bringe ham til at se klart, naar Skik og Brug, uden at han selv véd af det, har puttet ham Blaar i Øjnene. Med de gamle, som have levet hele deres Tid i den nedarvede Opfattelse, er der derfor sikkert intet Udkomme, det er den unge Slægt, man maa søge at faa i Tale. Traditionen er en god Ting overalt, hvor der igennem den er slaaet fast, hvad Kræfter et Folk har at raade over og hvad Maade de bedst kunne komme til Orde paa, saa Traditionen bliver en Moderjord, hvori hver enkelts Livsopgave kan slaa Rod og vokse sig stærk. Men Traditionen kan min Sandten lige saa godt være en kvælende Slange, der holder det personlige og folkelige Liv nede i Dvaskhed og Døs og dyriske Vaner og tyranniske Fordomme. Derfor maa de unge ikke uden videre gaa ind i de gamles Klæder, det at være gammel er ikke altid det samme som det at være vis. Og ligeoverfor Traditionen om, at det at drikke berusende Drikke hører med til at være en rask Karl, en ægte Mand, og at Spiritussen staar i Forbund med alle gode Magter: Styrke og Varme og Livsglæde og Glemsel af Lidelser, der tror jeg nok, de unge bør underkaste Traditionen et nøje Politieftersyn for at faa at vide, om den nu ogsaa er det, den giver sig ud for: en Forkynder af gode, gamle, veltjente Sandheder. Og viser det sig saa, at den lyver eller er hildet i et Selvbedrag, saa gælder det om at slaa til Lyd for ny Tradition, saa det kan blive de unges Stolthed at fornægte det gængse Ord: Som de gamle sjunge, saa kvidle de unge.

Hvorledes faa vi da de unge ind paa Afholdssagen? For det første gennem det Middel, som ved al Opdragelse er det solideste: det gode Eksempel. Jeg husker

en Gaardmand, der som alle andre drak sine Snapse til daglig Brug, en sindig, støt Mand, der holdt sig til Reglerne og aldrig gik over Grænsen — ingen havde nogen Sinde set ham drikke for meget. Saa en skøn Dag holdt han med ét op at drikke sin Snaps til Maaltidet uden nogen som helst ydre Foranledning. Hvorfor dog det? spurgte hans Omgivelser. Jo, svarede Manden, her sidder mine to Drenges daglig ved Bordet ligeoverfor mig og ser mig drikke; hvem indestaar mig for, at de er i Stand til at holde samme Grænse som jeg, naar de først ved mit Eksempel ere blevne lokkede ind paa den Vej, der, selv om den begynder paa den rette Side af Grænsen, saa let kan ende paa den gale Side? Jeg vil ikke gaa i min Grav med Tanken om, at jeg muligvis selv har ført mine Børn Ulykken og Undergangen i Møde uden at tænke paa det. — Saa blev den Mand Afholdsmand for sine Drenges Skyld og blev saa vist heller ikke selv mindre lykkelig derved. Hvad han gjorde, burde alle gøre ud fra den samme Betragtning: der er ved at drikke ingen Mulighed for at virke noget godt ved sit Eksempel, men megen Mulighed — sørgeligvis — for at virke noget ondt, noget uberegnelig ondt.

Men hvor stor Magt det gode Eksempel end har, saa er det ikke nok. Den, der kun handler i Efterligning af andre, kan komme til at staa værgeløs, hvor man med Grunde søger at undergrave hans Standpunkt. Og det slette Eksempel kan saa vinde Sejr over det gode. Vaaben og Værge til at hævde sin Stilling med faar man først gennem den rette Kundskab om Sagen, saa man ikke blot véd, hvad man gør, men ogsaa hvorfor man gør det. Og her kunde Skolen godt tage Haand i med og støtte Forældrene. For det første, hvor der er Tale om Spiritussens Virkninger paa Lege-

met. Mange tro, at Rusen med alle dens skiftende ubeherskede Tilstande, fra overstadig Lystighed og Huld-salighed til Ondskabsfuldhed og Ødelæggelseslyst og til Døsighed, Sløvhed og Søvn, at disse mest iøjnefaldende Virkninger af Drikkeriet ogsaa ere de væsentligste, saa man igen er den samme, man var før, naar man har sovet Rusen ud og overstaaet Tømmermændene; men saadan er det i Virkeligheden ikke. Der er ved den regelmæssige Drikken en Virken i det stille, som man maaske ikke mærker, før det er for sent, men som er mere dybtgaaende, fordi den kaster sig over Legemets enkelte Organer, dem, ved hvis Arbejde det hele Legemes Livskraft skal holdes oppe, og lidt efter lidt berøver dem deres Arbejdsdygtighed, saa Legemet synker sammen og segner for et Vindpust. Her var det nu let nok for Læreren i Skolen at vejlede Børnene, naar han fortalte dem om det menneskelige Legemes Bygning og saa dertil kunde føje en Skildring af Spiritussens Indflydelse paa Hjærte, Mave, Lunger o. s. v. Han kunde fortælle dem om den tidlige Forkalkning af Hjærtet, den foraarsager, som gør Blodomløbet mindre energisk og Stofskiftet fattigere, en Forkalkning som den, der under almindelige Forhold først indfinder sig i Alderdommen, naar Legemet af naturlige Grunde er slidt op og dets Virksomhed stunder mod Standsning, men som hos den drikkende kommer som en tidlig Affældighed. Eller han kunde skildre Spiritussens Virkning paa Fordøjelsesredskaberne, særlig Maven, der stærkere og stærkere maa pirres ved hidsende Midler, naar dens naturlige Arbejdsevne er undergravet af Alkoholen, og til sidst slet ikke længer kan sættes i Gang, saa den ulykkelige Dranker dør af Sult, fordi hans Mave ikke længer kan fordøje. Eller Læreren kunde tale om Brænde-

vinens Indflydelse paa Lungerne, naar den gennemsliver dem, som det mærkes paa den forpestede Aande, og gør det umuligt for dem at skaffe Blodet det rensede Tilskud fra den indaandede Luft, som er nødvendigt, hvis Legemet ikke efterhaanden skal blodforgiftes og ad den Vej gaa til Grunde. Der er meget at oplyse om, og det kan let gøres, naar alt blot anbringes paa sin rette Plads i Undervisningen. Saa vil det ogsaa blive forstaaet, at denne gradvise Undergravning maa formindske Legemets Modstandskraft i det hele, saa at Vanedrikkeren bukker under for en Sygdom, der for den ikke-drikkende vilde være ganske farefri, og at den i Kraft af Arvelighedens Love ogsaa lader hans Børn fødes med svagere Legeme og ringere Modstandskraft, end Børn ellers have overfor Livets Genvordigheder. Jeg husker, en Læge engang fortalte mig om en Familie, han kendte, som havde mistet 15 Børn i Alderen omkring 20 Aar, ikke af nogen enkelt farlig Familiesygdom, men efter hans Mening fordi Børnene paa Grund af Forældrenes Drikkevane alle sammen ligesom vare æltede af et skørt og skrøbeligt Stof, der ikke kunde staa for nogen Sygdoms Angreb.

Men ogsaa fra en anden Side kunde Sagen let drages med ind i Undervisningen. Den har jo en historisk Side. Aarhundreder tilbage i Tiden kan man følge Klagen over de danskes Drikkeri. Jeg har i en gammel engelsk Munkekronike fra det 12te Aarhundrede fundet en Fortælling om, hvorledes de danske nedsatte sig rundt om i de engelske Landsbyer i det 10ende Aarhundrede, og da „de danske som bekendt ere de største Drankere af alle“, lærte de Englænderne deres egne daarlige Vaner. Saa lagde Kongen derovre sin Visdom for Dagen ved at befale sine Undersaatter

at sætte Mærker og Pæle i Bægrene, over hvilke Drikken ikke maatte stige. Og her hjemme revser i Midtaldren Saxo Grammaticus i sin latinske Danmarks-kronike Drukkenboltene i det kraftige Billede af Bispen, der drak sig ihjel. „Hvilken skammelig Død,“ udbryder han, „om det saa var for en Bonde, end sige for en Biskop. Fy ham an, den Fyldevom, som i sit Liv vanærede og i sin Død udslettede det Hædersnavn, han bar, og forskertsede med Rette ved sin Graadighed paa Verdens Bæger sin Delagtighed i Herrens Kalk. Vel er Danmark mit Fædreland, men det gør dog ingen Gode at nægte, hvad sandt er, at mine kære Landsmænd havde gerne for Skik at drikke til Pæls og stikke rent ud.“ Og saaledes lyder det ned igennem Tiderne lige til vore Dage, hvor vi, hvis ikke alle Opgørelser fejle, nyde den tvivlsomme Ære at være et af de Folk, hos hvilke der drikkes mest og regelmæssigst. Det vilde for Læreren være en taknemmelig Opgave at gøre Rede for, hvad der til bedste for Befolkningen kunde købes og tilvejebringes for de Summer, der aarlig bruges til Spiritus, og at skildre, hvad der for den enkelte og for det hele Samfund gaar til Spilde af Arbejdskraft og Velvære og hjemlig Lykke, hvor mange stolte Sejlere der tumler om som Vrag til Byrde for sig selv og andre, fordi det glade Lag og det fulde Glas og Skik og Brugs Letsindighed overfor Nydelsen af Spiritus har givet dem et Lig i Lasten at sejle med. Det er til den historiske Oplysning og den økonomiske og moralske Vejledning i Skolen, at saadanne Billeder kunde knyttes. Man har i andre Lande, f. Eks. i Amerika og i England, Lærebøger, der omhandle den Sag; det var derfor vistnok i sin Orden, om vi her til Lands fik i det mindste Lærere, der omhandlede den. Men selv om

det skete, bleve Forældrene alligevel ikke ansvarsfri, men fik i det gode Eksempel og den sunde, naturlige Opdragelse, de gav deres Børn, deres betydningsfulde Opgave ved Siden af Læreren.

Jeg ser i Spiritusnydelsen en Landeulykke. Derfor er jeg med til at bekæmpe den, og det kan man kun ved at afholde sig helt fra den. Jeg vil ikke være som den Præst, der i venlig Deltagelse for Afholdssagen vilde drikke et Glas med sin Degn paa, at den Afholdsforening, denne vilde stifte, maatte have Lykken med sig.

Jeg haaber nu, du indrømmer, at det i alt Fald ikke er et vilkaarligt Indfald, der har gjort mig til Afholdsmænd.

Din heng.

H. T.

De københavnske Fælleder.

Oppositionen 19. Januar 1889.

I Maj 1864 stiftedes i Leipzig en „Forældre- og Lærerforening“ bl. a. med det særlige Formaal at lægge et Ord ind for Legens Betydning baade for den legemlige og for den aandelige Udvikling, og Aaret efter kunde Foreningen aabne en Legeplads paa 4 Td. Land lige udenfor Byen, hvor Børnene fra den vestlige Forstad snart tumlede sig i alle Haande Legemsøvelser under Tilsyn af frivillige Kræfter. Foretagendet voksede, Akasietræer plantedes for Skyggens Skyld rundt om Pladsen, Smaahaver groede frem af de Bede, Ydergrunden blev inddelt i, det fornødne Vand skaffedes tilveje, en Bygning opførtes til Ly for Børnene under pludseligt Uvejr, en Pladsvogter maatte ansættes og fik et lille Hus bygget hvor de tilstedeværende ogsaa kunde faa en Forfriskning. Børnenes Leg blev om Sommeren til Børnefester, der efterhaanden udviklede sig til Folkefester, hvor allerede i de første Aar 800—1000 Børn under Anførsel af Gruppeførere og -førersker trak op til Festpladsen; Folk strømmede til i Tusindvis og et broget Folkeliv udfoldede sig paa de lyse Sommerdage. Ogsaa i Byens andre Forstæder begyndte det at

røre sig, nye Foreninger dannedes med samme Formaal. 1875 tilvejebragtes der en Legeplads paa 5 Tdr. Land mellem Skov og Vand i den sydlige Forstad; den nordlige fik sin i 1881, og efter dens Aabning er Ungdommens gale Streger paa denne Forstads Gader næsten ganske hørt op. Bevægelsen for at skaffe Byens forskellige Dele lignende Goder er stadig i Fremgang. „Skolen maa give Tiden, Kommunen maa give Pladsen, saa vil det hverken skorte paa Børn til Legen eller paa passende offervillige Kræfter til at lede den,“ hedder det i en Beretning, og Erfaringen synes allerede at have vist, hvor forædlende og udviklende det paa én Gang fri og ordnede Liv paa de store Legepladser er baade for unge og ældre.

De ledende Mænd i Leipzig havde fra først af peget hen paa Englands Eksempel, hvor hver By har sine rummelige Lege- og Tumblepladser for Ungdommen. Hver eneste Landsby og Landsbyskole har sin Kriketplads, paa hvilken alle Aldre faa deres Behændighed, Mod og Kraft øvet, og derfor er Englands Befolkning i Reglen, paa Fabrikdistrikterne nær, ogsaa kraftigere end andre store Landes. Hvem véd, hvor meget dette styrkende Friluftsliv har bidraget til Englands frie borgerlige og politiske Liv allerede Aarhundreder igennem?

Herhjemme har Sansen for Friluftsovelser i de sidste Aar taget Fart hos Ungdommen af alle Klasser. Og de københavnske Fælleder frembyde jo i mange Maader et Grundlag for en blomstrende Udvikling i den Retning. Der er derfor Anledning til vedblivende at henlede Opmærksomheden paa denne Side af en stor Bys Opgaver nu, da Spørgsmaalet om Fælledernes Anvendelse til andet end Kreaturgræsning og Rekrutøvelser er paa Dagsordenen. De kunde fra at have haft

en snævrere militær Betydning blive et Led i Midlerne til det borgerlige Livs sunde Fremgang. Fattigfolk, som til daglig Brug leve i smalle Gader mellem høje Mure, med Udsigt til en snæver Gaardsplads, i hvilken sjælden nogen Solstraale kan liste sig ind, har Trang til og Krav paa at faa Del i Lys og Luft paa Vilkaar, de kan overkomme. De har ikke Raad til med deres Børn at tage i Skoven, men hvad, om Dele af Fællederne forvandlede til Lunde med Skygge og Spaseregange, hvor Mand, Hustru og Børn kunde færdes Sommerafter og Søndage? Frederiksberg Have har jo vist Vejen i den Henseende for andre Dele af Byen. Hvad, om visse Strøg af Fællederne særlig lagdes ud til Legepladser for Børn i Smag med Leipzigs eller med de offentlige Legepladser i Amsterdam for Folkeskolens Børn, hvor Pladserne ere forsynede med Klatrestrænger og Skraastænger, Gynger og Kroketspil, og Opsynet føres af en pædagogisk uddannet Forstander med Hjælp fra de ældste af Børnene? Og hvor mange er der ikke i de voksne Arbejderes Rækker, hvis stillesiddende usunde Syssel til daglig Brug gør det ikke blot til en Nydelse, men til en Nødvendighed for dem — hvis de ikke skal gaa en for tidlig Død i Møde — at rette og røre Lemmerne, naar der er Tid dertil? Allerede nu frembyder jo Fællederne om Søndagen lange Tider af Aaret et lysteligt Syn, naar Boldene hvirvle i Luften og Tilskuerne samle sig rundt omkring Spillepladserne, tit næsten lige saa ivrige som selve Deltagerne i Spillet. Ved Siden af de økonomiske Forbedringer, Arbejderne kunde ønske, og den stigende Oplysning, de har lagt Vægt paa, staar jo dog ogsaa Hensynet til Legemets Sundhed og Fremme gennem fri Bevægelser som et naturligt Krav. Ligger det i en stor Bys Væsen i mange

Henseender at virke nedbrydende paa Helbredden, saa har den ogsaa særlige Forpligtelser til at læge eller forebygge Skavankerne, hvor det er muligt. Modstykket til sværtede Fabriksrum eller beklumrede Arbejdsstuer er den fri, aabne Plads, hvor de tabte Kræfter kan samles ind igen. Og rummer en stor By altid mangfoldige Fristelser til Nydelse af usund og lav Natur, saa modarbejdes disse Fristelser bedst, ikke gennem moraliserende Prædikener og Fordømmelse af Nydelsesdriften, men ved at aabne Døren og lette Adgangen til Nydelser, som styrke i Stedet for at svække, og som ved den fri Luft, der puster igennem dem, ved de muntre Stemmers Liv og Lyst danne en velgørende Modsætning til det indelukkede og lumre Nydelsesliv med dets ofte bedærvede Duft, som de træde i Steden for.

Fællederne har i umindelige Tider ligget hen som Brakjorder, højst med den Opgave at være et Luftbælte om Byen; hvad, om de fik Lov til at sende deres forfriskende Pust ind i selve Bybefolkningens Liv og Væner og derved i en anden og dybere Betydning blev et Luftbælte for Byen? —

De københavnske Almuelærerinders Arbejdstid.

Dagbladet 17. November 1875.

Der er for Øjeblikket Bevægelse blandt Lærerinderne ved de offentlige Almueskoler. De føle, at naar en Reform af Skolevæsenet staar for Døren, er det ogsaa deres Fremtid, der er paa Tale, Betingelserne for deres Liv og Virksomhed, der maa afvejes og fyldestgøres. Mangfoldige Hensyn og Interesser slynge sig naturligvis under Betragtningen sammen til et Net af Tanker, i hvilket Overvejelsen af alle Sagens forskellige Sider finder sin Plads. Her skal kun et Øjeblik dvæles ved en enkelt af dem. I det af den dertil nedsatte Kommission udarbejdede Forslag til en Omordning af Skolevæsenet er det, hvad Lønningen angaar, ikke det Arbejde, der gøres, eller den Tid, der lægges Beslag paa, som er gjort til den øverste Maalestok; først efter at der er trukket en Grænse mellem det mandlige og det kvindelige Køn, er den nævnte Maalestok gjort gældende. Man har for Lærerindernes Vedkommende gjort Regning paa de særlige kvindelige Egenskaber, paa Husligheden og Evnen til lettere at overkomme Livets daglige Fornødenheder, og har derfor foreslaaet en lavere Lønningskala for Kvinder end for Mænd. Men der er et andet

væsentligt Punkt, hvori man ikke i samme Grad har lagt Hensynet til Lærerinden som Kvinde til Grund. Det er, hvor der er Tale om Udstrækningen af det Arbejde, man kræver. Enhver vil let kunne se, hvor vigtigt, ja af hvilken afgørende Betydning det er for en Skole eller for et helt Skolevæsen at kunne arbejde med et vel indøvet og sammenarbejdet Maskineri, hvor hver Tap og hver Skrue, hvert Hjul og hver Fjeder netop har den fornødne Spændkraft, for at overalt den rette Virkning kan fremkomme paa det rette Sted og i det rette Øjeblik. Først en samlet Række Aars Øvelse og Erfaring hos Skolens Personale giver et saadant sikkert Grundlag for dens daglige Virksomhed. Derfor er det magtpaaliggende for Skolen med alle de Midler, der staa til dens Raadighed, at holde fast paa de brugbare Kræfter, den ejer, ogsaa holde dem fast paa en saadan Maade, at den ikke opbruger dem før Tiden og ved at paalægge de enkelte et Arbejde, der gaar ud over det Maal, indenfor hvilket Kræfterne kan anstrænges uden at overanstrænges, undergraver den Sundhedens rolige Ligevægt, der er al Opdragelses rette Livsluft; naar en svækket Helbred med alle sine Uregelmæssigheder, med sin febrilske Energi eller sin afmattede Slaphed, lægger Hindringer i Vejen for, at Skolens Virksomhed kan gaa sin jævne Gang, saa er der sandelig tabt mere, end der er vundet ved de mange Timers Undervisning. Og navnlig med Kvinder er det sandsynligt, at en saadan Tilstand vil blive Følgen af, at der ikke er trukket den rette Grænse for det Arbejde, der kræves. Enhver, der har haft at gøre med Kvinder i en Virksomhed af denne Art, vil have erfaret, hvor ganske anderledes stærkt og afgørende i Sammenligning med Mænd de sædvanlig hengive sig til alle Enkelthederne i deres Virksomhed

og i hvert Øjeblik sætte alle deres Kræfter ind, de lade med større Lidenskab alle Personlighedens Strenge klinge og svinge, noget, der vel har sit Udspring fra, at den kvindelige Natur, der jo som oftest i mindre Omfang end Mandens er bleven udviklet gennem Refleksion, af den Grund giver stærkere Genlyd af alt det uvilkaarlige og umiddelbare udenom dem og indeni dem. Der er en Flamme i Kvinders Arbejde, der samtidig med, at den varmer dem selv og de Væsener, de har at gøre med, samtidig med, at den giver dem uvurderlige Kræfter og Evner til at gribe ind, tillige kan blive fortærende for dem selv, naar Organismen ikke faar den tilbørlige Hvile. Der er ingen Tvivl om, at man ved at tilføre Skolerne kvindelige Arbejdskræfter har bragt et Pust af Friskhed til at aande igennem deres hele Færd; man maa nu sørge for, at denne Friskhed ikke ved Overanstrengelse bliver afløst af sin Modsætning.

Og saa meget mere er der Trang til en passende Fritid, som en Lærerinde lige saa lidt som nogen Lærer kan blive staaende ved, hvad der én Gang for alle er indhøstet af Kundskaber og Dannelsesstof, hvis der ikke skal være Fare for, at hendes Udvikling skal gaa i Staa og hendes Virksomhed blive til en Trædemølle, i hvilken hun som et lammet og blindet Trækdyr gaar rundt, en Skæbne, imod hvilken baade Hensynet til hende selv som Menneske og til Skolen som opdragende Institution maa kalde alle de fornødne Midler til Vaaben. Et Skolevæsen virker ikke blot igennem den strænge Justits og Kontrol, ved hvilken det tvinger sine undergivne til at gøre deres Arbejde fuldt ud, og virker endnu mindre helbringende ved at presse den sidste Draabe af deres Arbejdskraft ud af dem ved direkte Arbejde i dets Tjeneste; det gavner fuldt saa meget sin

Sag ved at give sit Personale den fornødne Lejlighed til at faa de enkeltes Personligheder i den rette Vækst og Blomstring, saa de kan møde med en stadig vaagen og paa rette Maade næret Interesse for, ikke at blive staaende, hvor de ere. Nu er der jo efter Skoleforslagets Tankegang udtrykkelig gjort Regning paa, at en Del af Lærerindens Fritid anvendes til huslig Omsorg for hende selv og hendes Omgivelser, noget, der er nødvendigt for, at den foreslaaede Lønning skal kunne slaa til; netop derfor gælder det om ikke i for høj Grad at lægge Beslag paa hende gennem Undervisningsarbejde.

Af saadanne Grunde henledes da herved Opmærksomheden paa det Spørgsmaal, om det ikke vilde være til Skolens sande Gavn uden Forringelse af den foreslaaede Lønning at sætte Normalantallet af Timer til højest 30 om Ugen. Eksemplet baade fra Nord og fra Syd, baade fra Kristiania og Berlin synes at pege i den Retning.

Læreruddannelse.

I.

Af en Henvendelse til Kirke og Undervisningsministeriet
fra Pædagogisk Selskab Februar 1879.

— — Den forberedende Kaldsuddannelse, hvormed den højere Skoles Lærere hos os møde, og som fra den ene Side set — hvad den videnskabelige Tilegnelse af Undervisningsstoffet angaar — vistnok gennem Universitetets Virksomhed er ydet dem i fuldt Maal, staar fra den anden Side set — nemlig som pædagogisk Forberedelse til at gøre Videnskabsmandens Indsigt frugtbar i Læreren daglige Forhold til sine Elever — vistnok saare langt tilbage. Ingen som helst Institution har i de sidste tresindstyve Aar gennem praktiske eller teoretiske Øvelser arbejdet paa at lede den vordende Lærer ved en højere Skole ind paa den pædagogisk rette til Maalet førende Vej.

Det ligger i Sagens Natur, at en Virksomhed, der i saa høj Grad som Læreren bærer Præg af en Kunst, og tilmed en Kunst, der sysler med det vanskeligste og fineste Stof, menneskelige Sjæle, som den skal udvikle i deres forskellige Retninger, trænger til ikke alene at faa sit Maal fastslaaet med klar Bevidsthed om,

hvorhen der sigtes, men ogsaa til at styrkes ved en gennemført Forstaaelse af, hvilke Midler der som de rette kunne føre til dette Maal. Hvad det ved Undervisningen først og fremmest kommer an paa, er jo Disciplenes Tilegnelse af Undervisningsgenstanden; uden den er den hele Undervisning død og magtesløs og selv den grundigste videnskabelige Indsigt hos Læreren spildt. Pædagogisk talt, bliver det afgørende Spørgsmaal derfor, hvorledes Kundskaben kan omsættes i saadanne Former, i hvilke et Barns Bevidthed er i Stand til at opfatte og omfatte den. Den psykologiske og metodiske Skønsomhed, der udkræves hertil, kan ikke siges paa Forhaand at være given sammen med Lærerens almindelige Dannelse og videnskabelige Herredømme over Undervisningsæmnet eller med hans umiddelbare Naturanlæg. Selv hvor saadanne findes, og endnu mere, hvor de ikke ere særlig fremtrædende, er en pædagogisk Uddannelse en Livsbetingelse, uden hvilken en Lærerstand i Ordets væsentlige Betydning ikke kan blive til.

Den af den svenske Regering i Juni 1873 med denne Sag for Øje nedsatte Kommission udtaler sig herom i følgende Ord: „At Lærervirksomhedens Udøvere faa en formaalstjenlig praktisk Forberedelse til deres vigtige Kald, er et uafviseligt Samfundskrav, medmindre Undervisningsanstalterne skulle blive til Hjemsteder for umodne, uprøvede Lærerkrafters Eksperimenter, med det Resultat, at nogle efter lang Famlen og adskillige Misgreb lykkelig naa til en brugbar eller endogsaa udmærket Metode, men mange paa den anden Side aldrig komme længere end i det ene Tilfælde til almindelige Regler uden Evne til at anvende dem, i det andet Tilfælde til ydre Færdighed og Rutine uden Indsigt i den

rette Behandling af Undervisningsgenstandene eller Disciplene og derfor uden Kærlighed til et Kald, der under saadanne Omstændigheder drives som et Haandværk eller en blot Næringsvej.“

Den Kritik, der i en længere Aarrække stadig har ledsaget den højere Skoles Virksomhed hos os og er traadt frem snart som Anklage for Overlæsselse, snart som Angreb paa Undervisningsmetoden, maa for en Del siges at være fremkaldt ved, at den unge Videnskabsmand, væsentlig opfyldt af sin Videnskabs Krav, gaar til sin Skolegerning uden at have lært at se denne i et pædagogisk Lys. Han mangler Øvelse i ad Tankens Vej alsidig at drøfte den foreliggende Kundskabsgræns opdragende Betydning og afveje det pædagogisk væsentlige mod det uvæsentlige, og han mangler Kendskab til, hvorledes man til andre Tider og paa andre Steder er gaaet til Værks ved Gennemførelsen af den samme Opgave, et Kendskab, som paa Grund af den rige Lejlighed, det giver til frugtbar Sammenligning, nødig maa savnes af nogen Lærer. Han mangler endelig det disciplinerede Herredømme over sine egne Kræfter, som kun opnaas sikkert og hurtig, hvor man har Adgang til at øve dem, støttet ved advarende eller tilskyndende Vink fra Indehavere af en modnere og rigere Erfaring.

Et Blik paa de Bestræbelser, der udfoldes i vore Nabolande mod Syd og Nord, vil vise, hvor nødvendig man der har anset en pædagogisk Læreruddannelse for at være, ogsaa for den højere Skoles Vedkommende. I Berlin oprettedes allerede 1787 under Gedikes Ledelse et endnu eksisterende pædagogisk Seminarium for lærde Skoler, efter hvis Mønster lignende Anstalter ere oprettede i Stettin 1804, Breslau 1813 og Königsberg 1861. Paa én Gang i direkte Forbindelse med Universitet

og med Skole staa de pædagogiske Universitetsseminarier i Halle (opr. 1829), Göttingen (1846) og Leipzig (1865). I Bonn findes et naturvidenskabeligt Seminarium, i Magdeburg et 1856 oprettet Konvikt til Uddannelse af Religionslærere ved de højere Skoler. Endelig er der Herbartianeren Zillers private Seminarium i Leipzig. Disse Seminarier gaa en noget forskellig Vej: snart ledsager deres Virksomhed Universitetsstudierne, snart træder den til, naar disse ere afsluttede.

I Sverig har den samme Sag i mange Aar staaet paa Dagsordenen, indtil den endelig har faaet sin foreløbige faste Form ved Kundgørelsen af 16de Juni 1875. Den svenske Rigsdag havde i Januar 1873 i Tilslutning til Regeringen erklæret sig „fuldstændig overbevist om, at paa Læreruddannelsen og den Indflydelse, den er i Stand til at øve paa den offentlige Undervisning, kommer det til at bero, langt mere end paa særskilte Forskrifter og Lovbestemmelser, ikke alene, om Overanstængelsen i vort Lands Skoler virkelig og paa varig Maade skal blive afhjulpen, men ogsaa, om vort Undervisningsvæsen i sin Helhed skal naa til at faa et højere Sving og gøre et længe attraaet Skridt fremad“. Den udtalte derfor det Ønske, at der „allerede for næste Rigsdag maatte blive fremsat Forslag om Indretningen af en Anstalt for Uddannelse af Elementarlærere [Lærere ved højere Skoler]“. Den af Regeringen nedsatte Kommission afgav i Slutningen af Aaret sin Betænkning, hvori den gennemgaar, hvad der rundt om i Europa er gjort til denne Sags Fremme, og, inden den afgiver sit eget Forslag, fremhæver de fuldstændigste Former for højere Læreruddannelsesanstalter, der foreligge i tidligere svenske Forslag eller paa bestemte Steder i Udlandet. Disse sidste ere: 1) Det filologisk-histo-

riske Institut i Petersborg med fagvidenskabelige Studier, pædagogiske Forelæsningskursus og Øvelsesundervisning, under 4 Overlærere, ved et med Instituttet som Øvelses- og Normalskole forbundet Gymnasium paa 5 Klasser; 2) det zillerske Privatseminarium i Leipzig med et pædagogisk Forelæsningskursus ved Universitetet af Anstaltens Direktør og en fuldstændig ordnet Øvelsesundervisning, under 3 Overlærere, ved en til Anstalten knyttet Øvelsesskole paa to forberedende Klasser og en Gymnasialklasse; endelig 2) Normalcyceet i Helsingfors med et pædagogisk Forelæsningskursus ved Universitetet af Anstaltens Inspektør og Øvelsesundervisning, under 4 Overlærere, ved en fuldstændig højere Skole som Øvelses- og Normalskole.

Kommissionens eget paa dette Grundlag byggede Forslag blev ikke vedtaget af Rigsdagen; men denne stillede 15000 Kroner aarlig til Regeringens Raadighed, for at den kunde give „Prøveaaaret“ større Fylde, en Institution, der 1826 var indført i Preussen, derefter i de fleste andre tyske Lande og i 1865 i Sverige som Betingelse for Ansættelse ved Statens højere Skoler.

I Overensstemmelse med de Principper, Kommissionen havde udtalt i sin Betænkning, kun med mere indskrænkede Hjælpemidler, ere Prøveaarskursus siden 1875 gennemførte ved de højere Skoler i Upsala, Lund, Stockholm og Kalmar. De vordende Lærere uddannes her gennem Auskultation (Overværelse af de ældre Læreres Undervisning), Øvelsesundervisning under deres Tilsyn, ugentlige Konferencer (Præparationsmøder), hvori hver Kandidat gør Rede for den metodiske Behandling af de Stykker, han i den kommende Uge skal gennemgaa i sin Klasse, og forefaldende metodiske og disciplinære

Spørgsmaal drøftes, og endelig Forelæsninger over Pædagogikkens Historie og System. — —

II.

Af et Foredrag i Folketinget 16. Februar 1892.

Efter stenografisk Gengivelse.

— — Man vilde være meget galt inde paa Tingene, hvis man vilde gaa ud fra, at det ene fornødne for en Lærer er at have de Fagkundskaber inde, som man i de enkelte Undervisningsfag skal lære fra sig. At være en lærd Mand er jo paa ingen mulig Maade det samme som at være en dygtig Lærer, og netop den samme Modsætning kommer frem som Forskellen mellem at have tilegnet sig Fagkundskaber og at have Evne til at meddele dem til andre. Jeg kan ikke dele den Frygt, som en af de første Talere i Mødet udtalte for Metode ved Undervisningen, jeg tror, der er en umotiveret Sky for Metode hos visse Kredse her i Landet, blandt andre ogsaa af dem, som i øvrigt have arbejdet ivrigst i Undervisningens Tjeneste, men for hvem Ordet „Metode“ har staaet som et Fugleskræmsel, i Stand til at jage alle bevingede Væsener, Ord og Tanker, bort. Metode er jo i Virkeligheden ikke andet end den naturlige Form, hvori en Sag lægges til rette for at føres til sit paa-tænkte Endemaal. En Undervisning uden Metode er en planløs Virksomhed, en tilfældig Undervisning, en Undervisning, der falder fra hinanden i lutter Smaastumper, medens den sammenarbejdede Undervisning, den, i hvilken til enhver Tid en Personligheds Forhold til sin Opgave giver sig til Kende, i sig selv er en metodisk Undervisning. Det gælder her som ved alle Virksom-

heder: det naturlige Anlæg maa udvikles, man maa ikke bygge for stærkt paa Troen til, at „den, som Gud giver et Embede, giver han ogsaa Forstand“, eller at den, som har Begavelsen fra Naturens Haand, ikke skulde behøve mere. Den maa øves og ledes, begrænses og beskæres paa rette Maade, for at ikke de naturlige Evner og med dem Undervisningen skal komme ind paa fejlagtige Veje. Derfor tror jeg, det er nødvendigt, at man i sin Fordannelse solidt og alsidigt vejledes til at være Lærer ogsaa i den Henseende, og at det ikke kan hjælpe, hvad jeg husker, Rektoren ved en af vore lærde Skoler en Gang sagde til Bevis for, at al saadan Uddannelse var overflødig: vi behøvede jo kun at tænke paa, hvorledes vore Lærere havde undervist os, da vi gik i Skole. Jeg tror ikke, man altid just skal stole paa, at de havde fundet det rette. Vi leve endnu mangelsteds under den Slendrian, som Undervisningen i vore Skoler i metodisk Henseende Menneskealderne igennem har været befængt med, og som falder grelt i Øjnene, naar man ser, hvorledes man i andre Lande, ogsaa i vore Nabolande, ufortrødent arbejder paa metodisk at lægge det Stof til rette for Barnealderen, som Skolen skal meddele. Derfor mener jeg, at den metodiske Uddannelse maa spille en Rolle, ikke blot, som der før blev sagt, naar der er Tale om de mindste Børn, men ved al Undervisning.

Ved en saadan Uddannelse, der selvfølgelig maa have baade praktisk og teoretisk Form, er vistnok en blot og bar privat Anstalt noget vanskelig stædt. Det kunde da maaske stille sig saaledes — uagtet jeg paa ingen Maade i Øjeblikket mener at kunne besvare Spørgsmaalet fuldt ud —, at man sagde: Lad den Lærer- eller Lærerindeuddannelse, som saa dygtig har ud-

foldet sig her hjemme ad privat Vej, fremdeles blomstre, lad den skaffe dem, der ville være Lærere og Lærerinder, de Kundskaber, de senere skulle meddele i Skolen, men lad den egentlige Forberedelse til at blive Lærer, den særlig pædagogiske Fordannelse, samles for dem alle i en Institution, som kan være Organ for denne bestemte Side af Sagen, der er noget for sig i Modsætning til eller i Forbindelse med alt det andet, som hører Lærervirksomheden til. Paa samme Maade som Universitetet skal være Udtryk for den videnskabelige Bevægelse i Landet, paa samme Maade vil det være naturligt at lade et Akademi eller en Højskole, hvad man nu vil kalde det, tage særlig den Opgave op at give dem, der ikke skulle være Videnskabsmænd, men Mellemmænd mellem, hvad Videnskaben har bragt frem, og hvad den store Befolkning i sine højere og lavere Kredse skal tilegne sig, dem, der skulle være Udtryk for den egentlige Lærerbevidsthed og Lærergerning, den rette Indvielse i, hvad det vil sige at være Lærer, og ikke blot se hen til, at de tilegne sig de fornødne Fagkundskaber. Jeg kunde tænke mig Muligheden af, at man delte Læreruddannelsen ud fra den Opfattelse, at den private Virksomhed fuldt ud kan meddele de Kundskaber, som hører til, men at der desuden behøves en mere central Paavirkning, som Staten og det offentlige bedst kan tage i sin Haand, en almindelig Vejledning i, hvad selve Lærervirksomheden som saadan vil sige. Naar jeg lægger nogen Vægt paa denne Tanke, saa er det ogsaa, fordi jeg tror, en saadan Ordning vilde kunne raade Bod paa en Skavank, vort Skolevæsen i høj Grad lider under, nemlig den Kløft, der er mellem Lærere ved de højere og ved de lavere Skoler, Manglen paa Følelse af, at

det er en og samme Sag, de alle arbejde for, Forestillingen om, at Latinskolens Lærere ere af et andet Malm og en anden Støbning end Folkeskolens, saaledes at Latinskolelærerne se med Mistro paa de andres Dannelse, og Folkeskolelærerne paa de andres Folkelighed — denne Mangel paa Forstaaelse af det fælles, som forbinder dem, tror jeg, der kunde være Tale om at faa bort gennem et Samarbejde i en saadan pædagogisk Fællesanstalt, der samlede alle sine Elever paa ét Grundlag saaledes, at dette efterhaanden kom til at forgrene sig i forskellige Retninger, efter som den ene eller den anden Art Skoles Lærere skulde gaa ud derfra. Man taler om, at Folkeskolens Lærere i mange Henseender mangle pædagogisk Uddannelse; men jeg tror, at det maa siges, at den pædagogiske Uddannelse, som Folkeskolens Lærere møde med, staar højt over, hvad Latinskolens Lærere i saa Henseende udstyres med. Den pædagogiske Fordannelse, Lærerne ved de lærde Skoler faa, er i Virkeligheden knap engang Skinnet af en Fordannelse. Det er i Nutiden kun nogle faa Aar siden, man overhovedet fik lagt den første Grund til, at Kravet om pædagogisk Uddannelse af Latinskolens Lærere kunde blive fyldestgjort, og endnu er man ikke kommet ret meget videre. Opgavens Løsning er derfor ikke blot af Betydning for Folkeskolen, men fuldt saa meget for den højere Skole.

Den Prøve, som for Tiden afholdes ved Skolelærer-eksamen i pædagogisk Fordannelse, den saakaldte Prøve i praktisk Færdighed, er ingen virkelig Prøve og kan ifølge sin Natur ikke være det. Jeg tror, det er ganske gavnligt at bruge skarpe Udtryk om denne Sag. Thi at kaste et Menneske, der endnu staar forholdsvis uudviklet, ind iblandt en Hob vildfremmede Børn med

et Spørgsmaal, givet ham et Øjeblik i Forvejen, for at han kan aflægge en Prøve paa, om han nu ogsaa er i Stand til at undervise, det er i Virkeligheden at se bort fra enhver Prøve, der betyder noget. For at vise, om man kan undervise, maa man staa overfor Børn, man har haft at gøre med i længere Tid; selv den ypperste Lærer i Verden kan ikke i den første Time, han underviser nogle Børn, straks være paa det rene med, hvorledes disse Børn skulle behandles, og det kræver man for Tiden af den, der gaar op til Eksamen, overfor fuldstændig fremmede Børn, under generende Forhold, med et Spørgsmaal, han har faaet tilfældig som ved en Lodtrækning. Jeg er tilbøjelig til at tro, at det mange Gange netop kan tale til Fordel for ham, at han ikke bestaar Prøven; at man bestaar den, kan tyde paa, at man ikke bryder sig om at fordybe sig i Opgaven, men har Mod til at snakke løs uden at knytte nogen personlig Opfattelse til den. De, der have det rappe Mundlæder, blive let et Slags Eksamens-Aladdiner, der faa Eksamens-Appelsinerne i deres Turban. De derimod, som strande, fordi de ikke ville nejes med at bruge Munden, men trænge til forinden at gaa til Bunds i Opgaven og i Børnene, have maaske i og for sig et Anlæg til at blive alvorlige Lærere, overfor hvilket de andres er rent overfladisk. Derfor siger jeg, at den nuværende praktiske Prøve er en Plet paa Eksamensordningen, et Middel til at forvirre Opfattelsen af, hvad det er at være Lærer, en Prøve, man ikke kan henvise til, naar der er Tale om Foruddannelse for Udøvelsen af Lærervirksomhed.

Der har i Dag ogsaa været Tale om Uddannelse af Pogeskolelærerinder som en foreliggende Opgave. Hvis en foreliggende Opgave er en saadan, til hvis Løsning

der er en Trang fremme i Befolkningen, uden at denne Trang endnu rigtig har kunnet vinde en fast og afgørende Form, en Trang, der altsaa mere findes som en ubestemt Fornemmelse af, at der savnes noget, end som en Evne til i det enkelte at paapege, hvorledes dette Savn skal afhjælpes, — saa tror jeg, man maa sige, at her foreligger en Opgave til Løsning. Det er en Sag, der er groet ganske naturligt frem rundt omkring i Landet, men som endnu ikke er naaet til at formes, som den skulde. Men jeg antager, at efterhaanden som denne Tanke arbejder sig videre, vil Vurderingen af den ogsaa faa en større Alsidighed, end den maaske i Øjeblikket har. Det er jo ud fra et økonomisk Synspunkt, at denne Bevægelse, ligesom f. Eks. Fællesundervisningen, har arbejdet sig frem. Rundt omkring i vore Købstæder ere Borgerskoler i Færd med at blive fælles for Drengene og Piger, og efterhaanden som Sagen udvikler sig, tror jeg, man hos os som i andre Lande vil opdage, at det, der her er skudt ud fra Tanken om Besparelse, i Virkeligheden tilfredsstiller Hensyn af langt videregaaende Natur, saa at der, som paa andre Omraader, kan komme til at foregaa en Motivforskydning, naar der viser sig Resultater ogsaa i helt andre Retninger end den, man først havde tilsigtet. Saaledes vil det ogsaa gaa med Pogeskolerne. Er det end for en stor Del økonomiske Hensyn, der fra først af har ledet ind paa Tanken om dem, vil det, efterhaanden som de udvikle sig, føles, at ogsaa pædagogiske Hensyn gennem Pogeskolerne fyldigere kunne komme til deres Ret, end det kan ske, saalænge man ikke har udsondret dem som en særlig Del af Undervisningen. Det er nemlig ikke saaledes, at man danner en Pogeskole ved at tage en Saks, klippe den

nuværende Skole over paa Midten og saa kalde det nederste Stykke for en Pogeskole, det øverste Stykke Folkeskole eller hvad det nu skal hedde. Paa saa mekanisk en Maade kan denne Sag ikke træde ud i Livet, og gik man saaledes til Værks, vilde man ikke opnaa andet end en Lettelse for Læreren. Vil man høste videregaaende pædagogiske Fordele, der bero paa, at Børnene føle sig mere hjemme paa Skolen, mere i Stand til at tilegne sig, hvad den byder dem, saa kan det kun blive muligt ved, at Undervisningen faar en anden Karakter, end den nu har. Noget af det, der er Aarsag til, at Børn saa ofte, efter at have gaaet og glimret i Hjemmet som smaa lysende Genier, inden de kom i Skole, hurtig vise sig at fordummes, efter at de ere komne der, og miste deres geniale Glimt, er netop det, at Skolen betegner et Spring i deres Udvikling, at den fører dem ind i en Verden, som ikke er i Stand til at lægge Beslag paa deres Interesse og staar saa fjærnt fra det Liv, de have ført til daglig Brug, at deres Evner mere sløves og nedbrydes og deres Spørgelyst forstummer, end at omvendt deres Interesser forstærkes og deres Evner vækkes. Et Barn har ført sit Liv tidligere under praktiske Synspunkter, det har ikke øvet anden Teori end den Omtanke, der hører hjemme i dets Leg, og den sunde Forstand, der kan udfolde sig ved de smaa praktiske Opgaver, Livet giver det, og nu lukker man det i Skolen ude fra alt sligt og fører det ind paa en Teori, der saa godt som spærrer det ude fra Livets Førstehaandsindtryk. Ved dem skulde Pogeskolen da tage fat, begynde f. Eks. med at banlyse den tidlige Læren at læse, som er den første Grund til, at vore Børn gaa tilbage, naar de komme i Skole, fordi det gøres, uden at man har lært dem at bruge deres San-

ser og deres praktiske Evner paa rette Maade, saa at man forhaster deres Udvikling og ingen Grund lægger for deres aandelige Fremgang. Hvis man derimod vilde indrette Pogeskolen saadan, at den blev en Skole til Udvikling af Barnets praktiske Evner og lærte det at gøre Rede for sine Indtryk af, hvad det ser og hører, hvad det selv iagttager og hvad der fortælles det af andre; hvis man vilde lære det at bruge sine Hænder til alskens praktisk Dont, der ligger indenfor Barnets Rækkevidde, at bruge sine Ben til alt det, som nu er deres Opgave i Livet; hvis man vilde skaffe det et sundt og kraftigt Legeme, samtidig med at man foreløbig indskrænkede Undervisningen til denne Øvelse i et personligt, direkte Forhold til det Liv, Barnet lever midt i, vilde man kunne lægge Grunden for den videregaaende Skoleuddannelse saaledes, at denne gav større Frugt og at Skolen ikke blev til Lede for Barnet, som den nu i saa mangfoldige Tilfælde gør. Men det er ikke en Sag, der saaledes er at løbe til. En Pogeskoleundervisning af den Art kan netop kun findes, hvor en omhyggelig og kærlighedsfuld Fordannelse er gaaet i Forvejen, hvor en klar Erfaring og Iagttagelse af, hvad det vil sige at være Barn, har sat sig fast i den, der skal være Lærerinde, og hvor man ikke styrter sig ud i Opgaven i Tro til, at blot det, at man holder af Børn, er tilstrækkeligt til at løse den. Hvis De nu ville spørge mig, om jeg da, eftersom jeg anser hele Opgavens Løsning for saa overordentlig vigtig, mener, at Staten straks skulde oprette en saadan færdig Pogelærerindeskole, vil jeg sige: nej, det mener jeg ikke, af den gode Grund, at Staten i dette Øjeblik er ude af Stand til med Bestemthed at sige, hvorledes en saadan Pogelærerindeskole skulde indrettes. Man forholder sig

endnu her søgende, man har faaet Øjet op for Opgaven og prøver de forskellige Muligheder for dens Løsning, men en Statsinstitution kan vanskelig bygges blot paa Muligheder. Et Medlem i det andet Ting sagde, at han vilde gaa med til Tanken om en saadan Pogelærerindeskole som en almindelig Statsforanstaltning, men vel at mærke, naar der ikke var tænkt paa nogen bestemt Mand, der skulde staa i Spidsen for den. Jeg vil være tilbøjelig til at mene, at det omvendte vilde være det naturlige, det at sige: Er der en eller anden Mand, om hvem det menes, at han maa antages særlig at interessere sig for den Sag og har skaffet sig Forudsætninger for at kunne prøve dens Muligheder, kunde der være Grund til at sige: Lad den Mands Opdragelsesvirksomhed saa ogsaa blive støttet gennem Staten, fordi Staten har Interesse i, at disse Muligheder blive prøvede, at det Arbejde bliver gjort, der, naar Tankerne have klarret sig, kan føre til, at den direkte overtager Opgaven. — —

Studenter og Arbejdere.

I.

Foredrag i Arbejdernes Forsamlingsbygning i København
4. Januar 1883.

Efter stenografisk Gengivelse.

Det har været Mænd, som ere traadte i Berøring med Arbejdere i København, gennem Foredrag for dem eller Samtale med dem, iøjnefaldende, i hvilken Udvikling Trangen til Oplysning er indenfor deres Kreds. Enhver Haandsrækning, der i de senere Aar er givet dem paa det Omraade, er bleven greben med Begærlighed. Med al Anerkendelse af, hvad Børneskolen kan yde, maa man jo ogsaa indrømme, at den, selv i sin mest udviklede Skikkelse, dog altid lader meget staa tilbage, — der vil komme en Alder, i hvilken man føler, at hvor god en Skole man i sin Barndom maaske end har gaaet i, har man ikke lært ud, og der dukker Ønsker op i én om at fortsætte, hvor man slap, eller, om fornødent, at slaa ind paa nye Baner, der bedre og mere direkte kan føre til Maalet. Livet er for os alle, hver paa sit Omraade, en Kamp for at leve, for at hævde sig og sine, for at udvikle sig, og Kundskab er en af Hovedbetingelserne for at naa til et ønskeligt Resultat.

Og fordi den unge Mand, der skal ud i Livet, er voksen, d. v. s. paa eget An- og Tilsvaer skal skaffe sig det videre Udstyr, Livet kvaerer, de Vaaben, der snarest kan gaa ham til Sejrherre, gaar han til Indhastningen af de Kundskaber, han traenger til, med en Frivillighed, som Barnet i Reglen ikke har noget Sidestykke til, og som er af uvuerrlig Betydning for det Arbejde, der altid udkraeves af den, der vil fremad. Hos Arbejderne har saerlig den sociale Bevaelgelse, som i de senere Aaringer har vakt dem til stoerre Bevidsthed om sig selv og deres Livsopgave, ogsaa foert til en saa meget dybere Forstaaelse af Kundskabens Betydning; de have foelt, at den, der vil frem, maa kunne klare for sig, kunne haevede sit Standpunkt, vide, hvorfor han vaelger, som han gaa. Den Trang, der saaledes er tilstede, kan sammenlignes med det, man i Handelsverdenen kalder Efterspaaersel. Der er en Vaere, der attraaer, — det gaelder om, hvorvidt man fra anden Side moeder med Tilbud, som svarer til Efterspaaerslen.

„Studentersamfundet“ har foelt sig kaldet til at praeve paa at gaa en lille Smule af det meget, der udkraeves. Da det blev stiftet, var det med den Opgave at bringe et nyt Element ind i Studenterlivet. Man vilde ikke leve blot paa de gamle Studentertraditioner, men soega at foere Opfattelsen af Studentens Stilling i Samfundet ind i et noget andet Spaer. Blandt andet gik man ud fra den Erkendelse, at Studenterne i en vis Forstand er Samfundets begunstigede Baaer. Den Fordel, at de har faaet en Dannelse saa god, som det i det givne Ojeblik er i Stand til at yde den, er en Gunst, Samfundet som en god Moder har vist disse sine Baaer, og ligesom man i gamle Dage sagde: Adel forpligter, vil man nu overfoere den samme Tanke paa et

andet Omraade og sige: den Begunstigelse, for hvilken Studenterne har været Genstand, forpligter. Har de forholdsvis let modtaget, hvad mange maaske sukker efter og kun gennem Kamp og Møje langsomt kan arbejde sig hen til, har de ogsaa en Forpligtelse til ikke at afslutte sig som en Kaste, ikke at føle sig som dem, der har faaet Skatten for gerrig at ruge over den, men aabne Haanden og efter de, hos nogle maaske smaa, hos andre maaske større Kræfter, der staar til deres Raadighed, at øse ud, hvor der er nogen mindre begunstiget, der vil tage imod. Det er vort Udgangspunkt.

Da Tanken om at træde i nærmere Forhold til Arbejderne blev udkastet blandt Studenterne og straks greben med stor Entusiasme, følte man imidlertid, at man vel skulde vogte sig for at slaa større Brød op, end man var i Stand til at bage. Man maatte sige til sig selv: „Hvad er i Grunden vi Studenter, som her vil gøre et Skridt udadtil? Ikke andet end en Kreds af yngre Mennesker uden Indflydelse — for de enkeltes Vedkommende uden fremtrædende Betydning. Vi maa vogte os for at overvurdere vore Evner, gaa til Værks med den størst mulige Beskedenhed, forstaa, at selv om vi anspænder alle vore Kræfter og sætter alt ind, er det kun uendelig lidet, vi er i Stand til at føre igennem, i Forhold til de store Krav, Samfundet stiller til sine Borgere.“ Man trøstede sig paa den anden Side med den Tanke, at det netop er gennem mange smaa Kræfter, de store Resultater vindes. Det kan ikke hjælpe at lægge Hænderne i Skødet ved Tanken om, at man ikke kan udrette alt, hvad der forlanges. Vil ingen begynde med det smaa, er der aldrig nogen, der naar til det store. En af vore Digttere — en af dem, der ikke hører til i allerførste Række, — har skrevet

et Digt, som handler om, hvorvidt han har Lov til at træde op som Digter, uagtet han er sig bevidst, at der er rigere Evner, der er i Stand til at tale til Folket, end hans. Han trøster sig da med den Tanke, der ender hans Digt:

„Yder mit Værk blot et usét Frø
til Aandens evige Sommer,
da lad mit Navn kun forglemmes og dø;
Koraldyret lig i den dybe Sø,
jeg bygger dog med paa den voksende Ø
og bereder den Verden, som kommer.“

Paa en saadan Tankegang er det ogsaa, at vi Studenter vil bygge, idet vi henvender os til Dem. Vi vil ikke love Dem Guld og grønne Skove, vi vil afholde os fra ethvert Løfte, der bag efter kunde vise sig som Skum, og komme ganske ædruelig og nøgternt med den Besked, vi har at overbringe.

I „Studentersamfundet“ blev der stiftet en Forening, der i Kraft af det Formaal, mod hvilket den stiledes, blev kaldt: „Studentersamfundets Aftenundervisning for Arbejdere“. Der blev udvalgt nogle Mænd, om hvilke man antog, at de havde Interesse nok for Sagen til at ville føre den igennem med al den Energi, der stod til deres Raadighed. Det overdroges dem at gøre de forberedende Skridt, og i Aften er det altsaa, at den første Henvendelse finder Sted til dem, vi gjerne vilde have i Tale.

Det, vi skulde i Aften, var da at lægge den foreløbige Plan til rette for Dem, paa hvilken vi mener siden at kunne bygge videre. Vi maa paa det bestemteste fastholde, at den er noget rent foreløbigt. Saa meget som muligt maa vi vogte os for at slaa noget fast, der bagefter kunde vise sig at have ført Sagen

ind paa et urigtigt Spor. Vil vi optræde som Lærere, maa vi ikke glemme, at en Lærer først udfylder sit Kald, naar han samtidig lærer af sine Elever, — er det os, som skal begynde, saa er det Dem selv, der maa føre Sagen videre, hvis den skal lykkes. Vi møder saa at sige med Hænderne tomme, men med Vilje til at bruge dem. De skal for en stor Del sige os, hvor vi skal tage fat, hvad der ligger dem paa Hjærte at lære, hvilke Dele af Kundskabens Rige De snarest har tænkt paa at ville erobre, og Mødet i Aften skulde for os nærmest være et Fingerpeg om, i hvilken Retning Deres egne Ønsker gaar. Vi beder derfor dem, som have noget paa Stablen i den Henseende, at udtale sig aabent og frit.

Er nu end vor Plan en rent foreløbig, maa den ikke desto mindre stilles frem, og jeg skal gøre Dem Rede for, hvilke Tanker der har ledet os under vore Overvejelser. Vi gik først ud fra, at det gjaldt om ikke blot at tilfredsstille den Trang, der klart og haandgribelig var tilstede, og som selv kunde pege paa sine Ønsker, men paa mange Steder ogsaa at hjælpe en Trang frem til Klarhed, der ganske vist maaske føltes, men endnu ikke rigtig var bleven sig selv bevidst, hvor den stiledede hen. De kender det sikkert alle fra deres tidlige Ungdom. Man føler sig fyldt af en Længsel, en Attraa, der, idet den gør én utilfreds med det, man lever i, sender én ud paa Erobringstog i Verden og væbner én med Kræfter, man selv i Øjeblikket anser for uovervindelige; men man véd endnu ikke rigtig, hvorhen man skal vende disse sine stolte Kræfter, man véd ikke, hvad det er for Fæstninger, man vil indtage, og det klarer først op for én, naar man sammen medigestillede ved fælles Overvejelser og Er-

faringer efterhaanden begynder at forstaa sine Evners Rækkevidde.

Hvad der saaledes gælder om den enkelte i en Periode af hans Liv, kan gælde om et helt Folk eller hele Lag af Befolkningen. Klarhed over deres Trang vinder de ikke alle paa staaende Fod, og det vilde ogsaa være unaturligt, om de gjorde det. Først naar der er en Stræben i Gang efter at Trangen for Alvor kan fyldestgøres, arbejder ogsaa Klarheden sig lidt efter lidt frem. Naar vi nu i Aften og i Morgen Aften holder Møde, skulde derved ogsaa opnaas, at hver enkelt, der var tilstede med Interesse for Sagen, — og jeg gaar ud fra, at de, der møder, netop er med, fordi de føler, at Sagen har en Fremtidsspire i sig, som det er værd at frede om — sagde til sig selv: „Hvad vilde du gøre, hvis det var dig, det gjaldt, hvis du skulde have Del i en Undervisning som den, der her tilbydes, hvad vilde du pege paa som dit Ønske?“ Kunde den enkelte ikke blive enig med sig selv derom, kunde han vende sig til højre og venstre, tale med dem, i hvis Nærhed han stod, og ved indbyrdes Raadslagning efterhaanden naa til Vished. Den Betydning skulde det bl. a. have, at vi har grebet til det lidt iøjnefaldende og maaske lidt pralende Middel at sammenkalde to store Møder — for at sætte en lille Ting i Verden, om hvilken vi selv maa udtrykke os med saa smaa Ord som muligt.

Med Hensyn til den foreløbige Plan er vi gaaede ud fra en dobbelt Tankegang. Idet vi har søgt saa godt som muligt at sætte os ind i de Menneskers Tanker, til hvem vi skulde tale, har vi sagt til os selv: „Det, der ønskes, maa øjensynlig for det første være en Kundskab, der faar sin Anvendelse i det praktiske Liv, knytter sig til de Opgaver, hver i sin Stilling kom-

mer til at sysle med. Den ene føler sig maaske staaende tilbage paa ét Punkt, den anden paa et andet, — det vil være umuligt paa Forhaand at faa noget udtømmende Skema over alt, hvad der paa den Maade kunde ønskes,“ og naar vi har stillet et enkelt Fag op i den Retning, har det mere været for at antyde den almindelige Vej, vi vil gaa, end for dermed at sige: „Dette tilbyde vi og saa intet mere.“ Som et Fag, der vistnok kunde have Betydning for mange, har vi, idet vi ser bort fra de rent elementære Fag, som alle, forsaavidt de ikke er tilstrækkelig øvede deri, kan have Nytte af at føres ind paa, tænkt os et eller andet fremmed Sprog, og dels fordi Lærerkræfter heri staa til vor Raadighed, dels fordi Sproget, navnlig for Begyndere, frembyder forholdsvis færre Vanskeligheder, dels fordi det i den praktiske Verden har overordentlig Betydning, særlig for dem, der sysler med tekniske Virksomheder, har vi valgt Engelsk. Der vil i ethvert Tilfælde være nogle, som ønsker at lære dette Sprog. Er der andre, der ønsker et andet, véd De altsaa nu, at Vejen dertil kun er den at udtale sit Ønske derom, — vi vil da søge at faa de fornødne Kræfter til at stille sig til vor Raadighed.

Det var det ene Synspunkt, det, der stilede mod det praktiske Liv og dets Opgaver. Men der er en anden Side af Sagen, som heller ikke kunde undgaa vor Opmærksomhed. Naar vi har set de store Bevægelser, som i de senere Aar har fundet Sted i social, religiøs og andre Henseender indenfor Arbejdernes Kreds, har det været os klart, at det, de lagde Vægt paa, ikke blot var det, der direkte kunde hjælpe dem til at skaffe det daglige Brød, men at man ogsaa havde Interesser, der førte ud over hver enkelts øjeblikkelige Sysselsæt-

telse og stillede hen imod et højere Dannelsesstrin i al Almindelighed, et Standpunkt overfor hvad Livet frembød, i Kraft af hvilket Arbejderen kunde hævde sin Stilling lige overfor det hele øvrige Samfund. Vi maatte derfor gaa ud fra, at ogsaa saadanne Æmner vilde være Dem velkomne, ved hvilke De aandelig talt kunde faa en videre Horisont, et større Stof til at foretage Sammenligninger, igennem hvilke en Dom om éns egen og andres Stilling bliver mulig, kort sagt faa en Række Kundskaber, gennem hvilke, for at bruge et maaske lidt lærd, men vel nok forsvarligt Udtryk, Livets Love kunde lægge sig for Dagen i forholdsvis klar og tydelig Skikkelse, med ét Ord: Æmner, ved hvilke Dannelse som saadan blev Maalet.

Men først har vi tænkt paa et Par Fag, der kunde staa midt imellem de rent praktiske Fag, jeg begyndte med at omtale, og de rent almendannende, jeg sidst har dvælet ved. Der er f. Eks. Samfundslære. Der har jo blandt Arbejdere gjort sig en stærk Stræben gældende efter at se Samfundets Udvikling og Indretning klart belyst og faa en uhildet Opfattelse af de Grundlove, i Kraft af hvilke ethvert Samfund med Nødvendighed udvikler sig. Undervisning heri vilde maaske ikke hjælpe Dem i Deres daglige Virksomhed som Arbejdere paa det ene eller det andet Omraade, men alligevel give Dem et mere frit Blik, et mere overlegent Syn paa Deres Gerning, som mange af Dem maaske ad andre Veje har vundet, men som mange andre dog sikkert føler, at de endnu ikke tilstrækkelig har opnaaet. Vi har endvidere tænkt paa et Fag, hvis Forstaaelse og Gennemførelse paa én Gang vilde kunne faa en uvurderlig Betydning særlig ogsaa for det huslige Liv og Forholdet til Børnenes Fremtid og Udvik-

ling, og frembyde en nærliggende Lejlighed til at slaa ind paa forskellige videnskabelige Omraader. Det er det Fag, man almindelig benævner Sundhedslære. Bliv ikke bange for Ordet. Der ligger maaske mere i det, end man straks i Øjeblikket bliver vár. Undervisningen deri skulde for det første føre Dem ind i de simple Love, i Følge hvilke Sundheden bevares og Sygdomme forebygges, saa vidt man er naaet til Erkendelse af dem. Det daglige Liv frembyder jo hos os alle en uendelig Mængde Overtrædelser af de allersimpelste Hensyn til, hvad vi skylder vort Legeme, mange Gange uden at vi aner, i hvilken Grad vi bliver Syndere ligeoverfor os selv og dem, der er os kærester, og gennemføres Forstaaelsen af, hvad Sundhedslæren kræver, hos saa mange som muligt, vil det overfor Samfundet i det store hjælpe til at fremtvinge overalt, hvor det ikke sker af sig selv, de Forhold, under hvilke Arbejdet og Familielivet kan føres paa den sundeste Maade. Men ogsaa i videnskabelig Retning vil Undervisningen i dette Fag kunne have Værdi for Dem. For det første maa en vis Kundskab om det menneskelige Legemes Bygning og Indretning lægges til Grund for den, saa vigtigt som det for alle er at lære Betingelserne at kende for „en sund Sjæl i et sundt Legeme“, som det gamle Ord siger. Det er fremdeles klart, hvilken Rolle Kundskaben om Kemien spiller i Nutiden, en Rolle, der stadig bliver større og større i de frembringende Virksomheder, hvor det gælder om at bearbejde og omdanne Naturprodukterne til Brug for Menneskelivet. Undervisningen deri vil kunne forberede og støtte Beskæftigelsen med Sundhedslære, ligesom en vis Kundskab i Fysik, deri Læren om Indbegrebet af de Love, som styrer Tilværelsens mekaniske Kræfter.

Saa meget aabner Sundhedslæren Døren for, naar de, i hvis Hænder Undervisningen lægges, har det rette Greb paa Tingen.

Endelig har vi som det fjerde Fag tænkt os et, som væsentlig kunde have almindelig Betydning; dette Fag er Historien, det vil sige den forstaaende Indsigt i, hvorledes Menneskelivets Tilstande udvikler sig, hvorledes Nutiden er groet frem af Fortidens Færd, hvad Grundlaget altsaa er for Fremtidsudviklingen. Saadanne Billeder af Fortidslivet, gennem hvilke det menneskelige Væsen træder os klart i Møde og Samfundets Love illustreres for os paa en anskuelig Maade, og gennem hvilke vi forstaar os selv bedre, fordi vi i Historien paa mange Punkter kun ser os selv i forstørret Skikkelse, i de store historiske Personligheder ser Mennesker som os selv, der, om de end rager et Hoved op over os andre, ikke desto mindre er af Kød og Blod som vi og derfor kan blive en Maalestok for os — alle disse Indtryk vil, naar de bibringes paa rette Maade, kunne virke i høj Grad udviklende og dannende. Man maa af en saadan Undervisning naturligvis ikke forlange, at man derigennem skulde blive fuldkomnere i sit særlige Haandværk, men man kan rolig forudsætte, at den, der ad denne Vej har løftet sig selv et lille Skridt til Vejrs, derved ogsaa har samlet sig Hjælpetropper, der ud fra det mere udviklede Personlighedsliv kan rykke støttende ind i det daglige Arbejde.

De forstaar jo nu godt, hvad jeg allerede mere end én Gang har udtalt, at vor Mening paa ingen Maade er, at vi skulde blive staaende ved disse Fag. Men for at Folk kan mærke, at det er Alvor, man bærer i sit Skjold, er det nødvendigt, at man møder med et Program og, selv om dette er fattigt og tarveligt, siger:

Det vil vi i ethvert Tilfælde. Vi vil nu være Dem taknemmelige, naar De vil supplere Rækken ved at stille Deres Ønsker frem.

Hvad Fremgangsmaaden ved den paatænkte Virksomhed angaar, kan vi jo ikke bygge vor Undervisning paa Tanken om, at vore tilkommende Elever vil have synderlig Tid til i deres Hjem at arbejde paa de Opgaver, der i Undervisningstiden stilles dem. Vi maa væsentlig naa vore Resultater gennem det personlige Forhold mellem Lærer og Disciple paa selve Stedet. Og Fremgangsmaaden maa i Overensstemmelse med Fagenes forskellige Natur være noget forskellig. Et Fag som Engelsk kan man jo f. Eks. ikke lære gennem en enkelt Mands sammenhængende Foredrag, -- man maa ind paa Sprogets Enkeltheder, lære det saa at sige Ord for Ord, og der maa vises en virksom Deltagelse fra Elevens Side, hvis et heldigt Resultat skal naas. Undervisningen maa bygges paa en stadig Vekselvirkning mellem Læreren og Eleven, som hvert Øjeblik maa kunne staa til Rede for, om han har opfattet og tilegnet sig, hvad der er blevet ham meddelt. Tage vi som Modsætning hertil Historien, vil Foredragsformen dér være den naturligste, medens det vistnok vilde være mangan Elev kærkomment, om han tillige fik Lejlighed til at gøre Regnskab for, hvad der maatte forekomme ham dunkelt i Fremstillingen eller uklart i Begivenhederne eller Personerne. Og denne blandede Form, denne Forening af Foredrag og Samtale maatte sikkert ogsaa vælges i de to øvrige Fag, hvor maaske Samtalen endnu vilde blive draget noget mere i Forgrunden. Ved et Æmne som Samfundslæren er det naturligst, at man ganske ligefrem sætter sig til rette med dem, man skal undervise, og siger: „Den og den Ting vil vi tale

om, — lad os se, hvorledes vor Samtale bedst kan falde, saa vi tvangløst føres fra det ene Punkt til det andet. Kom nu altsaa med et eller andet Problem, De vil have klaret, med en eller anden Gaade, De vil have løst, saa vil vi — ved at tale jævnt derom — se at naa et Udbytte.“ Og en lignende Samtaleform vil vistnok være at foretrække ogsaa for Sundhedslærens Vedkommende. Hver enkelt Elev skal jo arbejde selv med de Tanker, der opstaar hos ham, og maa have Lejlighed til at fremstille de Krav, det er ham om at gøre at faa tilfredsstillede; men i øvrigt falder det af sig selv, at først Livet og Virkeligheden — ikke en paa Forhaand fastslaaet Plan — kan sætte det endelige Stempel paa Fremgangsmaaden ved Undervisningen.

Naar De nu vil spørge: „Hvad skal der nu i det hele taget opnaas ved den Virksomhed, Talen her drejer sig om?“ saa vil jeg sige: Vi kan dele det Udbytte, der kan ventes, i to Slags. For det første vil den enkelte have et Udbytte. Den større Kundskabsmasse, han gennem Undervisningen vil kunne indhøste, vil være en forøget Kapital, med hvilken han kan virke i Livet, og den vil tillige styrke ham derved, at han gennem Tilegnelsen af disse Kundskaber har erhvervet sig en større Evne, end han før har haft, til paa egen Haand at arbejde sig videre. Og læg vel Mærke dertil; det er i Virkeligheden en Hovedside ved al Tilegnelse af Kundskab. Kundskaben i sig selv kan være god nok, men fuldt saa gode ere de Kræfter, man ved at lære føler vokse frem hos sig, og som sætter én i Stand til at stille sig nye Maal og naa dem. Men dernæst vil Udbyttet være et Udbytte for det hele Samfund. Det kan jo ikke nægtes, at Nutidens Samfund er gennemfuret af dybe Kløfter, over hvilke det ofte kan

vi har at byde, — sig, hvad De selv ønsker, — og lad os saa arbejde sammen, saa at det kan blive til Gavn og Glæde for alle.“

II.

Vor Ungdom 1886.

Den store Arbejderbevægelse, der tog sin Begyndelse først i Halvfjerdserne samtidig med den ny litterære Bevægelse, havde bragt Røre i den københavnske Arbejderverden. Følelsen for egen Ret havde paa én Gang styrket Standsfølelsen og splittet de døde Masser i levende Individer med Trang og Stræben ud over de vante Grænser. Fordringerne til Livet var blevne større, baade i økonomisk og i aandelig Retning. Tankerne begyndte at tage Flugt med de nye Teorier for Ordningen af Samfundet, og uden endnu at kunne finde en fast Form stilledes fra Arbejdernes Side ogsaa Kravet paa højere Oplysning frem som et Hovedpunkt paa deres Program. Nogle unge Mennesker med Sans for hvad der her arbejdede sig frem, fattede den Tanke at samle Arbejderne i disses egen Forsamlingsbygning én Gang om Ugen, hver Søndag Middag i Vinterhalvaaret, for gennem Foredrag eller Oplæsning at virke paa saa stor en Tilhørerkreds, som den voksende Interesse for Kundskab kunde samle frivillig. Adgangen skulde intet koste, det skulde være som et Slags verdslig Kirkegang, viet til Oplysningens Sag. I Efteraaret 1880 traadte Planen ud i Virkeligheden. De Bestræbelser, som den lille Kreds af unge Idealister udfoldede, slog an, hvor mange Mangler de end i Begyndelsen kunde lide af; for hver Søndag fyldtes den store Foredragssal tættere, og

der opdroges efterhaanden en fast og stadig Tilhørerkreds, paa hvis levende, lyttende Opmærksomhed det var tydeligt at kende, i hvor høj Grad den følte Kundskabens berigende Magt. „Foreningen til Oplysningens Fremme blandt Københavns Arbejdere“ er i de 5 Aar, der ere forløbne, siden den stiftedes, bleven en Institution i den københavnske Arbejderverden, og den virker i dette Øjeblik hver Søndag i fire forskellige Kanter af Byen, alle Steder for fuldt Hus.

Saa var det en Lørdag Aften i December Maaned 1882. „Studentersamfundet“ i København var stiftet et halvt Aars Tid i Forvejen, ud fra Tanken om at gøre Studenterne til et livskraftigt Led i den store folkelige Bevægelse. Særlig var det den politiske Bondebevægelse, man foreløbig havde haft Øje for og havde knyttet Forbindelser med. Løsnet var at bryde alle indsnævrende Skranker om Studenterlivet og rykke gamle akademiske Standsfordomme op med Rode. Den nævnte Aften var der talt om Folkeoplysning. Saa kastedes det ud som en øjeblikkelig Tanke, at Studenterne, der talte saa meget om Bønderne paa Landet, hvis Liv de stod saa fjærnt, jo havde en langt mere nærliggende Opgave at løse ligeoverfor Arbejderne i selve Byen, som de daglig saa færdes for deres Øjne, og med hvem Forbindelsen ikke behøvede at indskrænkes til en Afstands-Sympati, men kunde blive et virkeligt for begge Parter frugtbart dagligt Forhold. Naar Studenterne gennem den Dannelse, de havde faaet, var at betragte som Samfundets begunstigede Børn, saa laa deri en Forpligtelse til at dele Frugterne af denne Begunstigelse med dem, der i den Retning stod som Samfundets Stifbørn, besjælede af en Kundskabstrang, de ikke selv var i Stand til at tilfredsstille. Tanken fæn-

gede, og nogle Dage efter stiftedes „Studentersamfundets Aftenundervisning for Arbejdere“.

I den første Uge af det nye Aar, 4. og 5. Januar 1883, afholdtes saa to offentlige Møder, til hvilke Københavns Arbejdere indbødes. Det første fandt Sted i selve Arbejdernes Forsamlingsbygning paa deres egen Grund. Ingen, som var med den Aften, vil let glemme den Stemning, som bar den tæt pakkede Forsamling. I aandeløs Opmærksomhed slugtes hvert Ord, der blev sagt, en først stille, efterhaanden stadig lydeligere Jubel fortalte om de Følelser, hvormed Arbejderne modtog den fremrakte Haand. Det var en længe indestængt Trang, der fik Ord og Form, og Bifaldet havde ligesom ingen Ende, da det mod Slutningen af Indledningsforedraget lød: „Kom til os, saaledes som De staar og gaar, lad Arbejdsdragten følge Dem ind i Læsestuen, hvis De ikke har nogen anden, — den er jo dog i Virkeligheden en Dragt, der har et større Adelspræg end Selskabsdragten.“ En af Arbejdernes Førere, som netop den Aften ledede Forhandlingerne, udtalte, at ti Aar tidligere vilde Tilbudet ikke være blevet modtaget saaledes; det var den mellemliggende sociale Bevægelse, som havde modnet Arbejdernes Bevidsthed om Oplysningens Betydning for en menneskelig Tilværelse. Det blev straks fra Begyndelsen slaaet fast fra den nydannede Forenings Side, at selve Arbejdernes Ønsker og Krav skulde være afgørende for Ordningen af Undervisningen; det hele skulde bygges op fra neden, ikke ved Hjælp af nogen paa Forhaand lagt Plan, som Livet endnu ikke har prøvet. Hvad der fandtes af Plan, var derfor noget helt foreløbigt, beredt til paa hvert Punkt at modtage Ændringer og Tilføjelser. „Vil vi optræde som Lærere, maa vi ikke glemme, at en Lærer først ud-

fylder sit Kald, naar han samtidig lærer af sine Elever, — er det os, som skal begynde, saa er det Dem selv, der maa føre Sagen videre," lød det til Arbejderne. „Vi møder saa at sige med Hænderne tomme, men med Vilje til at bruge dem. De skal for en stor Del sige os, hvor vi skal tage fat, hvad der ligger Dem paa Hjærte at lære, hvilke Dele af Kundskabens Rige De snarest har tænkt paa at erobre.“ De Lister, der allerede samme Aften uddeltes, vendte efter c. 14 Dages Forløb tilbage fra deres Vandring til Fabrikker, Værksteder og Foreninger forsynede med c. 1500 Paategninger om Undervisning, der ønskedes. Det formede sig til 69 Undervisningshold i Engelsk (304 Elever), Retsskrivning (249), Regning (195), Tysk (183), Skønskrivning (53), Matematik (53), dansk Litteraturhistorie (12), Fysik (23), Kemi (22), Sundhedslære (230), Samfundslære (150), Historie (90) og fysisk Geografi (4). I Aftentimer mellem Kl. 8 og 10 samledes alle disse Mennesker, af hvilke hver enkelt var bleven tilsagt ved Brevkort. Betalingen var for et tre Maaneders Kursus 50 Øre for det første Undervisningsfag, 25 Øre for hvert af de efterfølgende. Lærerne arbejdede alle gratis. Det var let nok at se, at det praktiske Livs Krav laa paa Bunden af Arbejdernes Ønsker om Undervisning, hver enkelt vilde have Skoen bedret netop der, hvor han til daglig Brug følte, at den trykkede. Foredragsfagene med deres mere almindelige Dannelsesformaal stod først i anden Række, og efterhaanden som Studentersamfundets Aftenundervisning har vokset sig ældre, ere de praktiske Nyttighedsfag komne til at spille en større og større Rolle, Foredragene en mere og mere tilbagetrædende. Trangen til dem fik jo ogsaa for en Del sin Mættelse gennem „Oplysningsforeningens“ Søndagsforedrag.

Arbejderundervisningen i København er derved kommen til at staa i en vis Modsætning paa den ene Side til den grundtvigske Folkehøjskolebevægelse, paa den anden Side til den Virksomhed, der udfoldes af Arbejderinstitutter og Arbejderakademier i de andre nordiske Riger. Den grundtvigske Folkehøjskole er Organ for en Livsanskuelse, dens Form den begejstrede Personligheds Paavirkning af sine Tilhørere gennem det levende Ord. Den taler derfor stærkt til Følelsen og søger først og fremmest at være vækkende, veksler derfor mellem Sang og Tale, og fordi det gælder om at faa det menneskelige fat hos Tilhørerne, vælger den de store begejstrede Æmner fra Menneskelivets Historie, poetisk i sit Grundpræg, veltalende i sit Udtryk. Fra Morgen til Aften har Folkehøjskolerne deres Elever under Paavirkning, det er et Ferieliv fra det strænge daglige Arbejde, et Liv ofret helt, saa længe de er der, til aandelig Syssel, uden andre daglige Opgaver og Pligter end dem, Livet paa Højskolen fører med sig. Arbejderundervisningen i Hovedstaden maatte nødvendigvis faa et andet Præg. Dens Rekrutter bestod af Mænd og Kvinder, som Dagen igennem arbejdede for deres Brød, mangen Gang Familiefædre med Kone og Børn (den første Vinter var Elevernes Gennemsnitsalder 29 Aar), og som kun havde en enkelt Aftentime at ofre paa deres Uddannelse. Intet Under, at de ved Oplysning nærmest kom til at tænke paa praktisk nyttige Kundskaber, som direkte kunde støtte dem i Tilværelseskampen. Den store Tilgang i Engelskundervisningen har selvfølgelig ikke haft sin Aarsag i Tanken om Sprogundervisningens almindendannende, formelt udviklende Indflydelse, men er udsprungen snart af Tanken om tidligere eller senere at kunne udvandre til Amerika,

snart, som f. Eks. hos Arbejdsmænd, der hjalp til ved Losningen af fremmede Skibe, af Ønsket om at kunne forstaa og forstaas af engelske Søfolk, snart af Lysten til at kunne læse et Fagtidsskrift i det fremmede Sprog el. l. Syersker har lært Tysk for at kunne følge med i en tysk Modejournal, Haandværkssvende for at kunne tale med tyske Kammerater paa Værkstederne eller for ikke at staa hjælpeløse i Vandreaarene paa fremmed Grund, og Lærere ved Aftenundervisningen har modtaget mere end én Hilsen fra fremmed Land, sendt af tidligere Elever med Tak for det Udbytte, Undervisningen viser sig at have skaffet dem. Undervisningen i Retskrivning er bleven søgt af Trang til at kunne skrive et Brev hjem eller formulere en Ansøgning eller skrive en Regning ud eller endelig af en almindelig Følelse af det gavnlige i at kunne skrive sit Modersmaal korrekt. Blandt Skønskrivningselever har der været dem, hvem det var om at gøre at kunne hjælpe deres skole-søgende Børn eller forberede de smaa til Skolen. Bag Tilgangen til Regneundervisningen har der manges Gang ligget et Ønske om at kunne kontrollere Arbejdslønnen, der modtoges, og bag Bogføringen Haabet om at kunne oprette eller paa en mere ordnet Maade gennemføre en selvstændig Handels- eller Haandværkss virksomhed. Saadanne Tanker har Arbejderne kunnet forstaa; her var derfor det spiredygtige Punkt, om hvilket Undervisningen maatte vokse ud: Nyttens i borgerlig og økonomisk Henseende maatte foreløbig blive Maalestokken for hvad der skulde tages fat paa. Alt ogsaa ud for den pædagogiske Grundsætning, at man bedst faar sine Elever i Tale paa det Omraade, hvor deres Interesse er vaagen. Det har da ogsaa vist sig, at der har kunnet udrettes noget. Der er Skønskrivningshold, paa

hvilke man undrer sig over, at mangen en Elev ansér det for nødvendigt at fortsætte Undervisningen; der er Fortsætterhold i Regning, hvor man har begyndt paa Regning med Logaritmer, Bogføringshold, hvor Eleverne efter først at have gennemgaaet det enkelte Bogholderi har lært dobbelt Bogholderi, saa at de, skønt Haandværksmænd, efter Lærerens Udsagn kunde udfylde en Plads paa et Handelskontor. Der er Engelskhold, hvor Undervisningen drives paa selve det fremmede Sprog, og Hold, hvor Elever er naaet vidt nok til, at der for Alvor tænkes paa at anvende dem som Lærere paa Begynderhold; der foreligger engelske Stile, der er saa godt som fejlfri, og paa mangt et Hold høres en Udtale, som intet lader tilbage at ønske. I Tysk, der vanskeligere kan læres rent praktisk, er der vistnok gennemgaaende ikke naaet saa vidt som i Engelsk. Blandt Eleverne er der dem, som har fulgt en systematisk Plan i Valget af Undervisningsfag. Jeg husker saaledes en Portør paa et af Hospitalerne, om hvem Lægerne fortalte, at han, hver Gang han paa Hospitalet havde en nok saa kort Ventetid, trak en Bog op af Lommen og læste paa sin Lektie; han begyndte med Engelsk, fortsatte, da han var naaet godt Stykke frem, med Tysk som Hovedfag og gik derefter over til Bogføring. Selvfølgelig er det kun et Mindretal af Eleverne, der paa denne Maade staar i første Række; men Arbejderundervisningen deler jo heri Skæbne med enhver anden Undervisning, og hvad der er naaet, er jo i ethvert Tilfælde et praktisk ført Bevis for, hvad der kan naas. Og mangen Gang har Eleverne tilmed mødt trætte og udslidte efter Dagens Arbejde og har haft Møje med at holde Øjnene aabne, indtil Interessen og Opmærksomheden for Undervisningen efterhaanden gjorde dem lysvaagne.

Hvad Arbejderundervisningen mest har haft at kæmpe med, er Ustadigheden i de Livsvilkaar, hvorunder Arbejderne leve, og den deraf følgende Ustadighed i Arbejdet ved selve Undervisningen. Snart faar en Mand, naar Undervisningen er vel i Gang, Arbejde saa langt borte fra det paagældende Lokale, at han ikke længer kan søge den, snart maa han til en hel anden By for at faa Arbejde, snart maa han den enkelte Aften arbejde saa længe, at han tvinges til at forsømme; saa bliver hans Kone syg, og han kan ikke forlade Hjemmet, eller han selv bliver syg og maa bryde af. Der findes i Beretningen et rørende Eksempel af den Art. „Har der været en Del Frafald,“ skriver Læreren, „saa har der til Gengæld været enkelte, som med ligefrem rørende Trofasthed har mødt hver eneste Gang uden at lade sig afholde af noget som helst. Der var saaledes en Arbejdsmand, som, skønt han fik et Snit i den ene Haand af en rusten Blikstump, hvorved Haanden og efterhaanden hele Armen svulmede op, dog blev ved at komme, og skrev og vilde skrive, skønt det aabenbart voldte ham betydelig Smerte. Kun sidste Gang var han borte; men en Ven, der bragte Meddelelse om, at han laa for Døden, bragte samtidig en Hilsen fra ham samt en Beklagelse over, at han ikke kunde være tilstede den sidste Aften.“ I ikke faa Tilfælde beror Frafaldet paa, at Eleverne ikke i Forvejen har gjort sig klart Rede for Vanskelighederne ved det Undervisningsfag, de har valgt, og af den Grund fortvivle, naar de efter en kort Tids Forløb se, at Fremskridtene, de gør, er yderst langsomme eller saa godt som ingen. Navnlig ved fremmede Sprog er det naturligt, at den, der aldrig før har lært dem, ikke paa Forhaand kan vurdere Vanskelighederne derved,

men tror at kunne have det hele fiks og færdigt i Løbet af nogle Maaneder. Et Forhold, som kan have lignende Virkninger, er Umuligheden af at sammensætte Holdene med særligt Hensyn til ensartede Forudsætninger hos Eleverne. En Optagelsesprøve er praktisk en Umulighed, en Omflytning, naar Undervisningen en Tid har fundet Sted, støder ogsaa paa Hindringer, der som Regel gør den umulig, navnlig for dem, der har Undervisning i mere end ét Fag. De flinkeste og de ringeste Elever paa et Hold kan derfor være skilte ved en Kløft, der gør det umuligt at undervise Holdet under ét og, naar det forsøges, gør Undervisningen for vanskelig for den ene Part og for let for den anden. Endelig er det jo naturligt, at der ved en Institution, der aarlig lægger Beslag paa et saa stort Antal Lærere, ogsaa blandt disse kan findes Folk, som uvante med denne særlige Opgave ikke fuldt ud har kunnet føre Undervisningen igennem paa den Maade, de selv havde ønsket. Og det maa vel erindres, at Øvelsen i at undervise Børn i en Skole kun højst indirekte er en Forskole for Undervisningen af voksne Arbejdere med dens rent praktiske Formaal og Præg. Gennemsnitlig har det da i de forløbne Aar vist sig, at et tre Maaneders Kursus er endt med noget over Halvdelen af det Antal Elever, det er begyndt med; dog at der i den Henseende har været stor Forskel paa de forskellige Hold: nogle har holdt ud næsten uden Mandtab, medens andre have mistet saa mange des flere. Som Regel har Efteraarsundervisningen begyndt med imellem 2500 og 3000 Elever. Længer end til 1ste April har Erfaringen vist, at Undervisningen ikke kan fortsættes — altsaa omtrent i tre Maaneder før og tre Maaneder efter Nytaar. I det hele har Efteraaret været en bedre Arbejdstid end Foraaret.

Ved Siden af den Virksomhed, der her er skildret, er Foredragene altsaa traadte i Skygge. Ogsaa de mange offentlige Møder, Generalforsamlinger o. l. kan have bidraget hertil og skaffet Arbejderne meget af den Øvelse i at opfatte og udtale en Tanke eller Tanke-række med Klarhed, som skulde være et af Formaalene for flere af Foredragsfagene. Man vil maaske finde, at den københavnske Arbejderundervisning har noget pro-saisk ved sig, at den megen Syslen med smaa Kund-skabsdetailler hindrer den i at tage nogen stærk Flugt, og at den derfor stadig bliver forholdsvis lavt nede ved Jorden. Alt det er sandt, men maaske dog næppe nogen egentlig Indvending. Det er et Bevis paa, at Undervisningens Art og Form er udsprungen af et Samfundskrav, af selve Arbejdernes Trang, og derfor har saa meget fastere Grund at staa paa. Det er i et-hvert Tilfælde Arbejderne selv, den faar i Tale, ligesom den ogsaa hvert Efteraar indledes med et stort offent-ligt Arbejdermøde, hvor Bestyrelsen lægger Sagen frem paa ny. Den ansér det for det rette stadig at appellere til Arbejdernes aktive Deltagelse, og det er ogsaa for-skellige Gange sket, at Deltagere har meldt sig ikke enkeltvis, men som organiserede Hold; saaledes meldte en Vinter et Hold paa c. 30 Malere sig til Undervis-ning i Farvekemi, et Hold paa omtrent lige saa mange Smede ønskede Undervisning i Metallurgi, et Hold Ty-skere har søgt Undervisning i Dansk, Bagere har sam-lede søgt Undervisning i Skønskrivning og Regning om Eftermiddagen, da deres Haandtering ikke medførte Fritid om Aftenen. Første Gang, en saadan Bagerun-dervisning fandt Sted, strandede den paa Elevernes ikke unaturlige Ulyst til vedblivende flere Gange om Ugen at ofre deres Søvn for Undervisningen; senere er der-

imod Undervisningen ført igennem ogsaa under saa vanskelige Forhold.

En Undervisning, der væsentlig bestod i Foredrag, vilde gennemgaaende stille Deltagerne mere passivt og ikke i den Grad henvende sig til den enkelte eller tvinge ham til samlet og sammenhængende Arbejde. Og det vilde ved den være vanskeligere netop at komme til at bevæge sig paa det Niveau, der svarede til Arbejderes Standpunkt. Jeg tror ogsaa at have bemærket, at hvor man, som i Sverig og Norge, er begyndt med den Form af Undervisning, som nærmest ligger udtrykt i Navnet Arbejderakademi, har der fundet en Bevægelse Sted i Retning af den mere elementære, skolemæssige Kundskabsmeddelelse, og det er maaske en Spaadom, som Tiden ikke vil underkende, at Arbejderundervisning under de nuværende Kultur- og Samfundsforhold vil finde sin faste Kærne i alt det, hvormed den kan bidrage til at stille Arbejderne friere og overlegnere under det daglige Arbejde, alle de Kundskaber, hvormed de rent borgerlig kunne fylde deres Plads i Rækkerne, ogsaa for derigennem at modne dem til Modtagelsen af den Oversigtskundskab, som Foredrag meddele. Gennem Arbejdet med sig selv og Sysselen med Kundskaben i det smaa vil da efterhaanden, sammen med de Impulser i lignende Retning, som Deltagelsen i et frit Lands offentlige Liv og Kampen for éns egne sociale og økonomiske Interesser medfører, Stødet gives til en mere akademisk Dannelse. Kommer man for tidlig med den, vil man dels slet ikke faa fat paa de Tilhørere, paa hvilke man egentlig har møntet sine Foredrag, men paa en hel anden Kreds, den, der væsentlig staar paa samme Niveau som man selv og derfor er i Stand til at følge én; dels vil man, hvis man virkelig samler Ar-

bejdere om sig, kun efterlade hos dem et taaget, udsvømmende Billede af de Tilstande eller Tankegange, man har villet fremdrage for dem. Det højeste, man vil opnaa, vil være en Følelse hos Tilhørerne af at have tilbragt en Time under Indtryk af en lys og løftende Beskaffenhed, men uden at de kan gøre sig Rede for disse Indtryks egentlige Indhold. Eller hvad der under selve Foredraget maaske optoges som et Maleri, vil inden føje Tid staa som et Taagebilled uden faste og klare Omrids. Som første og eneste Udviklingsmiddel vil en saadan Oplysningsform staa tilbage, fordi den ikke tilstrækkelig sætter Tilhørernes aandelige Arbejds-kraft paa Prøve.

To Øjebliksbilleder.

I.

Studentersamfundets Pinsetur til Bønderne i Houlbjærg.

Politiken 2. Juni 1887.

Festen i Houlbjærg Skov samlede i sig alt det, der skulde give Studenterturen dens Glans. Tusinder af Mennesker, under en høj, blaa, sollys Himmel lejrede op ad Lyngbakker, lysegrøn Skov kravlende op over Aakløftens Skrænter, vid Udsigt over et bølgeformigt Land med Hedens Alvor og Skovens Livsglæde — saadan var Skuepladsen. Det blev en Folkefest og ikke en Studenterfest. Saa naturligt det var, at der fra Jydernes Ordførere lød Ord om Studenterne og Glæde over at kunne hilse dem velkommen som ægte Børn af det danske Folk, saa naturligt var det ogsaa, at alt mundedede ud i Sang og Tale om, hvad der maa ligge Folket som Helhed paa Hjærte, og at Festen blev et Led i de politiske Sommermøder Landet over. I Forholdet til Studenterne var den røde Traad i de jyske Værters Udtalelser en harmfuld Indsigelse mod de nylig faldne Ytringer om Studentersamfundets Afstand fra det danske Folk og derigennem mod ethvert Forsøg paa at bringe Splittelse blandt dem, der har Hævdelsen af Folkets Frihed til fælles Opgave. Det var i Talerne alle Aldre,

der kom til Orde, fra gamle hvidhaarede og hvidskægede Demokrater til den unge, næsten nybagte Student, hvis ungdommelig friske Radikalisme i Dommen over Begivenhedernes Gang Forsamlingen i lydør Opmærksomhed gav sin Tilslutning; det var de forskelligste Samfundskredse, Bønder og Arbejdere, Folkehøjskolemænd og Redaktører, Studenter og Haandværkere, der afløste hinanden i Talernes næsten endeløse Række. Og alle stillede de samme Fordring, snart i skarpere, snart i blødere Toner, med kraftigt Ekko i den store Forsamling, Fordringen om, at Provisoriepolitikken skal ligge udenfor den politiske Overenskomsts Grænser. Som der hos visse vilde Folkeslag er Genstande, der gør den uren, som blot berører dem, indtil han gennem Bod og Offer har sonet sin Brøde, saaledes skal hver den være uren, som rører ved Provisorierne for at godkende dem, blev der sagt. Det lød gennem hele Festen som Stemmer fra det danske Folk, der lovede at staa samlet bag dets Talsmænd paa Tinge, men ogsaa strængt og alvorligt krævede Grænserne vogtede paa ethvert Punkt, hvor der var Tale om Forhandling og Forlig. Hvis man har troet, at Befolkningen var ved at blive træt af den politiske Kamp, saa var de jyske Bønders Tilslutning til hver skarp Ytring mod Tilbagetog og Fred gennem Nederlag en energisk Protest mod denne Tro.

Studerne har haft Glæde af deres Sommerudflugt. Der har hvilet over den samme solvarme Feststemning som over Turen i Fjor til Horsensbønderne. Deltagerne vil ikke let glemme de Indtryk, de bar hjem med sig fra Opholdet og Samtalerne i Bøndernes Hjem og fra Samlivet med dem ude omkring.

Har tidligere Tidens Studentertog staaet for Studenterne i den Belysning, at Befolkningen gennem dem

i glad Beundring skulde lære sine Skødebørn Studenterne at kende, saa har Studentersamfundets Feriefarer i de sidste Aar den ulige sundere Betydning at give Studenterne Lejlighed til at lære det danske Folk at kende og styrkes i Forstaaelsen af, at de ingen anden eller større Ret har end den, de faar ved at føle sig som levende Deltagere i alt, hvad der fylder og bevæger deres Folk. Og det har Studenterne godt af at lære.

II.

Det tredje nordiske Filologmøde, Stockholm 1886.
Politiken 18. August 1886.

Naturligvis har Mødet haft sin Betydning. Først en Uges Ophold i et nordisk Venedig, med Farer paa Mälarn og Saltsjön i de smaa travle Dampbaade, der fra Morgen til Aften krydser frem og tilbage mellem Byens Dele, fra Holm til Holm, med stadig ny Naturskønheder dukkende op af Søerne. Saa Bekendtskabet med fremragende Videnskabsmænd: Sofus Bugges sympativækkende Personlighed, der med sin bløde, klangfulde Stemme kaster et Lyrikkens Skær hen over den lærde og skarpsindige Syslen med Lydovergange og Sproglove; Gustav Storms fastbyggede Skikkelse med Herkuleshovedet over de brede Skuldre og med den solide Kritik overfor en forhastet Hypotese om Normannernes Indflydelse paa fransk Sprog og franske Stednavne; Ludvig Wimmers blege Ansigt og spinkle Bygning med Præget af den lærde Runegranskers vaagne Nætter og aldrig afsluttede Arbejde; Oskar Montelius, høj, slank, mandig, med Ordene flydende over Læberne hurtig som med Damp og melodisk som fra et Orgel,

uden Standsning og uden Snublen, som man taler, naar man kender sit Æmne ud og ind; Esaias Tegnèrs lidt forlegne Elskværdighed, gennemlyst af et Aandsarbejde, der forstaar at samle en Uendelighed af Detailler til et levende Indtryk af en Helhed, — det er lutter Erindringer, der har deres blivende Værd. Og saa den store Afskedsfest paa Hasselbacken med dens straalende Lys og bugnende Borde, et Mønster paa Svenskernes Evne til at holde Fest med alle Festens Attributter.

Og dog naar dette Møde ikke op mod sine to Forængere. Det har savnet Midtpunkt, og det har ikke haft nogen Begivenhed. Ved det første nordiske Filologmøde, i København, var det Madvig, der som allestedsnærværende kastede sin Skikkelses Glans over Forhandlinger og Udflugter, 50 Aars-Jubilaren, der endnu var ung nok til at være den fejrede Anfører. I Kristiania, 5 Aar efter, var det de tre Dages livfulde Forhandlinger om Pædagogikkens Betydning, der samlede Broderparten af Interessen for Mødet og blev til et vundet Slag for en Videnskab, der Aaringer igennem havde maattet kæmpe for sin Anerkendelse. I Stockholm stykkedes Mødet ud i mere eller mindre interessante Enkeltheder. Man havde Følelsen af, at der ikke styredes frem efter noget forud overvejet Program. Æmnerne var ikke sigtede og ordnede efter deres Betydning, Personerne ikke valgte, efter som de var fyldigere eller mindre fyldige Repræsentanter for en Sag. Mere end ét af de Foredrag, der holdtes, egnede sig mere til Tidsskriftlæsning i en stille Time end til paa en Sommerdag at samle tre Landes Udsendinge til Forhandling af en Fællesinteresse. Dertil stod de i for liden Forbindelse med de brændende Spørgsmaal, der sætte Sindene i Bevægelse og hidse til Angreb og

Forsvar. Kun ved ét Æmne kom principielle Modsætninger til at bryde en Lanse med hinanden, det var ved Forhandlingen om Undervisningen i moderne Sprog, hvor unge Fonetikere stod overfor Filologer af den ældre Skole, og denne Diskussion fandt endda Sted i et privat gennemtrodet Møde, efter at den pædagogiske Sektion havde sluttet sine Forhandlinger. Det Æmne, som vel snarest kunde antages at ville sætte Lidenskaberne i Bevægelse ved et Filologmøde og faa den gamle og den ny Tids Talsmænd til at tørne sammen, Spørgsmaalet om de gamle Sprogs Berettigelse som Skolefag, skød Tilfældet, som en skælsk Nisse, helt til Side til bedste f. Eks. for et saa agtværdigt, men pædagogisk set ikke meget omfangsrigt Æmne som det rette Princip for Brugen af Komma. I elegiske Fløjtetoner kom ogsaa ved Festen paa Hasselbacken Klagen over de pædagogiske Æmners Tilsidesættelse frem.

Mødet vil være en Lære for os danske, naar vi om fem Aar her i København er de glade Værter for Nordens Filologer. Vi har lært, at det gælder om i Tide at søge sine Æmner og hverve sine Tropper. Man maa ikke stole paa, at de fremmede Gæster nok kommer rejsende med et Foredrag i Lommem. Man maa trække saadanne Grænser for Tallet af Æmner, der skal forhandles, at ikke hver enkelt Taler, med en stadig Følelse af „sin Efterfølgers Aandepust i Nakken paa sig“, nødes til i Hastværk at jage gennem sine Tanker og maaske slippe dem paa Halvvejen. Man maa slutte Kreds om de Spørgsmaal, der er oppe i Tiden og betegne de Veje, den levende Videnskab er inde paa, og som kan efterlade vækkende Indtryk af, hvor paa Lag Slaget for Tiden staar i Videnskaben og ved hvilke me-

todiske Vaaben Sejren maa vindes. Hver enkelt Deltager i Mødet vil saa have faaet Stødet til bagefter at arbejde med paa det fælles videnskabelige Arbejde i sin snævrere Kreds, fordi han et Øjeblik har været med oppe paa de Højder, hvorfra man har en videre og klarere Udsigt end til daglig Brug.

Men uden en i Forvejen lagt Plan fører et Møde ikke til saadanne Resultater.

Vort politiske Liv.

I.

Af et Foredrag i Arbejdernes Forsamlingsbygning
i København. 14. September 1884.

Bladgengivelse.

— — Saa gælder det da om under Kampen for den politiske Frihed til enhver Tid at huske paa, at Friheden paa én Gang er et Maal og et Middel. Saa længe Kampen føres mod dem, der gennem Ufriheden holde Folket nede, er Friheden først og fremmest Maal; naar dette Maal er naaet og Kampen gaar ud paa at gennemføre Frihedens Krav i Folkets hele Liv, er den væsentlig Middel. Medens Friheden som Maal staar i Forgrunden, har den en ejendommelig Magt til at samle. Jo mere Striden bliver standende og Forholdene stilles paa Spidsen, desto mere drages der i det hele politiske Samfund kun ét stort Skel: for eller imod Friheden, og desto mere se de, der er for den, bort fra Modsætningerne mellem, hvorledes de en Gang, naar Friheden er erobret, vil bruge den, og stille sig Side om Side under det fælles Løsen: Friheden frelst! Og da viser den praktiske Politiker sin Modenhed ved at forstaa, hvad der er Øjeblikkets Opgave, og magte at bøje alle Kræfter

ind under Løsningen af den; i den store Enighed, der foreløbig dækker over de mange Afskygninger, ser han det skarpe Vaaben, med hvilket Sejren alene og hurtigt kan vindes. Naar han ikke vil sætte for meget paa Spil, tænker han: Nu er det ikke Modsætningernes Tid, nu skal vi alle i Friheden lægge den fælles Grundvold, paa hvilken hver af os senere kan kæmpe sine Interessers Kamp ud. Al den politiske Dønning, som Forskel i Opfattelsen af Politikkens underordnede Punkter kan have frembragt, søger han da at bringe til Ro, fordi der i rørte Vande er bedst at fiske for éns politiske Modstandere. Al den Mistænksomhed, som Uensartetheden mellem Samfundets forskellige Lag kan ægge frem, lukker han sit Øre for, fordi han forstaar, at indbyrdes Mistænksomhed splitter den største Hærs Kraft. Al den Ophidselse i Sindet, som Forholdet til modsat anlagte Personligheder kan føre med sig, bruger han sin Viljes Energi til at holde nede, fordi han véd, at smaa Revner i Forholdet mellem Personer kan blive til store Kløfter imellem Samfundets Grupper, og fordi han statsmandsklog indrømmer, at den, der kæmper for en Sag som den politiske Friheds Sejr, har vederhæftigere Raadgivere at hente Raad hos end sine Liden-skabers øjeblikkelige Indskydelser. Han forstaar, at Selvbeherskelsen netop er Frihedens nødvendige Betingelse. Og det er da det store og befrugtende ved en saadan i Alvor gennemført Kamp, at den styrker Følelsen af Gensidighed og Fællesskab og giver hver enkelt en videre Synskreds, end Kampen for særlige Interesser tilsteder. Samlende de forskellige, ordnende de mange, styrkende hver enkelt gaar det da fremad mod Maalet, mod Friheden. Men selv naar dens Talsmænd saa endelig er komne til Magten, maa Friheden vedblive

ogsaa for dem at være et Maal. Hvis ikke, fornægte de — som det saa ofte sker — i deres Sejr den Fane, de har fulgt under deres Kamp. Og saa viser det uhyggelige Syn sig af gamle Frihedsmænd, der er blevne til Tyranner, af de store Løfters Profeter, der er blevne til de snævre Hjærners og Hjærters Orakkel. Det er vanskeligere at kæmpe for Friheden, naar man har Magten inde, end naar man staar udenfor og længes; der ligger deri en Paamindelse for den, der skal til at plukke dens Frugt, om at passe paa, at den ikke, idet han plukker den, bliver til en Giftfrugt, skøn at skue, men dræbende at nyde. Den, for hvem Friheden kun er et Middel og ikke tillige et Maal, han har allerede i Virkeligheden afsat sig selv som Magthaver, fordi han ikke indrømmer andre den Ret, han kræver for sig selv.

Men Sagen maa ogsaa ses fra den omvendte Side. Den, for hvem Friheden kun er et Maal, ikke et Middel, for ham bliver den en gold Form, som han, naar han faar den i Hænde, ikke kan bruge til noget. Kampen for Friheden maa forberede Brugen af Friheden. De sluttede Skarer, der gaa sammen, maa se ud over Kampen og lægge Planer for Fremtiden. Og særlig, naar Kampen faar det Præg, vi saa godt kende, bliver til den stadige Marsch paa Stedet, der munder ud i politisk Stilstand. Den mister da det Begejstringens Pust, som følger med den kraftige Fremstormen, og kommer væsentlig til at bestaa i en klarere og klarere praktisk Paavisning af de naturlige og nødvendige Følger, en Miskendelse fra oven af Frihedskravets Ret fører med sig under en fri Forfatning, af den Lammelse, der griber det ene Led i Statsmaskineriet efter det andet, naar det sunde, ligevægtige Samarbejde mellem dem er

strandet paa Blindhed for det politiske Frihedslivs simpleste Grundsætninger. Der maa da styres imod bedre Tilstande efter en rolig overvejet Plan, og Bevægelsen maa søge Vind i Sejlene ved at udforme Fremtidens Opgaver, mens alt det bestaaende visner, og skrive Programmet for Frihedens Brug, mens der endnu kæmpes for dens Sejr. Ti det, der til syvende og sidst behersker Sindene, det er de store Livsspørgsmaal, for hvis Løsning Friheden er Betingelsen, og ikke Friheden selv. Det politiske Parti, som ikke klarer sig sine Formaal ud over det nærmest foreliggende Øjeblik, vinder vanskelig en Sejr, som bærer Frugt. — —

II.

Af et Foredrag i Brønshøj liberale Vælgerforening.

13. November 1884.

Bladgengivelse.

— — Altsaa Rigsdagen traadte sammen som en nyvalgt Forsamling. Den første Forhandling, ved hvilken der ellers lyder et Mylr af Betragtninger fra Højre og fra Venstre, er tilendebragt. Men Stemningen er unægtelig en lille Smule flov. Man havde forberedt sig paa en Koncert for mange Stemmer, for fuldt Orkester, i hvilken ogsaa ny, endnu uprøvede Instrumenter, Fløjter eller Trommer, lod sig høre, og man fik kun at høre en enkelt Virtuos, der spillede sin Solo, om end med fuldt Herredømme over sine Toner. Hvor blev de andre af, det hele Kor? Ja, jeg tænker, der er ikke sket andet end den simple Ting, at det ny Maskineri endnu ikke er rigtig indarbejdet, saa en Tap eller en Skrue uventet kan komme i Vejen og for et Øjeblik standse

det hele. Men det er jo noget, der Øjeblikket efter er rettet, og saa virker hvert Hjul og hver Fjeder, som de skal.

Men Rigsdagen er jo ogsaa ny i en anden Betydning end den, at dens Flertal møder forstærket. Der er jo Partiforandringen. Hvad betyder den? Det kommer an paa, fra hvilket Stade man ser den. Set fra Modstandernes Stade tror jeg alvorlig talt ikke, den betyder noget. Udadtil er Situationen fuldstændig uforandret. Det er gaaet, som det i Slaget gaar med en Karré; medens Karréens fire Sider udadtil frembyder det samme Syn af blanke Bajonetter, der urokkelig peger fremad, kan der i Karréens Indre foregaa Omposteringer, en Officer flytter sig, et Geled gør højre eller venstre om, men Karréen staar lige beredt til at tage imod Fjenden. Og set indenfra er Forandringen for selve de Grupper, der har foretaget den, kun et Udtryk for, at overalt, hvor der er Liv, er der Bevægelse. Derfor samles og skilles man, indenfor de fælles Rammer, ganske naturlig i Kraft af personlige Sympatier og Antipatier eller forskellig Betragtning af Livet eller sociale Tendenser el. l. Og man vilde kun handle urigtig heri, naar man ikke samtidig havde en sikker Forstaaelse af, at det fælles Maal under alt dette ikke maa slippes af Syne i noget Øjeblik. Saa staar da hele Oppositionen nu som før i en samlet Skare. Og jeg stoler paa, at det vil vedblive saaledes, indtil Opgaven er løst, ikke blot i Kraft af Tillid til Personerne, men endnu mere, fordi der i selve den politiske Situation er en tvingende Magt, der gaar i den Retning, og jeg er sikker paa, at hver enkelt, der er med i det store politiske Spil, har en Følelse af, at det kommer an paa, at han, og det netop i desto højere Grad, jo betydnings-

fuldere hans Post er, tøjler strængt enhver personlig Anfægtelse, der kunde lede ham bort fra den rette Vej, føler, hvor tungt et Ansvar han bærer for hvert Skridt, han gør, og hvor langt større Vægt Hensynet til den store Sag har end Hensynet til den enkeltes lille Person. Og jo betydeligere han er, desto mere vil han forstaa, at ethvert betydeligt Menneske har sit Øjeblik til at sætte sin fulde Kraft ind og være den, der bærer Situationen. Enhver Politiker maa, idet han regner med de virkelige Forhold, have Taalmodighed til at vente, indtil hans Tid er kommen, men ogsaa staa beredt til at gribe Øjeblikket og være den rette Mand paa den rette Plads. Ellers sejler Udviklingen ham forbi, og han, der kunde have sat sig et blivende Minde i sit Lands Historie, skydes ud og kastes i Ovn. Og saa maa han for det tredje forstaa, naar hans Tid er omme, og forstaa at vige, før han bliver en Hindring for Fremskridtet.

Og det samme gælder et politisk Parti. Det maa forstaa at vente, men det maa ogsaa forstaa at handle, naar Ventetiden har løbet Linen ud. I en Udvikling som vor er det naturligt, at Oppositionen i lange Tider har staaet som den skarpe Kritik over den Regering, den ikke kan arbejde sammen med, men ogsaa Kritikens Tid maa engang være omme og dens praktiske Konsekvenser drages. Naar det er blevet klart, afgørende klart, at ingen Overenskomst er mulig, og at alt gaar i Staa, hvis den kroniske Svækkelse ikke kan komme til at bryde ud i en akut Tilstand, saa er Øjeblikket der, hvor den Kritik, der Skridt for Skridt har mindsket Omraadet for Indrømmelserne, maa føre over i det faste Nej, her kan ikke længer forhandles, her maa Spørgsmaalet stilles uden Omsvøb til Regeringen:

Vil den blive mod Loven eller gaa med Loven? Skal Loven eller skal Magten have den øverste Myndighed?

Men det Parti, der saaledes fælder Dommen over det bestaaende, maa i samme Øjeblik være beredt til at overtage dets Rolle. Det maa have udformet sit Program, klart kunne pege paa de store Samfundsspørgsmaal, det mener at kunne løse, naar det har faaet Magten inde. Punkt for Punkt maa det gøre sig selv og sine Modstandere Rede for, hvor dets positive Opgaver ligger, de, ved hvilke det dog kun i Længden binder Befolkningen til sig. Saa vil der gaa et Befrielsens Pust det hele Land over i det Øjeblik, den ny Fane hejses paa Magtens Tinde. — —

III.

Foredrag i Fremskridtsklubben i København.

9 December 1884.

Bladgengivelse.

Den politiske Udvikling hos os har haft en særlig demokratisk Karakter, ikke i Form af demokratiske Ideer, der er blevne forfægtede af særlig uddannede politiske Fagmænd, Jurister f. Eks., der som bestaltede Ordførere har erobret Forsædet i det offentlige Liv, men i Form af en demokratisk Praksis, i hvilken Repræsentationen mere og mere er sammenarbejdet med Befolkningen. Der er faa Lande, hvor Afstanden mellem disse to er saa ringe som hos os, og hvor det folkevalgte Kammer er en mere ægte Repræsentation. Vi har tit nok hørt Spotten over de vadmelsklædte Bønder, der gav Forsamlingen dens jævne Præg;

og det er vist, i rent æstetisk Henseende kan den staa noget tilbage: man mærker lidet til store, fantastiske politiske Syner, lidet til lyrisk Veltalenhed eller dramatisk Sving; alt er paa det jævne og holder sig nær til Jorden og den hjemlige Virkelighed, men har derfor ogsaa det jævnes og hjemliges ægte Værdi, Virkeligheden og Befolkningen med sig Skridt for Skridt. Det ser noget ensformigt ud med de mange Møder rundt omkring i Landet, hvor der for en stor Del af de samme Personer siges for en stor Del de samme Ting atter atter, det tager sig ikke ud i en Avis, der søger det ny og afvekslende, men det er Udtryk for Befolkningens Trang til at være med i Begivenhederne, dens stadig voksende Trang til at være det politiske Livs virkelige Bærer, til at skabe i sin egen Midte et offentligt Liv, der kan samle Kræfterne og i Forhold til Repræsentationens Virksomhed være, hvad Koraldyrenes Bygningskunst nede i Havet er for den Ø, der paa Grundlag af deres Arbejde engang skal løfte sit Hoved op over Vandet. Det er en forbavsende Mængde Foredragsforeninger, Vælgerforeninger, Fremskridtsforeninger, Venstreforeninger og hvad de alle hedder, der dukker op rundt omkring, med Jærnbanestationerne som Knudepunkter, i Købstæderne og paa Landet; der er en Smitte deri, som viser, hvor modtagelig Befolkningen er. Disse Foreninger har en ikke ringe Betydning ved at stille den spredte Befolkning fælles Opgaver, skabe et Samfundsliv i det mindre, gennem en udvidet Synskreds danne en Modvægt mod den aandelige Stavnsbundethed, udvikle Offerberedvilligheden og i Stilhed skaffe Befolkningen paa de forskellige Egne naturlige Tillidsmænd og Ordførere, der staar beredte, naar de større Opgaver melder sig. Forsamlingshuse rejser sig

som synlige Frugter af Friheds- og Selvstændighedsfølelsen og som sikre Tilhold for den Bevægelse, der er oppe. I hvor høj Grad har det ikke styrket Arbejderbevægelsens Udvikling her i Byen, at den har kunnet have sit eget Tag over Hovedet, og i hvor høj Grad vilde det ikke fremme den øvrige Frigørelsesbevægelse herinde, om den uafhængig af andre kunde samles i sit eget Hus og Hjem. Selv om saadanne Foreninger er upolitiske, bliver de dog uvilkaarlig et Led i det politiske Demokratis Udvikling, fordi de gennemfører Selvstyrelsestanken og Befolkningens Initiativ paa et enkelt Omraade, hvorfra det med Konsekvensens Magt breder sig til andre.

Hvad Gangen i Udviklingen angaar, saa staar den politiske Bevægelse paa den ene Side i Forbindelse med den religiøse. Tidligst er Befolkningen modtagelig for denne sidste. Hvor den religiøse Vækkelse har holdt sit Indtog, der er Kræfterne bragte i Røre. Lad være, det tit er et højst ensidigt Blik paa Livet, der følger med, det giver dog den enkelte i hvert Tilfælde et Blik derpaa, giver ham en Maalestok, der efterhaanden bliver mere og mere justeret, giver ham et aandeligt Indhold, der udvikler ham og lader ham drage Konsekvenser, han fra først af selv ikke har anet. Og hvor Vækkelsen er sket ud fra en Hævdelse af Personlighedens og Menighedens Rettigheder, dér er han en skøn Dag midt inde i det politiske. Se blot paa Grundtvigs Udvikling. Fra det strænge lutherske Bibelstade i sin tidligere Manddom vinder han frem til det religiøse Frisind, der vil bygge det religiøse Liv i Folket op fra neden, fra Menigheden, kommer saa, især gennem sine Englandsrejser, ind paa Tanken om en borgerlig Frihed, i hvilken alle Kræfter kan røre sig og udfolde sig, hilser,

men stadig endnu som politisk Absolutist, Frihedsbevægelsens Morgengry i Stænderinstitutionen under Frederik den 6te, og skyder endelig i 1848 Ham som politisk Frihedsmand, i sin høje Alderdom endnu saa klarsynet, at han i 1866 forudser Følgerne af den Grundlovsforandring, der for en stor Del er Skyld i vor nuværende sørgelige Tilstand, og gør det uparlamentariske Skridt personlig henvendende sig til Kongen at bede ham om ikke at underskrive den vedtagne Frihedsindskrænkning. Han er Eksempel paa en Mand, der hele sit Liv igennem bevarer sine Udviklingsmuligheder. Og ingen anden enkelt Mand har virket saa vidt om i vor Befolkning, som han. Naar vi i disse Holbergjubelens Dage skulde tænke paa nogen, der i vort Aarhundrede kunde stilles Side om Side med ham som Folkeopdrager her hjemme, bliver det næppe nogen anden end Grundtvig. Saa forskellig som Baggrunden for deres Liv har været, Holberg som Søn af Rationalismens Tidsalder, Grundtvig med Romantikken i Ryggen, saa ligner de dog hinanden i saadanne Hovedpunkter som at de begge har Folkeyækkelsen til Maal, begge i deres Poesi ser et Middel til at vinde Indpas for folkeopdragende Ideer, begge forener i samme Person Digteren og Historikeren, den, ikke mod Videnskaben, men mod Folket vendte Historiker, begge søger at tale Folkets jævne Sprog uden at sky selv det platte og plumpe, begge sætter deres Haab til Sorø. Men skønt de begge er et Stykke af en Bogorm, er der en himmelvid Modsætning mellem den ensomme Holberg og Grundtvig, om hvem en Skare Disciple samler sig, og fra hvem en samfundsdannende Magt ude i Befolkningen udgaar. Lad den, der staar udenfor, længe nok — og jeg mener: med Føje — paapege den teoretiske Modsigelse, der engang

vil sprænge den grundtvigske Lære; for Folket og praktisk set har den været en Lykke, fordi den har svaret til Befolkningens Trang og højet dens Standpunkt, samlet den til Kamp ogsaa for den politiske Frihed, brudt Skellet mellem lærde og ulærde og lyst hver enkelt Mand i Folket i Kuld og Køn.

Og hvor den religiøse Vækkelse har haft et andet, mørkere, fra det jordiske bortvendt Præg, som i visse Egne af Jylland, har dog paa mange Steder de Kræfter, der var satte i Bevægelse, efterhaanden fundet Opgaver, der gennem den demokratiske Begejstring satte den politiske Interesse i den religiøses Sted. Den aandelige Næring, man før udelukkende havde faaet gennem det religiøse Sektliv eller Kirkeliv, fandt man nu i Troen paa de politiske Sætningers absolutte Sandhed, og derigennem fik den demokratiske Bevægelse en Svingkraft, der kunde ruske selv seje og tunge Naturer op af Dvalen. I en saadan ubetinget Tro paa demokratiske Ideers Bæreevne, i hvilken den politiske Overbevisning naar til religiøse Følelsers Varmer, har f. Eks. ogsaa Arbejderbevægelsen fundet den Kraft, der gør den til en Samfundsbevægelse af stadig voksende Betydning, et nyt Indskud i vort Demokratis Udvikling.

Og vi er herved naaet til det, der ligger bagved den i egentligste Forstand politiske Bevægelse. Igennem denne taler det Tryk i økonomisk og social Retning, der har været Arven fra tidligere Tider og som vore nuværende Samfundsforhold ikke har kunnet udjævne. Saa snart Følelsen af et saadant Tryk kom til Bevidsthed hos den enkelte og, fra ham forplantet til de mange, vakte Tanken om en solidarisk Optræden, om en Magtudfoldelse gennem Kræfternes Organisation, om Samfundsreformer paa dette Grundlag, er vi, i Kraft af

en Bevægelse i Befolkningen, inde paa det politiske. Fra mange Sider strømmer her Bækkene til og danner den store Aa, der fører Fremtidens Ideer med sig og skiller Nutiden i to Lejre. Ti i Virkeligheden er det i vor politiske Kamp to Tidsaldre, der mødes fjendtlig. Den Tid, som sloges til Jorden under Frihedsbevægelsen i 1848 og dengang magtesløst protesterede, er senere igen vaagnet af sin Bedøvelse og samler sine sidste Kræfter, rekruteret med alle dem, som, for en Menne-skealder siden grebne af Frihedsrusen ikke har kunnet føre Rusens begejstrede Syner over i Virkelighedens haardhændede Arbejde og derfor falder tilbage til dem, de i sin Tid har bekæmpet. Mere og mere har Opgaven spidset sig til, mere og mere har alt, nødvendigvis, maattet samle sig om det rene Principspørgsmaal, som maa afgøres, før vi kan komme videre: Hvorfra henter et Lands Regering sin rette Myndighed? Ikke sin formelle Berettigelse til at sidde ved Roret, men sin virkelige Magt til at regere? Og Svaret ligger i selve Forklaringen af, hvad det er at regere. Naar det er: at skabe de Rammer, i hvilke Folkelivet kan røre sig fyldigst og alle Kræfter blomstre, i hvilke den størst mulige Lykke kan blive de flest mulige til Del, saa kan der ikke være nogen Tvivl om, hvorvidt en Regering maa have Befolkningen med sig eller ikke. Den maa staa som det øverste Led i de Myndigheder, der repræsentere Folket. Hvor Regering og Rigsdag ikke i Befolkningen har deres fælles Basis, dér gaar under en konstitutionel Forfatning det politiske Liv i Staa, og dér vil Befolkningens sunde Sans stærkere og stærkere rejse Indsigelse mod den Stilstand, der er Følgen af, at Forholdene stilles paa Hovedet, og kræve dens Aarsag fjærnet. I sidste Instans ligger Afgørelsen i Befolknin-

gens Haand. Mod dens Udholdenhed og Alvor vil selv den ihærdigste Kamp for unaturlige Tilstande lide Nederlag. Og hver ny Bevægelse, der samler Kræfterne om Gennemførelsen af det i Øjeblikket, politisk set, ene fornødne: den sunde Sanses Sejr i Ordningen af vore Magtforhold, er der Grund til at hilse velkommen og lykønske.

IV.

Foredrag i den liberale Vælgerforening paa Frederiksberg,

13. Februar 1885.

Bladgengivelse.

Den 25 Juni 1884 er en Mærkedag i vor politiske Udvikling. Der gik den Dag en Bølge hen over Landet af begejstret Alvor i Frihedslivets Tjeneste; stærkere end nogen Sinde før var Valgene et Udtryk for Folkepolitik. Det var et af de store Øjeblikke, hvor de mange samles om en enkelt fælles Opgave og i Følelsen af Øjeblikkets Alvor ser bort fra, hvad der i andre Retninger kan skille dem. Og samtidig droges der Grænse gennem det danske Folk efter et bestemt Skel: paa den ene Side det store Flertal, i hvis Øjne den Regering, som ikke kan faa hele Rigsdagen — i dette Tilfælde ikke Folketinget — med sig, er domfældt, fordi den vel udvortes kan bevare Magten, men ikke bruge den, vel kan gøre Regeringsautoriteten til sit Program, men samtidig undergraver den, overleverer den i svækket Tilstand til sine Efterfølgere; paa den anden Side det Mindretal, for hvilket det er godt, om Regeringen har Repræsentationen med sig, men ogsaa godt, naar den ikke har det.

Og hver af de Grupper, der ved Valgene dannede den samlede Opposition, traadte den Dag frem med et klart Standpunkt: de liberale Højremænd slog fast, at vor Grundlov er en fri Forfatning, i Ly af hvilken et frit Folkeliv skal udfolde sig, med Protest mod det Højre, der vil benytte de Mangler, Grundloven som ethvert skrøbeligt Menneskeværk har, til at sætte Magtbudets Vilkaarlighed i Rettens Sted, til at arbejde mod Lovens Aand, selv om man mener at have dens Bogstav med sig. Og den Dag indrullerede Socialdemokraterne sig i den parlamentariske Oppositions Rækker, modne nok til at stemme paa Mænd, der havde andre sociale Formaal end de selv, til at resignere i Øjeblikket for langsomt og sikkert, med Blik for, hvad historisk Udvikling har at sige, at arbejde sig hen til Virkeliggørelsen af deres Tanker. Og indenfor Venstre talte Valgene om enigt Samarbejde, om Udjævnningen af tidligere politiske Modsætninger til bedste for den fælles Opgave, om et Frisind, for hvilket selv religiøse Modsætninger tabte deres Braad og Præst og Fritænker, kirkelig og ikke-kirkelig, forenedes i den fælles Anerkendelse af, at vi i politiske Forhold kan staa paa samme Grund, hvor saa end vort personlige Liv lader vor religiøse Livsanskuelse havne. Mod det Program, den Dag har skrevet, vilde den forsynde sig, der forvirrende og forstyrrende vilde kaste religiøse Modsætninger ind i den politiske Kamp, hvor de ikke hører hjemme. Lad kun de religiøse Modsætninger prøve Kræfter, naar Tiden dertil er kommen; men den er ikke kommen, før den borgerlige og politiske Frihed er gennemført som den fælles Grund, paa hvilken de kan kæmpe med hinanden. Bliver Religionen brugt som et Vaaben i Kampen om politiske Magtspørgsmaal,

ser det daarligt ud baade med Politikken og med Religionen.

En Dag som den 25de Juni er ikke blot den opsparede Kraft af en lang Udvikling i Folket, peger ikke blot tilbage til de Bevægelser, i hvilke den har sine Rødder, men stiller ogsaa sine bestemte Krav til Fremtiden, vender sig til Højre og til Venstre med sin Tale. Naar det fra Regeringens højeste Punkt har lydt, at Øjeblikket til et Magtskifte er kommet, naar ikke blot et enkelt Parti kræver det, saa svarer Valgene tilbage: Her er ikke blot et enkelt Parti, her er et Folk, der lægger sin Vilje for Dagen. Og naar Befolkningen tidligere, den Gang den i Troen paa den direkte Henvendelses Magt udtalte gennem Folkemøder og Afsendinge fra disse, hvad der laa den paa Hjærte, af den samme Regering fik til Svar, at den kendte kun ét gyldigt Udtryk for Folkets Ønsker, de folkevalgte lovgivende Forsamlinger, saa ligger Befolkningens Svar herpaa i det Folketing, Valgene har sendt ind til at varetage Folkets Tarv. Den, der har henvist til Rigsdagen som Folkets fuldgyldige Repræsentant, har ingen Ret til at se bort fra Hensynet til den.

Til Ministeriet, der jo „ikke har spurgt om noget“ ved Valgene, sender disse til Gengæld et Spørgsmaal: Ved hvilke Midler mener Regeringen ad Lovens Vej at kunne føre sine Planer igennem, naar det ikke har Folkerepræsentationen, Folkets eneste, lovhjemlede Repræsentation, med sig, men Dag for Dag faar den, og bag den Folket, mere og mere imod sig? Har den moralsk Ret til at blive ved Roret, naar Tillidsforholdet mellem den og Befolkningen, for hvis Skyld den alene er til, en Gang for alle er undergravet, haabløst undergravet? Det er maaske sørgeligt, maaske beklageligt,

at det er saa, men en Politiker har med Virkeligheden at gøre og bøjer sig for Kendsgerninger, hvis han vil vedblive at fortjene Navn af Politiker, og hvis han ikke med det samme for bestandig vil have udspillet sin Rolle i det politiske Liv.

Men Valgene vender sig ogsaa til selve den Repræsentation, der er udgaaet af dem. Naar det er Befolkningens Vilje, dens gennem en dybtgaaende politisk Bevægelse formede Vilje, der i et afgørende Øjeblik har stillet den paa dens Plads, saa maa ogsaa en fast alvorlig Vilje præge dens Færd i stort og smaat. I afgørende Tider gælder det om ikke at vige tilbage, ikke at gaa paa Akkord, men i den politiske Kamp urokkelig hævde det Princip, om hvis Anerkendelse Kampen staar, og for hvis Skyld alt andet foreløbig har maattet lægges til Side, hos os Princippet om, at et Folk under en fri Forfatning maa gennem sine folkevalgte Repræsentanter have afgørende Indflydelse paa den Retning, i hvilken den politiske Udvikling fra oven ledes. Og det er det sanddrueste og det sikreste paa ethvert Punkt aabent at vedkende sig, at det er en politisk, en blot og bår politisk Kamp, ført af politiske Hensyn og med politiske Vaaben. Den Repræsentation, der i denne Kamp vilde bøje af, indgaa et Kompromis, forhandle, hvor det gælder om at staa fast, vilde begaa en Brøde mod sine Vælgere, mod sin Sag og mod sig selv, vilde komme til at se Udviklingen løbe sig forbi og selv blive afløst af dem, der stod paa det faste, klare Standpunkt.

Og Valgene taler endelig til hver enkelt Mand i Repræsentationen og taler her i de Toner, med hvilke man henvender sig til Personligheder, med Krav paa, at den politiske Optræden for hver enkelts Vedkommende

skal bunde i et personligt, et moralsk Forhold til Op-
gaven, der skal løses. Og saa kræves der da først og
fremmest en fast, alvorlig Vilje, som siger til hver
enkelt Mand, at nu har han foreløbig intet andet at
gøre end at søge den sikreste og hurtigste Vej til at
føre Folkets Vilje til Sejr. Skinner ikke denne Viljens
Alvor igennem, selv hvor Overfladen kruser sig i Vid
og Lune, saa er det i Virkeligheden ikke paa den politiske
Valplads, man kæmper; i Politikken, Kampen om Ret-
tens Forvandling til Magt, dér er det først og fremmest
Handling, det kommer an paa, den moralske Viljekraft,
der forstaar at gribe ind, naar Øjeblikket er der, og ikke
af Mangel paa Øvelse ventende og atter ventende lader
Evnen til Handling sygne hen. Lad hver enkelt hente
Styrke fra Tanken om, at Befolkningen i ham har set
den rette Kraft til at fremme den Sag, der ligger den
paa Hjærte, og lad ham vogte sig, at han ikke, legende
og let i sit Forhold til Sagen, bliver gjort til Skamme
af den Alvor, der er oppe i Befolkningen, saa han ikke
kan se sine Vælgere i Øjnene uden at rødme.

Hvor de mange skal arbejde sammen, dér kan det
ikke være andet, end at ogsaa personlige Modsætninger
maa gøre sig gældende indenfor den fælles Kreds. Og
der er ingen Grund til at lænkebinde de personlige
Ejendommeligheder, netop i Kraft af dem udfolder jo et
Menneske sin egentlige Magt, uden dem faar han ikke
sin rette Betydning. Men hvad der arbejder i Politi-
keren som hans personlige Særeje, det skal han bøje
ind under den Sag, han tjener, smelte ind i Løsningen
af sin politiske Opgave, saa trykker han derved Fører-
stempel paa sig. Den Drift, ethvert Menneske har til
at herske, og maaske i desto højere Grad, jo betydeli-
gere en Natur han er — en Drift, som jo i Politikken med

dens Kamp om Magten naturlig og nødvendig maa udvikles hos enhver, der aktivt griber ind, — den Drift maa han udforme til en Herskeevne, i hvilken han forstaar at samle de forskellige Kræfter til et virksomt Hele, at holde Rækkerne sluttede og styre dem lige mod Maalet. Saa lægger „Føreren“ sig for Dagen i hvert Skridt, han gør, og han faar en samlende, mæglende, styrkende Magt, der af sig selv stiller ham paa hans Plads i Spidsen. Men han maa vogte sig nøje — netop fordi Fristelsen ligger saa nær — for at forveksle Sagens Krav med personlige Indskydelser, for at lade Herskeevnen blive til en Herskesyge, i hvilken han virker spredende i Stedet for samlende, svækkende i Stedet for styrkende. Og overfor den Drift, ethvert Menneske har til at bide sig fast i sin Fortid og dens Indtryk, er det Førerens Kunst at kunne huske og at kunne glemme paa rette Maade, — huske alt hvad der bærer Udviklingen fremad, hvad der bliver et Vaaben i den store Kamp, hvad der har Mindernes begejstrende Magt i sig, glemme alt, hvad der kun hører Fortiden til og ingen Fremtid har i sig, alt, hvad der borende sig ind i Sjælene kan fostre det personlige Nag, der indsnævrer Synskredsen og ormæder Alvoren. Og ligeoverfor den naturlige og menneskelige Tilbøjelighed til at lade alt gaa igennem sin egen Haand, kun at stole paa sine egne Øjne, sin egen Afgørelse — denne Evne, der er saa kostelig en Skat, hvor det gælder om samvittighedsfuldt at staa inde for sit Arbejde i alle dets Enkeltheder — maa han være paa sin Post, for at ikke Syslen med det smaa skal sløre Blikket for det store og lukke de Kræfter, der røre sig i hans Nærhed, ude fra det fri Initiativ i den fælles Sag. Det er Førerens største Egenskab, at de, der følger ham, føler sig fri i

hans Nærhed, hvor stærkt de end føler sig bundne af hans Overlegenhed. — Saaledes taler Valgene til hver enkelt, og de føjer til, idet de samler det alt i ét: Bag den politiske Færd maa der staa en Personlighed, der med fast moralsk Holdning gør sin Sag til ét med sig selv og i det politiske Liv staar og falder med den — hvor megen Forkvakling i vor offentlige Udvikling har det ikke voldt, at de, der har skullet lede den fra oven, har holdt Roret fast, uanset, hvordan det gik den Sag, de skulde kæmpe for. Og lad den Politiker, hvem Befolkningens Valg har draget frem, huske, at han i Folket har sin suveræne Regent — ganske vist ikke den, der fælder Historiens endelige Dom over ham, men den, der har det i sin Magt at skyde ham ud af Spillet og vælge andre Repræsentanter, naar personlige Interesser hos ham gror op over Hensynet til Sagen.

Og lad ham endelig huske paa, at for hver Fejl, han begaar, skyder han Sejren Aar ud i Tiden. Et Folk er ikke tjent med at bøde lange og tunge Tider for sine Repræsentanters Mangel paa Forstaaelse af Situationens Krav. Særlig hvor en ulykkelig politisk Situation, som hos os, har ført og med Nødvendighedens Magt maattet føre til, at Lovgivningsarbejdet ligger stille, at Reformen kun kan være Genstand for fromme Ønsker, dér er det ikke nok at sige: Vi kan vente. Der er Tusinder, der ikke kan vente, og for hvem Stilstand er Tilbagegang, maaske Undergang, og har man krævet saa stort et Offer af sit Folk som det, rolig at se paa, at det offentlige Liv visner, har man vundet Folkets Godkendelse af, at denne Vej er den rette, saa skal man dog vogte sig for det Letsind, der gør Vejen længere, end det behøves, og lader de mange lide for de faas Mangel paa Alvor.

Ingen af os har Grund til at tvivle om den samlede Oppositions loyale politiske Samarbejde, men hver enkelt af os, som er med i Aktionen, skal mindes, at Strid mellem Personerne kan komme til at slaa Revne i Samarbejdet for Sagen, og derfor er det Befolkningens Ret at forlange af sine Tillidsmænd, at de skal holde igen, før det er for sent.

Den Begejstring, der samlede os den 25de Juni, har vi ikke Lov til at betragte som en forbifarende Stemning, et øjeblikkeligt Pust; som den havde sit Udspring fra Folkets sunde politiske Instinkt, skal den ogsaa vise sin Kraft hos dets Repræsentanter i Handling. Den har givet os det Stade, paa hvilket vi i Kampen skal staa; lad os sørge for, at vi ikke sønderbryder vort eget Grundlag og gaar til Nederlag i Stedet for til Sejr.

V.

Foredrag i Fremskridtsklubben i København. 28 September 1887.

Bladgengivelse.

Naar der er Sygdom paa Færde og det gælder at finde Lægemidlet, er der dem, der bliver staaende ved Sygdommens Symptomer, andre, som — med Rette — søge efter selve Aarsagen til den; Symptomerne er jo kun dens udvortes Mærker. Vort politiske Liv har i mange Aar været sygt. Lad os søge at gaa til Bunds i Sygdommen; hvorfra har de feberagtig Brydninger deres Udspring, hvad betyder Sygdommen? Der er meget, der straks melder sig for éns Betragtning:

først selve vor Folkenatur's Blødhed og Veghed; saa Virkningerne af 200 Aars Kongevælde med dens Redskab og Støtte i en ligesaa uindskrænket Embedsmandsvælde; endelig strøet rundt over hele Landet en Herremandsvælde, der slaar Kreds om Dele af Befolkningen og holder den nede baade i Vilje og Udvikling. Og hvordan gik den første Menneskealder af vort Frihedsliv? Straks en Krig, der med sine Sejre berusede Folket og fyldte dets Indbildningskraft med daadløse Drømme om alt hvad det kunde, naar det bare vilde; senere en Krig, der bragte Drømmene til at briste og vakte Befolkningen til en knugende og lammende Virkelighed, hvor man, i Følelsen af intet at kunne, mente, det var rigtigt intet at ville og hvor ikke engang Tanken om, hvad der var tabt udadtil, kunde fremkalde nogen levende Bevidsthed om, hvor meget det gjaldt om at holde paa sin Selvstændighed indadtil. Der skulde gaa en Slægt i Graven efter 1848, før den indre Frihed blev Hovedspørgsmaalet i vort politiske Liv; i den Grad havde den nationale Kamp, Forfatningsvanskelighederne og den udenrigske Politik fra først af trængt sig frem og lagt Beslag paa alle Interesser og Kræfter.

Og Maaden, vi havde erhvervet vor Frihed paa, havde ikke tvunget Følelsen af, at Offer og Arbejde høre sammen med Frihed, op i Folket: Efter en spredt Fægtning i Fyrreerne, en Foraarsdags Marsch ned ad Københavns Gader, Mand ved Mand i et ordnet Tog med Borgmestre og Raad i Spidsen, — det var den ublodige Kamp, der vandt os Friheden til Gave. Ingen stor Kraftanstrengelse sat ind, intet Liv ofret, Grundloven beseglet under en Junihimmels fredelige Sol — Folket maatte gaa en haardere Skole igennem for at lære, hvad Frihed vil sige og hvorledes den for Alvor erhver-

ves. Det maatte gennem Forfatningsforandringen 1866, gennem det ubodelige Skaar i sin Frihed, komme til Erkendelse af, hvad det havde mistet, for bevidst at tage fat paa Generobringen deraf. Vort Frihedsliv er da endnu ungt; vi har en Menneskealder igennem levet et politisk Barneliv i Drømme om Frihed; vi er nu først naaet til den tunge Opvaagnen og det Arbejde, der skal gøre os til Mænd.

Af denne vor politiske Ungdom forklares meget. Naar de personlige Kræfter bruser op i Mangel paa Selvbeherskelse og skygger over den Sag, der skal kæmpes for, saa er det et Sidestykke til Ungdommens Følelse af sit eget Jegs Betydningsfuldhed og Uundværlighed — og først naar den unge er bleven en erfaren Mand, forstaar han, at enhver kun faar Betydning i samme Grad, som han over Sagen glemmer sig selv. Den modne Politiker véd, at ingen er uundværlig, og at den, der forveksler sin egen Person med Sagen, kun opnaar at skyde sin egen Person ud af Spillet, mens Sagen gaar sin Gang fremad uden ham. Det hører det demokratiske Samfund til, at ingen enkelt maa forpagte alle Opgaver. Selvstyret beror først og fremmest paa hver enkelts Evne til at styre sig selv og respektere de Evner og Krav, som arbejder sig frem gennem andre, maaske modsatte Naturer. Først naar hver tager ved fra sin Side og med sin Ret, bliver alle Krav hørte og alle Opgaver løste. Del og hersk — den gamle romerske Livsregel — gælder for al Politik; del Opgaverne ud paa de mange Hænder, saa hver faar sit, saa er vi alle tjent med Løsningen.

Og det samme Valgsprog gælder overfor Spørgsmaalet om, hvilke Opgaver der skal frem. Hver Tid har sin, og kun den umodne forstaar ikke at holde

igen, men vil paa én Gang have alle Opgaver kastede i Gryden. Taalmodighed, Taalmodighed, én Ting ad Gangen! Mens det kommer an paa at samle, saa hold de Opgaver nede, som kun kan virke splittende og som slet ikke kan løses, før den standende Strid er kæmpet ud. Lad hver enkelt forbeholde sig sin Overbevisning og sin Stilling til fjærnere liggende Problemer, men han skal ogsaa forstaa, at der maa resigneres, indtil Betingelserne for deres Løsning er til Stede. Medens den politiske Kamp skal udkæmpes, maa det religiøse Spørgsmaal holde sig tilbage; først naar det fælles Grundlag for en fremtidig Kraftprøve er sikkert lagt, saa kan Striden komme, hvis den maa.

Og det er ogsaa af den Grund, at al kraftig Agitation maa samle sig om noget enkelt. Vor Agitation! Lad os se lidt paa den. Vi har holdt Møde paa Møde, her i Byen mangen Gang to tre Møder samme Dag, med Taler og med Hurraraab for og bag — det er alt sammen godt, det hører til, en Stemning maa finde Ord, Fortid og Fremtid maa drøftes, der maa Taler og Talere til at samle; men der er en Fare ved de mange Møder, som man ikke maa overse. De kan let bringe én til at glemme, at med dem er Arbejdet ikke gjort. Der er den Fare ved at høre de mange Stemmer løfte sig i Kor, at man i Utide tror Hæren samlet og Sejren nær; éns Følelser faar Søndagsklæder paa, saa man næppe kender sig selv; og dog er det det jævne daglige Arbejde ude og i éns Hjem, det kommer an paa. Store Møder kan let virke som Brændevin: stige til Hovedet og bilde én ind, at man er en ganske anderledes Karl, end man viser sig at være, naar det kommer til Stykket og man skal prøves paa sin Villighed til at sætte personlige Kræfter og Ofre ind paa sin Sag. Det er

Ungdommens Trang til fantasifyldende Skuespil, der taler gennem de mange store Møder med de mange Talere hvert Sted, helst saa mange og saa langvejsfra hentede som muligt, det spænder Forventningen, giver Skuespillet mere Sving. Vi maa stærkere end hidtil lægge Vægten paa, at Møderne kun er Nr. 2, men at det daglige Arbejde er Nr. 1. Det er et politisk Partis sikreste Støtte, naar det kan pege hen paa hvert enkelt af sine Medlemmer og i ham se et Mønster paa borgerlig Dygtighed; det skal være dets Stolthed at samle i sig de skabende Kræfter i Landet, dem, der gennem personlig Selvstændighed og Dygtighed tager Vare paa Samfundets Interesser, udnytter dets Hjælpkilder. Det Folk, i hvilket Frihedstankerne er modnede, forstaar, at i den personlige og borgerlige Uafhængighed ligger Grundvolden for den politiske Frihed, og at det er gennem det trofaste Arbejde de Søgnedage i Vadmelsdragten, den Grundvold lægges. Men den, der tror, han har betalt sin Skat til den politiske Frihedskamp blot ved at gaa paa Møder og raabe sig hæs i Hurraer, han har endnu meget at lære, inden han for Alvor bliver en fri Mand.

Befolkningen har staaet bag ved den politiske Kamp — det er sandt, flere og flere er vakt og traadt ind i Krigstummelen, stærkere og stærkere har Koret lydt; men ogsaa der er store Opgaver endnu uløste; det har ikke været en organiseret Befolkning, i alt Fald ikke i tilstrækkeligt Maal, der staar bagved; derfor har der været mere Stemning end Handling i dens Optræden og forholdsvis for ringe Forbindelse mellem Befolkningen og dens Repræsentanter. Det naturlige i et demokratisk Land er, at alt, hvad der skal op til Afgørelse i det offentlige Liv, bæres frem af

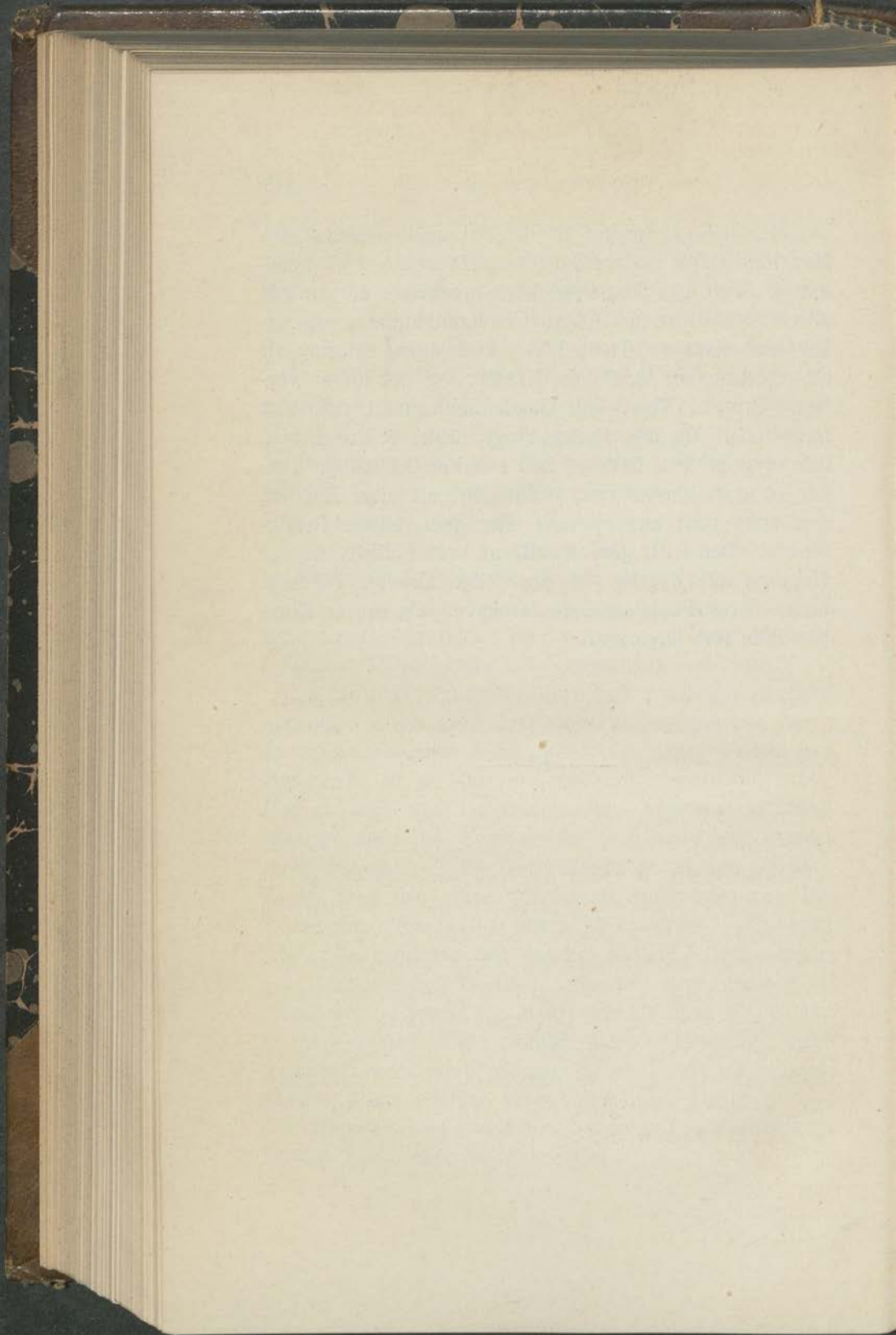
Befolkningens tilkendegivne Vilje, som i Norge, hvor det, der er oppe paa Stortinget, har gaaet sin Gang Landet over først, fra Kreds til Kreds, fra Forening til Forening, og faaet sit Stempel der; kun saa har det Krav paa at komme frem som Lovforslag eller som afgørende Spørgsmaal i den offentlige Forhandling. I Stortingsmændenes Taler lyder det organiserede Folks Stemme med ind; men Norge har jo ogsaa en Menneskealder længere end vi haft et Frihedslivs Sejre og Skuffelser at modnes igennem. Organisationen Landet over — det er en Opgave, som, hvor meget der end i det enkelte kan være gjort derfor, hos os endnu er Fremtiden forbeholdt.

Med Organisation hører Plan sammen. Den kolde, kloge, alsidige Planlæggen, som Politikken kræver. Vi har gennemlevet en blot og bar Protestpolitik, og det maatte komme saaledes. Et Folk føler ikke sin Frihed krænkede himmelraabende, uden at i det mindste et Harmskrig er dets første naturlige Svar; Følelsen har ogsaa sin Ret, og den Følelse, der sagde: med Lovbruddets Mænd har vi intet at gøre uden at slynge dem vor Protest i Ansigtet, er fuldt forstaaelig. Men Følelsens Politik bliver nødvendigvis en Øjeblikkets Politik; den maa slaa igennem straks, ellers maa der slaas ind paa andre Veje og Harmen sindig og selvbehersket gøre sin Beregninger og lægge sine Planer, for Skridt for Skridt at naa det, den ikke straks har kunnet iværksætte. Den faste og dog sindige Taktik, den kloge Forhandling, som dog intet Øjeblik glemmer, at den har Harmens Protest kogende under sig, det bliver da Vaabnet, der maa bruges. Og Protesten bliver saa meget stærkere, naar den møder saaledes rustet, naar alle de krænkede Interesser, som Lovbruddet har holdt nede,

rejser sig imod det, og alle de Reformer, Landet venter paa, kræver Ørenlyd. Men der maa være Enhed og Plan i den Politik, Sammenhæng mellem Reformerne. De maa ikke blot være Udtryk for Enkeltmands Ønsker om at tage dem op, men faa deres rette Slagkraft ved at træde frem som et samlet Partis Vilje. Den spredte Virken hører Ungdommen til, den samlede Manddommen. Og det er den modne Politiks Sag at se Reformerne fra alle Sider; enhver Reform kræver, foruden de borgerlig saglige Hensyn tillige politiske Hensyn tagne: Hvorledes vil den virke ud i Fremtiden for den store Sag, der kæmpes for; vil den gøre sit til at skaffe Samfundet som Helhed mere betryggede Tilstande? De saglige Grunde maa undermures med politiske Krav, naar man i en Kamptid skal bruge Reformpolitikken til at skaffe Retsspørgsmaalet anerkendt.

Men et dygtigt gennemført Reformarbejde vil mere end noget andet gøre Politikken til det, den bør være: en Folkeopdragelse i det store, der lader Folket gaa anderledes ud af Kampen, end det traadte ind i den. Det er ikke den hurtigst mulige Afgørelse af Magtsspørgsmaalet, det kommer an paa, ikke det snarest mulig indgaaede Folig; Hovedsagen er, at den politiske Kamp faar den rette opdragende Indflydelse paa Befolkningen. Intet vilde være et stærkere Vidnesbyrd om, at Kampen var ført daarlig, end om Folket gennem den sank nedad, i Træthed, i Sløvhed eller i Raahed og Herskesyge, i Stedet for at arbejde sig opad til at blive et mere dygtigt, mere bevidst, mere selvstændigt, mere fremadskuende, mere planmæssig handlende, mere organiseret Folk. Derfor maa heller intet Forlig sluttes, der støder Folkets Retsfølelse — hvor Lovbruddet godkendes, har Folket ingen Fremtid.

Men er saa meget af det, vi maa erkende som Mangler og Fejl fra vor Side, megen Spredthed og Familien og Brøst paa Alvor og Selvbeherskelse, udsprunget af vort konstitutionelle Livs Ungdommdighed, saa ligger der ogsaa en Trøst heri. Den større Erfaring vil da efterhaanden skaffe de Kræfter og det mere overlegne Blik til Veje, som Ungdommen endnu ikke kan have inde. Og den Forhandlingspolitik, vi nu staar i, kan, dygtigt ført, blive et Led i denne Udvikling. Den har et stort Ansvar, saa sandt den, alt efter Maaden, den føres paa, kan opdrage eller demoralisere Befolkningen. Den kan gøre sit til, at vort Folkeliv skyder Ham og alle dygtige og paalidelige Kræfter i Folket finder deres Plads og deres Opgave. Og saa er Kampen ikke ført forgæves.

RETTELSER TIL FØRSTE BIND.

Forord Linje 19 ind l. end

Side 145 Linje 5 sin l. sine.

- 262 — 3-4 Barnets l. Barnet.
 - 310 — 13 sædvanlig l. sædvanlige.
 - 329 — 20 Dag l. Dag i Dag.
 - 431 — 26 det l. den.
 - 436 — 27 feberagtig l. feberagtige.
 - 437 — 26 Fyrreerne. l. Fyrreerne.
 - 442 — 23 Folig l. Forlig.
 - 443 — 4 Ungdommelighed l. Ungdommelighed.
-

